

ცხოვრება

მეფე გიორგი მეცამეტისა

საქართველოს ჩუბათთან შუამთავა

ა ღ წ ე რ ი ლ ი

პლატონ ეგნატის ძის იოსელიანის მიერ

მეორედ გამოცემული

ზ. კიკინაძისაგან

წიგნსაცავი

თფილასა

სტამბა ექვთიმე ივ. სულაძისა.

1895

4360 3000 2

Дозволено цензурою Тифлиса, 13-го Февраля 1895 г.

სსოვერბა მეფის გიორგის XIII-ისა

გიორგი, ჰირმშო მე მეფისა ირაკლი II-ისა; დაიბადა ქალაქ თფილისს, 1746 წელს, ნოემბრის 10-სა დღეს, რომელსაცა ქართველთა კეკელისა დღესასწაულობს წმიდის გიორგისა სსსწაულობა.

დედა მისი იყო ანა, ასული თავადის ზაალ აბაშიძისა, რომელიცა შეირთო მეფემან ირაკლიმ 1745 წელს, შემდეგ კანდიდისა ჰირეკლისა ცოლისა ქეთევან, კახტანგ ყაფლანის-შაილისა ასულისა¹⁾. ანასაგან დედოფლისა ჰქვანდნენ ირაკლისა მე გიორგი და

¹⁾ საფლავზედა მისსა სწერია შემდეგი: „ქ. უხმოთა ლმობითა გეჰნებით ყოველთა და მჰვრეტელთა შენდობისა ყოფად არაჩი ესე, რომელი ოდესმე ეიყავ ანა, ასული აბაშიძისა, ხოლო სძალი ქარელითა მეფისა ცხებულისა თეიმურაზისა და სატრფო ფერცხალი ირაკლი კახთა მეფისა. არამედ ჩემთვის დიდება ესე ყოველივე აქა დაშრტა. დეკემბრისა ვ, ქრისტეს აქეთ ქორონიკოსა, ჩლმთ“.

ვიეთნიმე ანასა ამას, რომელიცა იყო ასული ზაალისა, უწოდებდენ ფხეიხედ და ვიეთნიმე მხეიძედ. საფლავსა ზედა პირველისა ცოლისა, განდევნილისა მეფისა ირაკლისაგან და დასაფლავებულისა ალავერდსა სწერია ესე: „ კახთ მეფის ერეკლეს თანა-მემცხედრე დედოფალი ქეთევან, მდებარე ვიქმენ მეფეთა სამარხოსა ამას შინა, რათა საცნაურად იხილვებოდეს ტაგრუცი ესე, და მრავალთა მიერ შენდობა წარმოითხრობოდეს ქორონიკოსა ულძ“. ქორონიკონი ესე არს 1744 ქრისტესიდან. იცევიან მისთვის მონოზონად გარდაცვალებასა სახლისა მისისა წევრნი.

ასევე თამარ, 6 დეკემბ., 1749 წელს გარდაიცვალა დედოფალი
ანს და დასაფლავდა მცხეთას.

II

შაჰამან მისმან თეიმურაზ, დღე შობისა მისისა გარდაიხდა
დღესასწაულობით: აუწესა ეპისტოლეებითა იმერეთისა მეფესა და
მოიკარათ; ეახეთის და ქართლისა თავადთა, კათალიკოზთა და
მღვდელ-მოიკარათ; მიანაწა სწიქებათა მრავალთა გლახკათ, აღიღათ
და ქარაიეთ. მიერე მრავალთა ზეგრობილთა მიტყეებ. ბარათა, მეუ-
დაბსოეთა წარუგზავნეს ხუცეებისა-ცემათა სიძმო სომეხანი; მეგო-
ბათა თიგისა და მსალობელი სება ნინო წმინდელი მოუწოდა თიგ-
ლისად, ათთა ექმნეს მიძემელად წმიდისა ემზახადამ მეფისა ყრმას
გაიარგის. მასვე დროსა აცნობეს მეზობელთა ხანთა და წარუკლი-
ნეს სწავსეთისა ეახნს ხადირ-შაჰს დესანად თურქისტანის-შეილი
დაიეთ და იბრავიმ ჯალ სიასხლოელი სულთანსი, ერთგული თეიმუ-
რანისი.

გარსა შახი და სწიქებათა მოართკეს არა ხადირ-შაჰისა, არა-
მელაიკ მოძვლანიყო, არამედ გაეჟიგებულას შემდეგ მისისა აღიუ-
ღა-ხან ადილ-შაჰისა. ესრეთნივე ეპისტოლენი და მღვენი წარუკლი-
ნეს ოთხთა მართ-მადიდებელთა შატრიათსთა, სინასა და ათონისა
მოათა წინამძღვართა. ენა ხალხისა განმზიარულელისა შეიქმნა ს-
წერელი მწიგნობრისა ხელეკნისა. დროთა ჩვეულობისა გამო მა-
ღესენი უბლანიდენ ლექსთა ქებითა; მერხიერნი სიტყვათა წო-
ბითთა კატელორიისთა მუბრათ ზედა აღშენებულთა სხოლასტეო-
თა წესითა; მჭადგებულნი—ჭადგებთა; მეუდაზნანი-დოცკათა, მემ-
ხლოენი გურთხევითა ქართთა.

III

შემდეგ ცხარისა დღისა, ე. ი. 19 ნოემბრისა, დღესა წმინდა

ილარიონ ქართველისა, ნათელ-სცა მას კათოლიკოზმან ანტონი I და მიმქმელად იყო არქიეპისკოპოსი სანა ნინო-წმინდელი, ამასავე დღეს აღუკანონი მეფისაგან მიტროპოლიტობის საარსებას.

წესი ემზადდეს აღმოშობისა. აღსრულდა არა სსახლესა შინა, არცა სსახლის წმინდის კვართისა ეკლესიასა შინა, არამედ მცირესა ეკლესიასა წმიდისა გიორგისა, აღშენებულისა სვიმონ ზნინ-შინისაგან, რომელიცა იყო მძა კახტანგ მეფისა და რომელმანცა დასდგა სსახლისა თვისისა ეკლესიად და უკანასკნელთა მეფისა დროებაში იყო სსახლის ეკლესიად თვით მეფისა გიორგი XIII.

ცხოვრებისა მისისა წელსა მეოთხესა მიუხინეს მას ღალად თაჰადი კახეთისა სვიმონ მათაშვილი და ქართლიდამ ხინ ბარათაშვილი, რომელიცა მალე გარდაიცვალა და გარდა სვიმონ მათაშვილისა არღაჲს დაუშთა ყრმისა ჯერეთ გიორგის.

ქართულისა ანანის მასწავლებლად ჰყვა ისევ მწიგნობარი, რომელიცა იყო შემდეგ კანდელაკი სიონისა საეფლოსა ეკლესიისა და აღმწერელი ხეცურად მრავალთა წერილთა, მეცნიერი და მცოდნე ძველისა, ვითარცა იტყოდენ ფილოსოფიისა. თათრული ენა ისწავლა კარის მოხელეთაგან და სომხური სომეხთა მღვდლის ტურდა-ვითის შვილისაგან შაიკოვისა და ყაითმაზაშვილისაგან. ბერძნულისა ენისა მასწავლებლად იყო თეოდორე ეპისკოპოზი ბერძენი ცხეთის ყოფილი კათოლიკოზისა კარზედ; გაანა ჯერ სრულჰყო სიკვდილისა გამო მასწავლებლისა და დროთა გარემოებათაგან. მასწავლებლად ქართულისა ენისა მიუხინეს მეოფს ძესა მეშვიდესა ცხოვრებისა მისისა წელსა დეკანოზი იოანე. 1751 წელსა მოვიდა იერუსალიმით დროებით მუნ წარსრული დეკანოზი ესე იოანე, მეგარსეკანისა დეკანოზისაჲ მოძღვრის-შვილად კარაწოდებული. ესე იყო კაცი განსწავლული, დიდი მწიგნობარი, მწერალი წიგნთა და მცოდნე დროთა მათ, ფილოსოფიისა და ღვთისა მეტყველებისა ძველადგან ქართველთა შორის ნაჭონთა. ჰატრიარქისაგან იერუსალიმისა ჭებთისა წერილითა მოსრული ეკედრა კათოლიკოზისა ანტონისა

პირველსა რათა მიუბოძოს მას ადგილი დეკანოზობისა ჟჳარის ეკლესიასა, იერუსალიმისა ჟჳარის-მამათა სადგურსა. კათოლიკოზმან ანტონი ამისთვის უბოძა მას გრამოტა შემდეგი:

„ჩვენ ყოვლისა საქართველოსამ დიდმან მწყემს-მთავარმან, მაღალთა მეფეთა შირაჳანდემან, კათოლიკოსმან ჰატრიარქმან, ძემან ქართველთა მეფისამან იესესმან, ჰატრიარხმან ანტონიმ. ესე უგუნი-სამდე ჟამთა, ხანთა და დროთა გამოსადეგი სამეკიდრო და საბო-ლოკო წყალობის წიგნი და სიგელი შეგიწვალეთ და გიბოძეთ თქვენ ჟჳარის მამის მოწასტრის დეკანოზს იოანეს, ასე და ამას პირს-ზედას. შენ უსაწილობას და უსამწყსოობას ჰსწიოდით. მოხვედით კასსა, დარაზ-ჰალატის ჩვენისასა და სამწყსოს ბოძესას და გვე-აჟენით; აწ ვისმინეთ აჟა და მოსვენება თქვენი, კიგულებთ და კი-გულსმოდგინეთ. კითაც უსაწიკო და უსამწყსოკო იუაკ, ჩვენც შე-გიწვალეთ და გიბოძეთ ქალაქში კინცა კინ უხუცოული და მოსუ-ლი კაცი იუოს, ან უხუცურამ სხვას მღვდელს არ ესუცუინოს და მისსა არა გაეკლოს, შენთვის წყალობა გეიქმნია და გვიბოძებია. ჰსუფაიერის წესით ჰმწყსიდუ და ასწაებდუ. და ამის გარდა შენის სხლდის სუცობაც შენთვისეკ გვიბოძებია, და წყალობა გეიქმნია. არაოდეს ამის მოცილუ და მოდაკე არაჳინ გვეჳანდენ თვინიერ ღვთის მეტი. აწ ესე ჩვენგან ბოძებული წყალობა; გჳონდეს და გიბედნიე-რის ღმერთმან ჩვენს დიდთ ერთგულობაში. არ მოგეშალოს არც სხვათა მეჰატრიოსნუთგან, არც მეფეთა, დედოფალთა და უფლის წულთაგან, არც დიდთა და არც მცირეთაგან. და რომელმანცა იმისა

დაშლად და დაჭრევად ხელ-ჭყოს ჩვეთა კანონთა ქვეშე განიკანონოს. ხოლო დამატევიცულები ამისინი ღმერთმან აკურთხოს. აწ შემდგომად ჩვენისა თქვენცა უოკლად სანატრელნო კათოლიკოზ პატრიარქნო, თქვენცა ისევე დამტკიცეთ და გაურბეთ, რათა თქვენცა გაგებულნი და გარიგებული ღმერთმან უოკელივე მტკიცე და უხვალულო ჭყოს. არიან ამისი მოწამენი და მხედველნი, და ნების დამთავრებულნი ერთობით მცხეთელნი. დაიწერა ინდიკტიონისა კათოლიკოზ პატრიარქობისა ჩვენისა. თ. ქრისტეს განხორციელებიდან კიდრე აქამომდე წელნი გარდასრულ იყვნეს ჩინბ ქაორონიკოსა უმ თვესა დეკემბერსა ია. ხელის კარისა ჩვენისა მღვდელ-მდივან-ქადაგ მაღალბის ნიკოლოზისათა. დასაბამიდან კიდრე აქამომდე წელნი გასრულ იყვნენ შვიდ-ათას ორას-სამოცი“.

ესე იოკანე პირველ სხვათა იყო მოძღვარი მეფისა ირაკლისა და დედოფლისა დარეჯანისა. ამას ჭეკასდა ქალი ერთი და რადგანაც მმისწულნი ჭეკანდნენ მრავლად, დედოფალი ექმნებოდა მომხნთვლელი შვილთა მისთა, კათოლიკოზი ასტონი I იულოიებდა მას კითარცა მეგობარსა და თვისთანა მარადის თანა-მზრახველად.

ამა დღიდან იყო პატივცემულად მიღებული უოკელგან და მოძღვრად თვით კათოლიკოზისა და მისისა კრებულისა ქ. თბილისისა მეოფობისა მათისა დროსა. კითარცა მღვდელი განკრძალული ცხოვრებითა და მოსუცი ბრძენი და მხნე გონებითა, ექმნა მოძღვრად კათოლიკოზსა იოსებსა და მთავარ ეპისკოპოსსა გიორილეს, მეფის ძე გიორგი დიდად პატრის-სცემდა მას, და კითარცა მოაწმუნე სოსოებით აკედრებდა თავსა თვისსა ღოცვათა მისთა. გარდაიცვალა ღრმად მოსუცი 1782 წელსა და დასაფლავდა მასვე ჭკარის ეკლესიასა.

IV

ჟერეთ ერძისა მეფის ძესა უეკარდა დიდად და ტაფილუბით

კითხვა მსოფლიოთა მამათა ცხოვრებისა; იცოდა ზეპირად საჭმენი და ღაწლიანი წმინდათა მარტოლთა, მეუფახნოეთა, მღვდელ-მთავართა და ესე კითხართა დიდთა ეკკლესიის სკეპტთა. დიდის დაწვლილებითა ესმოდა ლეთის-მეტყველებს მართლ-მადიდებლობისა, ისტორიისა ჭართკელთა, ე. ი. ჭართლის ცხოვრებას უწყოდა რეცა ზეპირად.

დიდად ეტრიადა ბოლქსითა ძველთა და ახალთა. ცხოვრებითა ხაზლი განკრძალული, ჭეშმარიტი, უტყუარელი, სიტყვა დაცული; ზნეობითა ზრდილი მადლად მეფურად, მოწყალე, უხავი, მდაბალი, ობოლთა და გლასაკთა შემწყალებელი, ჰურადი; არა წმინდების მოძულე; სიწმინდისა დამცველი, კითხარცა მეუფახნოე, ჭარისტეს მოყვარე, ეკკლესიითა მოყვარე, სამღვდელთა პატრიის-მცემელი, უცხოთა შემწყენარებული, მეტადრე ბრძენთა მართლ-მადიდებელთა თერქთა დამოხმებულთა და შეიწირებულთა; დღე-ყოველ-ცისკრისა, წირვისა და მწუხრისა მომსმენი დაუზარებელი. უგურობებულ სოფლისა არა მიმართევი არცა სადილისა, არცა კახშმისა.

ჟერეთ არიის წლისა, ძველთა დროთა ჩვეულებისა გამო, დანიშნეს ჩერქეზ ბატონის ირეი ოძისა (?) ქალზედ, რომელიცა ახლად მეფეს ირავლის თვისთან, კითხარცა მეგობარი. განსასწავლებელად ქალისა წარუვლინეს მას თავადი შარიდან შალიკაშვილი, რ მოახლე ქალი და აზნაურ-შვილის ქალიშვილისა ქერივი ნინო სოფლისა კაკთიხეიძეან, დედა-გაცი მწიგნობარი, ძლიერი სიტყვითა და ბრძენი ჭკუითა. დიდი ცხენოსანი იყო, ბრძანებდა სადმე თვით მეფე გიორგი, და გულგონობისათვის მისისა დიდად პატრიი-ქსტემდნენ მას სასახლეშია.

ქალი ესე ჩერქეზთა, დანიშნული გიორგიზედ, შემდგომად ოთხისა დღისა მზადებისა, ჟერეთ მოუწოდებდა, მოკვდა ეკავილისა სენითა სამშობლოსა თვისსა სახლისა და უგუქრებული ნინა შედგა მონაზონად და მწუხარე თვითცა მოკვდა სამღვდელთა-მთავრისა მრავლისა ეკკლესიისა პარზედ სოფელს რუისს.

V

14 წლისამ მიმოკლო საქართველო: ქართლი, კახეთი, სომხეთი, ფშავი, სეასურეთი, თუშეთი და იხილა მას-დროს განმეკ სომეხთა ეკლესიის ორჭეკტორი ანუ კათოლიკოზი იაკობ V (1759—1763) ეგრეთვე, მეფეთა ამასვე დროს მოხარკენი განჯისა და ერევნისა ხანნი.

განყოფილი ბეჟად საქართველო ორ-სამეფოდ ე. ი. ქართლად და კახეთად დროთაგან ნადი-შაჰისა, იქმნა რეცა შეერთებულად, ოდეს გამეფდენ კახეთის ირაკლი და ქართლის მამა მისი თეიმურაზ. გარნა კახეთისა ირაკლი იწოდებოდა არა მეფედ, არამედ კახ ბატონად და ქართლისა მეფედ. ოდეს, დროთა გარემოებათა-გამო, წარვიდა რუსეთად (1760 წელს) მეფე თეიმურაზ, მაშინ მეფისა ძესა გიორგის, ვითარცა შვილი-შვილსა უბოძა სვიმტრა ქართლისა მეფობისა, გარემოზდა მას თვისი სამეფო სრმალი, დაჰვიდა მას ძელი მორწმუნეთა ჯვარი ძელ-ჭეშმარიტთა ცხელი, ოქროს ჯაჭვითა საკიდარი და თვალ-შარკალითა შემეული, მცხეთის ეკლესიასა შინა, თანა დასწრებითა იოსებ კათოლიკოზისა და ეპისკოპოსისა, თაკადთა, აჩინურთა და კარის-კაცთა. აჟურთხა იგი ღვთის-მშობლის მცირედითა შემეულითა ხატითა (დღეს მე მაქვს ესე) და ჟურთხეკითთა სიტყვითა და ცრემლითა გამოეთხოვა შვილსა ირაკლის, შვილის-შვილსა გიორგის და სხვათაცა სახლისა თვისისა წკართა და წარვიდა ღუშეთისა აწინდელისა გზით რუსეთად.

სანკტ-პეტერბურდის არხივიდამ (1760 წლის საქმე, № 202) ჰსჩანს, რომელ მეფესა თეიმურაზის II მიჰყვა რუსეთის ეპისკოპოსი იოანე რუსთველი და ამისსა ძალაში (სვიტაში) იუვენ დეკანოზი დიმიტრი და სვიმონი, მღვდელი აბროსი, იერო-დიაკონნი ზართენი და შიო; და მორჩილი აბრაამ.—მასვე დროს მივიდა მასთანავე წილენელი მიტროპოლიტი ქრისტეფორე, რომელსა თანა ჰქვა ბოდორნის არხიმანდრიტი ფილიპე.—მეფე და ეპისკოპოსნი დასა-

დგურდნენ ნეკსკისა მონასტრისა ქვეით-გიორისა ჰალატებში. ოდეს იქმნა კრება, იდუმალ განათლებულისა კათოლიკოზ პატრიარქისა ანტონისა, საჰმსჯავროდ მიცემულისა, მაშინ კრებისა განჩინებასა ზედა დაჰსდევს ბეჭედიცა 9 წლის ურმისა მეფის ძის გიორგისა. ჟერეთ ურმაჲს დღიდგან განდევნისა მისისა რუსეთად (1756 წელსა 4 აპრილისა) და დანიშნისა მოადგილედ მისა იოსებ მროველისა³⁾ შეიძება ანტონი I, და თუმცა მამისა მისისა ნებითა უკუ-მოქცეულა იქმნა თვისისა ქვეყნად და პატიჟად, გარნა არა უგვარდა იგი, რერ იყო კეთილ-განწყობილი მისთხა დღემდე გარდაცვალებისა მისისა.

VI

1767 წელსა შვირთო ცოლად ქეთევან ჭალი ჰაჰუნა ქიზიეის მოურავისა ანდრონიკაშვილისა 13 წლისა. ქორწილი გადაიხადეს ჭალაქსა თბილისისა დიდისა დღესასწაულობითა ენკენისთვის 20. იტყვიან ჭალისა ამისთვის რომელ, ოდეს მეფის ძე მოვიდა კახეთისა და ეწვია სოფელსა კეჭინსა ანდრონიკაშვილს რეკაზსა, მაშინ მოსდა დეუნა ლეკთა, რომელნიცა გამოჰსდნენ ალაზნისა გაღმა. რეკაზ და სსკანი თანა დამსწრენი ომისა ლეკებთა თანა, ესრეთ მხნეთ გამოჰსდნენ, რომელ მეფის-ძე თვით, მუნ დამსწრე, გაჰკვირდა ოდეს ისილა რეკაზ ანდრონიკას-შვილი მუსლსა მძიმედ დაჭრილი მოვიდა რა სსხლისა, მაშინ გამოაცხადა დაჭრილობა ოკისი. განკვირებულმა მეფის-ძემან გამოუცხადა მას გმირისა რეკაზის სურვილი დისა მისისა ქეთევანისა შერთვა ცოლად. დროსა ამის, ჭალსა ამას არღა ჰყვანდა მამა ცოცხლად. ამბავსა ამას მოუთხრობდა სხირად ახსნური ბერო პაპლიაშვილი, რომლისათვისცა დაჰსწრე და დაგებუდეცა სი-

³⁾ სხვანი ჰგონებენ მას რუსთველად და იტყვიან. მისთვის იყო გვა-რით ჯანდიერისშვილი.

ტუჯა გარდაცვალების გამო მისის, ვითარცა რედაქტორმა გაზეთისა³⁾.

18 წლიდან ცხოვრების თანა-ჰუჯა მამას თვისს სადაც წარვიდის ანუ საომრად ანუ მოსახილველად სამძლვართა. 1770 იყო ასპინძის ომში და დიდად უსიამოვნოდ მოექცა რუსეთის ღენერალს ტოტლებენს, ოდეს არა ინება შებოდა ოსმალის ჯარსა, და გაიმარჯვა ომის ამას თვით მეფემან ირაკლი თავისისა ჯარითა.

„ღენერალო! სირცხვილია ამისთანა დროს ღალატი მეფისა, ჰქუჯა მეფის ძემან.—არა მჭკის ბრძანება, უზასუს ღენერალმან, იმ-„ჰეიტორისა რომ შეკება ჯარითა ესრეთ მცირითა მტერს დიდსა „უსარგებლოდ.—მაგიით, ღენერალო, არცხვენ რუსეთისა ჯარსა,—„ეტიუდა მეფის-ჰე გიორგი.—და უტეს სხელს დიდსა რუსეთსა. „ღმერთი ჩვენკენ იქმნება, ჩვენ შეკებით, გაუმარჯვებთ და მოკახ-„სენებო იმპერატორისა შენსა სიმხდალესა“.

მამას ირაკლის მოახსენეს ესე სუბარი მეფის მის ღენერალისადმი; არ მოიწონა ზდილობითა ესე, და უმეტეს გამოცდილი საქმეთა შინა საომართა ერიდებოდა რუსეთისა წყენსა, კვალად საიმედოსა ქრისტიანობისა გამო იტუვიან მტერსი მეფის მის გიორგისა, არ მიაშველა ჯარი 900 კაცისა მამასაო. რაზედ აფუძნებენ თქმულობას ამას? არ ვიცი. დროს ამას ასპინძის ომისა, ჯერეთ არ იყო შფოთი მეფისა ირაკლისა სხელში და არცა ძმანი მისნი, დედისა ცვლისაგან შობილნი, იყვნენ სრულსა ჰასაგაზ მოსულნი. ერთობა მეფისა სხელისა იყო მტკიცედ დამყარებული სიყვარულის ერთისა მეორისადმი ერთობითა.

მეორესა დღესა, მიძვალმან საქართველოდან იმერეთსა ბაღდადისა გზით ღენერალმან ტოტლებენსა ჰსცნო დიდი გამარჯვება ირა-

3) ესე ბერო პავლიაშვილი, მხლებელი მეფის რძლისა და მზითვეზი მოყოლებული, გარდაიცვალა ქ. თბილისს, 15 აგვისტოს, 1845 წელსა, 107 წლისა. მისთვის დავებუდნე მასვე წელსა ვითარცა რედაქტორმა ჟურნალსა შინა: „Заканкавказскій Вѣстникъ“, 1845 годъ, № 18, часть неофиц.

კლისა ოსმალისა ჟარზედ, და მართლად სირცხვილუელი, დაჰმურა და მღე გარდაჲლო მთა, და გარდავიდა იმერეთსა. მეფის ბეჰან თჳით ითხოჲა მეფისაგან ნება, რათა წარაჲლინოს რუსეთად და მისისა ელჩობითა მოახსენოს ყოველივე საქმე საქართველოსა დიდსა იმპერატორისა. მეფემან არ ინება და ნაცვლად მისისა წარაჲლინა სსხანი.

VII

ვიტუევი კვლად ქეთევანისათვის. ესე ქეთევან იყო თჳით იგი, რომელიცა მიმაჲლმან ქართლად 300 ცხენოსნითა ღართის კარისა ვაწარებაში, ჰქმნა სახელოვანი ძლეჲა ლეკთა ზედა, რომელნიცა იყვნენ ხეთასნი. თჳით მიუძღვა ჟარსა და გატეხა სამ-გზის გამაგრებული ლეკნი. უეუ-ქრეული, შემდგომად თჳისა ერთისა, მესრანითა, მიიღო ირავლიმან გმირი რბალი თჳისი ქ. თბილისის დიდისა დღესასწაულობითა, ზარბაზნითა ციხიდაჲ სრულითა და ჩირაღითა. ესე იყო 1778 წელსა. მეფის რბალსა ამას ეშენეს შვილნი:

ძენი: დავითი, იოანე, ბაგრატ, თეიმურაზ. ასულნი: ბარბარე, სოფიო, ნინო, რიფსიმე, გაიანე. 3 ივნისსა 1782 წელსა მშობიარობისა გამო თეიმურაზზედ, მეფის რბალი ქეთევან, გარდაიცვალა და დასაფლავდა დავით გარსჯის მონასტერისა იოანე მახარებელისა დიდსა ეკლესიაში წინაშე აღსაჲლისა კარისა, მუნ სადაცა მარხია ალექსანდრე მეფე კახეთისა *) მუენე მონასტერისა ბერად ანუ

*) საფლავი ესე არის დიდსა და ვრცელსა გამოკვეთილსა კლდესა შინა იოანე ღვთის-მეტყველის ეკლესიასა. დღესა არღა მუნ წირვა, თალი 1830 წლიდამ ჩაიქცა და დიდნი კლდისა დანახეთქნი ღორღად აწევს საფლავსა ამას და კახთა მეფისა ალექსანდრესა გარდაცვლილსა მუნ. ზედა წარწერა პირველისა არ ვიცი რა იყო, და მეორისა არის შემდეგი, აღრიღვე ჩემსა ქაღალდებსა შინა შენახული: „ჩვენ ალექსანდრე მეფემან, სახელსა ზედა ღვთისასა, აჲა შევევარდი საფლავსა, ღირსისა დავითისასა, სიყვარუ-

მონაზონად შემდგარი და გარდაცვალებული. მეფემან ირაკლი, მწუხარებან სიკვდილის გამო აძლის თვისისა, წარსთქვა ოხვრითა შემდეგი სიტყვა: „ახლა დაიღუპა ჩემი ოჯახი“. გამიგონია თვით მეფისმის თეიმურაზისგან: „მომკვდავან დედამს ჩემსან ქმნა სიტყვითა ანდრადი, გერცხლეული წარუგლისა იერუსალიმის პატრიარქსა. მოსახსენებელად და აღასრულესცა ესე“. — ესრეთ მტკიცედ იყო და განთავსული საუკველთაოდ, სსოკუნა იერუსალიმსა ზედა ქართიელთა შიგნის! ზეჟი სთაღისა აკეთისა ქაღაჭით მსათახითა შე-

ლითა შევამე, მგავსადვე სამოთხისა და მეოხ-გვეყოს და მფარველ, წინაშე მეფისა“.

საქართველოსა შინა მყოფი 1772 წელსა მეცნიერი გულდენ-შტეტი ჰსწერს: „გიორგი 1772 წელსა იყო 28 წლისა. მეუღლე მისი არის ქეღევან კიზიყის მოურავისა, თავადის პაპუა ენდრონიკაშვილის ასული, შვილი მისი დავით 4 წლისა; იოანე 2 წლისა და ჰყვანან ორნი ქალნიო“. (Reizen durch Russland und im Caucasischen Georgie 3. P. B. 1787 uact. I стр. 337).

აქვე იტყვის, რომელ დროსა ამას მეორე შვილი ირაკლისა ლეონ ანუ ლევან იყო 20 წლისაო, რომელსაც ჰყვანდა ცოლად ქალი დიამბეგისა ქიზიხოსო ენდრონიკაშვილისაო, იულონ იყო 12 წლისა, ვახტანგ 10 წლისა, თეიმურაზ იგივე შემდგომად კათოლიკოსი ანტონი მეორე 8 წლისა; მირიან 7 წლისა; ალექსანდრე 2 წლისა და ლუარსაბ ექვსის თვისაო.

ქალნი ირაკლისა:

- 1) თამარ, ცოლი სალთხუცისა ორბელიანისა.
- 2) ელენე, ცოლი არჩილისა, რომელიცა იყო მძა სოლომონ მეფისა დიდისა;
- 3) მარიამ ცოლი ქალაქის მოურავისა დავით ციციშვილისა;
- 4) ქეთევან ცოლი მუხრანის ბატონისა;
- 5) ხორეშან 4 წლისა და
- 6) ანასტასია 3 წლისა.

ამასვე დროსა ცხოვრებდაო დედინაცვალი ირაკლისა და ქვრივი თეიმურაზისა მეფისა ანაზანუშ თაქალთოიანი, ამისი ასული მოკვდა ვითარცა მეუღლე მეგრელთა დადიანისაო.

დაი ირაკლისა არს ქვრივი ეშკაბ-ბაშის ღიმიტრი ორბელიანისა. დაიბადა 1722 წელსა.

ფეთა სახლსა შინა და გლეხთა ფაცხათა ლექსი „იერუსალიმი“ მყოფდა ქართველთა ერისა გულთა და გონებათა შინა.

VIII

დიდად დღესასწაულობითა იყო დასაფლავება გკამისა ამის ლირსისა, სანატრელისა სამეფოისა სახლისათვის და სასიქადულო ქართველთა ერისათვის.—მეფის ბეჟინ იხება დასაფლავება გკამისა დაჟით გარესჯისა მონასტერსა, თჳე იყო აენისსა. მწუხარებისა ხმამან შეჰსძრა ქართველთა. ნინო წმინდელი საბა ბავრავითა თვისითა და დროშითა, დაჟით რუსთველი და დანიილ ბოდბელი მიტროპოლიტი შეერთდენ და მიეგებნენ ღოცვითა და კედრებითა ლეთისდამი წინარუს (აწ თაქლა), სადაცა იწეება სიკრტე და სიგანე თუბადისა ანუ გარესჯის უდაბნოთა სადგური. 1,000 ცხენოსანი და 500 ქვეითი მიუძღოდენ მცველებულსა: ხაშში, ნინო-წმინდა და ბოდბე ეკლესიისა სოფელნი და უმანი უმასპინძლებდენ მიმავლთა უდაბნოდ ჰურითა, ღვინითა, საკლავითა, თჳეზითა და ესე კითარითა მოსახმართა.—ნათლის-მცემლისა უდაბნოსა და დაჟით გარესჯისა ღირისა წინამძღვარნი ონოფრე და სერაპიონ მოეგებნენ შორს მრავალ მთისა ამის კალთებთა, სადაცა ძეგლად იყვნენ სამხოლონი მამათა მეუდაბნოეთა (სკიტნი) ხმათათვის და ხმოვანთა მხოლოდ ჭერცათა (ჯეირანი) და პირუტყვითათვის. ნეშტნი სიკვდილისა და სოფლისა ამის ხრწნილებისა,—მეტეველებდენ ადგილთა ამათ არა მეტეველთათვის დანიშნულთა. ენა მეტეველი აქა, იყო ენა სოფლისა მის მეომისა. მეუდაბნოენი არ-მნახეხი სიურმოთგან ქალაქისა და სოფელთა, იხადვიდენ აქა მოქალაქობისა მათისა ჩეუელებათა, მათთვის საოცართა, გაუგებელთა, განუძარტებელთა. სხვაობა სანოკავეთა მიღებისა, სხვაობა ძილსა მოიყვანდნენ განცვიფრებასა შინა მემსოლოეთა მოსულთა აქა, რათა წარიკითხონ წიგნი იგი ამოკებისა; და სიკვდილისა ხედვითა, შესწავლნა სიკვდილი, რომელიცა მოელის

თვითუღესა მოსაპოებელად უკვდავების გარეთ სოფლისა ამის ხრწნი-
ლებადისა.

შემდეგ ათისა დღისა, დადუმდა ხმა სოფლისა მეშფოთისა,
უდაბნოთა ზედა დაწენარებულთა. უოკელნივე უკუ-იჭვნენ თვისთა სა-
დგურთა და დაშთა მუნ მხოლოდ ნეშტი მეფის-რძლისა სახსენებ-
ლად საუგუნოდ.

XI

მასვე 1782 წელსა მეფის-მეძნე შეირთო ცოლად ციცი-შვილის
გიორგის ქალი 14 წლისა მარიაში, მშვენიერებითა ქალთა შორის
ბრწყინალე. მეფისა ირაკლისა გურთხევეითა დასწერეს ჟვარი არა
დღესასწაულობითა იოანე ნათლის-მცემლისა ეკელესიაში, რომელიცა
იყო მეტოქი უდაბნოისა თბილისში. ჟვარის-წერა იქმნა შემდგომად
40 დღისა და ამისთვის დიდად ზრახვიდნენ მეფის-მესა ესრეთისა
დაშურებისა და აჩქარებისათვის. უოკელგნით ჰტმობდნენ უგრძნობე-
ლობისათვის, რომელ დაკარგა ცოლი ჰირველი მხნე და გონიერი,
და დამტეკებელი მეთა და ასულთა და არა იგლოკდა საკმაოდ, სხვა-
ნი ამართლებდნენ და იტყოდნენ: „მეფემანცა თეიმურაზმან, ჰაჰამან
მისმან ჰქმნა ესრეთაო, ოდესცა შეირთო შემდეგ თამარისა ცოლად
ანახანუმ დედოფალი“. ამა ჭორწინებიდამ ესვნენ მას ძენი: მისაილ,
ჟიბრაილ, ილია, სვიმონ, (ეს ორნი მოკვდნენ ერმად) ოქროპირი,
სვიმონ (მოკვდა ერმად) ირაკლი. ასულნი: თამარ, ანნა (7 წლისა
მიიცვალა) ანნა მეორე.

X

სიმრავლე მეთა და ასულთა მეფის-მისა გიორგისა და ესრე-
თივე სიმრავლე სამთა ცოლთაგან მეთა და ასულთა ირაკლისა, იყო
მიზეზი სამეფოისა სახლისათვის კეთილისა და ბოროტისა. ნაყო-
ფი კეთილი ესრეთისა შვილთა სიმრავლისა იყო ესე, რომელ დაჲ

შორებული ძეგლად ქართლი და კახეთი შეერთდა უფრო მტკიცედ. სასახლეებს მეფისძმან მოითხოვა ქართლიდამ რომელიც უწოდებდა ჰამდე მეფეს ირაკლის კახთა-ბატონსა, და არა მეფესა, სასიძლო-ნი და მეფისას ასულნი მოადიებდენ თვისდა საჭრმოთა ქართლისა თავადთა სახლთაგან. დაი მეფისა ირაკლისა ძნს იყო ცოლი დიმი-ტრისას ყაფლანის-შვილისა; მეფის ასული, დაი გიორგისა, ოამარ მიასოკეს სარდასს დაიით ოამბელიასს; ქეთევან მეფის ირაკლის ასული მესნასის ბატონსა იასეს; მეფის ირაკლის ასული მარამ— დაიით ციცი-შვილსა; მეფის-ძის გიორგის ასული სოფიო—თარს-ხის-შვილსა ღუარასძისა; მისივე ქალი რიფსიმე—ხოლას-შვილსა დი-მიტრის. ესრეთვე მიიყვანეს მეფის-ძეთა ცოლად—თეიმურაზძმან ოამარ ამილახვრის ქალი ელენე, ფარსლოზძმან ელიზბარ ერისთავის ასუ-ლი ასნა.

ესრეთ დაკავშირდა ქართლი და კახეთი ერთობითა თავადთა და სამეფოსის სახლისა მძახლობითა და მოყვარობითა. ამან კავშირძმან დაიწყო ქართლისა მეფისა გვარი დაშთინილი რუსეთის 1724 წლი-დამ; ამან ერთობძმან ნათესაობითმან მოსლი თქმულობა ქართლისა ერისა: ირაკლი მამა კახეთისა და მამინაცვლი ქართლისა. მეო-რის მხრითა სიმარკლეძმან ძეთა და ასულთა დაბადეს შური და მტე-რობა ურთიერთისაში. დაჰყვეს ოვასები და დაბადეს ურჩება და მედიდურობა სახლსა მწევრთა-შორის, სადაცა იყოფოდა მეფის ასუ-ლი რძლად და ასუ რომლისაგანცა წარიყვანდნენ მეფის-ძენი ქალთა სასიძლოდ თვისდა. თავადნი ესენი, დამოკიდებულანი მოყვარობითა მეფეთა თანს, არდა ემოსნილებოდენ მეფისა მოსვლეთა, რომელნა-ცა იუენენ მდივან-ბეკად, მდივანად, მოურავად, ცისეთა მცველად და სხვად სამეფოსის საქმეთა განმტად. დასუსტდა ჭარბი და მნიშვნე-ლობა ზომამოებისა; ერიდოდნენ მემკვიდროებასა; არა პატივ-სცემდენ ზირკულობასა და თვითეული წყერი სამეფოსის სახლისა ჭკონებდა თავსა თვისსა მეფობისათვის განმზადებულად. სჯული არდა ჭკუ-ლობა სამეფოში, სადაცა უფლებდენ მეფის-ძენი და კარის-კაცნი მითნი.

განმარჯვლებულთა ძეგლისათა დაჟინებისა სანდოვრებელად და განსაკუთრებულად ადგილისა და თემისა მეფის-მეს გიორგის ბოროტად და უზანდობისა ნაწილი; იუდასისა ქსნის ადგილები (რადგანაც ერის-თვიანთ მიეღოთ ქსნი); გახტანგის ანუ აღმოს-სანისა არაგვი და სხვა-თა სხვანი ადგილისი. თვით მიწეუნი მეფის-მისა ადგილანდრესი ღვთა-ღვთისა სპარსეთად, ჟერეთ ზირკელად მამისავე თვისა დროსა, იყო ესე, რომელ უბოძა მამას ირავლი სანდოვრებელად სა-უფლისწულო.

ესრეთსა უსწაროსა განწილვასა შეუდგენს უწესობანი, შოთ-ნი და დიდნი აღრეულობანი. მეფის-მე გიორგი, ვითარცა შემკვიდ-რე, მორიდებული შოთთა, მიენდობოდა მამისა ნებასა და შორით ხედიდა მათა სისუსტესა მიტაცებისათვის შემკვიდრობისა და აღ-რეულობათა მათ, რომელნიცა ამწარებდნენ მოსუტსა მამასა, თვით ირავლი მოსუტებისა გამო და დედოფლისა-გამო დედინაცვლისა შირ-მშობისა გიორგისათვის იყოფებოდა მეურეობასა და აგრილებდნენ გულისა მისისა გიორგისადმი. ესრეთსა მდგომარეობასა მყოფი მე-ფის-მე გიორგი, დაშორებული მათა, ცხოვრებდა ცალკედ და მეუ-დროდ. ჭშთაგონებითა დედოფლისა და ძეთა მისთა, მეფეცა ირავ-ლი მიიყვანეს მას მდგომარეობასა, რომელ სიძესა მისისა სარდალ-სა და სალთ-სუტესა დაკით ყაფლანის-შვილსა, თამარისა მეუღლეს, მოუღო მეფემან სალთ-სუტობა და მიუბოძა ესე ძესა თვისსა მეს-რანის-ბატონს იოანეს^{*)}. ესრეთმან მეფისა მამაკრეპამან მოსწელო გუდი მეფის ასულისა თამარისა, რომელიცა მწესარებისა ელდითა გარდაიცვალა 1786 წელსა.

*) მაშინ ისინი მწიგნობარმან შუა მღვიმელმან უქმნა მუხრან-ბატონ-სა იოანეს ზედა-წერილი ბეკლისა:

ერთი მრწამს ღმერთი,
ერთი ბატონი
სარდალ-სალთსუტესი
მუხრან-ბატონი.

XI

ტრაქტატის ძალითა შორის იმპერატორის კატერინა II და ირაკლისა, მეფის-ძე გიორგი დამტკიცდა მეშვიდრედ საქართველო-სა; მიიღოცა ორდენი აღმსანდრე ნეკელისა. ამა ტრაქტატმან სრულად აღაშკრია გული მათა, დედოფლისა და კარის-გაცთა, მეფისა ირაკლის მხლებელთა. მტერნი განძლიერდნენ; ირაკლი დელაჟდა; დედოფალი ჰსძულობდა. თვით გიორგი იშვიათად სედავდა მამისა თვისისა. 1789 წელსა მოვიდა იმერეთით მეფის-ძე არჩილ. გიორგი თვით მივიდა და ნახა. არ იამა ესე მეფესა და კიებდენ მიზეზისა, რომელმანცა განაღვიბა იგი მისთანა სამეგობროდ. — არჩილმან სისახლიდამ ჰსცა თოფი მოღვსა, რომელიცა დაჭკიოდა მენითიდამ მოედანსა სამეფოსა, შესწუნსა მეფე დიდად; ხოლო გიორგი არა, და იტყოდა სიტყვათა არჩილისადმი სანუგეშოთა. ამანცა უფრო განარისხა მეფე, და ბრძანებდა სიტყვათა შეკახეთა გიორგისათვის.

XII

შემდგომად გარდაცვალების მეფისა სოლომონ პირველისა, ოდეს გამეფდა იმერეთს დაჰყო, მოვიდნენ იმერეთით კეთიმი გენათელი, დოსითეოს ქუთათელი, სარდალი ჭიხოსრო წერეთელი, ჰა-ჯატა მიქელაძე, საღთ-ხუცესი ზურაბ წერეთელი, სეხნია წულუკიძე, იოანე აბაშიძე, იოანე აგია-შვილი, ჭიხოსრო ჟიჟიაძე და ფიცის-კაცნი — ღორთქიფანიძე, იოსელიანი, ავალიანი და სხვანი. ესენი ითხოვდნენ, რადგანაც არა-ჰსურს მეფესა ირაკლის მეფე დაჰყო, მიტარებული ტახტისა, იხეოს და შეიერთოს თვისად სამეფოდ იმერეთსა, კითარცა იყო ერთ მთავრობისა დროთა. დესპანნი იმერეთისა არწმუნებდნენ მეფესა, რომელ ყოველადია სამეფო იმერეთისა მოკლელის სიჭადღოთ და მზიარელებით საქმისა ამის დასასრულსა; თვით მთავართა გუირიისა და ოდიშისა ჰსურთ და ჰსწურობნენ ესე-

მცხოვრებთა გლეხთაცა იცინ ესე და უხარისთ ბატონობა თქვენი იმერეთსა, მტერთაგან ჯვარისა გაოხრებულსა. მეფემან უგდო უური და ნაცვლად ჰასუხისა პირად ბრძანა იქმნას რჩევა საქმისა. დანიშნულსა დღესა კათოლიკოზი, მღვდელთ-მთავარი, თავადნი, სარდალნი, სალთ-ხუცესნი, მდივან-ბეგნი ქართლ-კახეთისა, შეიკრიბნენ სამეფოსა პალატში და შევიდნენ განჭსჯასა. პირველი და ძირელი ხმა ერთობისათვის იყო ჴაბუა ორბელიანისა. მას შეუდგნენ კათოლიკოზი ანტონი, სარდალი დაკით უაფლანის-შვილი, სოლომონ ლონიძე, ზაქარია მოურავი ქიზიყისა, ანდრონიკა-შვილი, ჯვარდნა ჩოლაყა-შვილი, იოსებ ბარათა-შვილი და სხვანი. მეფე ჰსდუმებდა და ბრძენი ჴაბუა ასმენდა ჴუხილისა სიტყვებითა დიდსა საქვეულისა სარგებლობასა; აკურთსეკდა ჴაზრთა ამთ, ზეკარდამო მთავრებულთა დესპანთადმი და იმერთა ერისა. ნუ ჴყოფნი, მეფეო! იტყუდა ჴაბუა; მეფე ერისათვის და არა ერი მეფისათვის. ერი იმერთა ითხოვდა ერთობასა და კაკშირსა. ვითარ ეტყვის მეფე უარსა? რისათვის არ მიიღებს თხოვნასა? ვიცი და მესმის ჴაზრი თქვენი, მეფეო! ვითარ მოუღო მეფობა შვილის-შვილის ჩემსა? ესრეთი ჴაზრი უეჭველად არის უბედურებითი იმერთათვის, უსარგებლო ჴვეწისათვის, დამღუპავი ჴვეწისა.—ვითარ მოუღო მეფობა ქართლისა, ქართლისა მეფეთა და რაი დაკარგა საქართველომან დაკაკშირებითა ქართლისა და კახეთისა? ვითარ მოუღო მუამბოხეთა არაგვის ერისთავთა საერისთავო არაგვი? ვითარ მოუღო საუგუნოდ ჴსანი ჴსნისა ერისთავთა? ბედნიერობა ერისა ითხოვს ერთობასა. ძლიერება მეფობისა არის ერთა დაკაკშირებისა.—„ბატონო მეფეო, მოახსენა წერეთელმან, უკეთუ ვერ დამტკიცდება ერთობა და შეუდგება უწესობა, საგნო ქართლისათვის და მეფობისა თქვენისათვის,—მაშინ დეტყუო იმერეთისა მეფობა, მაშინ თქვენც უბოძეთ იმერთა ნება იუღონ თვისად მეფე თვისი. ამითი არა დაშავდება რა. ჴსცადეთ რა შეუდგება, მიიღეთ გვირგვინი ჩვენიცა, განძლიერდით ჩვენიცა და განგაძლიერე თქვენიცა.—ირწმუნეთ, მეფეო ბატონო, ხომ ჴსცნობს

ამას მტერი და მიეცემა შიშსა და მოშიშვლებასა“. შემდეგ ღუძი-
ლისა მეფისაგან, მუხრანის ბატონმან იოანე მოახსენა კრებასა: და-
კავშირება იმერეთისა დახსო მნელა. ჩვენ ჭართველთა კერ მოკო-
ვლად ჩვენთვის, კითარ მოკუთროთ იმერეთს? რათ ვეჭმნად პატრო-
ნად ქვეყნასა, რომელსაც ჰყავს საკუთარი ბატონი, შეიღის-შეილი
მეფისა?—სარდალმან დაკით განრისხებულმან წარმოსთქვა სიტყვა:
მართლად აღიარებს მუხრან-ბატონი რომ კერ მოკულის იგი დღეს
ქვეყნასა იავისის ხრამითა და ბაიარლითა. მოკა დრო და მოჭი-
რემს ღმერთი სხვას მუხრანის-ბატონსა, რომლისა ხრამლია უფრო
მჭარული იქმნება.—სიტყვამან ამან დაბადა აზროსი, აწეინა მეფისა და
წყინებულ იმეო წამოდგა და შევიდა სხვას ოთახისა. დაიშალა შე-
კრებილება ზიარვლი.

ქსენია დედოფალმან დარეჯან საუბარი ესე ყოველი. განრისხ-
ნა და მიაწერა ჭიხრი ესე მეფის-ძეს გიორგის, რადგანაც სარდალი
დაკით იყო დასწული მისი საუბარელი და მეტოქე მუხრანის-ბატო-
ნისა. დაიბაზა ჭებუა და მრისხანედ უბძინა ყვედრებითა სიტყვითა.
არა! ბატონო დედოფლო, კერ შეიქმნები ოსრული, იტყოდა კა-
ბუა: მეფისა და სამეფოსის ჭიხრი ჩემი დასჩება ურჯულუბლად. მტკი-
ნად და უკეთუ არ აღსრულდება, ჭითავიცან თან სიფლანისა. რად
მიბრძნებთ—არ კიყო ერთგული მეფისა და ქვეყნისა. კაცი რასაც
კიტუვი. არ გსდებ კითლად საქმეს და ესე ვარჩე. კიყო და მუ-
ქვას მარჩველი მეფისა და კურჩევად რასიმ ბიაროცის?—გჭვანებ
იქმნება საქმე ეშმაგისა, ბიაროცის კაცისა და ქვეყნის მტრისა. მამ-
პაპისა სისხლი დაუღვრათ ქვეყნისათვის და მეფეთათვის. კარ მუ-
ლი ქვეყნისა და ერთგული მეფისა. ამისთვის გაბედავით კიტუვი და
უშიშრად მოკლასენებ მეფესა ჩემსა და თქვენ ბატონისა ჩემსა დედო-
ფალსა სიტყვითა ამით.

მეფის-ძე გიორგი, მოშიშვებული მამისა და დედი-ჩაგვლისა, არ
ისახეინებდა არცა დესპანთა და არცა კარის-კაცთა, რათა არა წარმო-

ქსთქვან რაიმე სიტყვა და არ მივიდეს ჰაზრი რაიმე ახალი მეფისადმი მას-ზედ გატყვანებულით.

✓ ჭუთათელი და გენათელი, აბაშიძე და სხვანი დესპანნი მიუთხრობდეს დედოფალსა იმერეთისა მდგომარეობასა და სრულიად დაღუპვასა, უკეთუ არ მოხდებოდა ერთობა ქართველთა თანა. დედოფალი ბრძანებდა უარსა და იტყოდა კერ გამოწირვას: იმერეთისა გვირგვინისა შვილის-შვილისა ხელთაცან.

დღესა მესამესა, შემდეგ ზირკელისა, იყო შეკრებილება მეორე. ჰაბუა კვლად იტყოდა მასვე: კათოლიკოზი ანტონი ამტკიცებდა მათსა ჰაზრსა. მაშინ მეფემან უბრძანა მეფის-ძეს გიორგის; რას იტყვი გიორგი, შენ? — „ხელმწიფო ჩემო! სიტყვა ჩემი კითარცა კხედავ, იქმნება მრავალთათვის წინააღმდეგი და მანცა გაკბედავ მოგახსენო: შეერთება იმერეთისა ქართლისადმი არის სიმტკიცე მეფობისა; თუ გნებავსთ უძლეველობა ჭიუჭინისა ჩვენისა მტერთაცან, უნდა იქმნას ერთობა. რა არს უკეთილეს, რა არს მშვენიერ კითარ ერთობა მმათა, — იტყვის წინასწარმეტყველი დაკით, სამეფო ისრაილთა დაეცა მაშინ, როდესაც განსქდა ორად მეფობა სოლომონისა. დაეცა საბერძნეთი, ოდეს განიყო ორად და სამად. მეფობა განუფილი არა დადგარეს, ბრძანებს მაგხოვარი“. სიტყვანი ესენი მოაწონეს შეკრებულთა მსაჯულთა. ჰაბუამ კვლად აღამაღლა ხმა და მოსთხოვა მდებლად, რათა თანახმა იქმნეს მეფე ერთობისა ჰაზრისათვის და აღასრულოს თხოვნა იმერეთისა დესპანთა. მაშინ მეფე აღსდგა და ბრძანა: „თხოვსა ამას კერ მივიღებ; მტერი მდგას გარსა; კერ გავიხდი ახალსა მტერსა, რომელიცა უნდა იფოს. შვილის-შვილი ჩემი იმერთა ტახტისათვის განმზადებული. — დესპანნი წარკედით და იმერთა ერსა გამოუცხადეთ, რომ დაკსკამ იმერეთისა ტახტზედ შვილის-შვილსა ჩემსა და ესრეთისა კავშირითა თავით-თვისით იქმნება ერთობა იმერეთისა ქართლისა თანა“. ესრეთ დაბოლოვდა დესპანობა და ჰაზრი ერთობისა. მასვე წელსა 1790 წარავლინეს ჯარი ქართველთა 4000 და თანა-ჭეჯა სარდლად მუსრახის

ბატონი იოანე, ჭიჭიყის მოურავი ზაქარია ანდრონიკასშვილი, ჯარ-
დანეპიკალას-ბაშიჩოლას-შვილი; ენდრონიკას-შვილი რეკაზ (ცოლის-
ძმა მეფის ძის გიორგისა), და მეფის ძე იულონ; გარდაგდეს მეფე
დავით და განამეფეს სოლომონ მეორე ქუთაისს.

XIII

ესრეთ დაბოლაიბულის საქმეს ამის შეუდგა 1790 წელს
მხოლოდ დაკავშირებითი ტრაქტატი შორის ქართლისა და კახეთი-
სა. იმერთა და მთავართა ოდიშისა და გურიისა. აჰა ნამდვილი ესე
პირობითი მათ შორის წესდება *).

1.

„ტრაქტატი იკერიელთა მეფეთა და მთავართაგან დამტკიცებუ-
ლი ქართლისა, კახეთისა, იმერთა ოდიშისა და გურიისა, აღწერი-
ლი სამეფოსა ქალაქსა თბილისს 1790 წელს, კინაიდგან უოკელ-
თავე იკერიელთა მისხლობელთა სამეფოსა შინა ქართლისა, კახე-
თისა, ოდიშისა და გურიისათა აქვსთ ერთ-მორწმუნება, არიან ძენი
ერთისა კათოლიკე ეკლესიისაგან შობილნი და ერთისა ენისა მჭო-
ჩებელნი, აქვსთ მკაცრსელობითიცა სიუკარული კითარცა სისხლით
ნათესავთა და მოყვრობით შეკრულთა უწყთიერთთა-შორის.

„ამისთვის ჩვენ ზემოსენებულად ქვეყანათა ივერიისა და მე-
თეხისა და მთავარნი დამამტკიცებელნი სუუენოსა ამის პირობისა
„სასკლითა უოკლად ძღაუარისა ლკითისათა აღუგოსთქვამთ მტკიცესა.
„ამის ერთობასა. რომელიცა თვითოუგულად შემდგომთა შინა ჰაზრთა
„რხად იქმნასი.

*) ესე ვაჟოვე ალექსანდრე ონიკოვისა ქალაღდებში, რომლისაჲცა მამა
ნიკოლოზ კიკელა დიკენად წოდებული, ახლად მწერლად. მეფესა გი-
ორგის იყო, მერეთ დეპუტატად რუსეთშიაჲ და აღწერაჲ მოგზაურობა
თვისი, არა მოწეწული დროთა ჩვენთადში, ვითარცა მიაზრო შეიღმან მის-
მან ალექსანდრე.

„უფლისა იესო ქრისტეს მონა მეფე ქართლისა, კახეთისა და
„სსკათა, ირაკლი მეორე, ქრისტეანებრითა თანამდებობითა გარწმუ-
„ნებთ უოკლისა საიმერეთოსა მეფესა შვილის-შვილსა ჩემსა სო-
„ლომონს და მთავარსა ოდიშისა და სსკათა სამთავროთა და-
„დაინს, გრიგოლს და მთავარსა გურიისსა სკიმონს და ერთობაი
„თაქადთა, აზნაურთა და ერთა ჭკემოისა იკურაისა ესრეთ:

მუხლი პირველი.

„შეკაცხო უოკელი მტერი თქვენი მტერად ჩემდა და უოკლი-
„სა სამეფოისა ჩემისა, და ვიყო მტერი მტერისა თქვენისა და მო-
„ეკარე მოუკრისა.

მუხლი მეორე.

„მაქნდეს ზრუნვა დამშვიდებისათვის ჭკეუნისა თქვენისა, და !
„უოკლისა შემღებისა ჩემისაჲრ ვიყო შემწე თქვენდა წინააღდგო-
„მად მტერთა თქვენთა.

მუხლი მესამე.

„ვიყო მწადნელი ბედნიერებისა თქვენისათვის და დაცვათ ძეი-
„იმერეთისათა, ვითარცა მამა საზოგადო მათი.

მუხლი მეოთხე.

„უკეთუ აღდგეს მტერი ვინმე თქვენსედა, დიდი ანუ მცირე,
„მხედრობითა ჩემითა ანუ სსკითა ძალითა, სიტუკითა და საქმიითა
„შემღებისა ჩემისაჲრ მზა ვიყო შემწედ თქვენდა.

მუხლი მეხუთე.

„უზენაესისა მიმართ მფარველობისა სამშვირთროსა უმაღ-
„ლესისა კარისადმი, ვითარიცა მაქნდეს შეკრულობა, ვიყო მწადნელი
„თქვენდაცა უბედნიერესსა შინა მდგომარეობასა მოუკანებად მფარ-
„ველობითა ერთბამად ერთისა უაგლუსტისისა კარისათა.

მუხლი მეექვსე.

„აღთქმითა ამით შინა ჩემთა ქრისტიანებრითა შევიკერი თანა-
მდებობითა თვით ძეთა ჩემთა, თავადთა საჭრთუელისათა და საზო-
გადოდ ერთა ქსეულ უღებ, საუგუნოდ ერთგვამად შეერთებასა ამის
ჩქეპობისა ივერისათასა და კამცნებ უოველთავე რათა მტკიცედ გზენ
„ზემო აღწერილთა აღთქმითა შინა, კითარცა ქსეულთა—ზედა ეკ-
„ელესიურთა, იუპენ ესრეთ. კიცი კითარია თანამდებობა ჩემი და გჭგიე
„მტკიცედ ხელ-მოწერისა ამისა ჩემისა-ებრ.

„მეფე ქართლისა, კახეთისა და სხვათა ერეკლე.

„დედოფალი ქართლისა, კახეთისა და სხვათა დარეჯან.

„საქართველოს კათოლიკოზი ანტონი.

„კიცი კანცლერა სოლომონ ლიონიძე¹⁾.

2.

ტრაქტატი მეორე ნაცვლად პირველისა.

„უფლისა იესო ქრისტეს მონა მეფე ყოვლისა საიმერე-
„თოსა შვილის-შვილი თქვენი სოლომონ ქრისტიანებრითა აღთქმი-
„თა გარწმუნებთ უმადლესსა მეფესა ქართლისა, კახეთისა და სხვა-
„თა, მეორისა ირაკლის, უგანთლებუელესთა ძეთა თქვენთა, თავად-
„თა, კეთილშობილთა და ერთა ზემოისა ივერისათა ესრეთ:

მუხლი პირველი.

„შეკრაცხო ყოველი მტერი თქვენი მტერად ჩემდა და ყოვლი-
„სა სამეფოისა ჩემისა და ყოველი მტერი მტერისა თქვენისა და
„მოყვარე მოყვარისა.

¹⁾ ტიტული ესე მიიღო მიხაძეით რუსთა დესპანთა მინისტრობისა, 1785 წელსა ამავე ტიტულით იწოდათ თვით მეფისა ირაკლისაგან სულხან ბეგლუ ბეგის შვილი, მამა ისაკ მდივნისა.

მუხლი მეორე.

„მაჭნდეს ყოველივე შეძლება ჩემი დაუზოგავად დამშვიდები-
„სათვის ჭკუენისა თქვენისა და ვიყო მზა ნიადაგ წინა-აღმდგომად
„მტერთა თქვენისა.

მუხლი მესამე.

„ვიყო მწადნელი ბედნიერებისა თქვენისათვის და უგანათლებუ-
„ლესთა ძეთა თქვენთა, ვითარცა თანა-მდგები მეფე დის-წული მათი.

მუხლი მეოთხე.

„შეკეთუ ჯალდგეს მტერი ვინმე თქვენზედა, დიდი ანუ მცირე,
„მხედრობითა ჩემითა ანუ სისვითა ძალითა, სიტუკითა და სჯიმითა
„შეძლებისა ჩემისა-ებრ მზა ვიყო შემწედ თქვენდა.

მუხლი მეხუთე.

„უზენაესისა მიმართ მფარველობისა საიმპერატოროსა უმაღ-
„ლესისა კარისადმი, ვითარცა აჭნდეს უმაღლესობასა თქვენსა შეკ-
„რულება, ვიყო თქვენთანა მჭონებელი, თანა-სმობისა უბედნიერესი-
„სა მდგომარეობისა ჩვენისათვის, მფარველობითა ერთ-ბამად ერთი-
„სა უაგუსტისისა კარისათა.

მუხლი მეექვსე.

„აღთქმათა ამათ შინა ჩემთა ქრისტიანებრითა შეეკვირი თანა-
„მდებობითა თვით თავადთა ყოვლისა იმერეთისათა, კეთილ-შობილ-
„თა და საზოგადოთა ერთა ქსჯულ-უუდებ საუკუნოდ ერთ-გულებად
„შეერთებასა ამას ზემოისა ივერიისათა და კამენებ, რათა მტკიცედ
„იგნენ ზემო აღწერილთა აღთქმათა შინა, ვითარცა ქსჯულთა ზედა
„იგვედესიურთა, იუჯენ ესრეთ. გიცი ვითარა თანამდებობა ჩემი, და
„ჩქტიე მტკიცედ ხელ-მოწერისა ამის ჩემისა-ებრთ.

„მეფე ყოვლისა საიმერეთოისა სოლომონ.

„დედოფალი უოკლის საიმპერატორის მარამ.
„ეიტე კანცლერი სოლომონ ლიონიძე.

3.

ტრაქტატი მესამე ნაცვლად პირველისა.

„უფლისა იესო ქრისტეს მონა მე მთავარი ოდიშისა და სხვა-
„თა სამთავროთა დადიან და გრიგოლ, ქრისტანებრითა აღთქმითა
„გარწმუნებთ უმაღლესსა მეფესა ქართლისა, კახეთისა და სხვათასა,
„მეორესა ირაკლის უგანათლებულესთა ძეთა თქვენთა, თავადთა, კე-
„თილ-შობილთა და ერთა ზემოისა ივერიისთა ესრეთ:

მუხლი პირველი.

„შეკრაცხო უოკელი მტერი თქვენი მტერად ჩემდა და უოკლი-
„სა სამთავროისა ჩემისა და კიუო მტერი მტერისა თქვენისა და
„მოყვარე მოყვარისა.

მუხლი მეორე.

„მაქნდეს უოკელივე შეძლებს ჩემი დაუზოგავად დამშვიდები-
„სათვის თქვენისა და კიუო ნიადაგ მზა წინა-აღდგომად მტერთა
„თქვენთა.

მუხლი მესამე.

„კიუო მწადნელი ბედნიერებისა თქვენისათვის და ძეთა თქვენ-
„თა, კითარ ნათესაობით თანამდები უგანათლებულესობათა მათთა.

მუხლი მეოთხე.

„შეკეთე აღსდგეს მტერი კინზე თქვენსედა, დიდი ანუ მცირე
„მხედრობითა ჩემითა ანუ სხვითა ძალითა, სიტუკითა და საქმით,
„შეძლებისა ჩემისა-ებრ მზა კარ შემწედ თქვენდა.

მუხლი მეხუთე.

„უზენაესისა მიმართ მფარველობისა უმაღლესისა საიმპერატოროსა კარსადმი, კითარცა აქენდეს შეკრულობა უმაღლესობასა თქვენსა, კიჟო თქვენთანა მჭონებელი თანხმობისა მფარველობათა თქვენთანა ერთბაშად ერთისა უაღუესტესის კარისათა.

მუხლი მეექვსე.

„აღთქმათა ამათ-შინა ჩემთა ქრისტიანებრითა შევიკერი თანამდებობითა თვით სახლის-წულთა ჩემთა და თავადთა სამთავროისა ჩემისათა, კეთილ-შობილთა და ერთა ქსჯულ-კუდეხ საუკუნოდ ერთ-გვამად შეკრობისა მას ზემოისა ივერიისათანა და გამცნებ, რათა მტკიცედ ეგრეს ზემო აღწერილთა აღთქმათა შინა, კითარცა ქსჯულ-თა ზედა ეკვლეისურთა. იუჟენ ესრეთ. კიცი კითარცა თანამდებობა ჩემი და გვტე მტკიცედ ხელ-მოწერისა ამის ჩემისაებრ.

4.

ტრაქტატი მეოთხე ნაცვლად პირველისა.

„მე მთავარი გურიისა სიმეონ ქრისტიანებრითა აღთქმითა გაწმენებთ უმაღლესსა მეფესა ქართლისა, კასეთისა და სხვათასა მეორესა ირაგლის უგანათლებულესითა მეთა თქვენთა, თავადთა, კეთილ-შობილთა და ერთა ზემოისა ივერიისათა ესრეთა.

მუხლი პირველი.

„შეკრაცხო ყოველი მტერი თქვენი მტერად ჩემდა და ქვეუნი-სა ჩემისა და კიჟო მტერი მტერისა თქვენისა და მოყვარე მოყვარისა.

მუხლი მეორე.

„მაქენდეს ყოველივე შეძლება ჩემი დაუზოგაკად სახმარე ყო-

„ფისისთვის საშეფოსის თქვენისა და კიეო ნიადგ მ'სა წინააღდგო-
მად მტერთა თქვენთა.

მუხლი მესამე.

„კიეო მწადნელი ბედნიერებისა თქვენისათვის და მეთა თქვენ-
თა, კითარ ნასყესაობითა, თანამდები უგანათლებულესობათა მათთა.

მუხლი მეოთხე.

„უკეთუ აღსდგეს მტერი კინმე თქვენზედა, დიდი ანუ მცირე,
„მხედრობისა ჩემითა ანუ სხვითა ძალითა სიტყვითა და საქმითა
„შემდებისა ჩემისა-ებრ მ'სა კიეო სანმრად თქვენდა.

მუხლი მეხუთე.

„უზენაესისა მიმართ მფარველობისა უმაღლესისა საიმპერატო-
„როსა კარისადმი, სადაცა და კითარცა აქენდეს შეკრულებსა უმაღ-
„ლოსობასა თქვენსა, კიეო თქვენთან მქონებული თანა-ხმობისა უბე-
„დნიერებისა მდგომარეობისა ჩემისათვის მფარველობით თქვენთა-
„ნა ერთბამად ერთისა უავლესტესისა კარისათა.

მუხლი მეექვსე.

„აღთქმათ ამათ შინა ჩემთა ქრისტიანებრითა შეკვეპარი თანა-
„მდებობითა თვით ხალხის-წულთა ჩემთა, თავადთა, აზნაურთა და
„ერთთა სამთავროისა ჩემისათა, ქსუულ-უდებ საუგუნოდ ერთ-გუამად
„შეერთებისა ამის ზემოისა ივერისათანა და კამცნებ, რათა მტკიცედ
„ეგნენ ზემო აღწერილთა აღთქმათა შინა, კითარცა ქსუულთა ზედა
„ეკვლესიურთა. იუაგნ ესრეთ. კიცი კითარცა თანამდებობა ჩემი და
„ვჭტე მტკიცედ ხელ-მოწერისა ამის ჩემისა-ებრ“.

ოთხად დაწერილნი პირობანი ესენი, ხელ-მოწერილნი და ბეჭდ-
სმულნი მეფეთა და მთავართაგან, მღვდელ-მთავართა და მოხელეთა-
გან, განაცხადნენ უკუელგან. — გოპიოთ მათნი წარუდგინეს იმპერატო-

რიცხვს კვატერინას მკარეს. თვით სოლომონ ლიონიძე მისიველი კართასიდა იმერეთს მეფისა და მთავართა დადინისა გრიგოლისა და გურიელის სვიმონისა, მრავლად დაშვრა რათა მოეყვანა ერთობასა მტკიცესა ერთნათესაობა ქართველთა. მეცადინებდა შინა-კავშირითა, გაუქმებინა კარე კავშირი. ერთი დაცული გარეთითა უცხო ნათესავთაგან მფარველობითა, არის მარადის დამადებელი. ერთი სხვათა მფლობელობასა შინა ქვეშე შესული არის მონა და მონა მზაკვარი, დაცინებული, მასხარად აცდებული. ვითარცა დამკარგველი თვით მეფობისა, ჭკარგავს სულისა თვისისა საყუთარისა ძალსა და ღირსებასა. უძღური სულითა ჭკარგავს სხეულისა და ძალსა: ენა და მეტყველებს მისი, მწიგნობა და მწიგნობრობა მოეღება ერსა დამონებული სა უცხოისა ნათესავისა ენითა და ჩვეულებითა.

ოთხასითა წლითა განმტკიცებულნი კერძოობითა უფლებასა ზედა სამთავრონი, მოისმენდნენ ლიონიძისა სიტყვითა ერთობისათვის. გარნა სადღა იყო ძალი დამკავშირებული მათი? ოდეს მეფემან ირავლი მკარემან დაკარგა ერთ-მეფობისა იმერეთს ერისა თხოვა. დაკარგა და ძალი კავშირისა. ხმა ლიონიძისა იყო ხმა ღაღადებისა უდაბნოსა, ენათა ცემა ჭკარისა და ამო ბეკრა ბაკეთა. იხილა ესე ლიონიძემან ადრევე და შორს-მსუდველმან კერლა ჭკოვა ღონე სხვა დაცვისათვის მეფობისა, რომლისათვისცა, გამიგონია მამისა ჩემისაგან, იტანებოდა იგი. ესევე იყო მიზეზი, რომელ შემდგომად მეფისა გიორგისა, წარვიდა იმერეთსა და მუნით სპარსეთსა და მოკვდაცა მუნ დამტირებული ქვეყნისა და მრავლად დამტირებული სომეხთა კათალიკოზისა ეფრემისაგან, რომელთანაცა ჭეხოვრობდა რაქდენსავე დროსა. სიკვდილი მისი იყო კვონებ 1810 წელს ანუ მცირედ შემდეგ.

XIV

მეფის-ზე გიორგი, დროთაგან უმაწკილობისა, კიდრე 40 წელს

მდე ცხოვრებისა თვისისა, იყო ტანით წერდი, მაღალი და ბრგე. 1785 წელიწადამ შევიდა სიმსუქნეში, განსჯელდა დიდად და თუმცა ესრეთი: სიმსუქნეში უფრო ასოვან ჰყო იგი, გარნა კელარ ჯადობადა ცხენის თავის-უფლად და კერცა იქმნებოდა. მარდი, კითარცა ჰირველ. შემდეგ შეეჩვია შინა უოფნასა, და მოთსოკნილებსა გამო დიდისა გკამისა მიიღებდა სანოკავესა მრავლად და მადიანად მარადის. ჩვეულებისა ამას შეუდგა მდიდრად სადილისა-მზადება და ხან-გარძლიკ მირთმეკა სადილისა მეკლემისა წესითა. ჰური სადილისა მისოკის იყო გამტკიცეული თეთრი და უოკელ დლე ცხვებოდა სხხა ხაზასა. ბრძანებისა-ებრ მისის, აჭნდათ ნება უოკელთა ჭლასისა მცხაკავებთა მხოლოდ სხეულთათვის და აკათ-მოფთა წარელათ ჰური სხლად თავისისა. უოკელ-დლე სხინილისა დლეთა, მცხებისა-ებრ მართლ-მადიდებელისა ეგელესიისა, იკელადა ძროხა, ფლავი ჭათმითა და ზირიშკითა შემზადებული, მიერთმოდა უოკელ-დლე ეტრეთე შემწარი და აფსაზური. დიდად უეკარდა ზაქი წლეული ანუ უფრო მოდილო, სირბილისა, სითეთრისა, გემოკნებისათვის მისისა სორცისა; უმეცარნი და მეშურნი და მტერნი მისი ჩუმი, დაფარულნი ეცინოდნენ მას ამისათვის და იტუოდნენ სიტუევით: „მრთელისა ზაქსა ჰსკამსო“. წესისა-ებრ სადილობისა ძველისა და ახლისა, ჰირველ მეფეს მიერთმოდა კერძი და რადგანც ზაქისა და სუეკეთისისა სუკმლისა ნაჭერნი მიერთმოდენ მას მრავლად აჭნამ, შედგა ცილის-წამებაცა, — მრთელსა ზაქსა შეჭამდაო. აჭნდა მას ჩვეულება, კითარცა დადაჩისა კარცედაც მინასკეს, რომელ მიიღებდა ნაჭერსა დიდისა თვით, და სსკათა თვითვე დასახელებითა სტუმართა, უბოძებდა, სიშნად მატკიის-ცემისა და სიუკარულისა. ნაცვლად სბოისა მიართმეკდა ზაქისა წლეულისა ანუ მეტისა სორცსა. ზაქის სორცი არის დიდად ღბილი, ფრად გემოკანი და ფერით დიდად თეთრი, მრავალით უეკეთესი სბოს სორცისა.

ღვინო უეკარდა წითელი და აჭნდა უელეკელი სოდაშური და ეკარული, რომელსაცა ცალკედ დიდად განმწედილისა ჭკვერში შეამ-

ზადებდნენ საწელიწადოდ კარისათვის მეფესა. თვით მიირთმევდა არა უმეტეს ერთისა ჩარქისა ანუ ოუნგისა მეოთხედი. დათრობა მას ჰქმნებოდა კითარცა სიბილწე, და სუძრობით და სიცილით დაუწუნებდა სადილსა მისსა მეინასეთა, უკეთუ ვინმე გაუჩვენებდა წყალსა და წყალ-სსმულისა დაღვედა ღვინოსა. გაიგონე რა გაამბო, იტყოდა გან-გრძელებულისა სმისა კილოთი: „თუ გინდა ღვინო წელანი, მდა-ბალო ჰსკი ღვინოო; კარგი ღვინო არ უნდა წასდეს წელისა შერე-კითა“. არაჟი არ იყო ჟურთ დიდსა სმარებაში, გარნა ურჩევდა არა ჰსკან კითარცა მაწეინებელი აგებულებისა და არცა სისარტებლო, თუმცა მტკბარი თაფლითა, მურაბისა მირთმევის დროს, — ქართულთა ჩვეულებისა წესითა. ორაგული უყვარდა დიდად და ჰსწეინდა მარადის. მკურნალნიცა აყენებდნენ ორაგულისა მირთმევისაგან და არა ერთ-გზის განკურნესცა წეინებისაგან ორაგულისა აქცა შეჭკვისათვის და სუძრობითა წამმოიტყოდა სიტყვას: „ოთასისათვის დაარბი-ვის დაუჭკვია?“

სადილი მისი არ იქმნებოდა თვინიერ მღვდლისა, რომელიც მარადის მამო ჩვენსა თქმითა, აკურთხევენებდა დატებულსა სიფ-რასა, და რადგან იცოდა მცირედ ბერძელნიცა, ამისათვის სმარად თვით იტყოდა ბერძულად „მამო ჩვენსა“ და აკურთხევდა სიფ-რასა მღვდელსა. ჩვეულებრივ მეინასენი სადილისა მისისა, იქმნებო-დენ ოცი და ოც-და-სუთამდე კაცი ღლეუოკელი.

დიდოს ლეკნი თთვე უოკელ მასიილამ და კვლად ზამთრამდე მოტკირიდენ თვისთა ცხვართა და თოხლთა, კითარცა გემოვანთა დი-დად და მრავალთა უტემირელესთა სხვათა მთათა ზედა ნაგებეთა ცხვარ-თა. მეფე დაასწრებდა მათ ცხვრებითავე სძეულად; უბოძებდა სძმოსთა მათ და ცოლთა მათათათვის. ოდესმე ზაფხულსა მოსძებ-ნიდენ მეფესა ლილოზედ, ოდესმე ჭკემო აგლადესა, სადაც სმარად განსტარებდა სასლუბითა ზაფხულისა თვეთა. აქა ჰქმნდა სადგურად გურამის-შვილის ზაალის სახლი ციხე გლავანთან მტკვარის ზირას ნაშენი, სიურმდღვანე არ უყვარდა ნადირობა. მონადირეთა დიდ-კაც-

თა უწოდებდა „კაცთა უსაქმოთა, მოცლილთა“. — დეკან მხეცთა და პირუტყეთა შეჩვევის მტერობასა და მესისხლეობასა, განაბოროტებს გულისაო“. შეიღატაკა თვისთა არ ურჩევდა ნადირობისა შეჩვევასა და მართლად არც ერთი მათგანი, რომელთაცა მე ჰიცნობდი არ იყვნენ მონადირენი, გარდა მეფის ძისა ილიასი, და ესეცა შეჭსჩეუოდა ნადირობისა რუსეთში. არ უყვარდა ჯიბითობაცა, რომელსაცა უწოდებდა საგანისცდელსა რასაჲ, და ამისთვის მხდალად ჰხადოდენ მიმალულნი მეტოქნი მისნი. დილითა, შემდგომად ცისკრისა დღე-ყოველ მოსმენისა მიართმევდა ჩაისა ილითა და დარიჩინით მოდულებულსა; ჩინეთისა ჩაისა რომელიცა მოერთმოდა რუსეთიდან მიიღებდნენ სწეულებისა დროსა სამეურნალოდ და იშვიათად უკა თურქთა წესითა. სტუმართათვის იმპარებოდა ხშირად.

შაჰარი დროთა ამათ იმპარებოდა ყანდისა, რომელიცა მოაქენდათ კაჭართა სპარსეთიდან და მისირადაჲ. — ეკროპიისა შაჰარსა იშვიათად მოუტანდნენ, რადგან უძვირეს სპარსელისა იყიდებოდა. ესრეთი ეკროპიისა შაჰარი შემოვიდა საკაჭროდ ახალციხისა გზით ეგრეთვე უკა და თამაჟო, თაღათანის ტუაყები, საპონი მარანდული (სეოისა) და სხვანი ესე კითარნი.

XV

მეფემან ქაათლისა თეიმურაზ მეორემან, ჯერეთ შვიდისა წლისა მეფის ძესა გიორგისა, შვილის-შვილსა თვისსა 23 აპრილისა დღისათვის ე. ი. სახელწოდებისა მისისა, ბაძასა მოუშვადონ დროშა სპუფლის-წულაო. მისისავე ბრძანებით მოიღეს ყვითელი ატლასი და მასზედა მოქსოვეს ხატი მეტეხთა ლეთის-მშობლისა ფერადებითა და კილიტითა. მომქსოვი მისი იყო ამირჯიბისა როინისა ასული და ქვრივი როსტომ ციციშვილისა ანასტასია, რომელიცა ახლად დედოფალსა ანა-ხანუმს, თეიმურაზ მეფისა მეუღლესა და არღა შორებოდა მეფისა სასახლესა, და რომელიცა იყო სიუჟარული და და-

ახლოებული დედოფლისა თამარისა, პირველისა ცოლისა თვით თემურაზ მეფისა.

კათოლიკოზმან ანტონი უგუროთხა დროშა ესე და მიაართვა მეფისაჲსა მეტეხისა კეკელესასა შინა, ჰარაგლისისა გარდახდითა. დღესა ამას იყო დიდი პატიუობა სტუმართა სასახლისა ჰალატეშში, ჭაღთა და კაცთა. ამასავე დღესა აღსაზრდელად მეფის ძისა, შესწირეს მეტეხისა კეკელესასა, ვითარცა კარისა ძველად საყდარსა და კათოლიკოზისა მეტოქსა, ძვირფასი ბარძიმ-ფეშხუმი, რომელთა დაიკარგა 1795 წელსა, სამი კომლი კაცი და ერთი ხელი შესამოსელი, და მიუბოძეს წინამძღვართა მისთა ოქმი შეწირულობისა.

ხატი ესე ძველი თვით ნამდვილი დაიკარგა ტფილისის ალბისა დღესა 1795 წელსა სპარსთაგან; ხოლო დროშა დღესაც არის სახლსა შინა ჩემსა დაცული. ბუშტი კერცხლისა და თვით სული, რომელზედაც იყო დამუარებული სახე ღვთის-მშობლისა, განაჭარკა მამამან ჩემმან 1830 წელსა შიშისათვის რუსთა მთავრობისა: ეშინოდან, არა ჰქოთხონ, რად გაქვს დროშა ესეო. ძმაცა მამისა ჩემისა მარადის შფოთის ჟამსა აშინებდა და ეტუოდა: ორგულობისათვის რუსეთისა გაქვს დროშა ეგეო.

მაშინ, შეშინებულმან, დასწვა ხე, რომელზედაცა იყო ბმული თვით ხატი. ხასა ამის თაყუდ ნაკეთ კერცხლისა ბუშტი გაუიდა და ფასათა ამით უქმნა კიოტი ფიცრისა დაეკეცა დროშასა ამას სამსხივად გრძელი ფურთები და ჩასდვა კიოტსა შინა მინითა დაფარული; დაისვენა თაყვანის-საცემლად სახლსა შინა თვისსა. ამა დრომდე დროშა ესე იყო ბუდეში ჩადებული, და კრძალვიდა კარის წმიდა გიორგის კეკელესიისა შინა დღითგან მეფის გარდაცვალებისა.

ხატისა ამის კაპიოსა ანუ პირისაგან ჭსჩანს, რომელ თვით ნამდვილი იყო შემზადებული დომენტი კათოლიკოზისაგან, ამისთვის რომელ, ჭკე ხატისა ღვთისა დედისა სხტოთ თვით დომენტი მუხლმოდრეკით და ხელთა-განჰყოფილთა ღვთისა დედისადმი შედრეული.

XIV

1790 წელს, ჯერეთ მეფის-მეს გიორგის, დადანიან კაცთა მოუგზავნა დესპანად ჭეონდიდელი ანტონი და თაკადი ბეჟან დადანი, რათა მოსცეს შვილსა მისსა გრიგორის, მეგრულთა სამთავროსა მეგვიდრისა, ცოლად ქალი ნინა. მეფის-მეს ანა ქსთქვა უარი და აუწუა მეფესა ირაკლის, რომელმანცა ბრძანა თანა-ხმობა. აზრალისა თთვესა, შემდეგ ათისა დღისა ჰასქისა კვირთაჲთაჲს, მოვიდა ტფილისსა თჳით საქმეო გრიგორი 50 სულთა თაკადთა, აზნაურთა და გლეხთაგან ხელბუღი. დიდითა დიდებითა სადმე მობრძანდა დადანი ტფილისს. არცერთი არ დარჩა დიდ-კაცთაგანი, რომელსაც არ უბოძა საჩუქარი კერცხლისა ნიკთთა. ორმოცი და მეტიცა გამოქსნა ქარკისა და მარჯნისა კრანუსული ფასოვანი. მეფესა და დედოფალსა მოართვეს ორი ოქროს თასი, თუშთა მუნ მეგრულაჲში, გარნა დაიხ მშენიკრად ნაკეთი. მეფის-მეს გიორგის ეჭვისი ჯორა დიდ-ტანოვანნი, კათოლიკოზსა—ომფარი ძეარ-ფასი.

დასწერეს ჯვარი სასახლის ეკლესიასა შინა და დიდითა მზეთითა წარიყვანეს მეფას-ასულა, მშენიკრებითა საკეს ნინა, მეგრულთა ზუგდიდს. სისარულისა გამო, რომელიცა მიიღეს ესრეთისა დაკავშირებისათვის საქართველოსა მეფესთან დადანიან. დადანიმ კაცთა შესწირა საყოველწელიწადო ძღვენი მონასტრთა დაეთ-გარესისა, ნათლის-მცემლისა, შუა-მთისა და სხვათა ეკლესიათა, მოსახსენებულად მათდა. მკელთა დროთა ჩვეულების-ებრ, წარუვლინეს ფულად და კერცხლულად ოთხთავე მართლ-მადიდებულთა პატრიარქთა და განამგზავრეს მათდა არხიმანდრიტი ხოფის-მონასტრისა ილარიონ და მას დროს მეგრულაჲში მეოფე ბერძენთა მღვდელ-მონაზონი მიტროფანე, განმგე იერუსალიმისადმი შეწირულთა მეგრულაჲში უმათა და მამულთა. ესრეთითა წესითა მარადის მოითხოვდენ ქორწინებისათვის კურთხეკასა და კპისტოლესა ნუგეშად სასახლი-

სა. ესე მიაშბო თვით მეფის ასულმან და დედოფალმან მეგრული-
ისა, კითარცა იწოდებოდა იგი თვისსა ქვეყანასა, ნინამ, დროსა ჩე-
მისა უოფნისა მასთანა დაახლოებულად ს.-პეტრეპურლისა 1844
წელსა. წინათ ამის წელიწადისა მიათხოვა ქალი ბარბარე სვიმონ
ანდრონიკას-შვილსა, კაცსა მდიდარსა უმითა და მამულითა, მეფისა
იარაგლისა საუკარელსა და კეჭილად მჭადომსა განჯას, რომელიცა ამ-
ლექდა მეფესა მას ხარკსა (ყოველ-წელი 3,000 თუმანსა). მესამესა
წელსა მიათხოვა ქალი თვისი სოფი თარსნის-შვილსა ლუარსაბსა.
დიდი იყო ღვინი და შექცევა ქორწილისა გამო მეფის ასულისა
ნანასსა. მეგრულთა თავადთა უკვირდით წესი ღვინის-სმისა, და მე-
ტადრე როდესაც ერთი მეორესთან მივიდოდა სსკითა და სსკითა
სასმელისათვის მომზადებულითა ჭურჭელითა და რა ეტუოდენ „ღა-
გერდი და იახშირლ“, ნაცვლად ლექსთა ამით ჰკონდიდელსა ანტო-
ნის, კაცსა ცხოვრებითა მიაგებებდა ჭაბუკ მდივან-ბეგი, კაცი მენი-
ერი ჭურ-თასსა საკესსა ღვინითა და ეტუოდა: შეუდგები, ჭრისტე-
სა? ესე სიტყვა და თქმა, ჯერეთ უცნობი იმერეთსა და მეგრულთა-
შორის, შემოიტანეს მეგრულიაში და ამ დროითგან ხმარობენ ღვი-
ნის დროსა, ესე მიაშბო მანვე მეფის ასულმან ნინა.

XVII

სხვათა და სხვათა ჭურჭელთათვის ღვინისათვის სახმარათა სა-
ქართულოსა დაწერა ლექსად შიარი მღვდელმან ეფრემ ალექსიეშვილმან,
მეფისა გიორგისა სახლობისა მოძღვრისა შვილმან, დაუკარგველო-
ბისათვის, და ეურთავ მას აქა:

(„მიველ და ვნახე“—ამ ხმაზედ ითქმის სიმღერა ესე).

ბახესმა¹⁾ რანიც მოგვცა სასმური,
ეს არს²⁾ აწ ნახე, ლიტლიტად ჭური,

¹⁾ მარანი. ²⁾ საწნახელი.

ყენათ ქვე⁸⁾ კინცხოთ ნოეს დასტური,
 ცრუმ⁹⁾ ბილწმა მახმედ, რას დროს ჰყო შური,
 ანსო ბორიტი⁵⁾ კივის მართური,
 უმანკო⁶⁾ კარგსა არქვა სატური,
 ჩვენ გურჩა⁷⁾ ფილი სმა სამური,
 ხმობს დიდო⁸⁾, ქისტი, ფშაჰი, ხეკსური
 ოუ დაგვასელა⁹⁾ დაერთოთ ზედ პური.

მისგანვე ოქმული, მარანზედ დასაწერი:
 ეს ნეკტარი წყაროა, უოველთ სასური.
 რას იქმს, აწ ნახე, ლიტლაიტად ჯური
 ამაგიდ ქსეულმან მოგვცა დასტური:
 ეგოდენ შესვი, ვინმე ხარ მწეური,
 მუნჯი¹⁰⁾ ხიხინებს, სულთ მანიშნურებს,
 აჟა¹¹⁾ მისმინეთ, მეცა ვარ მწეური;
 ჰკარა ბაზარ-ბაზარ¹²⁾ ფუშანამ ყური
 ფერხთა¹³⁾ სიმალით იქმნა მამური.
 ქსთქვან, კესამ, თუნდ მარტუან¹⁴⁾ წიხლი კახური,
 მთლიან დასტა¹⁵⁾ ქანხით, კარელ-ჰყო ნათხზური
 შესკა, აქმნა დარეუ¹⁶⁾ ლაღად ნახელი
 სიმა¹⁷⁾ არა ჰსჯეას, ეს უსახური,
 გულაჟ მოდრკა¹⁸⁾, თხარა ყველა ბანური.
 ეს ჰსჯელაჲ ქართულ-კახური
 რა რომ შეიქმნა მით განახური,
 მეტს ნელარ იხმევ, მიუპყარ ყური
 რომ არ გაგხადოს მან უსახური.

⁸⁾ ქვევრი. ⁹⁾ რუმბი. ⁵⁾ ტიკი. ⁶⁾ კოკა. ⁷⁾ ჩაფი. ⁸⁾ დოქი. ⁹⁾ ხე-
 ლადა. ¹⁰⁾ ჯიხვი. ¹¹⁾ ჯამი. ¹²⁾ აზარფეშა.—ფუშანა იყო ქართველთა აზ-
 ნაური ყანჩელი, მეფეთა კაცი. ¹³⁾ თასი. ¹⁴⁾ ანწი. ¹⁵⁾ ტიკა. ¹⁶⁾ კულა.
¹⁷⁾ მთარა. ¹⁸⁾ კათბა.

XVIII

აქა სათქმელია, რაიცა ვიცი სიმდიდრისათვის მზითვისა დრო-თა გაოსრებისა სამეფოისა მტერთაგან. იკითხევენ, სად ჰპოებდენ ესოდენთა ოჭროსა, კერცხლსა და თვალ-მარცაღატიც? დროათაგან ძველთა მრავლად აქნდათ ესენი შენახულად, დრომდე შემოსკლისა რუსეთის-მთავრობისა, სამკაულნი განაშენებდნენ ქალთა და დედანი ქალთა და რძალთა უძღვნიდენ უხვად. მოსკლამდე კ. ვორონცოვისა, მოადგილედ სელმწიფისა იმპერატორისა, მრავალნი ესე-გვარნი ძვირ-ფასნი ნივთნი, კერ-დაფასებულნი რუსთა მოხელეთაგან, უგვანთა და არა მცოდნეთა მათისა ღირსებისა, მიეფარნენ. ქართველთა დაუდეს იგინი, ჰსცვალეს რუსთა ხელოვნებისა სამკაულთა ზედა და სახმ-რეებლად უგულებელს-ჰყვეს. მოსრულმან 1844 წელსა კ. ვორონ-ცოვმან კერა ნახა ქალნი შემეულნი ძველთა წესთა სამკაულითა, რომელიცა ენახა მას 1803 წელსა, ოდეს ჟურეთ, 23 წლისა ახლ-და აქა კ. ციცინაოვსა, დროთა ამით საქართველოსა განმტკნა. შე-ჰსწუხდა დიდად და გამოიკითხა, რად ჰქმნეს ქართველთა ესე? მა-შინ მოიძიეს კვლად სახლებში, სოფლებში, დიდთა ოჯახთა შინა და სომეხთა შორის. ეს გვარნი სამკაულნი კვლად განაშენებდნენ, კვლად განაბრწყინეს გულნი, ხელნი, პირი და მკერდი ქალთა. მხლ-ებელნი მისნი კნიაზი გრიგორი გაგარინი, ღრადი სოლოღუბი, კნია-ზი კოჩუბი და სხვანი, დამფასებელნი სამკაულთა ამით ღირსებისა, ეკეროდენ, მოიძიებდენ თეისდა და სახლობათა თვისთათვის. წარ-სულსა არღა ეშველებოდა რაიმე. ქართველთა თვით დანასკეს, რაი შეუძლიან ერთსა კაცსა, კაცად ქმნულსა. მისთანა მყოფთადა შეი-წავლეს მისგან მრავალი, და კვალთა მისთა შედგომილი განმტკნე ქე-ენისა კ. ბარიატინსკი ესაროდა საზოგადოსა კავკასიის მხრისა გა-ნათლებასა, იუენენ ნამდვილ პეტრონად ჭეყენისა, მოიძიებდენ სი-ძველთა, უქმოდენ კეთილთა, აღამაღლებდენ სოფლითა, ამსიარულებდენ

გულითა, ეწეოდენ მოკლებულთა, ჭკელის-მოქმედებდენ; ჭსრემდნენ ნუგეშსა და ჭწირუნვიდენ უოკელთა-თვის, ათათა ესრეთ სიყვარულითა, აღერსითა, ღიმილითა და მათთანა დაახლოებითა, დაეკავშირათ ჭართკელი რუსთანა..... მრავალთა რუსთაგანთა არა მოსწონდათ ესრეთი მათი ჭაწირი. ჭგონებდენ და იტყოდენ—ჭრეყნიან სჯლსსაო. უგუნურთა მრავალთა არ ესმოდათ, რომელ შიში მონებისა დაზადებს მონათა და მსახურთა მზაკვართა და არა სიყვარულითა დამოკიდებულთა..... აწ სჯგნისა ამისთვის კჭსდუმებ..... კიტყვი ჰირკელსავე სიტყვასა ჭალთა მზითევისათვის და მოკილებ აჭა ნამდვილსა მას მზითვისა სიასა, რომელიცა იპოება დღესაცა ჭნეინა მანანა ორბელიანისა სსხლში. აჭა ჰირი ნამდვილისა მის სიისა, სსცნობელად შემდეგთა დროთათვის:

„..... კჭბეთ და აწ..... *)

„..... და მეფე ერეკლე ჭართლის გამეფდა.....

„..... ყაბთა შინა კინებუთ და დაკემძსლენით.....

„ერის-თვის ისორის-შვილი ბატონი თეიმურაზ..... შვილი ჩეენი „ერისთავი ბატონი ბაზნდურ, მძა ჩეენი ბატონი კდიშერ, შვილი „ჩეენი იასონ, ბიძაშვილი ჩეენი ბატონი ზურაბ, ბატონი ოტია; „მდივან-ბეგი: ბატონი ჰაატა: ჯვარის მამა ბატონი არსენი; სარჭა- „შნელი. ბატონი გრიგოლ: ბატონი ვამეყ: ბატონი ვახტანგ: და ბა- „ტონი ბეკან: თჭვენ ორბელიანის შვილებსა სსჭართკელაში უფრო- „სად დადგინებულსა, და დიდად ჰატივ-რემულსა, ბატონს ასლან- „ბეგს; მძას თჭვენსა სსარდარს ბატონს თამაზს, შვილსა თჭვენსა, „ჩვენს სიძეს ყულარ-აღას: სსარდარს ბატონს ლუარსაბს, ტფილელ „მიტროპოლიტს ბატონს დომენტის, ბატონს ჭახოსსოს; ბაზი- „ერთ უხუცესს ოთარს, მოღარეთ უხუცესს ბატონს მანუჩარს; მე- „ჯინიბეთ უხუცესს ბატონს რეკაზს; თჭვენსა მმისწულს: ბატონ „სოფლანს, ბატონ ჰაჰუას, ბატონს მამუკას: ბატონს ერასტის; ბა-

*) ესე ირაკლი იყო პირველი წოდებული ნახარ აღიზნად.

„ტონს გოჭასპის, ბატონს რამაშს; ბატონს კახუშტის; ბატონს
„ზურაბს, ყაფლანს, ფითანს, ნიკოლოზს. მშეკბუქს: ზურაბს; რე-
„კაშს და დეპეტრეს: რადგან ჩვენი მოყვრობა მოინდომეთ, ჩვენც
„დაგემოყვრებით: და მოგათხოვეთ ჩვენი საყვარელი და სასაფიფო,
„თვალთა ჩვენთა სინათლე, და გულისა ჩვენისა სიმისიარულე ჩვენი
„მპატიოსნებელი და ნუგეშის მცემელი, სამოთხის მსგავსი, გახუ-
„შვენებული, ჩვენი ბატონი ანა და გამოკატანეთ მზითვად: ჰირკე-
„ლად სატი წმიდისა სამებისა; მის ნაქსოვი ბუდითა და ჰირ-სა-
„ხურავითა; კიდევ ხატი ერთი ყოვლად წმიდისა, მისისა ნაქსოვი
„ბუდითა და ჰირ-სახურავითა; კიდევ ხატი ერთი წმიდის მარინა-
„სი, მისი ბუდითა და ჰირ-სახურავითა, მისის ერთი ზარბაზის ფარ-
„დითა: ერთი კარგი ჟამნი, მისის ზარბაზის ბოლჩითა; კიდევ ერ-
„თი დაუჯდომელი, მისის ღოცებითა: ერთი იელქანი, ოთხი ათასი
„ხომარის მარგალიტითა, მისის პატიოსნის თვალითა, იაგუნდი-
„თა, ზურმუხტითა და ფირუზითა; კიდევ ქუდი კარგი და პატიო-
„სანი; თაღფაქი თხუთმეტი ათასისა ხომარის მარგალიტითა; ერ-
„თის პატიოსნის დიდის ზურმუხტითა; მისის შეფერებულისა ლა-
„ლითა და ზურმუხტითა და სამი ათასის კილიტითა; ჰირის მარ-
„გალიტი კარგი და პატიოსანი ოთხმოცდა-სამი მარცვალი. კიდევ
„ერთი პატიოსანი საყური ბადახშნის ლალისა, ორის მარგალი-
„ტითა, მისის: ორის ნიშაბურის ფირუზითა, მისის პატიოსნის
„ჭინჭილითა; ორმოცის ფრანგი-ფარსანგის იაგუნდითა; მისის ფი-
„რუზ-ქარითა, ოთხის კაციითა, მისის ოთხის ნიშაბურის ფირუზი-
„თა; ერთი ყელ-საბაში კარგი და პატიოსანი ას-ორმოცის მარგა-
„ლიტითა, თორმეტი მეტის ფრანგი-ფარსანგის იაგუნდითა, ცხრა-
„მეტის ზურმუხტითა, თოთხმეტის ნიშაბურის მისის ხუთის ფი-
„რუზ-ქარის თითორიმითა, მისის ხუთის იაგუნდითა; მისის ოცის
„ოქროს თითორიმითა; ერთი მაქარა მარგალიტისა; ყელის ჯაჭვი:
„ოცდა-თხუთმეტის ნიშაბურის ფირუზითა და თვალეებითა; სამოცის
„მისხილის მარგალიტითა; მისის მუშაბახის ოქროს-ამბარჩითა და

„მისის ჰატროსნის თვალუბითა; კიდეკ ოქროს უელის ჯაჭვი, მისის
„მურასა მიანჭარის ამბარითა; სამის ჰატროსნის დიდროკანის უვი-
„თლისა ფრანგი-ფარსანგის თეთრის აგუნდითა; ერთის ჰატროს-
„ნის ბადახშანის ღაღითა; კიდეკ უელის ჯაჭვი ოქროსი, მისის ფი-
„რუზ-ქარისა ამბარითა; ცხრაშეტის ბადახშანის ღაღითა; თურთმე-
„ტის ზურმუხტითა; კიდეკ კარგი და ჰატროსანი ბეჭედი აღმასისა;
„კიდეკ ოთხი ფრანგი-ფარსანგისა ლურჯი აგუნდისა; კიდეკ ერთი
„ბეჭედი კარგი და ჰატროსანი ბადახშანის ღაღისა; კიდეკ ბეჭედი
„სამი ზურმუხტისა; კიდეკ ბეჭედი უმრუზულის მარგალიტისა; კი-
„დეკ ბეჭედი უვითლის აგუნდის ღუნჯისა; გულის ჰირის ჩამოსა-
„ვლები სამი ზთასი სოამარის მარგალიტითა; თხუთშეტის ფრანგი-
„ფარსანგის აგუნდითა; თხუთშეტის ნიშბურის ფირუზითა; პე-
„რანგის ღილი ცხრა კარგი და ჰატროსანი ფირუზ-ქარისა, კაბის
„ღილი ზთი მურასა, ორასის აგუნდითა; კიდეკ კაბის ღილი ცხრა
„მუშახასისა; დანა ჰატროსანი მურასად მოჭედილი სამოცის აგუნ-
„დითა და ფირუზითა და მინანჭარის ტარითა; კიდეკ ერთი ჰატრო-
„სანი დანა მინანჭარისა; კირიელეისონი: ერთი ღაღის ცილისა თო-
„რშეტის ოქროს ბარკითა; კიდეკ კირიელეისონი გიშრისა ოცდა-
„ექვსის ოქროს ბირკითა, თხუთშეტის მსხვილის მარგალიტითა;
„სამის მარგალიტის კოკრითა, ერთის ფოჩითა; კიდეკ კირიელეი-
„სონი ქარკისა; ერთი კირიელეისონი მარჯნისა; ერთი კიდეკ კირი-
„ელეისონი ქარკისა, ერთი თმისატანი მურასა კარგი და ჰატროსანი
„ორი ზთასი სოამარის მარგალიტითა, სამოცის ოქროს მილები-
„თა; თავსაკარკებისატან: ხუთი თავსაკარკი მუყაშისა; ხუთი თავსა-
„კარკი ფერად-ფერადი, კიდეკ ერთი თავსაკარკი ოქროს კილიტისა;
„საჰირის-ფარეშოსატან: ერთი კერცხლით მოჭედილი გოდორი,
„ერთი კერცხლით მოჭედილი სადაფი, მისის ბროლის გასაღესა-
„რითა, მისის ზარბაშის ბოხითა; კერცხლის საჩხირე მისის სამის
„კერცხლის ჩხირებთა; სასურმე ოქროსი, კიდეკ ერთი თმის საყო-
„ფი; ერთი ჩქიფი; ერთი კერცხლის ღანახი; ერთი სადა თასი კე-

„რცხლისა, კიდევ ერთი დიდი ჯამ-თასი (ვერცხლისა); ერთი ფეხის
 „ქვა მოტყედილი; ერთი კიდევ დიდი ჯამთასი; ერთი აჳანი და აჳან-
 „დასტა; ერთი აჳანოს ჰერანგი; ერთი უღამქარის ყათიბა; ერთი
 „დარასი ფუტა; ერთი ჰირსახოცი; სამი აჳანოს ზინრანდოზი; ერ-
 „თი სუზანი; მიტკერიტანებისგან: ერთი მიტკერიტანი მურასად მო-
 „ტყედილი; ერთი კიდევ ვერცხლით მოტყედილი და ოქროთ დაფერი-
 „ლი; ერთი კიდევ მიტკერიტანი: საღამანდროსი; სკივრებისგან: სკი-
 „ვი ერთი სათაბანდისა; მისის წვრილმანითა და ხალსად შეკერი-
 „ლებისა ბოღჩებითა; კიდევ სკივი ერთი მოტყედილი დიდის მიტ-
 „კერიტანითა; კიდევ გოლოფი ერთი სადაფ-ქარისა; საწერელი ერთი;
 „კარგი და პატროსანი თუჯის კბილისა, ოქროს რაყებითა და მი-
 „სის იარაღითა და მკერატლითა და უღამ-თრანითა; სუფურის ია-
 „რღისგან: ერთი ოქროს თასი, სამოცდა ათის ფლურისა: კიდევ
 „ერთი ფილა ვერცხლისა; ერთი გულა ოქროთი მოტყედილი; ერ-
 „თი თეფში ვერცხლისა; ერთი ჯამი ვერცხლისა: ერთი სამარილე
 „ვერცხლისა; სურა ვერცხლისა; ერთი გულაბანდი ვერცხლისა, ოქ-
 „როთი დაფერილი; ერთი ტაშტი-წუნწუმა ვერცხლისა; ერთი სასან-
 „თლე ვერცხლისა; ერთი თასების ზირანდაზი: — ქვეშაგებისგან: სა-
 „ბანი ორი ზარბაზისა; ორი ნახბაღში ყურისა, ზარბაზი აკრავს.
 „ორი ყურის ბაღში, პირად ზარბაზი აკრავს; ორი სასთაული ხა-
 „ვერდისა, ზარბაზი აკრავს; დოშაქი ერთი, ხავერდი აკრავს; ზეწარი
 „ორი, ჩარჩაში ერთი დარასა. ტანისამოსისგან: ერთი ყირმიზის
 „ხარას ტყავი: შავს სასამურს აკრავს, მისის მსხვილის მარგალი-
 „ტის ქურთ-ბადებითა და სირმის ზორნითა და ფოჩითა: კიდევ ერ-
 „თი ტყავი თეთრის დიბისა; შავს სასამურს აკრავს მისის ხოშო-
 „რის მარგალიტითა, ოთხის გოზრითა და ოთხის მარჯუნის ფო-
 „ჩითა და თითრბითა, კიდევ ერთი ზარბაზის ტყავი, კურდღელს აკ-
 „რავს; ტყუ-კაბა ერთი, ხალსად შეკერილი, შავს სასამურს აკრავს;
 „ერთი ქათმი, ხალსად შეკერილი; შავს სასამურს აკრავს მისის
 „სამის ოქროს ხრიკითა, კიდევ ერთი ქათმი დიბისა, კურდღელსა

„კრავს; ერთი ქარა-ქალა საიისა, მისის ვერცხლას ხრავითა; ერთი
 „თეთრის დარბაზთან კაბა, მისის ცხრისა ოქროს ჩაფრატითა; და
 „ხუთას ჟუფთისა, ოქროს სასელას ხრავითა; კიდევ ერთი ნარინ-
 „ჟისა და საიბაბთან კაბა; კიდევ ერთი თესტუხის დარბაზთის
 „კაბა, კიდევ ერთი ზარბაზი შალის კაბა; კიდევ ერთი მწვანე დარბა-
 „ზბათისა; კიდევ ერთი ყვითელა დარბაზბთან კაბა; კიდევ ერთი მწვა-
 „ნე დარბაზბთან კაბა; კიდევ ერთი იისფერი; კიდევ ერთი დოლ-
 „ხანდას ზარბაზი; კიდევ სატულე დოლხანდის ალის-ფერი; კიდევ
 „სატულე მწვანე ზარბაზისა; ასალუხებასგან: ასალუხა ერთი დარბა-
 „ზბათისა, მისის ოქროს ჟაჭკის თვალებითა; კიდევ ერთი ასალუხი
 „უაღამქრასა, მისის ნაქსონის სახებითა და დარბაზ ბოღლითა. სარ-
 „ტულუებისგან: სარტყელა ერთი ფათისა; კიდევ სარტყელი ერთი
 „ზარბაზისა; კიდევ სარტყელი ერთი შალისა; ჰერანგებისგან: ჰერან-
 „გი ცხრა ფერად-ფერადი; ცხრა მისას ამხანაგითა და მისის ბოღ-
 „ლითა; ჟორბებისგან: ჟორბი ხალარად შეკერილი ორი; კიდევ
 „ჩიგინით შეკერილი ერთი; მაშა ცხრა; ჩაქმა ერთი, კიდევ ხალსად
 „შეკერილი ერთი ოქრომკედითა; ხელსადები სამზეურა ერთი ოქ-
 „რომკედით ნაკერი; კიდევ რუფაკი ზარბაზისა ერთი; კიდევ გამო-
 „გვიტანება პატარასანი გამდელი, მისის საყბურითა, ოქრო უელის
 „ჟაჭკითა; ცხრა ოქროს ღაღათა; რკის ბეჭდითა, ზურმუხტისა,
 „იაგუნდისა, და ფარუხათ და მარგალათითა; ტყავითა, ტყავაბი-
 „თა და შიადის ხელას ტანისამოსითა; ერთის ორხოვითა; ერთის
 „ხალიჩითა, ერთის ჟუფთის ფარუშითა, ერთის ზანდუკითა; ვერცხ-
 „ლას თასითა; ცხრის პილენქის ჟამითა და თეფშითა; ერთის სპი-
 „ლენქის სურითა, ერთის სათბობის თუნგითა; ქვბითა, ტაშტითა
 „და ალთაფითა და ფისალსითა; კიდევ პირის ფარუში პატარასანი;
 „ხუთის ხელის ტანისამოსითა; ტყავითა, ტყავ-კაბითა, ცალის მაფ-
 „რაშითა, ზანდუკითა და ზანდუხჩითა და სამის ჟამითა და თეფ-
 „შითა; გამოგვიტანება კიდევ პატარასანი მოღარე ხუთის ხელის
 „ტანისამოსითა ტყავითა და ტყავ-კაბითა და ერთის მაფრაშითა და

„ზანდუკითა; კიდეკ მედოშაკე პატოისანი; ოთხის ხელის ტანისა-
 „მოისითა, ტყუებითა და ტყუე-კახითა, ცალის მათრასით და ზანდუ-
 „კითა; კიდეკ პირის ფარეში სამის ხელის ტანისამოისითა, ტყუე-
 „ბითა და ტყუე-კახებითა, ცალის მათრასით და ზანდუკითა; კიდეკ
 „პირის ფარეში სამის ხელის ტანისამოისითა, ტყუეებითა და ტყუე-
 „კახებითა; კიდეკ ერთი გამდელის გოგო: მერიქიფე გურძი-შვილი;
 „სუფრაჟი მტერიშვილი გიორგი; საფარეშოს იარაღისაგან: ჴორ-
 „ხოკა ჟუფთი ერთი; ზანდუკი სამი; მათრასა თალათინისა, ჟუფთი
 „ერთი; სუფრა ყალმქრისა ჟუფთი ერთი; კიდეკ სუფლა ბაჯრაჟის
 „ჩითითა, ჟუფთი ერთი; ფანარი ერთი; ფისოლი ერთი; ფიდან
 „მისის გოკზითა ერთი; მანღალი ერთი; სათბობი თუნგი ერთი; სა-
 „აბანოე ქვაბი ერთი; კიდეკ დიდი ქვაბი ერთი; ტაფა ერთი; ღანგა-
 „რი მისის ზარფუშითა ორი; სუფრა ყაშული ერთი; ცხრა თეფში;
 „ცხრა ჯამი; ცხრა ღანბაქი; ერთი სააბანოე ტაშტი; კიდეკ ერთი მო-
 „მცრო ტაშტი; ერთი ფარეში, ერთი კარგი ცხენი რახტით შეძე-
 „ლი, ოზბეგურის უნაგირითა; ერთი მისი შათირი
 (ბოლო წერილისა ამის არღა იყო).

ამილასკრიანთში არის ამათზე უფრო მდიდარი მზითვის წიგ-
 ნი მეფის ასულის ბანგუასი⁹⁾).

XIX

მოხუცდნ 75 წლის მღვდელ-მონაზონდნ ათანასი შიო მღვი-
 მელდნ, გვარითა ამილასკარდნ, 1846 წელს მომითხრო ამბავი მე-
 ფის გიორგისათვის შემდეგი:

მეფის-მე გიორგი ექვსის წლის წინათ ქალაქის წახდენისა
 (1789 წელს) მობრძანდა შიო მღვიმეს და თან-ჰყენენ კათოლიკო-
 სი ანტონი, მთავარ კუპისკოპოზი ბესარიონ გარსეკანაშვილი (8 თვე

⁹⁾ თვისსა დროსა ესე ვითართაცა შევაგროვებ დაუკარგველობისათვის.

იყო კათედრას) და თეოდორე ბერძენი, წინამძღვარი მთავარ ანგელოზისა კეკელერისა, მცხეთის კეკელესიისადმი მიდგმულისა. — მიეგებნენ მთიდან ჩასაკალს ბილიკსა შემოსილნი მანტიითა წინამძღვარნი უდაბნოისა და მონაზონნი ხატითა, ჟვარიითა და საიაზმითა მისრული უდაბნოსა, შეკიდა და თაყვანი ჰსცა წმინდისა შიოს საფლავსა და წმინდათა მისთა ნაწილთა. იწეეს მწუსრი დიდი გალობითა იოანე ნათლის მცემლის კეკელესიასა შინა, და მეურთებრ-ძანდა განმზადებულსა მისთვის სენაკსა. აქა მიირთვა კახშამი საყუდელითა და უბოძა შეკრებულთა მღვრეულთა ღვინო თვითონ, მეკომლესა თვითა ხელადა. — მხიარულმან მეფის ძემან მოუთხრა ცხოვრება წმინდისა შიოსი ესრეთისა დაწვლილებითა, ესრეთითა ტკბილთა სმითა და მოთქმითა, რომელ მოიყვანა განცვიფრებასა ბერნი, მსმენელნი და თვით ბატონი კათოლიკოზი და მრავლისა არა მცოდნე მთავარ-ეპისკოპოსი. წინამძღვარი თეოდორე მოხუცი და ოდესმე მასწავლებელი ბერძნულად გიორგიისა, ბერძნულისა კილოთი ხშირად დაუმატებდა მეფის ძის საუბარსა სიტყვას: — გაჟურთხოს ღმერთმან! გიორგი განმხსენებულად და ესამოკანებულად ტრფილებასა მას, რომელსაც კამოაცხადებდა თეოდორე, და თვით დროთი და დროთი დამატებდა კვლად აღტაცებისა გრძნობასა ლექსითა ბერძნულითა: კირიელეისონ. დღესა ხუთშაბათსა თვით შებრძანდა კეკელესიასა ცისკრად და წირვისა უამსა თვით წარიკითხა სამოციქულო. თანამწირველი თეოდორე იტყოდა ასამაღლებელსა ბერძნულად, წირვის შემდეგ სადილისა უამსა მგალობელთა თანა კათოლიკოზი-სა, რომელნიცა უგალობდნენ სძილის პირთა, დღის კონდაკთა და ტროპაართა და წმინდისა საგალობელისა მესლთა, თვითცა გალობდა მეფის-ძე. მეორეთ მოითხოვა საგალობელნი, რომელნიც ენასა მას სიყრმისა თვისისა დროსა, ოდეს იყო იგი 18 წლისა თვით ამას მონასტერსა შინა ქმნილი და თხზული არსენი მღვდელ-მონაზონი-საგან დაუედებულისა, რომელიცა ჰსცხობრებდა როსტომ მეფის დროსა და ახლდა სიყრმით დედოფალსა მარიამს მეფისა მის მეუ-

დღესა. იყო გურული, კძიეს და კერ ჭპოკეს. რაკდენიმე მუხლი თვით მას ახსოვდენ და წარმოსთქვა, და რაკდენიმე ახსოვდა ზეპირად მღვდელ მონაზონსა დომენტის, მოხუცსავე 70 წლის, გვართო გურამისშვილსა, კაცსა რუსეთშიაც ყოფილსა და განსწავლულსა. — სადაა ესე საგალობელი და ვითარ მიუფარა, არ ვიცი, მეტყუდა ათანასი. მასკე დღესა მწუხრისა წინათ, გამოეთხოვა მეფისა ძე გიორგი მეუდაბნოეთა და წარვიდა მცხეთად. დროსა მას იევენ კრებულად 28 მამანი, 4 მწირნი ბერნი, 10 საბერონი, ოცდაოთხნი მსახურნი და 30 მეთოფენი მცველნი. ღუგნი ერუოდნენ გარემოთა მცხოვრებთა, და კერ უძლო უდაბნომან. ამისთვის მეორესავე წელსა დაიცალა უდაბნო, ბერძენნი წარვიდნენ სსვათა მონასტრებში და ხატნი და ჭვარნი წარიღეს, ამილახვარიანთა ჭაღასა დასაცველად. დღესაცა მისნი ძველნი ხატნი და ჭვარნი მუნ იპოვებიან, თუმცა უდაბნო კვალად გაშენდა და შევიდნენ ბერები 1802 წელსა.

XX

მოსრული სრულსა ჭაკსა მოისურვებდა ფილაროფოსთა ძველთა ჭსწავლის მოსმენასა. კათალიკოზი ანტონი, გარდმოძღვრე რუსულით ქართულსა ენასა ბაუმეისტრისა ფილაროფიისა, განუძრტებდა ჭაზრთა და ლექსთა მნიშვნელობათა. მეფის-მესა უნებდა გაგება მათი და კერა რაი გამოჭსწერა თქმათაგან მათთა მძაღლთა, საგანთათვის მძაღლთა. — დაუტკვა სწავლა ესე და იტუოდა: „არა მესმის ესე; რხუეკ წყაღსა.“ ჭსწავლასა და სიბრძენსა, საჭიროსა სახმარსა, სასარგებლოსა და კბილსა ჭპოკებთ ქრისტეს მცნებათა შინა ნამდვილთა და განსკენებისადმი გულისა და გონების მიმყანთა და სულისა დამატკობელთა. — შეუდგნენ მცნებათა ამათ და გიეკმაება. — ესე ვითარი მისი ჭაზრი იყო მიიყზი, რომელ არა უყვარდენ მას არცა ფილაროფოსად წოდებულნი, დროთა მისთა ზაქა-

რია გაზაშვილი, ამბროსი ნეკრესელი, იოანე ოსეს-ძე და სხვანი სისტემის მათისა კაცნი, დაღუღულნი კატოლიკოზითა, დიალექტიკითა, ტოპიკებითა და სილლოგიზმებითა. „ქსწავლა ესე თქვენი“ — უბრძანებდა მათ ხშირათ სიცილითა, — ვითარცა ყინული, ხელში დნება, და გასდის, ვითარცა ფლავის საწურავსა წყალი. ესრეთსა მეფისა ამის თქმასა შვილნი მისნი და მძანი მოიგონებდნენ და მეტეოდინ პეტრებურდსა, სდაცა კქსწავლობდი მეცა ფილოსოფიასა მეფის მძანი მირიან, ფარნაოზ, და ძენი მეფისანი ბაგრატ, თეიმურაზ და მიხაილ.

XXI

ოთახი საწოლის მისისა იყო მაღალი და გრძელი და კრცელი. აღმოსავლეთით დიდსა თახჩაში ესკენენ სატნი შემკობილნი ძველად მდიდრად, წმიდანი ნაწილნი, ხელი იოანე მოწეალისა და წინაშე მათსა სამნი ოქროსი შანდანნი. ამთჳს კრთი მეცა მინახავს მეფის-ძეს მიხეილთან. ს. პ. ბ., რომელთანაც კსადგურებდი 1843 და 1844 წელთა. ესე შანდანი ანუ სასანთლე იყო 48 მისხალისა წონისა; ზედა წარწერილი ძელისადმი ჭეშმარიტისა შეწირულობისა ესრეთ: „შენ, ძელო ჭეშმარიტო, შემოგწირე სასანთლე ესე; ეს ძელი ჭეშმარიტი გიჳმა ამილასკარმან მიართვა დედოფალსა თამარს და მისმა სიმაღლემ მეიჳემან ირავლამ ძესა თვისსა გიორგის მიუბოძა. წელსა 1778 მისხალი არის 48“. სამხრეთის მხრით ეკიდნენ სასენი ანუ ზოარტრეტნი პეტრე დიდისა, იმპერატორიკა ეკატერინა II, ჰაჳლე ხელმწიფისა, თეიმურაზ მეფისა, თვისისა ჰანისა, მამისა ირავლისა პერლამენტოჳდ ნასატი. ესე მაჩუქა მე თვით მეფის-ძემან მისაილ და მე მიჳართვი კნაფსა მ. ს. კორონცოვს. ბუხარისა თავსა აღმოსავლეთითჳე იდგა ზარიის საათი, მორთმეული რუსეთით კოკალენსკისაგან.

ჩრდილოეთით იდგა საწოლის მისისა ტახტი კრცელი და

გრძელი, მდიდრად მორთული და წითელის ხაკერდით მოდებული; კედლის სიგრძეზედ იყო მიკრული ხაკერდივე, წინაზე ტახტისას საწოლისა იდგა გრძელი სტოლი ხაკერდ-ფენილი და იდგნენ მას ზედა საწერელი და ქაღალდები და შუაზედ ყუთი, რომელშიაც იდგა ბეჭედი თვისი ოქმით საბეჭდი, ფული სახარჯო, ლაქა და საიდუმლონი მიწერ-მოწერისა ქაღალდნი. გასაღები ამა ყუთისა ექმნობდა თვით მარადის ჯიბეში. დასაყლეთით იყო გრძელი ტახტი ხალისა და ქეჩა ფენილი, მუთაქებით მოდებული, მშვენიერი ნაქსოვისა ფარჩებითა გადარულნი. ისტაკი იყო დაფენილი ერთისა მრთელისა, თვით ოთახისა ზომისა მშვენიერისა ორხოისათა.

ისეულებისა გამო აქა მიიღებდა მახლობელსა საქმისა და მომხსენებელთა აქავე ულოცავდნენ ცისკარსა და მწუსრსა. მეორესა დიდსა ოთახში, რომელსაცა აქვნდა სიგრძე 6 საყენი და იყო მდიდრათვე დაფენილი, მიიართმევდა სადილსა.

დღეოფლისა სადგომნი უმეტეს იყვნენ მორთულნი მშვენიერად და ძვირ-ფასად, — გარემო-ოთახებისა, თახჩებისა, იდგნენ მრავალნი სხვათა და სხვათა ნაკვეთთა ჩინურნი ჭურჭელნი და კერცხლეულები მრავლად. ზემოისა სახლისა ნაჭერნი სადგურნი იყვნენ 22 და ქვემოთა საკლისა, სადგურად მსახურთა და მხლებელთა ჰირთა 22 კე, ქეშიქთა ანუ მეფის მცველთათვის ცალკედ ნაშენსა სახლში იყო დანიშნული ექვსი ოთახი. მეფისა ქეშიქნი ყოველ დღე იყოფდნენ 25, მეფის კარის სარჯითა და ულუფითა, გარდა სასახლის მხლებელთა, გარე სასახლისა სასახლისავე ოჯახნი დღე ყოველ მიიღებდნენ ხორცსა, ზურსა და ღვინოსა, და მარხვისა დღეთა ნაწილად ხორცისა, ღვინოსა, სისირსა და სხვათა სამარხოთა, — სახლსა ჩემსა აქვნდა დანიშნული დღე-ყოველ ერთი ლიტრა ხორცი, ერთი თუნგი ღვინო, 4 ჯიგარი და 3 ლაქაში. — ესე იყო მიზეზი, რომელ შემდგომად მეფობისა ჰაჰასა ჩემსა მღვდელსა ონისიმეს დაუნიშნა იმპერატორმან ალექსანდრე ზირველმან ციციანოვისა წარდგენითა

200 მანეთა და იღებდა მას დღემდე გარდაცვალების 1817 წელს¹⁰).

XXII

აღზრდილის სიყრმით მართლ-მადიდებლობის მჭადატაგან უყარდა ტრფიალებითა ეკკლესიის დაცისწაუღნი, დღეთა რომელთამე, კითარცა თკით იტუოდა, ჭკეუნისა ცად გარდამჭკეკელნი. ესრეთ ჭრის-ტეს სიყვარულთა დაშთერალი მეფე ისარება და იშკება სუღითა, ოდეს დაესწრებოდა თკით ეკკლესიის ტაძრისა დაცისწაუღთა, ესევე ტრფიალი სუღისა წმინდათადმი ხატთა, მოღვაწეთა მათთა გამომაცხადებულთა და პარკელ-სახისადმი აღმწკენელთა იყო მიხეზი, რომ-

¹⁰) აჰა ნამდვილი მოწმობისა პირი: „ჩვენ, კვემორე ხელის მომწერნი ხელის თხოვნისა-მებრ მოხუცებულისა საქართველოსა სამეფოს-კარის ეკკლესიისა მღვდლის ონისიმესა, ვჰმოწმობთ, რომ ეს ხსენებული მღვდელი პირველად ხლებია განსვენებულსა მეფესა თეიმურაზ მეორესა და შემდგომად განსვენებულსა მეფესა გიორგის, და ნიადგ ჰქონდა ამას მეფეთაგან წელიწადში პური კოდი ორმოცი, და ფული ვერცხლისა თუმანი ოცი. რომელსაც დანიშნული ესე რიცხვი პურისა და ფულისა მიეცემოდა მიუცილებლად: პური სოფელზედ და ფული თვით მეფეთაგან ხელდახელ, გარდა სხვათა შესაწევნელთა ნიეთა. 2 იანვარს 1804 წელსა. კათოლიკოს პატრიარხი ყოველის საქართველოსა ანტონი.

არხიმანდრიტი ლოდბარი გერასიმე.

არხიმანდრიტი და წვერი დიკასტრიისა ტრიფილე. (მეორე სვეტზედ)

თავადი ორბელიანი იოანე.

თავადი ბარათოვი ზაალ.

თავადი იოანე ჩოლაყაევი.

თავადი ორბელიანი გიორგი.

თავადი ესტატე ციციანოვი.

თავადი სულხან თუმანოვი.

მოწმობისა ამის ძალითა და კნიაზის ციციანოვის წარდგინებითა მიეცა მას ონისიმეს 20 თუმანი პენსია.

მელ შემდგომად წირვის თაჳსნაჲ ჰსცემდა სტოთა, ამბარსა უყოფდა მათ დიდებით მათ ზედა, ღვთისა მადლისა მეჭონთა, შებღისა და თაღთა და ოდესმე მადლად დასვენებულთა ხატთა, ერთისა წვერისა ყაჯარჲენისა გრძელისა, რომელსაცა მიაწმეკდენ მეფესა დასაყრდნობელათ, ემთხვეოდა თჳით, და მეორესა წვერისა შესებდა კრძალვითა თჳით ხატსა წმიდასა.

ესე მრავალთა, არა განმკეთა სარწმუნოებათისა მისისა მხურვალეზისა, ეჩვენებოდა საქმედ უშეკრად. ესრეთისავე მაგალითისა შეუდგა შვილიცა მისი მისილ და დღე უოკელ ვხედვიდი ესრეთ მლოცველად და ამბარისა მეოფელად წმიდათა ხატთა.

დღეთა ამითჳის დღესასწაულითა, ზედაშედ ღვთისა მეფისა და სხსაზოლადმე მეფისა სეფის-კეკერი მიერთებოდა მღვდელთა და მწირველთა კეკელისათა მათ, სადაცა იქმნებოდა თჳით მეფე მედღესასწაულთა შორისა მლოცველად, ეგრეთვე სანთელი და სანქელიცა, — ძველისა აქამოდე ადგილ-ადგილ დაშენილისა ქართველთა ჩვეულებისა გამო.

XXIII

განმახლებულმან წმინდისა გიორგისა ეკეკელისათა, აღშენებულისა სვიმონ ზანაშინისაგან, დასდგა იგი კარისა ეკეკელისად, მას შინა დასვენა დროშა თვისა და შეჰსწირა ბარძიბ-ფეშხუმი კერცლისა შემდგასა ზედა წარწერითა: აქ შენ მოწამეთა შორისა მსხესა და ღვაწლით შემოიღისა, უძლეველსა მიაყარ-მოწამესა წმიდისა გიორგისა შემოგწირე მცირე ესე შესაწირავი ბარძიბი ესე ეოკლად უღაარმან და ცოდვილმან ბატონისა შილმან გიორგიმ, რათა მეოსი მექმნა სიშინელისა მას მეორედ მოსვლასა ქრისტესა მეფისათა. ამინ. 1768, ქრისტესა აქეთ ჩდამ, მისსალი ტ.

ესრეთივე ზედა-წარწერა არის ფეშხუმზედ, რომლისაცა წონა არის დანიშნული: „რ-ა. მისსალი“. ბარძიბ-ფეშხუმი ესე დღესაცა ჰგვიჩ

ეპელოსისა ამას შინა, წოდებულსა დღემდე კარის საუდრად. კვირასა და დღესასწაულისა დღეთა შინა, მოსმენამდე საღმრთოისა ღიჭურღოისა, არა რასა მიირთმევდა. შემდგომად წირვისა მართმევდენ ეპელოსისა მასკე სეფის-კვერსსა და ზედაშესა. ესრეთ იყო ჩვეულება ძველთა ქართკელთა და მრავალთა შორის ჰგოეს ესევე დღემდეცა მრავალთათვის. პიტუი—„მრავალთათვის“ ამისთვის, რომელ შესრულა რცა კერო-ზიისა ჩვეულებათა და განათლებულად საგონებელთა არღა დაიცვენ კანონი ესე შერყეობისაგამო სარწმუნოებასა ზედა.

XXIV

აიბან განკვირებასა, რად დასუსტდა მორწმუნოება ესე რუსეთისა მართლ-მადიდებელთა შორის და რად მოედვა სენი ესე ქართკელთა ურმათა. გონებისა განკვირებასა მათსა ვეცინი. ნუ უგვე კერ ხედენ მიზეზსა? მთავრობა რუსეთისა აღიჩიკეს ზედა მხედველად და მასწავლებლად მართლ-მადიდებელთა სასწავლოთათვის კაცთა არა მართლ-მადიდებელისა სარწმუნოებისა, მერყეკეთა ქრისტიანობასა ზედა, არცა ღიზოთა, არცა შატობრიანთა, რომელნიცა ფილოსოფიითა არა ქრისტიანობენ ანუ ქრისტიანობითა არა ფილოსოფოსობენ, და გონებისა მადლისა მოარულობითა. ისტორიითა შინა მსოფლიოთა: და ეპელოსისა დაწვლილებითა პირუთნელებითა ძიებითა არა სედგენ სარწმუნოებისა ნათელსა.—ესენი და მათგან აღზარდილნი ურმანი, წარმეითხველნი ბუნებითის ისტორიისა, ჰგონებენ საღმრთოისა წერილსა არა რაობასა. არა ჰყვანთ ჩამგონებელნი და მთქმელნი, რომელ მეცნიერებასა ნამდვილ თვალთ მხედველთა არა რაი უთქვამსთ (ეუვეისა სტეფანესა და ესე ვითარითა) წინააღმდეგი არცა მოსეს წერილთაზედა და არცა სასარებისა მცნებათა და დოღმატთა ზედა. კასილი დიდი და ორიგენი და გრიგორი ნაზიანზელი და სსვანიცა ღრმად იყვნენ მცოდნენი ბუნებისა დროთა მისედეგით. მეცა კარ წარმეითხველი ახალთა წერილთა ბუნებისა გამო მეძიებელთა და კერსად კერ კვლევე რაიმე

ჭაზრი ყოვლადი და მტკიცე, და მარღვეველი სახარებისა. — რენანიო? იტუეიან. ესე რენანი დიდად სუსტი მტერია ქრისტიანსა — სხვანი ნემეტო მწერალნი კითარცა შლეიერმახერი და შემდგომელნი მისნი, უმეტეს ღირსნი არიან ყურადღებისა გარნა გონიერად და აუჩქარებლად გამოძიებულნი წერილთა მათა შესწუხდება, რად ჭსოვკა ესე და ესეო.

გარნა ესე ყოველი სათნო და არა სათნო გონებისა და მეცნიერებისა, ღვთისა შემოქმედისა და ღვთისა სოფლისა მსხნელისა საჭიროა სიმტკიცისათვის თვით საწმუნოებისა. უფრორე ნათლად განბრწუნდება ქრისტიანობა, უმეტეს დამტკიცდება იგი კაცთა ნათესავისათვის, კითარცა იყო შემდგომად არიოზისა, შემდგომად იკლიანესსა მდკენელისა, შემდგომად მეფეთა ხატთა მბრძოლთა, შემდგომად ფრანკისთა მწერალთა ქრისტეს სასარებისა და ჯვარისა რეცა კაცთა გონებისათვის და საკდემელთა რათმე, როგეს პიერისაგან დამარხულთა მიწასა შინა. ნუ ივიწყებენ იოანე მახარებელისა სიტყვითა: „ნათელი ბნელსა შინა ჰსჩანს და ბნელი იგი მას ვერ ეწია“.

XXV

დიდად დეტებუოდის მეფის-მე მამათ ცხოვრებისა კითხვით უდაბნოთა შინა სადილისა და კახშმისა ჟამსა მმათა სატრანპუზოსთა, როდენ ეერმე განმამოკრებინა სიტყვა ანტონი დიდისა მეკიპტელისა, მეტეოდა მოძღვარი ჩემი მღვდელ-მონაზონი გაიოზ, მოხუცი გარდაიცვალა ტფილისს 1864 წელსა: „თეგზი მიიძინებს, ოდეს აღმოიყვანს მას წულიდამ: ესრეთვე მეუდაბნოე უძღურებს, ოდეს შეკალს სოფელსა და ჭებებს ქადაგთა შინა: ვისწრაფოთ და კარბოდეთ მთათადმი ჩვენთა სამონოზონოთა კითარცა თეგზნი წყალთადმი“ — მეფე განამხნეკებდა თვით მეუდაბნოეთა კეთილ-მისურებითა თვისთა. მარხულობითა თვისითა აჩვენებდა მარხულობისა სიმტკიცესა; ღოცვითა თვისითა ამაჲ აღებდა ღოცვასა და კედებ-

სა მათსა ღვთისადმი; ცრემლსა თვისსა შეართებდა ცრემლსა მათსა და სარწმუნოებითა თვისითა განამტკიცებდა მოაწმუნოებასა მათსა. კითარცა მერცხალი უდაბნოსი, შესრული ბუდეა შინა თვისსა, გლობდა ღვთისა გლობასა. ვინ იტყვის უნოდველად ბოროტსა შეუდაბნოეთათვის: არაილა უსარგებლანი. ყრმაჲნი ჩვენნი, თავადთა ახნაურთა და გლეხთა ჰსწავლობდენ აქა წყასა, კითხვასა, გლობასა, ღამაძტივასა, რიტორებასა, ფილოსოფიასა და ღვთის მეტყველებას; აქა ინსებიან ობოლნი და გლახანი; აქა იგურნებიან სნეულნი; აქა იკვებებიან მძიურნი; აქა სნეულნი სულითა მიიღებიან სამართლესა; აქა მწესურნი, კითარცა სისწეულობსა, ნუგეჲ იცემებიან და ჰმობენ სიხარულსა, და შეესა, რომელსაღა სმირად დავნატრით სოფლისა მდიდარნი და ხეტარად საგანებელნი. ბრძოლის ყამსა, სიტყვითა და ჯაბითა შევლიან ჭკეყანასა; სიმშვილის დროსა გვიძვნიან ჭურისა და ღვინოსა, საკლავსა და ცხენსა, ურემსა და მეურმეთა. — სუ უმე კვალად იტყვის ვინმე უსარგებლობასა მათსა ჭკეყანისათვის. მეუდაბნოენი სძულთ მხოლოდ არა წმინდათა, მრუბთა, მძარკთა, მტაცებელთა, მკლავთა, რომელთაღა ჰსდევნიან იგონი თვისითა ცხოვრებითა, ეპისტოლეებითა და ქადებებითა. ეშინის ბოროტსა მათი, კითარცა ემძვინა ღვთისა: კითარცა წუღთა მათთა უფლისა თვისისა კეთილისა; კითარცა ჰსჯულის გადამკვალსა მსჯულისა ჭეშმარიტისა. მეუდაბნოეთა შეეწებულთა სამხოლოთა შინა, არა არა აქვით სიუთარებად. სიმდიდრე მათი არა არის დაფარული ჩვენგან; საუხუჟ მათი არა არის ჩვენთვის უსიღავი. ესე ყოველი შემოდის ჩვენგან, კითარცა ნაკდნი წყაროსი, ყოველგან მომდისარე. ნათელი სწავლისა მათისა, მოაფინების ჩვენდა, კითარცა მუქი მისისა. სიყოფი ნაშრომითა მათთა ჩვენთვის არის უმურველი. რომელი არა განსწავლეს მათ? რომელი არ განადრეს მათ? ვინ არა განუწინეს? მისრული მათდა სიმეურნალოდ? რომელსა დაუხშეს კარი სიკეთათმოყვარებისა, უნათო შეწახარებისა, მტერთა სიყვარულისა? მოძულენო ქრისტიენო და ეკლესიისა წესდებისა ჰსდრე-

მენათ; იკუმდით და ირაცსკენდით კადნიერად მოუბარნო წინაჲმდეგ ქაისიკეს სასაუბოსი¹¹⁾.

11) დროთა ამათ იყვნენ გამოჩენილად და ბრწყინავდნენ ვითარკა მნათობნი უდაბნოთა.

საბა ბერი მწირი, მოსული დავით გარესჯას, იმერეთით საყვარელი მეფის ძის გიორგისა, მხნე სულითა და ხორცითა. ესე იყო ნათლია ანუ მიმრქმელი მეფის ძის მიხაილისა.

სერაპიონ, ნათესავით იმერელი. 22 წლისამ დაუტევა სოფელი და ისწავა მორჩილმან უდაბნოსა ნათლის მცემელისა, წერა და კითხვა. მეფემან თეიმურაზ უბოძა წინამძღვრობა და 120 წლისა გარდაიცვალა 1762 წელსა მოღვაწეობასა მისსა ამსგავსებდნენ ძველთა თეთაიდისა და პალესტი-ნისა მეუდაბნოეთა.

დღესა ერთსა ბერი სნეული მიიცვალეზოდა და მოისურვებდა წინამძღვრისა თვისისა ნახვასა. მოახსენეს ესე სერაპიონს, და ამან არ განუტევა კითხვა ლოცვანთა და ბერი გარდაიცვალა, იქმნა დრტვინვა ძმათა, მაშინ შევიდა სენაკსა მას გარდაცლილისა ბერისა და ხმა მალლად უბრძანა ბერსა. „სახელითა უფლისათა აღზეგო“. აღდგენილსა მკვდრეთით, აღუთქვა, კვალად სიცოცხლე ერთსა წელსა. ესე მომითხრა მე მოხუცმან მღვდელმან ლაზარემ საგარეჯოელმანო,—მეტყოდა მე მედის ძე მიხაილ.

გაბრიელ ნათლის მცემლის უდაბნოსა მოღვაწე. ამათ 1779 წელსა უანდერძა მეფის ძეს გიორგის ხატი სასწაულთ-მომქმედი ღვთის-მშობლისა ოქროთ მოჭედილ. ესე ხატი შემდგომად მეფისა გიორგისა აქვნდა მეფის ძეს მიხაილს. ვის დარჩა ესე შემდგომად მიხაილისა არ ვიცი.

გეენანდი 140 წლისა მწირი ბერი ნათლის-მცემლისა გვარით თულაშვილი, დიდი მოღვაწე. კვირის-კვირადმდე მმარხველი, საღთ-ხუცეს ყოფილი დავით ერისთვისა. 60 წელი არ ენახა სოფელი, არც არავის ეწვენებოდა მოსრულთა მონასტერსა შინა, გარდა ოდესმე ეპისკოპოსთა და მეფეთა მუნ მოსრულთა, გარდაიცვალა 1721 წელსა.

ილარიონ ხევსურელი, კაცი მართალი და წრფელი, მღვდელ-მონაზონი. 80 წლისა მიიცვალა დავით გარესჯას.

დანიელ ბერი, მოწაფე სერაპიონისა, 4 წლიდამ უდაბნოს შესრული.

ბერძენთ სინა მთისა წინამძღვარნი ძველადვე ეჯებოდენ მეფესა, მისცენ და შთაბაძრონ ეკლესია გუმბეთიანი აბანოისა, ტფილის გზასა ზედა დაფუძნებული და სომეხთაგან თურქთა დროსა 1728 მიტარებული ფაშისაგან და მისთა კარის-კაცთა, მოსყიდვიითა. მეფემან ირავლი მეორემან ვერ აღასრულა ესე, რათა არა აწეენინოს სომეხთა მომავლთა ტფილისად, საჭიროთა ვაჭრობისათვის. მეფე გიორგისა ქაშა დანიშნეს, როგორცა ქსნანს საქმეად, მეფისა გიორგისა ეშიავადაშა ასლან ყაფლანი-შვილი და სხვანი მდივან-ბეგნი განსახალგებლად საქმისა. საქმისა განხილვისა დროსა ცნობილმან კათოლიკოსმან სომეხთა ლუკა და ექმიაწინისა კრებულითა, მოსწერეს მეფეს წერილი და თხოვა კედრებითა არა მოკლოსთ სომეხთა ეკლესია, რომელსაცა ჭფლობენ აღრიდგან სომეხნი, შესწესდა მეფე და უნებდა რათამე და როგორმე დააკმაყოფილონ ბერძენთა წინამძღვარი. გაიწა საქმე ესე ცხადად აღმოსწინდა სასარგებლოდ ბერძენთა, რომელ მეფემან ბრძანა წარუდგინოს საქმე და მოხსენებ-მდივან-ბეგთა მარქარ ვარდაპეტის სეფითა და ინგურს თვით კათოლიკოსმან ლუკამ ჰქმნას განჩინება სამართლიური. მისრულმან მარქარ ვარდაპეტმან განუმარტა დაკა ბერძენთა. დაგვიანდა ესეუხი და

გ ა ბ რ ი ე ლ ბერი, მოწაფე სერაპიონისავე, 120 წლისა, პირველად, დოდოს მონასტერსა ყოფილი, მოკლეს ლეკთა 1802 წელსა, ამან იმარხვა 40 დღე. რათა ჰპოვოს ხატი ღვთაებისა წმინდის ანტონის მარტო მყოფის მონასტერს.

ვ ე ნ ე დ ი კ ტ ე ფალვლენის შვილი, მოკლული ოსთაგან.

თომა გარსევანა შვილი წინამძღვარი დავით გარესჯისა, ამას წაართო წინამძღვრობა დავით ბატონის შვილმან, და მისცა ილარიონ ბებურიშვილსა, და გარდაიცვალა 1802 წელსა 120 წლისა; მასწავლებელი მრავალთა თავადთა და აზნაურთა.

გარდაწვევტ კათოლიკოზისა: მეფე გიორგი გარდაიცვალა და დაშ-
თა ეკლესია დღემდე სომეხთა.

XXVII

ამავე დროს წინათ გარდაცვალების მეფის იყო დაწოებულია
და ათონის მთის წინა-მძღვართაგან დაქცეულის შაბაზის დრო-
დგან 40 მოწაფეთა ეკლესიისა. ეკლესია ესე იყო თვით იგი, რო-
მელსც მოიხსენებს ცხოვრება წმიდისა მოწამისა აბოის. ეკლესია-
ისა ადგილს დანაქცევთ ამით, ედაუებოდა თბილისელი თათარი...
გეზირი, მეფეს უნებდა მიცემა მათი ათონის მთის მამათათვის;
გარნა სიკვდილმან უსწრო მეფეს და პერ გადაწედა საჩქე და სა-
ჩივარი. რუსთა მთავრობის დროს 1840 წელს სენატის უჭაზა-
თა ჩაბარდა გეზირი და ესენი ფლობენ ადგილს მას და აღშე-
ნებულთა მას ზედა სავაჭროთა დუქანთა დღემდე.

XXVIII

უკანის მოსკლის წინათ თბილისს მეფის-ძესა გიორგის მი-
ენდჳა ქიზიყის ჯარისა შუერა. წარგზავნილმან სიღნაღს, ქსცნო და-
ხარება იმერეთიდაჲ იმერთა ჯარისა. დედოფალს დარეჯანს არა ენე-
ბა, რათა მეფის-ძისა გიორგისა დროშა პირველობდეს სამეფოში.
მეფის-ძეს თანა-ახლდეს უამთა ამით ქიზიყისა მოურავი ზაქარია ან-
დრონიკა-შვილი და ცოლის-მმა მეფის-ძისა რეკაზ ანდრონიკა-შვილი,
რომელსაცა მეფემან ირაკლი დედოფლისა დარეჯანისა რჩევითა, ად-
რევე მოუღო ქიზიყისა მოურავობა და მიუბოძა ზაქარიასა, რომელ-
საცა ჭეუანდა ცოლად ასული მეფისა ირაკლისა ელენე. ესრეთ არა
კმაყოფილმან რეკაზ და მარადის მდრტიანაჲმან მეფეზედ, თუმცა
შუეჲარა ჯარი ქიზიყისა, გარნა არა ქსურდა შეერთებულ-იყო მეფე-
სა ჯართან, თბილისსა შეგროვილსა. — „უშეკელს ზაქარია მოურავ-
მან, იტყოდა რეკაზ, ჭეუანასა; როცა გაუჭირდათ მაშინ მომიგო-

ნეს?“ მეფის-ძეს გიორგის არა ჰქონდა ბრძანება ირაკლის არცა ჯარისა შეგროვებისა და არცა მოსკლისა თბილისად. ესე ნამდვილი არის და არც საეჭიოა. იოანე მალსაზის-ძე ანდრონიკოვი (აქ-ნელა ლეიტენანტი დღესაც ცოცხალია) სწორად მოიგონებს საქმეს ამას და ვიცი ესე მისგანაც ზიარუთიეულობით.—რეკაზ განვიდა მტკვარისა ზირის-შირ ალსტაფისა და დაუსგადა უარაბადის და შამშადილისა საქიხელსა, რომელნიცა მოჰყვანდათ ქართლსა დასახიზნაჲდ; მოსტაცა იგი და წარიყვანა კახეთსა და კითარცა იაკარი განუწილა ქიზიუელთა. მეჲემან ჰსცნო ესე და იწყინა, გარნა არ იყო დრო საქმისა განხილვისა, სწარსთა განელეს სიდი გატყევილი და მანსლოვდებოდნენ თბილისისა. ზაქარია მოურავმან კაცმან მხსენამან და არა ეგოდენ ძლიერმან სმითა და ღირსებითა კითარცა რეკაზ, მარტყოფის სოფლიდან ქიზიყამდე შეგროვილითა ჯარითა 600 კაცითა მოვიდა თბილისის. რეკაზ და მეფის-ძე გიორგი დარჩნენ ქიზიყსა, — და ჰსცნეს მსოფლოდ დამარცხება იმერთა ჯარისა, უნიჭობა ზაქარია მოურავისა, ალებს სწარსთა თბილისისა და გაქცევა მეფისა კიმიურსა.

მეფის-ძე გიორგი მწუხარებდა უფრო ამისთვის, რომელ აბრალეებდნენ მას მოღალატობასა და პერცა გამოაცხადებდა მამის თვისისა რიდიითა მას, რომელ არა ჰქონდა უფლება ჯარის შეყრისა უბრძანებლად. ეგონათ რომელ იმერეთისა ჯარი და ქართლისა ეკმოდა სწარსთა დასამარცხებლად, ესევე იყო მიზეზი, რომელ დღეინდელად დღემდე ქიზიუელნი პერ მოიხსენებენ კეთილად მეფესა გიორგის, რომელსაცა ჰსწამობენ, მტრობით კითომც მამისა, ესრეთ სუსტად მოქცევისა ცაჭირუებისა დღეებში.

XXIX

1786 წელს აგვისტოს 8, კითარცა ჰსწანს ოქმიდამ აზნაურის მიქელავისა, იყო დუშეთს. აქა ესტუმრა ირაკლისა განმგესა მეფის-

ძეს აღმასსახსნს ანუ ვასტანგსა და აღვიდა ალეკის მთას დღეს 16 აგვისტოს დღესასწაულობისთვის დღის ღვთისა-დედის მიძინებისა. აქვე დიდის მზადებითა, კითრცა ქრისტიანე მიიღო მან წმინდა სიადუმლო, და შესწირა გეცხლის დიდი თასი ზედა წარწერითა: „მეფის-მის გიორგისა ეარ მისს. ნე.“ დაჟეო აქა მთასა მალაღსა დღე სამი. აქედამ მიიწვიეს ერისთავსა და იუო კორინთსა, ქაჩოსისა მთას ღომისა, სადაც შექსწირა ძეკლად აღშენებულსა წმიდისა გიორგისა სასელზედ ეპელესიასა ჩარეჭა გერცხლისა და დაქსდგა მუნ თაყვანის-საცემლად ეკარო გერცხლისა ზედა წარწერითა: „ეკარო ჰა-ტიოასნო იუაგი მეფარეკლ მეფის-მისა გიორგისა.“

მუნით ქსთსოკეს კაიშაურისა მთათა შინა ძეკლად მკვიდრთა სიქონლითა და ძეკლადვე დეკანოზთა და სამკადელოთა მის ეპელესიასა, არაგვისა მსრით, ბურდულთა: ესრეთ არაგვისა სეობითა მოვიდა ანანურსა და აქედამ შევიდა უინჯანისა გოითა ფშავსა და სესურეთსა. სესურეთისა სამზღვარსედ მოეკებნენ ქისტნი მარაჲლად ძღვენითა. ლაშას-ჯვარისა მიათვა გერცხლით მოჭედილი სატი წმიდის გიორგისა. აქედამ გარდაჲლო მთა ბორბაღისა და მივიდა თიანეთს, მერეთ ერწოსა, სადაცა უმასზინძლეს თავადთა ტუისანთა მას, კითარცა ადგილთა მათ მებატონეთა; განჲლო ღამე ერთი ნიკორანსა და სიონისა ეპელესიისა ზღუდეთა შინა მოიღოცა საფლავი წმინდისა მოწამისა მეფისა არჩილისა ჰირეკელისა. ამა გოით წარმოჲლო ბოდაჲსა და შექსწირა სატი წმინდისავე გიორგისა ბოდაჲისა ეპელესიასა ძეკლად აღშენებულსა მალაღსა მთასა ზედა.

მუნით მოვიდა ბუღაჩაურსა და მიიღეს თავადთა სიმშინთა. აქედამ გამოჲლო მდინარე არაგვისა და მოვიდა მცხეთას. აქა გამოეთსოჲა მშათა თვისთა მეორისა დედიდგან აღმასსახსნსა და კათალიკოზსა ანტონისა და მივიდა თბილისად.

XXX

1788 წელსა მოვიდა მეორედ მეფისა-მე გიორგი დუშეთსა და

თანა-ჰყუპ მას წილგნელი ამბროსი, კაცი სათნო და კეთილი, არა დასელოვნებული ჰსწავლათა შინა, გარნა ყოვლად ტყბილი, დუმილის-მოყვარე და მშვიდი. მეფის-მესა მამისა თვისისა თანახმოებითა და მინდობითა უნებდა, ქრისტიანობისა გამო მათათა შინა, გარდასკლა კობსა და კიდრე დარიალამდე, სადაცა იყო სამზღუარი ქართველთა. მას აჴ ახლდნენ ლალა თვისი სკიმონ მაყა-შვილი, სსახლის მღვდელი ონისიმე იოსელიანი, დავით სუცესი ნათლის-მცემლისა თბილისის ეკკლესიისა, თავადი ბარძიმ სიმშვი-შვილი, მამა მის სიმშვი-შვილისა, რომელმანცა ჰსცა ხანჯალი და მოჰკლა ლენერალი ლაზარევი, თავადი იოანე ანდრონიკა-შვილი.

დუშეთიდან დარიალამდე სულა მეფის-მისა, იყო სლკა მოციქულთა. ყოველთა ნიშთა და წმიდათა ხატთა თაყვანის-საცემლათა ადგილთა ზედა, მოკიდოდნენ და გალობდენ ჰარაკლისსა, და დასკენებდენ ჯვართა, მიუბოძებდენ ბაკრაყთა და ადიდებდენ მაცხოვრისა სასელსა. სადაცა იყოფოდა ეკკლესია-შერეული, აყურთსევდენ, და შერეულთა შინა შეკიდოდნენ და ისადგურებდენ მუნ, სადაცა ძველადკე აჴენდათ მეძვიდრეთა მუნ ხატნი ანუ ნიშნებნი ანუ ხატისა ტყეებნი. მეფის-მე უძღვნიდა ხატთა და ჯვართა ადგილთა ამათ, ჰატი-ცემულთა ერისაგან. წილგნელი ამბროსი უკურთსევდა ბაკრაყთა და ჰსხურებითა ზიჰმისა გასწმედდა ადგილთა და მკვიდრთა დასახლებულთა გარემო თაყვანის-ცემულთა მათგან ადგილთა. თვით მკვიდრნი ადგილთა ამათ შინა მცხოვრებნი, უძღვნიდენ ცხვართა, ძროხათა და თხათა, კრახსა და ეკელსა სამსპინძლოდ ქრისტეს სახელისა მჴადაგებულთა. მგალობელნი იტყოდენ გალობათა ძილის-პირთაგან და სტუმრობისა დროსა თვით მცხოვრებნი იძღვრდენ სიმღერათა თვისთა მათითა წესითა.

დეკანოზთა ერისა მათგან დადგენილთა, მიეცემოდა მათგან უფლება. რათა იცვიდენ ადგილსა ჰატივითა, ხატთა. ჯვართა, ბაკრაყთა, და სხვათა შეწირულობათა. მეფის-მე მხიარულობდა განთესისა გამო ქრისტიანობისა ნიშნთა, ძველადგან არა შერეულთა, კპისკოპოსი

ამბროსი იხარებდა სულის მხიარულებითა ქრისტეს-მიერ. მკვიდრნი მთიელნი დღესასწაულობენ დღეს ამას დღისა ხატთა თვისთა. ენკენობას, (თავთა შინა მათთა და გულთა შინა მათთა) მსლუბელნი მათნი ეკვირვებოდენ ესრეთითა ადგილითა გზითა და ღონითა და საშუალობითა ქრისტიანობისა დამკვიდრებისა თავთა შინა მათთა და გულთა შინა მათთა. დღესა ერთსა განისწავებოდნენ მაცხოვრებანი ადგილთა ამათ ქრისტეს-მიერ ზნეობითა, ესრეთ მსუშუქად და ადვილად, განსაკვირებლად დიდთა სოფლისა ამის მეცნთა პლატონთა, სოკრატთა, და არისტოტელთა. ესრეთ შეიტანეს მათთა ამათ ჰსწავლას მაცხოვრისა მეფეთა მირიან, კასტანგ, არჩილ, დავით აღმაშენებელმან, დედოფალმან თამარ, ლაშაჲს გიორგი და შემდგომთა მათთა.

უგუ-ძეგული მუნით მეფის-ძე მოვიდა ღუშეთის გზით მუხრანს; მუნ ეწვია წილენუსა ამბროსის და აქედამ წარვიდა თბილისსა.

გოშპარ კობიაშვილი, მოხუცი, 112 წლისა, გარდაცვალებული 1864 წელსა, იტყუდა: „მასხოკს დღე ესე მეფის-მის გიორგის მობრძანება არაგვზედ; ემაწვილი ვიყავ და მამსახურებდენ მათ თავადთა, რომელნიც ახლდნენ მას ბოდორნისა დღესასწაულსა. ამბროსი წილენული ბრძანდებოდა მუნ მწირველიო და იტყუდენ კაცნი და ქაღსნი მრავლად, არ იამა ბატონიშვილს აღმასსანს მეფის-მის გიორგის არაგვზედ მოსვლათ. ემაწვილობისა გამო ჩემისა, მათი შინაური ამბავი ჭერ არა ვიცოდიარა; ეს კი კარგად და ცოცხლად მასხოკსო, რომ ათამდინ ემაწვილნი კაცნი მოკედეთ არაგვისა ჭაღასა ბოდორნისა ძირში და დაჰიჭირეთ თოფით მოკლულნი ხოხობნი და მიკართვით ბატონსაო. დროთა ამათ მრავლად იყო ხოხობი ჭაღებში გაღმა და გამოღმა არაგვისა. იმ დროს როდესაც გულ-სეთქებით აკედით ბოდორნისა და მიკართვით სოხობებიო, მამა მთაქარმან ბოდორნისა მოხუცმან ბესარიონ... მთართა: ცოცხალი ორაგული აქვე არაგვში ბოდორნისა ძირში დაჭერილი და მეფის ძემან უბოძა ფული, საჩუქარი, და ჩვენ ემაწვილებს გვეწვინა, რადგანაც არა გამოგვივიდა წყალობა რამე.“

ოდეს მეფემან ირაკლი დაადგინა შვილნი თვისნი სსკათა და სსკათა დედილთა ზედა საქართველოს სამეფოსა, და მისცა განსაკუბელად არაგვი-შვილსა თვისსა აღმას-ხანს, — მაშინ უმცირესი ძე ირაკლისა ფარნაოზ ჟერეთ 15 წლისა დაწმსა უადგილოდ. მეფემან ბრძანა, რათა დროდმდე იეოს და ქსრსოკრებდეს ესეცა დუშეთს ძმისა მისისა აღმას-ხანისათან. ესრეთითა ბრძანებითა წარვიდა იგი დუშეთს და აღმასხანს ადრევე ცნობილი ესრეთისა მეფისა განჩინებისა გამო, შეჰსწრდა და ოდეს მოვიდა დუშეთს ფარნაოზ, მან ძმამან იგი არ მიიღო. თანა მსლებელთა უქადას ოოფის გაკადნა და აჩინა ურთი არაგვისა, შთაგონებულნი აღმასხანისიგან, იტყოდეს სიტყვათა მკაცრთა. ამისთვის მსავე დღესა უკუმოაქცა ფარნაოზ და მოვიდა ტიხის გზით მჭადის-გვარსა და ისადგურა რამდენსაჲ კვირასა სსხლსა დისა თვისისა მეფისა ასულისა ქეთევანისა მეუღლისა თაქადის იოანე მუხრანის-ბატონისა. მეფე ირაკლიმ ქსრსო ესე და დიდად შეჰსწრდა. დედოფალი დარეჯან მრისხანებდა შვილზედ და უნებდათ მეფესა და დედოფალსა გამოადვენ არაგვიდა აღმას-ხანისა; მაშინ ჭაბუა ორბელიანისა რჩევითა შევიდნენ შუა მდგომელობისა კათოლიკოსი ანტონი და თვით მეფის-ძე შემკვიდრე გიორგი და მათთან მხლეველი დეკანოზი სიონისა იოანე ოსეს-ძე. ორნივე ესენი წარვიდნენ მუხრანისა გზით დუშეთსა, წარიუვანეს თვისთანა მეფის-ძე ფარნაოზ და დროებით დაასადგურეს აღმას-ხანთან, ეჭვსა დღესა შექცევით განატარეს მუნ დრო სიყვარულისა. აჩინაურთა დამშვიდებისათვის და ნიშნად ჭეშმარიტისა კავშირისა შეჰფიცეს ყოველთა ზოდორნისა კეკელისაჲს შინა დღესა 8 სექტემბერს, რომელსაცა არის დღესასწაულოცა თვით ტაძრისა ამის გუმბეთიანისა, მაღალსა ბრძვასა ზედა. აქა სწირა თვით კათოლიკოზმან ანტონი და გარემო კეკელისაჲს დიდის სიერისა დაგებითა თაქადთა და აჩინაურთა არაგვისა მხარეულე-

დენ შემკვიდრე გიორგი და ძმანი მისნი. გასწა ფაანაოხმან თვით
არ იხუბა მუნ დგომა და შემდგომად ნ თთჳისა მიჳიდა მამის- სან-
ღსა თფილისადგე.

XXXII

წინათ აღა-მამადხანისა თბილისს, მოჳიდა ელწად ჩიათ-სანი,
რომელმანცა მოითხოვა მეფის იარაღისაგან, რათა წარუგლინოს
თვალი ძვირფასი ნადირშაჳსაგან ნაქონი, უეუდგეს არუსეთსა, აღიაროს
მფარველად, კითარცა ძველად სპარსეთი და მისცეს მსეველები. შეჳსწესნა
მეფე იარაღი მოსურცი. ჰქმნა რჩევა და გამოკითხვა მსლებელთ გასის
გაქთა. მეფის-ძე გიორგი, კითარცა შემკვიდრე წარდგა წინაშე მეფისა
და მოახსენა: წარაგლინოს მსეველად ძე მისი დაჳით და თჳითცა წა-
რგალს შიღლითა უეკეთუ ჰსურს; წარდგება ყაენიანსა, გამოჳსთხოვს
წყლობასა რათა არა წარახდინოს ქვეყანა. დაუტოვებს შიღლსა თვისსა
მუნ მასთან მსეველად და თჳით უეკუ-მქვეყნა. ესრეთი ჰაჩარი მისი
იწყინა დიდად დედოფალმან დაჳეჳანმან, რომელსაცა ეძინოდა არა
მოჳიდეს სპარსთა ჯარითა და არ გამოეღეს სპარსთა ძალითა ჟე-
რეთ სიცოცხლისაჲე მისისა მამისა დროსა. მეფემან უბრძანა უარი
და სხვათარცა არ მოიწონეს ჰაჩარი ესე მეფისა მისა გიორგისა, კი-
თარცა წინააღმდეგი არუსეთისა თანა შეკრულისა ტრაქტატისა 1783
წელსა.

მეფემან ბრძანა უარი მასზედა რაიცა მოახსენა ელწმან ყაენისა,
და მიუგეს პასუხად მას ყაენისა ელწსა: „მრავალ ჟერ კართ მოტ-
უეხუელი სპარსთაგან, მრავლად მათგან ტანჯულნი; სარწმუნოება
ჩვენსა ჟერ დაგვაკავშირებს სპარსეთსა; მიმიცია სიტყვა და წარი-
ღითი პირობა ჟიჳო კავშირითა მტკიცითა შეკრული არუსეთისა სელ-
მფიფესთან, რომელიც არის ერთისა სარწმუნოებისა ჩემთანა მექო-
ნი, ერთისა ეკვლეისიანსა შიღლი, ერთისა სმითა მადიდებელი ღვთი-
სა. თჳით სპარსეთმანც იცის ესე აღართჳე და წინა მოადგილეთა ჟე-

ქილთა (უკანთა მართველთა, რომელნიცა ნადირშაჰის შემდეგ. იტარებდენ ხმითა სპარსეთისა ტახტითა და არა ნამდვილთა უკანთა სპარსეთისა) მე მეაჟს გვერდით ჯარი ჩემი და ჯარი რუსეთისა. მანამ ერეენიდამ აქ მოკა ჯარი უკანისა, ჯარი რუსეთისა უფროადრე შემოკა თფილისს.“ ესრეთი იყო რჩევა და პასუხი მეფისა ელჩისადმი აღა-მაჯმად ხანისა.

XXXIII

ოდეს განჯაზედ გაილაშქრა მეფემან ირაკლი, მაშინ მეფის მე გიორგი განაგებდა სამეფოსა. დიდად ბეჯითად აშველებდა ურმებსა, ტყვია-წამალსა და კაცთა ცხენოსანთა. იტყვიან დამსწრენი, — განაკვირვა სარდალნი და თვით მეფეო. აქვნდა მიწერ-მოწერა კალერიან ზუბოკთან, რომლისა თხოვნითა წერილითა 30 სექტემბერსა 1796 წელსა № 367 (ხანაკითა თეუსელათის მდინარეზედ) მოუძნადა რუსთა ჯარისათვის ჰური და სეკლავი. დაბრუნებულმან განჯით მეფემან მიუძღვნა დიდი მადლობა და ბრძანა სახალხო; „შვილი ჩემი გიორგი დიდი მეფე იქნებაო“. ამასვე წელსა გარდაცვალების გამო ნოემბერსა იმპერატრიცასი ეკატერინასი ბრძანებითა მეფისა ირაკლისა 23 დეკემბრით ჩაიწვა თვით შავი და დასდვა გლოვა 40 დღით საუფლის-წულთა თვისთა და სამეფოსა თვისსა,

XXXIV

გარდაიცვალა მეფე ირაკლი თელავსა 11 იანვარს 1789 წელსა. დროსა ამას მეკვიდრესა პირშოსა მესა მისსა გიორგის აცნობეს ესე ბორჩალოს და უაზახს სადაცა იყო წარსული თათრებისა ელჩისა საწიერისაგამო. აქავე მოულოცეს მას მეფობა დიდთა თაჟადთა და მოხელეთა ქართლისა და კახეთისა. 22 თებერვალსა მიბრძნდა მეფე თელავს და თან ახლდა 130 თაჟადი და აზნაური ქართლისა და კახეთისა. იტირა მეფემ მამა; გარდაცხდევინა პანაშვი-

დი მღვდელ-მთავართა მუნ მეოფთა ზოდბელს იოანეს, რუსთველსა სიტყვანეს და ნინოწმინდელსა მისილს. შემდეგ შევიდა დედოფალთან დარეჯანთან, თვისსა დედინაცვალთან და მოახსენა სიტყვანი გლოვისა; მერეთ უბრძანა მღვდელ-მთავართ. და კაიის კაცთა დავის-დაჲს ეკვლეხიაში საწიგნე და მასზედ ჟჳარი, სახარება და ფიცისა ფურცელი. აჴაჲე ეკვლეხისა შინა ესკენა გეჲში ირავლისა და შეჭფიცეს მას წერილითა კითარცა მეფესა და სჯულეირსა მემკვიდრესა, დამტკიცებულსა პირმშობითა და რუსეთისაგანცა, — ძალთა არა, იტყოდა მეფე: კისაც სურს ჴფიცონ და აღმადრონ ერთგულად მეფედ.

მეფის ძე ბაგრატ, განაგებდა საქმეს ამას. ჴფიცეს მღვდელ-მთავართა და თავადთა და აზნაურთა. დარეჯან დედოფალი, ცხადად არ აღიარებდა მას მეფედ: მე მინდა, იტყოდა იგი, მეფობა, კითარცა ეპატრიონსა იყო დედოფლად რუსეთში. მეფემ ჴსენო ესე და არათხოვა ყური. ფარნაოზ ძე მეფისა ირავლისა პირებდა ხმლითა მიხდომასა, გარნა მეფემან შეუთქალა ტუქსა და უბრძანა დუმილი. მივიდა მეფესთან ამბავი, რცა ამილახვარი დედოფლისა ყორღანი-შვილი გახედვითა იტყოდა უჯჳართა სიტყვითა მეფისათვის. განრისხდა მეფე და ინება შეპყრობა მისი. აწნობეს ყორღანაშვილსა ოსეთას და დაიმალა დედოფალთან. მოახსენა მეფეს მიმაღლა მისი მუნ. მაშინ ბრძანა: რა გჴქმნა, გამოკათრევირო დედოფლისა სადგომადგან მყარლი ყორღანაშვილი, შესწუხდება დედაჩემი, მოსუცა განრისხდება და იტყვიან მეფე გიორგი ნერონი არისო: დედა შეურაცხყო, უტყვეო, იყოს მუნ პყრობილად.

დედოფალმან მიუტყუანა მეფესა ელეკთერი სიტყვითა: ეკვლეხიაში მოხსენებითა შემდეგ მეფისა ძე მომიხსენონო. შესწუხდა მეფე და ბრძანა მოახსენონ დედოფალსა: მეწალე და ცოლი მისი, მეჭუდე და ცოლი მისი ერთნი არიან ჴორწინებითა: არა შეიძლება მათი დაშორება, და ნუ აშფოთებს კრსა მას და თვისსა თავსა უსამართლოთა თხოვითა. ჴსდუმნა დედოფალმან და დაწყნარდენ დრო-

თა შფოთისა, დღეთა ამათ იყო ჭირი დიდი ქალაქსა თბილისსა და გარემო სოფლებთა.

XXXV

მეფის ბერი იულონ, პასტანგ და მაიან მარტისა თითქმის მიკიდნენ თელავსაკე და შეჭფიცეს არა სიწირფელითა. თვით დედოფალიცა დარეჯან, კათოლიკოსისა ჩაგონებითა, კელარასა უდავდა. ჭირა დაჰსცხრა და ამისთვის შემდგომად 40 დღისა წასსვენეს გვამი მცხეთას დასასაფლავებლად და თვით მობრძნდა ქალაქსა თბილისსა, სადაც არა იყო ჭირი, დაბინავდა მუნ. შემდგომად ერთისა კვირისა მობრძნდა დედოფალიცა დარეჯან და დასდგა ავლადრისა სასახლესა, რომელსაცა აწ ეწოდების აყურის-ცვალებისა მონასტერი.

დედოფალი დარეჯან და შეიღნი მისნი, არა მოსურნენი მეფისა გიორგისა, შეცდინებდენ იდუმალ რათა სიტყვითა და საქმითა აღთქმისა შფოთი, ამოხი, უჩიება და უწყსობა და გარემოსდვან მეფისა გიორგისა ტახტსა ცეცხლი და სისხლი განსაფიცებლად მეფისა, გაანა ბუნებითა და სიბრძნითა აუჩქარებელისა.

გამოსთქვეს სიმღერანი, რომელსაცა შინა ცრემლითა და გოდებითა იჭიბოდა ირავლი და იგლოკებოდა მეფობა ასალი, არა რეცა მექანისა ძალისა, ჭკუისა და გონებისა. ესრეთისაკე ჰაზრითა დედოფლისა დარეჯანისა და შეიღთა მისთა სურვილითა დაიწერა და განითქვა ჭირთლსა და კახეთსა მრავლად გადაწერილი, გლოვისა ესე სიტყვა, არა საწყენად მეფისა გიორგისა დაწერილი.

მეფემან გიორგი ჰსცნო ესე და რათა არცხეინოს მოხარულნი მწერლობისა ამის, თვით იხება ჭიკაძე მისი და აქსონისა მისსა სოლომან ღიონიძეს უბოძა საკაბე მუდისა და სახალუხე ფარისა. მშინ ქალაქისა ქუჩებსა სამწესაზროდ მეფისა მტერთა იწვეს შემდგოა სიმღერა ორ მუსლიანი:

„იესოჲსი ცეცხლად იქცაჲ, ისი მტკუნად მომქცა;
გინცა ვლახმად ის მეგობრად მომქცა.“

აჲ თვით გლეხის სიტყვა:

მოთქმით ტირილი საქართველოს მეფის პერკულესს, ნეტარებისა ღირსისა.

„დაღეს ჭეუყანა აღსული გულის წურომისა ტასტის ზედა, ცხე-
ბული სისხლითა წესარიისა, დიდის ეკატერინასითა დღეს იცხებს გი-
თარმედ უფასოსა სისხლსა სასნასა ივერიელთ გუარისა. დაღეს ცი-
ურთა საკვირველებს, შემოწუნე ექმნა ჭეუყანასა საკვირველსა. წამან მის-
ტარა ჭეუყანასა სიბდიდურ, ძლიერთა ძალი, ბრძენთა გონიერება; ერთა
გვირგვინი, მსუდართ მთავართა სარდალბა და თვით მწერალბელთა
სახელმწიფოა ზრდილობა.“

„დიდნო მიგლობელნო, დიდნო იმპერატორნო, ჰსტიროდეთ
ახლა ჭეუყანის დიდებასა, ჰსტიროდეთ სახლს უკალესტესსა თქვენსა,
შუაწესიო წუდად სოფლის დიდება, ისმინეთ ესე სასსოვრად სა-
სმინარი: მოკიდა ჰერკულეს, უძლეელი მეფეთა და მზესა ჭეუყ
ისილეთ, რამეთუ უოველი ამაო.“

„თქვენ მტირალნო წათესიანო ქართლოსიანნო, სარკინოსითაგან
უძლეელნო მსუდარნო, გიძლიადთ მეფე მოსკესრ ისრაილთა, გეს-
მიადთ სმაი ჰსტიოსნის თქვენისა მასარებლად თქვენდა იყო ბიბლია;
არა მოკლდესო მთავარი იუდასაგან, იუდას ღოძი. სახლსა სადავი-
თისა ზარის სახდელად მტურთა თქვენთა მუირგალი. დღემდე ლაშქ-
რიდა სამთა იმპერიათა: ოსმანთა, სპარსთა და კავკასიისა ერთა დღეს
გაილაშქრა ციურთა ურინსკთა ზედა, ერთმან მარცოძან უძლეელმან
რანდმან: ძეგლი ჰერკულესი ძეგლის ახილესითური იქნეს ძლიერნი
ჭეუყანისანი; მოკვდა, ესე უკვდავი მეფე ჰსტიროსი თქვენი ციურთა
ძალთა, უკვდავი ძალითა ჰსმლეკდა და განვლნო სამეფარბი ცაათ.“

„ოთმცა დაჯვადით საროგადოს მძისა და სასსოვარსა მეფესა და
ჰსტიოსანს, გარსა კმა იყო ესე დიდებად თქვენდა, და კიდრემდის

იყო იგი და საიქიოდ, აქა ჯიდად სახელი, ჯიდად გვარი თვისი, ჯიდად სამხნე თქვენი ქართუელთა ცამდე და აღვიდა ანელთა ლეთისათხა. გარნა აქაცა და ბუნ ჩოჩხელ ჯის იგი, რად სტირით, მუნო ობოლხო, მაძისაგან!

„შენ შესაყრებელი, სახლო იკერიელთა ნათესაჲთაო, ტაძარი ათორმეტისა სკიპტრისაო, რად სტირი სადაკითოკო სახლო, დიდის მეფის აღექსანდრესაგან დიდებულსა სახლო, თეიმურაზ პირველისაგან ამაღლებულსა სახლო, წმიდისა ქეთევან დედოფლისაგან სისხლით ცხებულსა სახლო, სადაც ხმა იყო სიხარულისა და ცხოვრებისა? იუვენ საყოფელი მართალთა, რომელშიაც სანატრელი მეფე თეიმურაზ, და დედოფალი თქვენი მეფის ირაკლის შობაზედ იხარებდენ: რომლისაგა საწოლში მეფის ირაკლის სადღესასწაულო შობა იდიდებოდა; და სადა სახსრად ქართუელთა მეფე ირაკლი, ღომა იუდასი დაკითის სახლში იმარდებოდა, რომელშიაც ჩვეულება იყო ტაძრობისა; სადაც ხმა ისმოდა დაკითის ქნარისა აქამდისინ შენ მეჯლიშში. მეფის ირაკლის სახსოვარი უმაწვილ-კაცობა ქვეყანას აკვირებოდა, რომლისაგა სიჭახუე ქვეყნასა ძლიერსა სჩაგრავდა. აქამდის შენ მეჯლიშში მეფის ირაკლის ტახტზედ ჯდომას იხილებოდა, იმისა ხელწიფური დაიბანსელთა ხეძრობა მიმოითქმოდა, მეფის ირაკლის მრავალ-საგალობელი სადაღებრძელო იხმოდა.

„რად სტირი სადაკითოკო სახლო? თუ ოსმანთა დაიპყრეს საუდარო, მეფობისა შენისა საკვირველი წმიდა, ღკთის მეფე ირაკლი სიმართლით ბრძანდებოდაც, რომელიც ხერთვისის დაშეურობილისა და ასპინძის მტრისა სისხლში გამოცთომილისა ხმლითა ხვანჭარს სპარსეთისა ხელმწიფეს ქარიმხანთან სჩივარი მიაწერინა: მეფე ირაკლი სარათის ქვეყნებს მართეკს და შენ დაუშალო. ქარიმ-ხან იტყოდა: მეფე ირაკლი ასეთი რამ ბრძანდებოდა, რომ ხვანჭარი ხტთან სასივლელად დაამესლაო“. მაშინკე უძლეელობისა ნიშნად სახელმწიფო სჩალი მოართვა.

„რად სტირი სადაკითოკო სახლო? თუ სპარსთა დაიპყრეს შე-

ნი უმაღლესი ტახტი, შენგან წინაპართა შობილი, მეფე შინაპანდუდი, მეფე ირავლი ცოცხლებდინ საუკუნოდ. რომელმაც საქართველო ნადირ-შაისგან გამოისსნა და ფათლისხანი აკშარის მეფე აზათსან ათასის ერთმა წარიქცია, რომლისაგა დიდება, მეორეს აღექსანდრეს ჰრუსიის მეფემ ფრიდერიკოს მეორემ დააწერა: კეოლანაში მე კარო და აზიაში ჭერკულეს უძლეველი საქართველოს გიორგიანთ მეფეო.

„რად სტირი სადავითოვო სახლო? ვინემდის ასალი მოსე ისრაილთა მეფე ირავლი საქართველოს მხედრობას წინ-უძღვის, და საქართველოს რად კამობო? ამ სასელოკანსა სახელს დიდის არსიადამ გამოჭყავს ლაშქარი, ციბიირიდან მოჭყავს სამსკდრო გუნდი. ვის შუქლიან შენი დამდაბლება, როდესაც მეფის ირავლის ბედნიერი დროა გაიშლება დაღისტენლნი ლაშქრად მორბიან, ოკსნი და ჩერქეზნი მეფის ირავლის წინ-სისხლის დათხეკას ხალისობენ.

„რად სტირი სადავითოვო სახლო? რომელსაც მეფის ირავლის ბედნიერის ტახტზედ ჯდობა გელირსოს ეოველს წინა-საუკუნეზედ უფრო იდიდე, ამაღლდი, უფროს გაბედნიერდი, ცანი ქესილით გოგკინიდენ ძალსა შესს, სიყურა ჭეუქანისა გეძრწოდა ფერსთა ჭეუქ. მაგრამ ვაი თუ დიდება ესე შენი ღერეულეს მეფეს საფლავად მიეცვალოს? ვაი თუ საქართველოს საფარველად გადასურვილი მეფის ირავლის ბედნიერის დროშის კაღთები აგვეხდა? ვაი თუ ის უმაღლესი თავი, რომელიც იაკობის კიბედ ზეცას მისდგომოდა და მკესა ჭეუქე ჭეუქანზედ არ ეტეოდა, საფლავისა სიღრმეში დაეფაროს.

„ის ძლიერი თვალები, რომლისაგა ზეთი ასედაც ცქებს აჭკენდა, და ღვთაების საუდანს მიედგმოდა, რომელიც სამისკერპლოსა ზედა აზიამისასა განკვირებით მდგომარე მუხასა ჭეუქე სამებას ისტუმრებდა, რომლისაგა დასედაც ჭეუქანასა განხსნიდა და უფსკრულში ღვთის საკვირველობასა უეუერებდა. სჭერა ჭეუქანისა, ერთ გუგაში გარე შეიქცა და ცასა და ჭეუქანასა ორს ფურცლად კითხულობდა, — ვაი თუ საგდავად დაერულოს? ვაი თუ უძლეველი ხელები, რომლისაგა ხმლის

გაქცეოდ დადგო, სიკვდილის მახარობლობდა ტრფიალი სიტყვირად გულისკად დაწოვებულ იყოს?

„კაბა თუ ის მალალი და ზეცისა ანგელოსთან სამწიგნობრო სახელი მეფე ირავლი, რომელიცა ციას კალთებზედ იწერებოდა, და ქვეყნის მწერონელთა ხელმწიფეთა თხიზლად აძინებდა და მძინარეთა სებაშად ესომარეოდა ამ სადაესასწაულოს სახელის მოხსენებასა, საქაროკელის კვლავსაებო მოჭკლებოდეს?

„მაგრამ ცა და ქვეყნის მეფისა ირავლისა მასიოკასანი არიან: მსე და მთოკასე მასი ბედნიერის ღაშქრობაში სანდგნძუღნა არიან ღლისათ მსე იყო მწინარე სადრო და ღამე მთოკასე, ესენი მეფის ირავლის გამარჯვებულს დროშას წინ უძღოდენ; სისისლით მტერითა ჰელეხალი მთა და მინდორი მეფეს ირავლის მოუთხრობენ: კას ჰუძლასან დაწაწებენ? კას მისკლია კეისართან ტახტი, გეირ-გეიანი, ზოთფორი და ბაქრაუა.

„მაგრამ ხელმწიფე! რად გეიხაროდა შენი ხელმწიფედ ცხე-ბეკლეს, თუ კი სამეკიდროსა ზეთს იცხებდა? რად გინდოდა სხ-ხელმწიფეო ზოთფორი, თუ კი დასამწებელს სუფარას გარეს მოი-ხეკდა? რად გინდოდა განსიგებელი სეიპტრა, თუ კი სეიპტრის-მწერობელით ხელთა გუღჩედ დაიპრეფდი? რად გინდოდა ქვეყნის მასადალელები დროშა, თუ კი მტერსკედ გარდახუთვლის შენის შაშის ფარდას ახდიდი? რად გინდოდა სახელმწიფეო ტახტი, თუ კი დასამწებელს საფლავს იშენებდი?

„იგლოვდი ქვეყნს, რომელიცა უძიარ-ფასესითა სშეკალითა აზდიდრეს სიტყვიერთა, გარსა სიმდიდრე გრძნობათა და საცნაურთა მეფე ირავლი, შენს საღარმეში დაჭფარე; განკართი, განცვიფრდი, სტიროდუ ცაო, რომ შენის სითაღისა და კარსკვლავთაცა აბრამი-სებო განკეიფებით მხედრელ მეფის ირავლის უმაღლესი თვალეზი საუგუნოდ დაბხულდა; დაბხულდი მჩეკ, რომელსაცა გაქის მოსასწავ-ლებელი. დაბხულეზული ჭირის-უფლება, რომ მსე მიწიერი, ღამიანის ქართლისა მეფე ირავლი შენს ბრწეფინალებას კელარ ჭხედავს.

„ზედუენო ძალნო! ჟამდის თქენი ღუკისწაჟღობათ მას-
ნისძელი, ხალ-ქეენის საღმთო სტუმარი, მეჲე არაჲლი გესტუმ-
რათ. თუმცა სამეფოს დიდებათა კელარ სსახეთ, სოფლავისა ტუს-
ლი გეჲდრებათ, მარამ თქვენ, როგორც თაგის ბებათა ქუთუქან ღუ-
დოჲლის სისხლია ისე შეაწენარეთ, ისე ისტუმარეთ, როგორც ღაღ-
სა კონსტანტინეს, ისე ბეგებენათ.

„ძალაღო და ძლიერო ღმერთო, დავაგდით ერსა ქრისტიან-
ენი მემკვიდრეს, ჰეტრონის, სოხოგადოს მამსა, ძლიერსა და
მისესა მამ-კაცსა: ჩვენ კსტირით და მეჲე არაჲლი ერასთვის გან-
მეგებელი, სელი მზრდელი ობოლთა, მელაჲა მომგერებელი მტერთა
და გვამი შრომის მოუკარე მის სოფლაჲა არაჲლევ. შენ გეჲდრე-
ბათ, აესოს სისხლით ცხებულის მეფის არაჲლის კაცთ-მოუკარეს
სოფლსა ნუ შეაწუხებ, და მასგან დაბლუბულის სქარათელოს მო-
ხედ.

„სად დაჰხედ, მხოო, სამეფოსა საზათ და ჰსგარტით გვა-
რათხო, რომელისა დისკოსა სათელს-აღუბდენს გონიერსა? სად არას,
ხელმწიფეჲ, შენა ხელმწიფური განუბა? სად შემოახსენს ხმაღა,
რომელისაჲ საღუკისწაჟღო გამარჯვება არცხვათ სსოქნს ასეღ-
და? სად შემოსწეერ სხელოკისსა ღროშას, რომელისაჲ ჰქარშა მო-
მცურაჲი კალთები ქეეანსა ასრდილუბდა, და მესისხლოდ განწარუ-
ლის ზოარტებით ცის კალთებს ესხუბუბოდა და ღერუჲესისა მეფის
უძლეჲობის სტამა ზეცას იბეჭდუბოდა?

„რად ღიდე სსხლი უმაღლესა, თუ კი სეჲენოდ დასცლადი?
რად მიერ სამაღლე ღედოჲლობისა შენს უმაღლესს ფერცხლას, თუ
ასე დაჰსსაგარადი? რად ცაწუის ღედოჲლისა დაჲუქანის დიდუბუბა
სამშობლომ? რად მოსტარე დიდება დადიანის ოქსასს? რად ღიდე
შენს უმაღლეს ტასტყედ? და თუ ღიდე რად დაამწე? რად ულაღ-
ტე ხელმწიფეს ქმრითა და შვილებითა ბედნიერს? რად ჰტირებ? რად
დაჰქარიჲე უწყალოვ? რად მოუტალ სელმწიფე ქმარი უწყალოვ? რად
ამაწებ კეისართაგან გეარგეისსა შენს უმაღლესსა თაგსა? რად ცი-

წყევია უქმად ებე ძლიერნი ხელები, რომლითაცა თავესი შემალღებულს კამარაშიდ მფორიხეულნი სინოცხლეს მისტაცებდი? ანდ ასწავლე სუფარელს ქაღებსა სქალო კრძალულებსა, თუ კი თაჲ მოხდით ატირებდი?

„ანდ გაათამამე გული ღომებრთა მემკვიდრეთა, თუ კი სიმყარე უძლეველი მოეშლებოდა? ანდ გაასწავლე ზრდილობა მსედრობისა კაჟ-კაცობითურთ, თუ შენს წინ სისისლას არ დაგკაჟრეკინებდი? ჩემ გულისად, შენგან მოწყვლეებით გაზდილი, შენის კარის ბატონ-უმობის ტლფიადი სოლომონს აჰმდის ანდ მაცოცხლე, თუ ასე ონლად დამცდესდი? ხელმწიფეკ! ანდ დაგიკარგავს ხელმწიფეთაგან სმურველი ზრდილობა, ამ დუმილ-პატიჟ-სარემელს სხელში? რა აძაავია უჩვეელების სმის შემალეა? რას ნიშნავდა ამისთანა უბედური სალამი? გარდმოხდე ხელმწიფეურად შენს მეჯლიშში მეთასხეთ დარბაისელთ სხელოვანთ სარდლებსა.

„ხელმწიფეკ! კიცით, რომ სქალოველას სელსნი მეფის ირაკლის ტახტსედ ასულით გულ-ამეუნი ჰიანს. ქაეყანას უკვირდა, სოლომონის გული მწუსარებაჲ კერ შესცვალაო, არ დაიზგარაო! ჩემი სიამაჲე ზირველად სიძარითლე, და მეორედ მეფის ირაკლის სიმრთელე იყო. მეიკეს ირაკლის ცოცხლს უეურებდი. მტერი და ჭასიცადელი სიამაშოდ მამაჩნდა. ასლა იმისი მტრის გული დაიზგაროს, როგორც მეფის ირაკლის სიკედილით სოლომონის გული დაიზგარა. იმისი ტკბილი ბატონ-უმობა კიტირო, თუ თავის უნებურად ჩემის შეწუსების შესანება, რომელიც თავისის უმალესის ხელით მომწეა და სოფელმან ალაზ დაწალა.

„ხელმწიფეკ, დედოფალო და მეფის ძენო! გაფიცებთ მეფის ირაკლის დეკემბელოას, სიმრთელეს და გამარჯვებას, ორში ერთი მოწყვლებაჲ მოილეთ: ან მომაკვლეინეთ და მეფის ირაკლის უმალესის ცხედრის ფიცრად დამდეკით, რომ იმისი სინატრელი გუბო ჩემს გულზედ იდგეს; მეფის ირაკლის ძლიერი ტახტი ჩემ გულზედ ირლკეოდეს. ჩემთვის ის დლე იქნება, რომ დლე და ღამე, ათი

და თხუთმეტი საათი სახსოვარს მეფეს ნიადაგ მარტოკა კახლდი
ხოლმე. იქ ბატონ-უმობა სადღა იყო. იქ გაუკლელი ბატონ-უმობის
სიკეთე როგორღა დარჩებოდა. უღრმესად იფიქრეთ უმაღლესნო და
ისე შემობრალეთ:

„ან ამ ჭიკუნიდგან დამკარგეთ, რომ სადაც მეფის ირაკლის
საზღობაზედ თქალი დამჩენია, სადაც იმისი გამარჯვებული დრო-
შისათვის მიმსახურია, თუ სადმე იმის წინ სისხლი დამიქცევია,
სადაც მეფის ირაკლის ბედნიერი სალაში შემეყარება, და იმას სა-
სოვრად მეფეში, ჩემთვის უღირსის სელმწიფეთის აღეზრით,
ჩემგან ხუმრობა ჰქვარება, და თუ სადმე სახელმწიფოს მასლათით
მიმსახურნია, ის ადგილები აღარ ენასო და ამ ცეცხლებით არ და-
ვიწკა.“

„სელმწიფე მფლობელო, საზოგადოეო მამაჲ, მეფე ირაკლი!
კის მივრე შენის უმაღლესის თავის და უძლეელის ტანისა უზო-
მო ტრფილება? კის დროშას ემისხურო? რინ შეეუყარო? კისთვის
მოკვდებ? კისთვის ვიცოცხლო შენს უკან სიცოცხლე საზრახავად
განმწარებულმან.“

X

XXXVI

თქვას მეოთხესა შემდგომად გამეფებისა მოსდა ამბოხი ძმთა-
გან მეფისა გიორგისა მეორისა დედიდან. იულონ, გამეფებული ქარ-
თლსა, აღიარებდა უფლებასა თვისისა მეფობისა ტახტისათვის, ან-
დერძის გამო მეფისა ირაკლისა. კახტანგ. ანუ აღმას-ხან. (ორ სა-
ხელოვანი) არაგვისა განმე, ჭგონებდა თავსა თვისისა არა დამოკი-
დებულად მეფისაგან, ვითარცა ბატონი და ერისთავი ძეგლთა წეს-
თა არაგვისა. მირიან გაბატონდა მარტყოფსა და ფარნაოზ სურამისა.
აღექსანდრე ივლიტოდა სპარსეთსა და შეეკედრა ეგენსა, რენა მტე-
რი რუსეთისა. ანდერძისა ძალითა ნამდვილ-ხელმოწერილითა მეფისა
ირაკლისაგან ოთხის დღითა წინათ სიკვდილისა, თხოვნისა მებრ

დედოფლისა.—ჯერ იყო, რათა ემეფა ზირკელად ზირმხოს ძეს მისისა გიორგის, შემდეგ მძისა მისისა იულონს, შემდეგ მძისა მძისა მისისა მირიანს, მერსე კახტანეს, მერსე ალექსანდრეს და მერსე ფანანოის. შემდგომად ფანანოისა მეფობითი უფლება გააძვიდოდა მეფისა გიორგის შვილზედ დაკითხედ, მერსე ილანეჟედ, ბაგრატიონედ, თეიმურაზედ, მისილ და სხვა. შემდეგ ამითისა მოვიდოდა ჯერსი მეფობისა იულონის შვილზედ და შვილთა ზედა შემდგომთა მისთა მძისა და სხვანი.—ერთმან უგვანმა ანდერძმან, დაწერილმან ყოვლანა-შვილისა ოსეფასტან, აღჴსიდა შფოთი მძისა შორის. მეფე გიორგი იძულებულ იყო მოსკლადმდე ორსეთისა ჯარისა, ძეგლი ღოხე დამშვიდებისათვის ქვეყნისა. ძლიერი სელათა განსტყუდა სქქეთა კეთილად მიწადობითა ღვთისადმი, კათარცა ხშირად იტყოდა თვით. მოითხოვა ჯარისა ხანიდამ 3,000 ლეკი ფასითა ნაქანი. ესენი დაეყენა მცველად ქალქისა ავლანისა და მეტეხისა სიღისა გარეთ. დღესა ერთსა პელადი მათი მურად, მარადის მეფესთან მეოფე და ერთ-გული ეტოდა მეფეს: „ბატონო მეფე, ოქტენი ძეგბი მეცადინებენ მომისყიდონ მეცა და ჯარცა და გაილანტოთ ოქვენ.“ განიარსხდა მეფე და დიდისა სმითა ბრძანა შეწერობა ტუისად დედოფლისა დედი-ნაცვლისა თვისისა, სდაცა იქმნებოდა ოქვენა ესე ღალატობისა. სმამან მეფისა მჭესვისა, შეამარწუნა თვით მსიდეხისა მეფისა. გარნა ღვთისა მოშიში მეფე შედგა და შეუყენა მსჯერი თვისი. მაშინ ბრძანა მეფემან: „გმარა! მოახსენეთ დედოფალს! დაწყნაროს ღელვა შფოთისა, შეჴვილა მეფესი, წარსედ ელევთურ! და თბილელსა არსენისა აუწყე სიტყვა ჩემი და ერთად მასთან მოახსენეთ დედასა ჩემსა, ნუ გამომიყვანს მოთმინებიდამ; შებარალოს ქვეყანა, ქრისტიანობა და კებარალებოდე მეცა კითარცა მეფე და ბატონი ქვეყნისა, რომელსაცა მაქვს უალი ზარუნისა და სამართლისა მეფობისა გამო, ზეგარდამო მონიჭებულისა ჩემდა.“ წარვიდენ და მოახსენეს დედოფალსა, რომელმანცა მოისადა ბოდიში, კითარცა შეშინებულმან ნამდვილ, და ითხოვა მსოლოდ,

რათა შეიღთა მისითა და ძმითა თქალთა განუსვენოს და დაეწყოს ფა-
ლოს სარჩოთი და ზეტე-რეძითა ღირსებითათა. მოისმანს შეუქმან
ესე უოკელი და ბრძანა: „მადლობა ღმერთსა, რომ დამცნოა ი-
ტყუამან დედისა ჩემისა.“ ასლა ვიზრუნოთ ძმითა თქალსა ჩემსა,—
ქსთქა შეუქმან. დაიბარა შევიდნი თქალსა და ვითა და იოანე. უბრძანა
მათ, რათა ქართლისა კარათა სვალაე წარუდით სურამისაჲს და გა-
მაგრებულსა სურამისა ციხეშა ფარაოზს, გამოეცნადეთ და მოკადეს
და იეოს მოაწილებით,—და თუ არა ჰქმნას, ალაკეთ უთოკოთ ცა-
ხე. გამოიყვანეთ და დასთხარეთ თვალეში. ესრეთ სურამისა ციხესა
შემოადგნენ მისის 20 და შეუგზავნეს ამირეჯობი და ვითა მოციქუ-
ლად ფარაოზს. შეშინებული გამოვიდა ციხიდან და წაწვდა ქსან-
ზედ ცოლუელთან, მამცემი სატყეისა არა შევითობისა ზირის-ზირ
შეფოს და მოსულისა შეფესთან მალე ქალაქსა თბილისსა. სამ თქეს
ტრიალებდა ფარაოზ სურამისა კარსაჲს და აქა შეივრებდა კარ-
სა და ლეკთაჲს მიიწოდებდა ახალციხის მხარეთგან. მე თვით მან-
ხავს მცირე ოქმი სურამს ნაბოძები ფარაოზისაგან, სადაცა იწო-
დებოდა ბეჭდითა სძელითა: მეფე ფარაოზ, და სხვა ბეჭედა შე-
მდეგითა წარწერთა: დედოფალი ანა. ესე ამბავი ბეჭედისა მოკა-
სისენ ფარაოზს 1844 წელსა ს.-პ. ბ. და იცნოდა კურთხეული
ამისათვის: ჩემო ზღატონ, მიბრძანა მან: „დროება მარჯალს რასიმე
ათქმევინებს კაცსა!“

1803 ანგლიის სასახლეში პეტერბოგის, შეყრიდნი მეფის ძე-
ნი და მეფეთა ასულნი მიუთხრობდენ სადმე წარსულთა დროთა შე-
მთხვევათა. მუნ იყო დროსა ამას სიმამრი მეფისა გიორგისა გიორ-
გი ციციშვილი (სათა გოგიად წოდებული) და ოდეს იტყოდეს ამ-
ბოხისა და მეფობისა დაწყებისა მიზეზთა, მაშინ კითხნიდნენ ბრალსა
დიდსა მიაწოდნენ ფარაოზსა და მეფის-ძესა, ძმითა შორის უნცროს-
სა, რომელინა ეძებდაჲ ტახტსა და მეფობასა საუბედუროდ ქვენი-
სა. მაშინ გიორგი ციციშვილი იტყოდა: რას ჩაწყობდით თქვენ კურ-
თხეულნი ფარაოზს? რას ბრალს ქსდებთ მას: ფარაოზი კერელ-

და მას: მამისა ჩემისა ანდამითა, სომ უნდა კიმეფოო ოდესმე;—
მე ჩემი წილი ესლა მინდა კიმეფოო!—ესრეთ სიცილით მოიგონებ-
დენ საქმეთა წარსრულთა ქართველნი და მხიარულობითა განაზავებ-
დენ მეფობისა ღირსებათა თვისთა და ჰატივისა დაკარგვისა სიმ-
წარესა!

XXXVII

შოქოთისა დღეთა ამათ მიგვარეს და მიუღოცეს მეფესა გი-
ორგის თელავსა 8 წლისა მოწინადილი შვილის-შვილი მეფის-ძისა
იოანესი გიორგი 12 მარტსა. მიმევანებულად იყო გაცაჯნილი თვით
მეფის-ძისა იოანესგან, რომელიცა იყო დროთა ამათასა სსხსურეს-
სა თვისისა სიმამართან ზურაბ წერეთელთან, და არა ქალაქსა თბი-
ლისსა,—აზნაური გიორგი ფიცხელაური. (ჭეთეან მეუღლე მეფის-
ძის იოანესი გარდაიცვალა ს. ჰ. ბ. 10 მარტსა 1823 წელსა) მა-
შინ მეფემან ინება და განუხსლა ჩამართმეული ადრევე ერისთავთა-
გან ქსანსედ ისრაფლის სვეისა მოურავისა სსშვილის-შვილოდ. ბო-
მებული ოქმი 13 აპრილსა 1798 წელსა, დღესაცა აქვით შემკვიდ-
რეთ მისთა. ოქმისა ამას შინა მოიხსენებს მეფე შვილის-შვილისა
გიორგის: „წყალობითა ღვთისათა ჩვენ მეფე ქართლისა და კახეთი-
სა და სხვათა გიორგი, და შვილნი ჩემნი დაჰეთ, იოანე, ბაგრატ,
თეიმურაზ, მისლ, ჯიბრაილ, ილია, ოქროპირ და შვილის-შვილნი
გიორგი.....“ რადგანაც დიდად უყვარდა წიგნი „გიორგი ნოსე-
ლისა“ ამისთვის ბრძანა უწოდონ სასულად ახალ-შობილსა „გიორ-
გი“ და ისურვა მიმჭმელად რომელ (წმინდისა ემბაზიდაძე, ეჭმნას გა-
მალიელი წინა-მძღვარი იეორთისა)—ესე უოკელი მიაშო თვით გა-
ბრიელ ფიცხელაურმან, მოკვდა 1837 წელსა თბილისსა, რომელიცა
იყო მძა არქიპისკოპოზისა დოსითეოსისა (ერის კაცობაში დი-
მიტრი).

ლეკთა ჯარმან დაჭო თბილისსა 4 თთკესა. მათ ეძლეოდათ

ულუფად ჰყრი, ზარე, თვითონ სული ტან-საცმელი და მეექვსეს თთვეს, მოსაღადინებელსა რუისა ჯარისა დაბარებულისა მოსკლისა დროსა უნდა მისცემოდეთ თვითონს კაცსა თთვეში 30 მსუთი. იტყვიან მოსურსნი, მასსიკარნი დროთა ამით, რომელ ლეკნი ჰსტარებდენ ქალაქისა მცხოვრებთა ჭედთა, ოდესმე იდუმალ და ოდესმე ცხადად; — გასსა იყვნენ მოსწილნი ბელადისა და ემსოდათ მისისა სამართლისა. უკანასკნელთა დროთა ზაფხულისა თთვეებსა, გიორგი ციციშვილმან მეფისა ბრძანებითა წარიყვან 500 კაცი ლეკი ყარსისაგან მოსახილველად კითამცა სამძლავროთა. ჰსცნეს ესე თათართა და ოსმალთა და განემზადნენ სომხად, მოეკებნენ ჯარსა ჯარითა. ოდეს შეკიდა ყარსისა სოფელში ბრძანა აკლეს სოფლისა აკალაურისა სადაცა იყვნენ 200 მეკომური მცხოვრებნი და კაჯარნი უფროსი ერთი თათარი და მცირედ სომხსი. ღამეს ერთსა აიკლეს სოფელი. სპილენძიუფნი, ოქრო და კერცხლი იშოვნეს ზოხისა თუშისა; ცხენი და ჯარი მზაყად, ცხვარი და ძროხა მზაყადდე. დღეს მესამეს დაბრუნებულსა ლეკისა ჯარსა და მათსა სარდალსა გიორგი ციციშვილსა მოეწივნენ 700 ოსმალი; და დაესხნენ მძინარეთა და ჰქმნეს დიდი მუსრვა ლეკთა. გიორგი ციციშვილი ჯერეთ ფსიციელი გამოიქცა და თან მიჰყვნენ ქართველნი. ლეკნი სხვად ბანაკად დაბანაკებულნი დაშთნენ თურქთა ტყვედ და მათ ჰსცრეს მრავლად თავნი. გიორგისა ოსმალნი კელარ მოეწივნენ და დაეყვადრეს იაკარი მათ, გარდა ფულისა და ნიკოთა, რომელნიცა ეშოვნა სარდალსა. მეფემ ჰსცნო ესე, დიდად შესწუხნა. გიგა! რა მიუჯ ესე? — უბრძანა განგარმელებულითა ხმითა მეფეწან. — შე გურთხეულო, მოახსენა თვითონს ლეკის თაჴში უბოძებ თვითონს ოქროსა და მე 500 ლეკსა ერთს დღეს მოკატრეივნე თავი. რა დაშაჯა ამითი? ჯილდოც მერგება. მაშინ უბრძანა მასვე სარდალსა გარბრუმორს ლეკთა დანარჩენი ჯარნი. ამას მისცა თვითოეულს ჴირობისამებრ კუთვნილი ჯამაგირი და ბელადს მურადსა უბოძა თოფი კეთილი, წვეილი დამბახა, სმალი, ათი თუშანი ფულად, ტან-სა-

ცმელა და ერთი წელი იმისა. იმისა კარა მოსულოდ დაჟმისა,
კითხარა ანობეს ესე მეფეს და არა ემხროდათ მტერთაგან, რომ-
მელთაჲს ჯერებდენ იფუძელ განსაწესებდენ მეფისა ძმისა ქართ-
ლისა და კახეთისა მხრით.

XXXVIII

აღსავსებით მოსახრობათ ამით მეფისა გიორგისთვის, კითხი-
ვე მოსუცს ბარბარე ოთარ ქობულდის მეუღლეს და ომის სენსეუ-
ლიდის ქალს, მანობეს წერილთ, რაჲც იცის დამწერე დროთა
მართა, ქალი ომის სენსეულიდისა მდიანას, რომელმანცა აღსწერა
ცხოვრება მეფისა არაგვისა (გიორგისა თხოვნათა 1804 წელსა)
და თვით გასწავლელი ქართულად მარჯალთა წიგნთა წარკითხვათა
მწერს შემდეგს: „მეფე გიორგი და თამარ ბატონის-შვილი მეფისა
არაგვისა შვილები იყვნენ, აბაშიძის ქალს ბატონი ამდობაში და
შემდეგმ შერთაო მეფობაში დადინის ქალი დარეჯან. მისგან მარ-
ჯალი შვილი მიერა მეფეს, მაგრამ გიორგისთან არც ერთი იყვნენ.
სახით მშენებურსა და ტანადი ძალადი და ბრტე სახსარე, ჭკუით და
სახით საქმელები, კაცობით ცნობილი. ბევრგან სწერია ამის გამარ-
ჯებებები ოსმალეთიზედა. იყო დიდი მლოცვე და მარსვის შემსახ-
რე და შემარსულე, ეოკლის ბიწიერებისა მომარებულე. უყვარდა
მდიდარი სადილი, თუძცა სმარსმდენს, რომ კითომც ბევრს სარქმელს
მეორთქესო, მაგრამ ჩემი ქმარი თვით ამბობდა, რომელიც სადი-
ლად სულ იმის სახლში იყო, რომ არც ერთის კაცის სამყოფა,
მეტს არ მითმთქესო; მაგრამ გრძელად უყვარს რომ სადილი ეშ-
ლოს და ღვინოს უყვრო მომეტებულსაო. მაგრამ ისრეთს ღვინოს
მითმთქედა, რომ ესლა სადღა იშობა იმისთან ღვინო. იმითი სა-
სმელის ღვინოს კენსი უნდა აბესარი უოფილიყო, ე. ი. დაუბარე
და ჰტოვი დაუყრელი, ამისთვის რომ ძლიან ცოტა გამოკიდოდ
და კარგი. უცხებოდა სუთა რაგი ჰური: მურასა, საგარეჟო, მო-

თა, შიორ-გაქრალი ჰური და კაკალა ჰური. ამ ჰურის ხორბალა იყო მოტრანალი ბაიდრიდამ, სადარე უკეთესისა ეკელაჩუდ. მჭარა ცინსურა შიშინაშვილი იყო მეგოდრე და იმას ებარა ხორბალარა და სანსე-ბიარა და გაიმოდრეხვარარა ჰურიარა. ამ მჭარას საზანა ისხდნენ და თითოთი აწიქდნენ ხორბალსა; მერე დაღურდნენ და ქურქს გადაძრობდნენ და ასე დაიფქოდა. მერე ბერეკელ მატანმა ეს ჰურა, რომ ეხლას მასიოკის იმისა საკეთე. მე მუკანდა დედადა გლახა მალავოკის ცოლი, ეს იყო ხანარი მეფის გიორგისა. როდესაც ნაწიარის თაქ-დგომითი სადარეს მიმართმეკდა, მეფე მერე ყოვლასა საჭმლადამ და ეკელა ჰურიდამ ნაწიარის სახლში მოიტანდნენ. მკარამ რა ქება ვითქვა იმ საჭმელეხას.

„მართალია ბლამსეუბი არ იყო, მკარამ მანებულათ მასლით და გემრიელათ განკეთებულეუბი იყო და არ შეიძლებოდა იმათი სად-ლი, რომ შემწკარი სხო არ ყოფილიყო. ეს ხორც განკებ განუქმ-ბული უნდა ყოფილიყო. გაატრძელებდა სადარეს, და რომ არ განკ-ებულყოფი ეკელას ლავში ეფარა, მერე ლავში ქვეშ მჭეუოფდა ხელ-სა და ეკელა საჭმლადგან თითოს ან ორს ღუემას აიღებდა და ვინც სუფარსეკ დაზბასიელნი უსხდნენ თათო თათოთ უბოძებდა ვასაც უფრო სწყალობდა. და ეს იყო დიდი მოწყალება და ამაბოდათ და მერე მოასვენებდნენ, და როდესაც გაიღვიძებდა, სამეფო საჭმეს განებდა და განმამს არ მიმართმეკდა. ეს იყო დიდი ფაქიზობის მოყვარული. ასე რომ რომაზე მომეტებული საფენის და სახლს აწ-ვლებდა ბერის ბერტეთა და დავკითა, უფლებსებს დავშიათ ჟურ ხელს დაახანებდა. როდესაც ფული შემოვიდოდა სამეფოდამ, ვინ გაუბედადა რომ გაურეცხელი მიერთმეკინათ.

„საზინდარო მეფისა იყო ქანოსორი სემბათოკი. ის სეულ იმ საჭმეში იყო, რომ ჟურ თეთრის მიწით გასხედა და მერე საწნით და ისე მიმართმეკდა. ჩება მჭარამ მითხრა: ბატონმა მანდომამ აბანოში წასულა. ფარეშებს ჩაღატეს აბანოს აარაღო, მე და ოსნებ მედი-ჭოკსაც გვიბრძანა წაუღო და ეს დიდი წყალობა იყო; შემოდათო,

მაგრამ როგორ მივეყარებოდითო, მეპაზნოემ რამდენ რიგად აბანა და ის ემსახურებოდაო. ბატონის გამოსვლის დროს იოსებ მედიჭოვი ჯდრე გამოვიდაო, ეგონა რომ იმსახურებდაო. გაბძნდა ბატონი და თვითონ ჩაიცვა, სარტყელი უნდა შემოერთეო, მივიდა ეს იოსებ და სარტყელი სელში ზიღო რომ მიაერთეასო. უბძანა: რომ შენი ტანისამოსი შენ ჩაიცვი ეკელაო და ჰსლა ჩემი სარტყელი ზიღე გამოსვლითაო. დაუძახა ფარეშს: წაიღე ესლავ ქვა მახბი და მტკვარში გადაგდეო. თუ არ გადაგიგდია თუოვოთ თავს მოგჭრი. ეს იყო მშვენიერი ნარგიზი თირმა შალი. თავსაც დაესწრე და ესლავ ესწერ. დიდი მლოცავი იყო და მისთვის დიდად ეწუხებოდა, რომ ღვით ბატონიშვილი არ იქცეოდა ისე, როგორც მამას იამებოდა. (მეფის სასახლის ღვინის ქება რო დაესწრე ის ღვინო იყო ზემო სოდაშნისა ზეარისა, რომელიცა რუსებმა გაჭყიდეს და ერთმა გამყრელიძემ იუიდა.) თუ გნებავს ესეც დაწერე, რომ მეფეს ერეკლეს ზირეკლს ცოლთან გიორგი და თამარი ეყანდა ორივე მშვენიერები. მე გამიგონია თეკლა ბატონის-შვილისაგან, ჩემს დას თამარს ისეთი მშვენიერი თვალები ჰქონდაო, რომ ღამის გარდა ღმერთს იმისთანა თვალები არავისათვის გამოუშეტნიაო და არც მიუციაო. რადგანაც ღვით მეშვიდრე რუსეთში იყო გაზდილი, მარხვას სჭამდა და სარწმუნოებაზედ სუსტად იყო. გაუგზავნა მეფემ მონიჭულად ელიაზარ მდივანი ფალაქანდის შვილი და ელექტორი¹²) და შეუთავლა, თუ ჩემი სიამოვნება გინდაო, მარხვის ჭამაზედ ხელი ზიღეო, და ეკლესიაში ხშირათ იარეო. იმან შემოუთავლა: რაც მე მწამს, ის შენ გაგიწერესო და შენ რაც გწამს მე გამიწერესო. ამ სიტყვას კერ უბედაჲდა ელიაზარ მეფესა, მაგრამ ძალით ათქმევინა. მაშინ

¹²) ელექტორი გვარით ზუკაიშვილი ანუ მერედ ზურაბაშვილად წოდებული, იყო მღვდელი ეპისკოპოსი გიორგისა, რომელმანცა გააზნაურა, შვილი მისი მღვდელი არის მონათლული მეფის ძის მიხაილისაგან, იყო საყვარელი მეფისა ირაკლისაჲს სიტყვა-ნიჭიერებისა გამო, მოკვდა 1825 წ.

ბრძანა ფსალმუნს ესე: „დადგა იგი ყოველსა გზასა და ზოროტი მას არა მოეწინაო“; დაჩუმა და აღარაფერი ბძანა. დილის რვა სასათიდან მოჰყებოდა და ორს საათს ილოცავდა; რომელსაცა ხატს სამთხველად კერ შესწვდებოდა, ჯოხის თავს მიადებდა, იმას კმთხეოდა. ათს სათხედ ვირის ბანას მოჰყებოდა. დაიბანდა სელებს ათის კაპიტანის გულთა, მასუკან სერნელის საპნითა. არშეი იყო თავის სელებისა, რადგანაც მშენიერი სელები ჰქონდა. თორმეტს საათხედ გაბრძნებოდა და შემოესეოდნენ დარბაისელნი და აგრეთვე მოარჩენი და საქმობდა სამ საათამდინ. მეოთხეხედ სადილს მიირთმევდა. სამი საათი ბრძნებოდა სადილხედ და კასშამს არ მიირთმევდა. ღვთის-მშობლის მიცვალების დღეს წირვასხედ ბრძნებოდა მეტესში და მეტესის დეკანოზმან ასე სულხანოზმან სთხოვა სადილხედ იმის სახლში მიბრძნება. მეფემაც აღუთქვა და ესეც უბრძანა: დღეს შენი სადილის მოტანა ასე უნდა იყოს: ბოლოდამ მოჰყეკ საჭმელების მოტანაო. ისეც აღასრულეს: პირველად მიიტანეს უველი, მერმე შემწვარი და ფლავით გაათავეს. როდესაც მეფე ირავლი გარდაიცვალა მამინეკ უბრძანა მეფემ გიორგიმ თავის საყვარელს ალექსანდრეს ეშვალაბაშს მუაშეილს სტოლი დადგი, ქალადი, საწერ-კალამი გვერთ მოუდგო და ყველამ ხელი მოაწეროსო ჩემს მეფობასხედ და მერმე მრისხანედ შეუძახა კინც არ მოაწერს კარგად დაისწავლე და ან არ დამალო. ყველამ ხელი მოაწერა არ კიცი შიშით თუ სიუვარულით. ბეკრი შეშინდა, რომ არ იამათ ამისი მეფობა და ამისთვის მეფის ირავლის ნახლი მოხელენი თითონ აღარ იასლა და ზოგს მძა, ზოგს შვილი გაშართო და ისინი ახლდნენ. კისაც რაც წყლობა ჰქონდა განწესებული ულუფა თუ ჟამაგირი არავისთვის არ მოუშლია და დაახ რიგინად მეფობდა, თუ სრული არ ყოფილიყო. ძმები მტრობდენ, რადგანაც რომ ერთის დედის შვილები არ იყვნენ ამისთვის. მირიან ბატონის-შვილმან მოინდომა, რომ მეფე გიორგი მეფობადამ გამოიყვანოს და თავის ძმა იულონ დასკას მეფეთა; დარეჟან დედოფალს ჰსთხოვა შვილმა მი-

რინმა, რომ კასეთში უნდა წამოსამხდეთო, იქ უნდა გავამეფოთი
იულონ და გიორგი დავითსოკოთო. დედოფალი არ ეთანხმა და არ
წაჰყვა. ეს შეიტყო მეფემ და ბრძანა: მე რომ გარა და ისე მტრო-
ბენო, ჩემს შვილებს სულ დანოცკენო. დაწერა პაღლე სელმწიფეს-
თან და მთართო ქართლი და კასეთი და როგორც ეწერა ეს ეგელას
ცნობილი აქესო. გაატანა ეს წიგნი გარსეკან ჭაჭაჭაძესა, ელიზბარ
ფაღლაქანდის შვილსა და გიორგი ჯაღლაქსა. მანც სამეფო არაჟინ
იყო და ჩემს ემსწილობაში გამიგონია დარბაისელთაგან, რომ მე-
ფობა არაჟის არ შეუძლიანო, იოანე ბატონისშვილის მეტსაო; ამის-
თვის რომ კია ვაჟ-ცანი იყო და ბუნებითი ჭკუარ დიდი ჰქონდა,
ისე რომ არც ძმებს და არც ბიძებს იმდენი სამეფო საქმე და ჭეუ-
ყნის მოკლა არ შეუძლიანო.

„ზღატონ! ეს დაესწერე ამის მეტი არა ვიცოდი რა და შენ
გაასწორე, თორემ წინ და უკან არის დაწერილი. მამა ჩემი იყო
ღაშქარ-ნიკისა, მეფის ირაკლის, მატრამ ადგანან კი კაი მწერალი
იყო წერაში ინმარებოდნენ მეფეები. როდესაც ეყენი მოვიდა და
ქართლში კასეთიდან გადავსასლდით, ჩვენს მამულში, იქ იულონ ბა-
ტონის-შვილს ახლდა ერთი წელიწადი. იულონ საქარისთაში იყო
მეფე? ერისთავიანთ წაართვა და შვილს მისცა. იულონს არაფერს
სარჩოს აძლევდა და წამოვიდა მეფეს გიორგისთან. ჰორეკლს ნახ-
ვაშივე უბრძანა: ამახ მდივანო, შენ მოახსენე ჩემს ძმას იულონსაო,
რომ ქართლის გიორის ციხე დაეჭიროთო: ქართლი ჩვენი შეიქმნე-
ბაო. არა შენი ჭირიმი, მოახსენა, კე მტრისაგან გასლავსო: თორემ
ქართლში ბეკრი გიორის ციხესედა უკეთესი ციხეებიაო. მამ კარგი,
და წერილით მოახსენე მამის ჩემისაგან რაც წაღობა გქონდაო.
დაწერა და მთართო, ეგელა უბოძა, ჯამბაგირიც და ულუფაც ექისი
ლიტრა სორცის ბარათიცა ყასაბს რიჩაუღიაზედა.

ზღატონ! ჩემი ქმრისაც ეს უნდა დაწერო, რომ ქობულანთ ჰქო-
ნით მამა-პაპით კასეთის მდივნობა, ჩემი მამამთილი დავით მდივანი
იყო. მოკლი კასეთის განიკე და საყვარელი მეფის ირაკლისა, და

იქაც ხომ დაკწერე რომ მამის ნახლები აღარაჲინ იასლა შეუემა. ამისთვის უბრძანა: დაკით მდივანო! შენ შინ მოისვენეო და შენი შვილი მახლე და ახლა დაგიმტკიცებ მდივანობასო. იმანაც ახლა უნცროსი შეიღო ჩემი ქმარი ოთარი. ისიც ნუ დაგავიწყდება რომ კასეთის მდივანობა რა იყო. რუსებს სეკლატრობა ჰგონიათ,¹³⁾ მაგრამ მართლა არა კასეთიდან, რაც სამეფო შემოსავალი იყო ასის თავი მდივანებისა იყო, და სამეფო სოფლებიდან თითო მსახური უნდა სლებოდათ... „გნებინა ბარბარე ქობულაოისა“.

XXXIX

განჯის-სანი და მეფის-ძე გიორგი იყვნენ მეგობარნი. განჯის-სანი, ჯალსრდილი თბილისის, სშირად მყოფი სასახლეში არ ივიწყებდა მეფის მის ჰუმარადის. ამისთვის მამისავე დროსა აქენდა მოუწყვეტელი მიწარ-მოწერა მასთან. დროს მას, როდესაც მოუძღვა აღა-მაჰმად-სასს ასალებად თბილისის, დაიცვა მან ბოროტმან რეცა მეგობრობა: და არ გადაწყვეინა სასახლე მცირედი, სადგური მეფის მის: გამეფებისა დღეებს, სცნა რა მან სიკვდილი ირაკლისა, მოსწერა წყაროი ნუგეშინის-ცემითი, აჩიელთა მთავართა ჩვეულებრივი. მეფემან გიორგი მიუგო ჰასიუხი, განჯა არა ეგოდაც ტკბილი, რომელსაც მოელოდა მისიგან ხანი. — ხანსა ეშიროდა მეფის-მისა მარადის; ელოდა დაცემასა განჯაზედ ჯარითა, ამისთვის სანმა, მოგებისათვის მეფისა გულისა, სიშიშისა მეზობლისა, არა მისედა წეხისა, კვლად მოჰსწერა წყაროი, წაშმოგზავნა ოარი შეკმაწული მძი-

¹³⁾ მდივან ბეგობა იყო ვითარცა რუსთა შორის სენატორობა, მდივანსა აქენდა საქმის გარდაწყვეტისა და სოფლებთა მოვლისა ძალი. იქმოდა ყოველსავე და პასუხს უგებდა მხოლოდ მეფესა, იყო ნამდვილ განმგებ სამეფოთა საქმეთა, მცველი ქვეყნისა პაზრითა, რჩევითა და მოქმედებითა; თანა მზრახველი მეფისა. იყო ძალითა და მნიშვნელობითა ესევე რუსთა შორის ნამდვილი Государственный советник და არა член Государства.

მეც ცხენი, 20 ჯორი, 40 აქლემი, 4 ძვირფასი შადი და ერთი თოფი ინგლისის მხუდი, — ითხოვა განახლება მეგობრობისა და მიტეება ბრალისა, დროთა წარსულთა. — მეფემან მისწერა მადლობა და აუწუა გამოცხადებით, რომელ რუსთა ხელმწიფე მფარველია მისი, და იტყოდა, ვისაც ჰსურს მეგობრობა ჩემი, უნდა ჰსურდეს მას კავშირაც რუსთა ხელმწიფისა და მფარველობა მისი. ესე იყო უკანასკნელი ხანთან წერილი; მას ხანთან რომელიც შემდეგ მეფისა მოიგლა რუსთაგან თვით განჯის ციხესა 1803 წელსა.

XI

8 აპრილსა 1798 წელსა წარავლინა შვილი თვისი და მემკვიდრე დავით და მეფის-ძე შვილივე თვისი იოანე კახეთსა აღსაწერად კომპლუელად მცხოვრებთა სოფელთა შინა. მათ ასლდა დეკანოზი იოანე ოსეს-ძე, ეგნატე იოსელიანი და დავით დიაცონი მარტყოფისა, ვითარცა მწერალნი. აღწერეს მათ და მოართვეს სია მკვიდრთა, რიცხვი სახლთა, საეკლესიოთა და საბატონოთა უმათა. მასვე დროსა წარუგზავნა აღსაწერად სომხეთისა მოახრებულისა ესაჳ ბეგთა ბეგის შვილი, სულხან და დიმიტრი თუმანის შვილი (პირველი სომეხი და მეორე ქართველი) და ეშიუ ასლან უფლანის-შვილი. ივნისის თვესა მოკრთო მეფესა სიანი და აღმოჩნდა 42,000 კომლი კახეთისა და თათრებისა ელთა; 2,600 სომხითსა; — მაშინ ბრძანა მეფემან: შეჰსწერდეს კომლზედ ექვსი შაური ფულად აღსაჰსენებელად სსახლისა, მეფის სადგურად თბილისს. რიცხვითა ამით შეგროვდებოდა საჴმო ფული, იეფობისა გამო შენობისა მასალათა. ქართლი დაშთა აღუწერელად და რადგან მეფესა მოკრია უძლურება და განუძრავლდა შფოთი მმათაგან და იქმნა აღრულობა, კერძა მოაუყანა ესე ჴორი აღსრულებასა. მოგროვებული კახეთსა და სომხითსა ფული ბრძანა მოხმარდეს ეკლესიათა. ჟერ ავაშენოთ სსახლი ღვთისა, ბრძანებდა მეფე, მერეთ კიზრუნოთ სადგურისათვის

ჩვენთა. მაშინ დაკეთეს მრავლად ბარძიმნი და ფეშხუმი და მიანიჭეს მათ სოფლის ეკკლესიათა, სადაცა არღა იყვნენ ესრეთნი საზმარნი ნიკთნი.—მოკედეს პერედ გაძრევილნი წმინდანი ხატნი; შესამადეს შესამოსელნი საეკკლესიონი და მოასუიდეს წიგნნი დაბეჭდილნი, სადაც აგულებდნენ მათ სახლსა შინა კერძოთა. ელეკთერი, იოსუბ სასახლის დეკანოზი, სოლომონ დეკანოზი ანჩის-ხატისა, ალექსი შვილი იერომონახი იოსტონ და სხვანი იყვნენ განსაკუთრლად საქმეთა ამით დანიშნულნი. დედოფალი და მეფის რძალი და ქალი სასახლისა, მსლებელნი მათნი გამდელნი და გამდელთ მოახლენი ჭკერიდენ დღე და ღამე შესამოსელთა. მეფე ამხნეკებდა მათ და მღვდელნი, მომლოდენი მეფისა წყალობისა, მხადრულებდენ და აგურთხეკდენ ქრისტეს მოყვარებასა მისსა, თბილისსა შინა არ დარჩა სახლი არცა სომხისა, სადაცა არ იკერებოდნენ ოღარნი, საბუხრები, დაფარნანი, ფილონნი და სტიხარნი ფარჩათა მღვდლის ფასისა და დაბალთა სოფელთა შინა მოსახმართა. ოქრო-მჭედელნი თბილისისა და თავად მათთა სიონის გაბრიელ ბასხაროვი დააშურებდა ბარძიმ-ფეშხუმისა და ჟვართა კეთებაზედ.—მრავალნი ესმაებოდნენ მეფისა კარისა ულუფასა ღვინითა, ხორცითა და პურიითა, და მრავალნი არ მიიღებდენ ფულთა სასუიდელსა. ქრისტეს ეკკლესიის დიდებამან, ესრეთ აღსძრა გულნი სელოხანთა, რომელ თავადნი და აზნაურნი შეუდგნენ მეფისა მაგალითსა და აღსასრულებლად მეფისა სურვილისა თვით თვისთა ეკკლესიათა განამშვენებდენ სამკაულთა და აღაკებდენ მათთა ნაკლუელობათა. რვა თთუკს იყო ესრეთი მუშაობა. „დაფაცურდაო, მეტეოდა დეკანოზი ანჩის-ხატისა დიმიტრი ალექსის შვილი მესხიევი: მრთელი სამეფო ამაჲ ლეთიე-მოსაწონსა საქმესა ზედა. დიდი მეფე იყო გიორგი, მამაშვილობამ, მეტეოდა იგი მირისხანედ: ტუუიან და სცოდვენ მგომობელნი მისნი. მეორე დაჰით აღმაშენებელი იქმნებოდა იგი, უკეთუ მისცემოდაო მას სიცოცხლე. სიკვდილი მისი უბედურება იყო ქვეყნისა. მისის ღორცითა და ცრემლითა, პურს ქსტამს დღეს ქვეყანა, ასე იცოდე და ასე

იწოდნენ ყოველთა კითარმედ“ იტყოდა მისისხანითა სსხითა.— ნამდვილ კიტუეი მეცა მიხედვითა მის ცხოვრებისა, რომელ შეიქმნა იგი ძირად ნუდლისა ხისა, რომელმანცა დაკარგა შტონი, გაიხსნა კითარმედ აღმოაჩენნა ახლად და განახლდა იგი საძმოდ თვალთა და ნაყოფისა მოცემედ. სმა მისი იყო სმა კველეისისა და კვერთხის მისი კვერთხის მოსესი განედლებულისა, აღჭურვებულისა და ნაყოფისა გამოცემისა.

XLI

მეფესა გიორგის ბოროტად ყოფილად ესტუმრა და ემისინიძლა განჯის მოლა, აქამაჰმადილა, მცოდნე არაბთა წყრილისა და მანქანის საწმენოებისა. შეიქმნა ზარი მას ზედ, კითარ იტუვიან ქრისტიანენი მას ზედ უშეკრისა თქმასა. „ღმერთი იშუა მეცლისაგან ქალწულისა?“ მეფის-ძემ უხასუსა: ადვილად და მსუბუქად კვტოსეს თქმას ამას მალისა, და რეცა მიეწოთმელისა გონებისათვის. კაცია გუჰის თვალი. მიხედუ აღმოსავლეთისა და ისილე რაოდენ შორის არს მთა იგი ზირის-ზირი;—და კვტონებ იყოს აქედამ დღის საჯალი; მიხედუ დასავლეთისა, სამხრეთისა და ჩრდილოეთისა—კითარი შორის სედაკს თვალი მინდართა კრცელთა და მთათა გააქმადებულია. აღისილე ზედა და განიცადე სივრცე ეარსკვლავთა სადგურისა. თვალმან შენმან მცირედმან დაიტია სიდიდე და არ გავეყარს. რად გივეყარს ესე რომელ ღმერთმან იხება და კერ კვტოვა შესაძლებელად დატეხილიყო მეცლის შინა ქალწულისა? ყოვლის შემოღებულისა ცისა და ქვეყნისა შემოქმედსა, ჩუთუ არ შეეძლო ექმნა მეცელი ქალწულისა უკრცელეს ცისა? სადაც იხებებს ღმერთი ჰსცვლის და ჰსძლეკს ბუნებისა წესისა, კითარცა მისიგანე დაწესებულისა და დაშტეიბულისა. მსმენელმან მოლაჰან ჰსდუმნა. ესრეთი იყო ღმერთგანკაცებულისა სიდიდულოსა ამის განმარტება, და რაიცა შეიძლება ადვილ გაგონება დაახლოებით ჰსრისის ესრეთ მალისა გონებისათვის კაცისა.

XLII

უკვდავებისთვის სულის იტყოდა ტკბილის მოთხოვნითა შემდეგს: მიხედუ სხეულის ჩვენის უძლებობა და შეამგზავს გონებას, რომელიც არის თვალი სულას. სხეული არის მდებარე ანუ მოძრა კერძო და მასვე ადგილს სულისავე შეწყნით, სოლო თვით სული კერძო და მასვე დროს არის აქა, მივა ინდოეთს, მოივლის საფრანგეთს, განვლის ჩინეთს, ჰფრინავს ცისა სამუროსა და არს კერძო და მასვე დროსა აქაცა და იქაცა. რომელსა დაბადებულსა აქვს ძალი ესე მიმოვლითი? მხოლოდ სული კაცისა ლეთისგან ჩაბერეილი იქმს ამას; მას მხოლოდ აქვს მიცემული ნიჭი ესე უოკელგან მუოფობისა, მას კერ იტყოს კერცა სიზრქე ზღუდეთა და გედელთა, კერცა სიმაღლე ცისა სიკრცისა, კერცა სიღრმე მიწისა, კერცა გარესენელი უკანასკნელთა ჭკეუნისა სამძლავრთა. შეზღუდვილი თვით სხეულისა ბადითა, კითარცა ტუვე ჰერობილი, არის თავისუფალი ბუნებითა და ჰფრინავს გონებითა, კითარცა ჰსურს. ესრეთის ძალისა მექონი განჭარდება? არა, იგი განმდოიერდება, შეიქნება უმეტეს მოაზნალო, უადვილეს მფრინავი, უმხნესად ცსაკეული, უმეტეს ნათლად მხედველი და განმსჯელი, როდესაც განმოადება სხეულსა, შემავიწროებულს მისსა და დამპირკოლებულს. ეს არის კრთი და დიდი დამტკიცება სულის-უკვდაობისა. მაცხოვრებელს თვით გვიჩვენს ადგომისა შემდეგ თვისისა მეკდრეთით, რაი არს სული, ოდეს არაა ამის სოფლისა სხეული და სული ესე იგი კაცი სხეულისა და სულისა მექონი აღვიდოდა ცად და შთავიდოდა ჭკესენელთა ჭკეუნისა, და განვიდა კართა ხშულთა და ეჩვენებოდა მოწაფეთა და სხვათაცა მრავალთა.

XLIII

დროსა ამას მოახსენეს მეფესა, მეფის ძენი დავით და იოანე დიდად დაახლოვნენ იულონსა და აღმას-ხანისა, მძათა მეფისა და

მეტოქთა მისთა. უწუდა მეფემან, რომელ ესრეთი მათი მათთანა დასლოება არის საგნო თვით შვილთათვის თვისთა „შვილს ჩასა დაითოს, შეატენენ გულარზნილნი მამნი ჩემნი, იტუოდა მეფე, და კერა იგი, და კერა შვილი ჩემი იოანე ნუფოსე კეთილს კერ ისილკენ მეგობრობითა მათთანა“. — მტერნი მათისა მამისა, როგორ შეატენებან შვილთა მისთა მეგობრულნი. — აჰი ჩემნაჲ ეს, — იტუოდა კითარმედ მეფე, ოდეს ღმერთი ქსუდის მამასა კითარაჲ მე, — მამინ წინააღუდგენს შვილთაჲ მისთა, ჩემს სახლს დასრემენ ეგენი ესრეთითა მამისადმი პოქრეკითა. მეფის-ჲ იოანე ოდესმე ეახლებოდა მამასა და ამებოდაჲ მას მისი ნახვ. გარნა მეფის-ჲ დაით მეგობრე არც ერთ გზის არ ნახავდა მამასა, გარდა დროთა მათ, როდესაც თვით მეფე დაბარებდა მას საქმეთა თვისა: — მეფე გზნისხებული მასზედ სინაღდისა ჭასისთავის მარჩკის დღეთა და არა მოამსძენა სმირად წაიკისა და ღოჯკისა წესისამებრ მართლ-მადიდებელისა ეკლესიასა, ქსოხავდა სმირად სიადუბლოდ ქმოაგონიან დაით სიუჯარული ქრისტიანი და ეკლესიასა. მეფის დიდად უეჯარდა შვილი თვისი დაითი, ყოველთა შვილთა და მძთა შოაზის უეჯარიან-ერესა, რეპტო ფინაზელი და მარჯვე სიარეკითა და საქმითა. მეფის-მენი ორნაჲ დაით და იოანე იუჯენ გონიერნი, მხენი და საქმისა კაცნი: თვით ორკლდისიანი დიდად თამაშად და თავის-უიელად შეეიდოდნენ და დიდად უეჯარდენ ესენი ჰაზას მათსა. — ყოველთკის ორთაჲკი გეკრდით მოასკამდა თუძრა დაით მამასა მათსა გიორგის არ სასკადა სილმე. სხენი შვილნი მეფის იუჯენ არ ეგადენ კარგისნი და არც სიმეფიოდ ღმირდღიანი, კითარაჲ ორნი ზემორე სხენებულნი.

XLIV

დაით მოსრული რუსეთითი, კერ იტუოდა სოფეოდისამებრ მამისა. ამასთკის ქსიწხდა ურწმუნობისათკის მათისა წესისამებრ წმი-

დასა კეკელისაისა აჭა საუბარი მისთვის მეფისა პატრონს, რომელა-
რა ახლდა მას კითხარა მეგობარი და მახლობელი:

პატრონ ნიკოლა! სადაა ესლა დიდი სარდალი ბონაპარტე? ებრ-
ძვის რუსთა და კეისარისა. მოახსენა პატრმან. ესენი ცდილობენ და-
იგვან ფრანგისტანში ჭრისტიანობა. არაა მუნ ჯერ მრავალი წე-
ლიწადია არა წირვა, არა ლოცვა, არც ჭირწინება, არც მღვდელი
და ეპისკოპოსი; 25. მაღიონი წარმართად არიან გაძდვრულნი, ვინ
ქმნა ესე? ეგუთუროთა მწერალთა კოლტერმან და სხვათა მეფე!

მეფე: კოლტერი? მეგობარი. ჩემის შვილისა დავითისი, ჩემს
მეძვედრისა. რაი შენ გიორგის, რუსეთში. მუთუშნ ჩემსან შვილმან
შეისწავლა მისი ურჯულო ქსნაჲლა; მოიტანა აქა მისი სსსე. რომე-
ლიც სამართლად დავსწვი ცეცხლსა. ღმერთი წარუძმარიებს რუსთა
და კეისარისა. თვით მაცხოვარი ჩემი შეეწეა მათ. ქრისტეს გარეთ
რალა კარმ უკეთესსა ვინ გვასწავებს. მუორე არიოს უოფელა, უნ-
და აფოს ის შეიკეცებულა.

პატრონ: წმინდისა შაჰისა ღოჯგოთა ვერ. გაიმარჯვებს მტერა.

მეფე: კეკელისაისა ჭრისტესსა. ჩემო, პატრონ! ვერა ჰმდევს ბჭე
ჯოჯოხეთისა.

პატრი: მრავალი უნასავსა დეჟნა ჭრისტიანეთა.

მეფე: დიოკლეტიანემან, სერონმან, ივლიანემ და სხვათა ვერ
ჰმდევს ჭრისტესსა, რას იქმს კოლტერი ბოროტითა სიბრძნითა!
თვით ბონაპარტე რალა. პატრონ?

პატრი: დიდად მოწმუნე კათოლიკე; გაძნა აღმარდობა იერან-
გისტანში. კარისიკნელი თუ არა ჭრისტიანე არ იქმნება. ჭეჭ-
რობს აღადგენოს ტრპეში ჭრისტესი. პატრი-ჰსრემს დიდად შაჰ-
სა წმინდასა.

მეფე: ღმერთმან წარუძმარიოს და დაუთრგუნოს მტერნი და
განუბნოს იგვნი-ჩეკნ კოლოფლობათ მათთვის.

პატრი: ჯერ მ. წმინდა. რა უკეთუროთ ფრანგისტანელთა და-
ფელს მინაში ჭეკარი და სხვაგვარა ჭრისტესი.

მეფე: წვეულებზე არის მათი სახელი. ღმერთო და მაცხოვარო ჩემო, შენ ახალი შეიღეს ჩემს დავითს დანაშაული მისი. ნუ ჰკითხავს მას. შენ მოაქციე ჭეშმარიტსა გზაზე და დაამკვიდრე შენსა სიუკარელზედ. ამინ, ამინ.—რა იქმნება მეფე არა მორწმუნე ქრისტესი, მოძულე ღვთისა დედისა, წმიდათა და წამებულთა. კაი შენს მეფესა გიორგის. მამაშვილობას ჰატრო, შეაუკარე ქრისტე შეიღეს ჩემსა, გაძოყვანე ცოდვიდამ; აძრენ, შენ უფრო დაგიჯერებს.—თუ არა კერ მეფებს, დაჰკარგავს ტახტსა და სამეფოსა ღვთის-მშობლისა წილ-სდომილსა. ქრისტიანობითა გვაქვს ჰატრე და დიდება ეს-რეო, ჩემო ჰატრო, ჩემო მეგობარო. ვაღიცა გაქვს, ქრისტესთვის სიტუასა იტყოდე, განმსვენედი. მეც მამე და მცნებაცა ქრისტესა აღასრულე. მოამბე ცხოვარი წემენდული და შეაერთე ქრისტეს სა-მწყოსსა.

ჰატრი საუკარელი იყო დავითისაცა მეგვიდრისა, უამბო უო-ველი დავითის. ნამდვილი კერ კვსტან კაცთა მედროკეთაცან. მეფეთა-თან საუბარი სიფთსილითა უნდაო, მეტუოდა ხშირად მეფისაკე ექი-მი იოანე იოსების მე უარაკე, მომთხრობი ამავთა ამთ და თვით სარწმუნოებით კათოლიკე: თვით მამა შენი ეგნატი მიჩნეული მეფი-საცან, მამაო ჩვენოს თქმით შევიდოდა მასთანაო.

XLV

1800 წელს აღდგომის დღეს, წაბრძანდა მეფე სიონის საკა-თედრო ეკლესიაში. მუნ იუვნენ შეკრებილნი შუალამეს ღენერალე-ბი რუსთა ლაზარეკი და კავალენსკი, მინისტრი რეზიდენტი რუსე-თისა და მეფის მოხელენი. ცისკრის წესი და წირვა დღისა ამის გარდაიხდა კათოლიკოზმან ანტონი, რომელსაც ჭეუანდნენ თანამ-მწირველად არსენი თბილელი და მიხაილ ნინო წმინდელი, ღრთათ ამთ თბილისის მცხოვრები, და სხვანიცა სამღვდელონი.

ოდეს შემბრძანდა მეფე ეკლესიად და მოიკითხა რუსთა ჟა-

რისა უფროსნი, წინათ ცისკრის დაწეებისა ჩვეულებისა-მებრ თვით აღანთო სანთელი კალეპტარი უკითლისა სანთლისა წინაშე სიონის ღვთის-მშობლისა ხატისა და მამინ მოულოდინებლად ერთგანა ხმა ჰყო ძლიერად: ღვთის-მშობელო, ჭრისტე აღსდგა! — ესრეთი აჰქნდა ტრთიალება ჭრისტეს სიყვარულისა მოაწმენესა მეფესა, და ესრეთ მან მისმან ხმისა ბეკრამან, რეცა ზეგარდმო მოღებულმან, შეარყივნა გონება და სხეული მუნ მყოფთა. ჰგონებდენ, მეტეოდა მუნ მყოფი დროთა ამით ბიძა ჩემი ღენერალ-მაიორი ზაქარია იოსელიანი 86 წლისა ს. ჰ. ბ. გარდაცვლილი 1866 წელსა, თვით ხმა ისმა ღვთისაო! შემწუნებული, კითარცა საყვირისა ხმითა, დღესაც კჳსმძრწი და კლმობიერებ დღესასწაულთა თვის ჭრისტეს კკელესიისა, ესრეთ ბრწყინვალედ თვით მეფისაგან გარდახდილსა.

დღეს ამას მრავალი სატრანჰეზო დაიბედა ქალაქისა მცხოვრებთა უძლებულთა თვის, ჰქრივთა და ობოლთა. წირვისა შემდგომად კათოლიკოსი და თანამწირველნი მიბრძანდენ მეფისა სადგურსა და მუნ განიხსნილეს ერთად ქალთა და კაცთა, მეფემან, დედათაჲმან მარიამ, მეფის ძეთა და რუსისა ღენერალთა და მხლებულთა მათთა.

XLVI

თთვეში ერთხელ უეკარდა აბანოში წასულა, სახელდობრ სიონის აბანოს, რომელსაცა მამინ ეწოდებოდა სამშაბათისა, — რადგანაც დედა-კაცთათვის იყო დღე ესე დანიშნული. — მოემზადებოდნენ დიდისა მზადებითა და ჩრდილოეთის მხრით ჰატარა აუზი დღემდე მყოფი, იყო მისთვის დანიშნული. — ბანკის დროს ერთს საათსა განატარებდა დუმილისა ღოცითა დედისადმი ღვთისა, რომლისადცა ხატი იყო ძველად მეფეთაგან შეწირული. მკაბანო თათარი მაშად, დღესაც ცოცხალი 98 წლისა, ახლად მას და უეკარდა მეფესა აღერსითა მასთან თათრულად საუბარი. აბანოს შემდგომად, ჩაცმულს მეფეს მიერთმოდანა ზაქარიანი წყალ ღვინო: ეს სიყრმიდ-

განვე აქნდა მას ჩვეულებად და ბრძანებდა ნადირ-შაჰ-ყანმა ასწავლა ესე ჰაჰასა ჩემსა თეიმურაზსა და მე მისგან მაქვს გაგონილიო. ესრეთ იტყოდა მაშადი, მადიდებელი მეფისა და კურთხევით მომხსენებელი მისი. მეფობისა პირველსა ორსა წელსა მიბრძანდებოდა ახანოსა ცხენითა და მესამესა წელსა, კითარცა სნეულსა, მიიყვანდნენ ტრახტკვანითა. ტრახტკვანითვე მიბრძანდებოდა ხარების კეკელისასა, სადაც სწირად უყვარდა მოსმენა წირვისა, და თაყვანისცემა და ჭკრეტა წმიდისა ხარებისა სატისა, — ორმისა ქალაქსა ნახატისა, და მუნთ მოსკვენებულისა ტაძრისა ხატად თბილისსა ღათინთა კეკელისასა. სატსა ამას ეწერა ჭკემოთა ღათინურად წელიწადი კეკელისისა მის აღშენებისა და გამოძიებით დღესაც დაშენილმას ქვას ზედა წარწერითა ჰსწანს 1714 წელსა.

XLVII

მეფესა არ უყვარდა სიარული და შეჭჩეკვა ბაღებში. — მხოლოდ პატრიისცემისთვის მისა თვისისა დაჯივისა, სამეფოისა თვისისა შემკვიდრისა, — ეწვია მას ბაღში, სადაცა ქართველთა და რუსთა წესითა ჭმნს სადილი დიდი და მიიწვია რუსისა ლენერალი, ჯარისა თბილისის მოსულისა აფიციური და ჩინებულნი ჯარისა და ქალაქისა. მეზიკა რუსული და ქართული და მომღერალნი ამხარულეზებდნენ შეკრებილთა. კათოლიკოსი და ეპისკოპოსნი და სამღვდელთნიცა იყვნენ მუნ მიწვეულნი, — ქაღნი არა.

ბაღი იყო ორთა-ჭაღას. შემდგომად მეფის-მისა, მიეცა იგი დოხოითოქოს არსიკეპისკოპოსს გვარით ფიცხელაურსა, და შემდგომად ამისცა შეისუიდა იგი სომეხმან თბილისელმან მოქალაქემ. ტერ-შმოკანოკმა; — დღესაც შემკვიდრება მისთა უზურაგესთ ცილავატროდ და არა საღვინოდ, ესრეთი ცვალებადი არის ს ფეხლი ესე და უოკელიკე სოფლისა.

XLVIII

მუხრანის მოხილვისა დროსა, მტკვარისა ციხიდან კეპირებოდა ადგილთა მშენებელებასა, ქსნისა ერთის მხრით და არაგვისა მეორით მდინარეობასა, კენახთა სიმრავლესა, მიწდართა! მარჯვლითა საკსეთა, კეკელსიანთა და კოშკთა და ნაშენობათა ძველთა და ახალთა ადგილ-ადგილ თვალ-საჩინდა მდებარეთა. დიდად დამტკბარსა ესრეთითა ხილ-ვითა მეფის-ძესა, მუხრანის ბატონმან იოანე სიმეონ თვისმან, გარ-ნა არ საუკარელმან, მოასხენს: ეს რასაც სედავთ ქსნიდამ არაგვამ-დინ და იმ მთიდან ამ მთამდე ჩემიაო. მაშინ, მსწრაფლ უბრძანა მე-ფის-ძემან: ნუ, ნუ, მუხრანის ბატონო, ნუ ბრძანებ მაგას, ეგ გარ-ი თქვა სიტანამ, მოასხენა მაცხოვარს: ესე ყოველი ჩემიაო, მოგ-ცემ შენ სამეფოსა მას, უკეთუ თავყანის-მცემო? ნუ კიჟადით სასე-ლითა ჩვენიო; „არა ჩვენ, არა ჩვენ, არამედ სასელსა შენსა ეს პა-ტივი.“ მსლბეულთა გაუღიმათ. მუხრანის ბატონმა ჭსდუმა და სისვა-თა მერნთა კაცთა და წილკნელმან ამბროსი განაკვირვეს მარჯვე პა-სუგის წმინდისა სასარებოდად მარჯვედვე და თვისისა დროსა სათქმე-ლად მოაღებუელი.

დასამტკიცებლად მუხრანის ბატონისა, თვით ბრძანა ქებითი სიტყვა: მუხრანისათვის სამთავროისა. „დიდი საუფლის-წულო შე-სვდით მუხრანისა ბატონთა. მეფეთა ტომთა, იტყოდა მეფე. მუხრან-ის ბატონი ჭეშმარიტად არის მთავარი მდიდრად მექანი ზური-სა, ღვინისა, საგლევისა, ტყისა და ნადირთა. მეტადრე ორავ-გულთა, მცურავთა მარჯვნივ და მარცხნივ მისისა სასლისა. არაგვი და ქსანი,—ორი აქნან ორავგულისა, თვეზთა ბატონისა მდინარე მუხრანის ბატონისა; 1,200 კომლის ბატონსა და ვითარცა შემარ-ჯვესა ემორჩილები 6,000 მეომარი. ეპისკოპოსო წილკნელი და წინამძღვარი შიო მღვდლისა მისთვის ილოცვენ. ძვალნი წმინდისა შიოსი და საფლავი წმინდისა ესე წილკნელისა, აქნან მას საფარვე-

ლად. აი, ბატონო მუხრანის ბატონო, სიმდიდრე თქვენი, სიჭაფუ-
ღა და სასიკეთო მტკიცე.—ოაინივე ესენი არიან კეკელისა და სიკეთის
და მეფეთა გვირგვინისა სამკაულნი.

ამასაკე დროსა ჰიარკელსა წელიწადსა მეორედ ქორწინებისა მე-
ფის-ძისა და მან მისმან მეფის ასულმან ქეთევან მიიპატიჟა მუხრან-
ისა რძალი თვისა მარიამ, მიღებული დიდისა პატივითა და თქმის-
მეტოთა ქალითა დიდთა გვართაგან, დახედებოდა, კითარცა მათ, ეგ-
რეთვე მეფის-ძესა გიორგის, ცოლის-ძმისა თვისსა. მომთხრობი აბ-
ბავთა მათ ზაალ გურამის-შვილის ცოლი ნინა, დღესაც ცოცხალი,
თვით იყო დამსწრე წყულებისა და დასახელა შვიდნი ქალნი საჩე-
ნად მოართულნი, მშვენიერებითა ბრწყინავნი, ტუბილად მოუბარნი,
საოცრად მეროკელები. ესენი იყვნენ: პატა ციცის შვილის ქალი
სოფიო გასათხოვარი 13 წლისა; თუმანიშვილის ცოლი ქეთევან
დიდად კეკელური; მავაშვილის ქალი ნინო, 14 წლისა დანიშნული.....
ანდრონიკას-შვილზედ, გარნა გათხოვებაზედ გარდაცვლილი, საუკუ-
რელი მეფის-ძისა გიორგისა, რომელსაც დიდად ეალერსებოდა თვით
მეფე ირაკლი; თინათინ ქალი ამილახვრისა ამირანდოსი, გასათხო-
ვარი და დედა-მისი თამარ მშვენიერი და მეფეთა აღმოსა; ელენე დანი
მისივე, თინათინი ცოლი ახლად დაქორწინებისა მას ზედა აბაში-
ძისა დავათისა; ბარბარე ყაფლანის-შვილი; ელისაზედ ბარათაშვილის
ცოლი, სატუვა მარჯვე, და ზომით მთქმელი შესაქცევით მრავალთა.

ათი დღე დაჰყუდა მუნ;—გარკებით იყო საკესე მუხრანის გა-
რემონი. 300 კაცი შეჭურვილი ახლდნენ სტუმრად. წყულებსა ესე
იყო ენგენისთვის 8 რიცხვსა თქესა მას, რომელსაც არის დღესას-
წული ტაძრისა აღშენებულისა ღვთის მშობლის შობის სახელზედ;
დაჰპატიჟა თვით წილენელმან, ჰქმნა სახელოვანი სტუმრობა და მე-
ნითგან, გურთხევითა მღვდელ-მთავრისა ამბროსისა წარვიდნენ მცხე-
თისა გზით ქვემო აკლას და მივიდნენ მეფის-მე გიორგი და მე-
ფულე მისი მარიამ ქალნი და კაცნი მხლებელნი მათნი და ისაღგუ-
რეს მუნ 4 დღე და, აქ მასშინძლობდა მათ ზაალ გურამიშვილი,

მეფის მის განსაკუთრებით ერთგული და ცოლი მისი ნინო ანდრო-
ნიკაწით ქალი. ნათესავი ჰიორეელისა მეფის-მის ცოლისა ქეთევანისა
და მამოსაობი ამბავთა ამთ. ამისგანვე ესცან მრავალნი ამბავნი, აქ
მოსისეხეული მეფისათვის. თვით მოხუცი 103 წლისა პერ მიკე-
და ჰსოესსა უსძესელობისა გამო ყურთა მისთა შეკითხვითა ჩემთა;
ამისთვის გარდასცემს მას, შეიღის-შეიღი მისი კსეიან ოლგა ჭა-
ჭაძისა, ქალი თ. თადეოზ გურამოვისა და ცოლი თაქ. ილიასი ქა-
თეელთა ზოეტისა, ჩაბურვითა მალლად მოხუცისა ყურთა და ესრეთ
მეტეოდა ჰსოესსა და მომითხრობდა ძლიერად, გონიერად და სრუ-
ლთა მესხიერებითა. არისო წელსა შინა ამბავი ჩემგან ნახულისა,
იტეოდა მოხუცი, და ამბავი გაგონილისა ჩემგანვე. მეისტორი
ფოთისილად უნდა სწერდესო.

XLIX

მოგზაურობისა ამის დროსა შემდგომად ოთხისა თთვისა
1787 წელსა კისილე ერთი მისგან მეფის-მის მიწერილი ბრძანება
მოთულებითა მოსელებადმი; ბრძანებითა ამით უბრძანებს, რომ სან
კობია შეიღისა მოურავსა მოთულებითასა, განდგენილისა მათგან, და-
მოაწილდნენ;—მხოლოდ სანს სანს ცოცხალი იყოს და მისისა მძ-
თა და სისლვის კაცთა სელი არ ჰქონდეს თქვეთასაო. ოქმი ესე აწ-
ყება: „ბატონისა შეიღი გიორგი, ლეონ, იულონ, კასტანკ და თე-
იმურაზ. (ეს სისელი კათალიკოზისა ანტონისა ერის კაცობაში) გი-
ბრძანებთ მოთულებითა მოსელებო და ერთობით მოთულებო დიდსო
და მცირესო“ და სისვანი, ანგავს 21. (1784 წელსა).

აქჴლას მოასისენეს გლესთა მის დროსა მწესებრებით, წევითა
და დავითა ჰურის ჴამისათვის მათგან. მეუმან უბასუსა: „ჰური
თქვენი, რომელსაც ჴსჴამთო არის ჰური ნამდვილი. კაცი ერთითა
შრომითა უნდა იკებებოდესო, ძილი თქვენი უფრო ტებილად, მსა-
რულებაც უფრო შეებითა და სხეული უფრო მტეინე ადვილად ქე-

უნაზღვრ ნაშრონი და მოპოებული, არის უგემო, კითარცა საჭმელი უმარილო“.

L

დროსა ამას ლეკთა აჭენდათ შეკრული ზედაძნის მთა-ტყეანი, მეფემან მოუწოდა ქიზიყელნი, რათა მიუხდენ მუნ მთის წვერსა და მოუშალონ მათ შინა სადგური მათი. 300 კაცი ქიზიყისა, მოურავი ზაქარია ენდრონიკა-შვილი წარვიდენ და იხილეს სიმაგრე მათი ციხესა და გალავანი კოშკიანსა ზედა-ძნისა ადრევე გაუქმებულსა უდაბნოსა. ჭსრნეს ესე ლეკთა 600 კაცთა მუნ მარადის დაბუდებულთა და გადმოუდგნენ ციხისა და გალავნებისა კერძოთაგან. ქიზიყელთა ვაჟკაცთა კერ გაბედეს მისიგა იერიშითა: იყენენ უცნობნი ადგილისა და არა ჭკონებდენ ესრეთ მიუღლად. სირცხვილეულნი უკუ იჭრნენ და წარვიდენ თვის-თვისად. მაშინ შეწუხებულმან მეფემან ამოიოხრა და უბრძანა ზაალ გურამის-შვილსა და მამუა-შვილსა ოხვრითა: მეუბნებანი ნუ მიიშვილებ რუსთაო!

ეს მთა ზედა-ძნისა არაგვისა ჰირზედა დამუარებული ჰირის-ჰირ მცხეთისა და ღართის-კარისა ანუ ძველად კანონიერად ქართლისა-კარისა, იყო კლდედ და კარად დაღესტანისა, და აქედამ დაეცემოდან ლეკნი ღართის-კარისა და ტარებით ტუკეთა, — განვიდენ ქართლსა და ავიდოდნენ ახალციხეს. დაბრუნებული მუნით, აჭავე მოკიდიან და დაბინადრებანი უშიშრად. ესრეთ მდგომარეობასა იყო საჭიროთა დროთაგან მეფისა კახტანგისა 1710-გან, როგორცა ჭსრანს წერილიდგანა, და კიდრე 1817-დმდე, ამა წელიწადიდან შეწუხდა ლეკი და შევიდა თვისთა კლდეთა შინა და სეოანთა, სადაცა ეწია მას ძალი რუსეთისა და შემდგომად გრძელ-უამითისა ბრძოლისა დაამორჩილა და დაამშვიდა, დაიმონა და შეართა კვალად ქართველთა ვაჟრობითა, მათთანა მუშაკობითა და არს საიმედო, რომელ იქმს ერთობასაცა სარწმუნოებითსა დანერგვითა მათ შორის

ქრისტიანობისა, გარდა რომლისა არა არს არცა სარწმუნოება, არც მოქალაქობა და არცა კაცობრიობა.

LI

მოახსენეს მეფის-ძესა წიგნისათვის ამილახკარისა, დაბეჭდილისა რუსეთსა. იხება მეფის-ძემან თარგმნილისა ქართულად წარკითხვა. ჰსთხოვა მთარგმნელს მისსა, წარაკითხოს მას იგი. მთარგმნელმან პეტრე უზლადარელმან კიტიეკმან მოახსენა არა ჭონჯა მისი ქართულად. თარგმნილი მიკართვი მეფესაო. მეფის-ძემან კერ გაბედა თხოვნა მისი და უბრძანა პეტრეს ხელ-ახლად ჰსთარგმნოს ქართულად. მაშინ გადმოიღო ქართულად არა მთელი წიგნი, არამედ 14 ადგილი საგობელი მეფის ირაკლისა და სსკანი ჭებიტნი სიტყუანი მეფის-ძისა გიორგისათვის. უბრძანა მადლობა მას, გარნა ირაკლი მცნობელმან, რომელ დაარღვია ბრძანება მისი, რათა არა ვისთვისმე ეჩვენებინა იგი, გაუწერა მას და განაძო თფილისით. ესრეთი იყო კავშირი შორის მამისა და შვილისა. მტერთა განიხარეს და განძლიერდნენ წინააღმდეგნი და მეტოქნი გიორგისა!—ესენი რადენიმე წიგნისა ამის ფურცელნი ცუდათ ნათარგმნი და სომეხთა ენისადმი-ქცეულნი მეცა მინახიან. ჰსჩანს იყო მთარგმნელი სომეხი, ენასე და წარკითხთხე ნიკოლოზ დაკითხის-ძეს ჩუბინოვისა წიგნთა საცაესა. კვტონებე გამოსთხოვა შემდეგ იგი ამას მთავარმან მეგრელიისა დაკით ლეონის-ძემან დადამან,—დიდათ მოუყარე მან ქართულთა მწიგნობრობისა.

ამას შინა რვეულსა იდგა სხვაცა ფურცელი ლურჯ ჭალადზედ ნაწერი, რომლითაცა ჰსთხოვა მეფესა მისცეს ნება ორისა თვითა წარვიდეს ემბაწინსა სანახაჲდ დროთა ამით სომეხთა კათოლიკოზისა ლუკასი. მეფე ირაკლი უწერს მას ფურცელზედა უარსა დროთა გარემოებათა გამო: ოქმითა დაწერილსა, უარის პასუხსა უზის პატარა ბეჭედი მეფისა ირაკლისა.

LII

ოდეს ქსნის ერისთავთა დაჯჳარგეს ოწმუნება მეფისა და არღა მიენდობოდა ერთ-გულობითისა მისისა სიტყვასა, და აჭენდათ მარადის დახსლოება ღვეთა ბელადთა თანა, დაღესტანით ახალციხედ მიმავლთა და ახალციხით დაღესტანსაკე უგუ-ჭყუელსა, მასინ მეფემან ირავლიმ განიზრახა მოღება მათგან ქსნის ხეობისა და სრულად აღჭხოცა ქსნის საერისთავოსი. ესე უნებდა მას ერისთობისათვის მეფობისა და სიმტკიცისათვის ერთ მთავრობისა დასუსტოს თემთა მთავარნი ანუ სრულად აღჭფესურას იგინი, მაგალითითა მით, რომელიცა დიდის სიბრძნით ჰქმნა მეფემან თეიმურაზ, ოდეს განა-ჭარგა სამეფადოდ ერისთავობა არაგვისა. შეგროვილთა მეფისა სასილქშია შინა მდივან-ბუკთა განხილეს საქმე და ორ-გულებსა, რომელთაცა შეჰსწამებდნენ ერისთავთა, ჯაბუა ორბელიანძს და იოსებ თუმანის-შვილძს და სსკათა. სძლეს სსკათა და განასინეს სრულად უგუნითი უგუნიისმდე მოკლოს მათ საერისთავო. სიმტკიცისათვის და შეტკალებისათვის ესრეთისა განჩინებისა იქმნა კრება, დაიწერა ძეგლის წერა და მოსწერდა სელი დაესკათ ბეჭედნი მეფისა და სამეფოისა სასილისა წერითა, კათოლიკოზისა და მღვდელ-მთავართა რკათა. კირილე მთავარ ეპისკოპოსმან მისცა სმა მიემატოს ძეგლის წერას ესენა: იუაჲ კრული თვით მეფეცა, რომელმანცა გასსნას შეკრულება ესე და ჰსცელოს განჩინება“.

მეფის-ძესა გიორგის არ უნებდა არც ხელის-მოწერა, ბეჭდის დასმა. აქედამ სცნეს ჰირეულად ჰაზრი მეფის-ძისა, რათა ჰუვანდეს შემდეგთა დროთათვის განდგენილნი ერისთავნი თანა-შემწედ ჰირის-ჰირ მეორისა დედისგან ძმათა, რომელნიცა ჰსთულობდენ მას. იწუინა მეფემან; დაიბარა შვილი თვისი, ჰუკადრა მას ურჩება გამოცხადებული და უბრძანა დასვას ბეჭედი. მეფის-ძე მორჩილ-ეჭმნას მას, გარნა გაიმეგობრა ერის-თავნი და მთის მკვიდრნი, რომელთაცა

ქსურდათ ერის-თავნი თვისნი გალღებულნი მათგან. ესე სიუყვარული მათ შორის დაქსცხრა და განქარდა მამინ ოდესცა ერისთავმან რეკაზ 1800 წელსა შეიერთო ცოლად ანასტასია, ქალი ირაკლისა და ოდეს ფარნაოზ მეფის-ძემან იღუმალვე მამისა თვისისა მიიყვანა ცოლად ანნა ქალი უულარაღასის ერის-თავისა.

LIII

ესრეთივე იყო მოჭტევა მის მეფის-მისა გიორგისა, ოდეს მეფემან ირაკლი დასწვა მოღალატენი მისნი ჰაატა ზაგრატიონი, თავთაქის შვილი და დასტრა ფერსთა ძარღვნი ამილასკარას აღექსანდრესა. მეფის-ძეს გიორგის არ უნებდა ასრულება ესე კითარისა სასტიკისა განზიზღვისა. მოჭმედებითა ამით აწევნა ქართველთა ერსა გულ-ჩვილობა თვისი და ესე იყო მიზეზი, რომელ თვით აღექსანდრე ამილახვარმან რუსეთსა წარსულმან დაბეჭდა წიგნი რუსულად.

და მას შინა მგიბეღლი მეფისა ირაკლისა, აღიდებდა მეფის ძესა გიორგისა და აღსწერდა მას კაცად კეთილად, ბრძნად და სათნოებათა მრავალ მეჭონად. — მეფესა მოახსენეს წიგნისა ამისთვის დაბეჭდილისა და მან მისწერა იმპერატორიკასა ცუდ-კაცობა დაქსჯილისა ამილახვარისა. რუსეთმან სურვილის-მეზრ მეფისა აღკრძალა წიგნი იგი და აცნობა მეფეს, რათა მით განუსკეროს მას, იგი იყო ნათესავი ათანასი თბილელისა და ესევე იყო მიზეზი არა მოსკლისა საქართველოდ ათანასისა, დაშთომილისა რუსეთისა და მუნ მოსკოვს გაარდაცვლილისა.

LIV

1783 წელსა იწეეს საეკლესიოთა წერილთა ბეჭედა ქ. თბილისს, მამინ მოახსენეს მეფესა, რათა რუსთა წესითა შემდგომად სიტყვათა: „დროსა კეთილ-მორწმუნისა მეფისა ირაკლი მეორისა და დედოფლისა დარეჯანისა“ დაემტოს ესერა „და მეპყიდრისა მათა-

სა მეფის-მის გიორგისა“. სურვილისა-შეპირ თვით მეფის-მისა და განსაცუნებლად ძმთა, რომელნიცა მარადის განიზრახვიდნენ მეფობისა მიტაცებას. იწუნეს ესე მეფემან და უბრძანა სტამბისა ზედამხედველსა..... არღა მოახსენებდეს მას ესრეთსა უშუალოდ მოსსენებასა. კათოლიკოზმან ანტონი ჭსტუქისა კეჟერაშვილი მღვდელი და აბრამ ურათ-ყოფალი და..... მღვდელივე..... მუკდაწი წიგნთა. დაბეჭდილნი რამდენნიმე დაწეუბითნი ფურცელნი, მოითხოვა და ბძანა მისივე ცეცხლსა და არღა იქმნეს ესე. ტრიფილე აზნიდაკონსა ესრძანა კათოლიკოზისა პირითა საეკლესიო დიდი და მოძღვარმან მეფისა ზაქარია სულსანის-შვილმან მუკდაწივე გამოუცხადა მას ტრიფილეს ბრალის მიტეკება გაბედისათვის ბეჭდისა და დასტამბის რასამე,—არ ნება-რთულისა მეფისაგან თვით კათოლიკოზისა. ერთა ესრეთა ფურცელა ენახე დავით რექტორისა წიგნებში“ გამოსუდაჲა რავდ ენთამე მისთა წიგნთა.—არ ვიცი სად მიეფარა ეს ფურცელა დასამტკიცებლად ესრეთისა ჩემის მოთხორობისა.

LV

დღესა მესამესა შემდგომად შერთვისა მეფის-მისაგან მარამ გიორგი ციცი-შვილისა ქალისა, წარვიდა მეფე ირავლი და სასა რძალა თვისა საცხე მშვენიერებითა, ჟერეთ უმაწვილი 14 წლისა. მეფემან მარათა პირის სანახავად ხატი ღვთის-მშობლისა, ამბარჯა ძვირფასი, თვალებითა, მარგალიტითა და იაგუნდებითა მორთული, რომელაჲა ჭფასა ობდა იტყვიან ას თუმნათა, ქარხანა ზეთის სასდელი ბტკურის ხიდის გაღმა, მეტეხისა ძირში აკლადრისა გზისა მარჯვნითა..... მასვე დღესა, მეფისავე მუნ უოფნასა მიბრძანდა დედინაჲჲა და დედოფალა დაიქან, და ამანაც პირის-სანახავად უბოძა რძალსა თვისსა მეწკი ოქროსი და გულ-საგიდი ამბარჯა საცახე მძიმასა ფარჩისა, შალი ინდოეთისა, კრიანოსელი 70 მარგალიტისა და 30 იაგუნდის თვლი.

არა გამოჩენილი ქორწილი მეფის-ძისა მოითხოვდა, რათა არა გამოჩენილიყო უოფილიყო მიღება სსსსსსსს შინა ხელისა რძლისა. ამისთვის თვითოუკუღად მიეადოდა და წარდგებოდნენ სსსსსსსსს კაცნი, თავადნი და აზნაურნი და თვით კათოლიკოზი და სამღვდელონი თბილისელები. დროთა ამით თბილელი ათანასი მივიდა და მხარტვა მოუბადა თვისსა დედოფალსა სპტი ლეთის-მშობლისა კეცხლით მოჭედოლი, დაუჯდომელი, დაბეჭდილი ქაისოსრო მეფის დროსა 1709 წელსა თბილისს, დალოცა და აკურთხა იგი ჰარაგლისასა გარდახდითა მუხეკ სსსსსს. ესრეთი იყო ძველადვე ჩვეულება თბილელთაგან, რადგანაც თბილელი დამსოკელები თვისითა ეპარხიებითა იუკენ ძველადვე სადგოფლოთ დანიშნულნი. მაშინ შეჭსწირა თვით დედოფალმან სიონისა კეკელესისა ბარძიმ-ფეშხუმი; აქნდა, შთასმული სამი დიდი აღმასი გარეყო გამოაკეთილისა მაცხოვრისა ხატისა. ესე დაიკარგა თბილისსა აღების დღესა 1795 წელსა. ისეკ კანდელაკმან სიონისა, კანმან მრავლთა საეკელესიოთა წიგნთა და გულანთა აღმწერელმან მხარტვა თვისგან დაწერილი მშვენიერად სუცურად დაუჯდომელი და ჰარაკლისი ლეთისა დედისა. თავსა ასატა ლეთის-მშობლის ხტი და შთაურთო მუნ 18 სსსს ლეთისა დედისა ჭებათა გამომეტყველი, თანხმად 9 ხმისა დაუჯდომელისა სეგალობელთა და ესოდენისავე ხმისა ჰარაკლისისა სეგალობელთა; დასასრული წიგნისა ეწერა ესე: „ისეკ ხუცესმან სიონისა მიკართვი წიგნი ესე მეფის-რძალსა მხარამს მეუღლესა ჰირმშობისა მეფის-ძისა გიორგისა. ღმერთმან მშვიდობაში მოასმაროს. ქორაონიონსა 1783.“

მსატკარობები მუნ მშვენიერად ნახატნი ოქროსა და კერცხლისა კარაუთა განაზრწინებდენ თვით წიგნსა, სალოცაჲდ მეფის რძლისათვის მომზადებულისა, დასასრულსავე წიგნისა ეწერა ესე: „ლეთისა დედაო მადიდე სულით მსატკარი სსსსსს შენთა ნიკოლოზ.“ — გამოვიძიე კინაობა მსატკარისა ამის და კესნან, რომელ იყო იგი თავადი ნიკოლოზ აფსაზი, კნიაზად ხმობილი, რუსეთსაც მეფი-

საგან სხვათა-თან დესპანთა წარგზავნილი, მამა პარძისა და მხნეობითა გამოჩენილისა ლენუაღ-ძაიორისა ივან ნიკოლაიძისა (გარდაიცვალა სოფლითა ღროდნენის ღუბუნისა მიმოკვლი კნაზისა პასკევიჩისა მიწოდებითა კარშავს 1831 წელს) და ორთა სხვათა მძათა უშვილოდ ამოწეუქტილთა. ესე ნიკოლოზ მარსია სიონისა საქათედროსა ეკლესიასა, ვითარცა მიაშბო თვით შვილძან მისძან ივანე ნიკოლოზის ძემან, რომელმაცა პირველად გამამგზავრა რუსეთად სწავლისათვის.

სატი ესე აჭენთა მეფის-ძესა მიხილსა; სოფო დაუჯდომელი იგი დედოფალსა მარიამს, რომელმანცა თვით მიხვესა მე მოსკოვის 1835 წელსა დაბრუნებულისა რუსეთიდან საქართელოსა, მასკე დროსა მასთანავე გარდმოვსწერე ზედა წარწერა წიგნისა. კის აჭენან აწ ესენი და რომელთა შემკვიდრეთაგანთა მისთა, არა გეწეო.—

LV1

თბილელი მიტროპოლიტი გერმანე, მოხუცი და ღირსი კაცი აღზრდილი სიერმიდგან იოანე მანგლელისაგან შეიქმნა ავად. მეფის-ძე გიორგი მიბრძანდა და ხასა მწოლარე სიკვდილისა საწოლსა. თანა-ჰყვა მას ივონომოსი და დეკანოზი სიონისა ოსეს-ძე,¹⁴⁾ რომელიცა მოხუცებისა გამო დაუძლურებისა თვით გერმანესსა, განაგებდა ეპარქიასა მისსა. ნახვამან მეფის ძისა და საუბარმან მისძან წმინდათათვის ეკლესიისა და თვით წმინდასა გერმანესსა, რომლისაცა სასულად იწოდებოდა იგი, მიიყვანა სსეული ესრეთისა მდგომარეობასა, რომელ შეიქმნა უკეთ და განმსწობილი იტყოდეს: ბატონის-შვილო! სიტყვა თქვენი ზეცით მეტეუელი, შემექმნა მე სამეფონ-ლოდ; გხედვ თავსა ჩემსა ცოდვილსა კვალად მისრულად სოფელსა

¹⁴⁾ ოდესმე ოსეს შვილად წოდებული.

ამს, რათა სინანული ბრალთა ჩემთათვის განგრძელდეს და კელიონ-
სო დიდებას მას ქრისტესსა, რომელსაცა თქვენ მომითხრობთ მე.
ცოდვილთა ჩემთა ჰიროთა, მადლობას მოგახსენებ და კურთხევას
მოგართმევ: მადლი იესოსი, უკულისა ცოდვათგან მხსნელისა, იეოს
თქვენზედა და თქვენსა სახლზედ. ამინ, ამინ.“

მეფის-ძემან იტირა, კმთსკია მოსუცისა ხელსა. დამწერე ჯე-
რი, ეპკლესიისა ქრისტესისა მწეემსო, ჰსთქვა მეფის-ძემან. მამინ
წარმოჰსთქვა: სახელითა მამისათა და მისათა და სულისა წმიდისა-
თა. მეორესა დღესა დილით წარუვლინა კაცი მოკითხვისა, მოუვი-
და ზასუხად სრულად უკეთესობისა მისისა და სიმართლისა ამ-
ბავი; განიხარა და კვლად წირვისა შემდგომად მიბრძანდა და წა-
რიევანა შეიღო თვისი მისილ ჯერეთ ათამდინ წლისა. მოახ-
სენეს გერმანეს მიბრძანება მეფის-მისა და მეფის-მის-მისა; აღ-
დგა თვით საწოლით და ქურქ-მოადებული, მიეგება სენაკისა კარ-
სა. განკვირდა მეფე და მაღალის ხმით ბრძანა: კურთხეულ-არს
ღმერთი მამათა ჩვენთა. (ესრეთი თქმა სშირად იცოდა მე-
ფის-ძემან ქრისტეს-მოყვარემან.) იოანე დეკანოზმან ზასუხ უგო:
მადლი უფლისა თანა უვის მარადის მადლითა ქრისტესითა სავსე
კაცსა. მამინ მეფის-ძემან მიიევანა შეიღო თვისი მისილ და სთხოვა
აკურთხოს იგი. გერმანემ დასდვა ხელი თავზედ და ოდესაც აზირებ-
და კურთხევისა სიტყვისა წარმოთქმასა, უბრძანა მეფემან, მამამან
დაიხოქოს; მსწრაფლ დაიხოქა და მამინ ჰსთქვა: „წმინდამან სამება-
მან გაკურთხოს შენ. მადლი უფლისა და ღვთისა ჩვენისა იესო
ქრისტესი იეოს შენთანა. ჯვარი მისი საჭურველად გექმნას შენ:
იხილვადე კეთილსა მარადის ქრისტეს სიუვარულობათ. დღე გრძელი
მოგენიჭოს.“ — ესე ამბავი თვით მისილმა მამამო ს. ზ. ბ. ოდეს
კსადგურობდი მასთან 2 წელიწადსა (1843 და 1844) და იტუოდა
ქრისტეს მოყვარე და მოხუცი 64 წლისა: „მე კიდევ ვიცოცხლებ:
გერმანესაგან ღირსისა კაცისა, ვარ ნაკურთხი.“ მომაგონდა ესე მი-
სი თქმულობა: ოდეს წარვიკითხე წერილი მოწერილი ჩემდა გარდა-

ცვალებულისათვის მისაიღოს, რომელსაცა აქენდა 82 წელი 1861 წელსა, 21 აპრილს, და უმეტესად დღემდე კარ შეკართომილი, ოდეს გამოავიძეო წყრილიდგან, რომელ თვით გერმანეცა, მაკურთსებული მისი, იყო 82 წლისა, გასდასრული ამიერ სოფლით სამყოფოსა სა-უეფროსა.

LVII

1778 წელსა წარვიდა ზაფხულისა თთვეთა თვის თრიალეთი-საკენ და აქედამ გარდავიდა 300 კაცითა, და დაიბანაკა თაფარავანის ტბის ზირზედ. ჰსცნო ესე ფაშამან ახალქალაქისა, მივიდა და არ ეს-ტუმრა მეფის-ძესა გიორგის. მე გახსელით გამსაშინძლოთ ზემს ქვეყანასა, ჰორქა ფაშამან. ესრეთ დიდისა ჰატეითა მიღებული გი-ორგი იყო წვეული თთვესა ერთისა . თურქთა წესითა. თანა-ახლდა მას თავადი იოანე ანდრონიკა-შვილი, ეგნატე იოსელიანი, თურქის-ტანი-შვილი დავითი, ჰართაშვილი იასონ და სხვანი. მღვდელნი ყო-ველ დღე სასახლისა უღოცავდენ წვეულებითა ცისკარსა და მწუსრ-სა და ოდესმე აღასრულებდენ წირვასაცა ნაკურთხსა კაიხუში, რომელსაცა არა მოიშორებდა თავისაგან გიორგი მოგზაურობისა დრო-საცა. — ძველნი სამკისხოსა ქართველნი დროთა ამთ გათათრებულნი ქალნი და კაცნი, — დიდისა ღმრთიერებითა ისმენდნენ ღოცვასა და კედრებასა სიტყვათა მათისა ენასა ზედა, მათგან არ დავიწყებულსა კიდრე დღეებდელად დღედ. ერთი მათ შორის აბოებოდა უმაწილი ლეკი, რომელსაცა მეფის-ძე უაღვრსებდა; მოახსენეს, რომელ არა უკის მას არცა მამა და არცა დედა და არს ობლად დაწრომილი და გამოიკვებებოდა სამადლოდ სსპათგან. მეფის-ძემან ითხოვა იგი, მისცეს მას, უბოძა ცხენი და წამოიყვანა 10 წლისა თვისად. შემ-დეგ 20 წლისა მონათლეს იგი; იყო მიმჭმელად თვით მეფის რძა-ლი ელენე, მეუღლე მეფის-ძისა და მემკვიდრისა, და ჰსცნოვრებდა მასთან ს. ზ. ბ. და მუნ გარდაიცვალა 1845 წელსა დამტოვებული

შვილთა. მას ერქვა სასულად სვიმონ. გვარი მისი არ მახსოვს. ესე მამბო თვით მეფის ასულმან ელენე, ემბაზით მიმტყულებს ჩემს 1809 წელს, ოდეს მისულმან ჰირველად რუსეისა, ვისილე იგი 1831 წელსა.

თავისრავანით გადმოვლო მთა საციციანო და მოვიდა ქარელსა; აქედამ მიიწვია ბროკელმან კვისკოპოსმან რუისისა; განგლო მტკვარი ტივით, დაჯეო მასთან სამი დღე. აქედამ ამილასვარმან ოთარ ისტუმ-რის ტივით ოთარ-შენსა, მისგან დაგვირგვინებულსა სოფელსა და სა-სახლესა. მოსრული გორს მანვე მიიწვია ამილასვარმან, ვითარცა გო-რის მოურავმან. აქედამ ღამისთევით განატარა გორის-ჯვარის ეკელე-სიაში მწესარი, ცისკარი და წირვა.—ამასვე დღესა დაწინდეს მისსა ქალსა ზედა მეფის-ძე თეიმურაზ, რომელსაცა არა ჰსურდა იგი ცო-ლად მიეყისათვის მის, რომელ იყო ჰირველ დანიშნული მის ძმა-ზედ შეკვიდრეხედ დავით, რომელმანცა მამისა არა უთან სმობით შე-ერთო ცოლად სომესთა აბიელიქის სვიმონის ქალი. შემდეგ ორის დღისა მთხედ ეოფნისა, მეფე შეიქმნა აჲად, და წარმოვიდა მუნ-თა არა ცხენით. დასვეს ტივზედ და ესე მოიყვანეს ქალქს თბი-ლისს. ტუბილა ტივზედ ჯდომა და სიარული მტკვარისა გზითა. კნაისმან გიორგი გაგარინმან აწ ღოჭმეისტარმან, მოინდომა წამო-სვლა გორიდან თბილისს და ვიარეთ ამ გზით მე და მან 1851 წელსა სეკდემარის თთვეში.—დილით წამოსული მოვედით ს. გომის და მეორესა დღესა 8 რიცხვსა, ქალქსა თბილისსა. ტივზედ მჯდო-მელნი თავისუფლად და დაუბრკოლებლივ ვეითსავდით წიგნთა და ესწერდით. ესე ჰქმნა მან, რათა შეახვიოს ქართველნი ტივითა სა-მოსკლასა ქართლით თბილისად, მაგალითითა მით. რომელ ტი-როლში მდინარითა აზარ, მოვლენან ესრეთ ტივითავე მუნსენში. ესრეთმან მგზავრობამან მიჰსცა საგანი კომედიისა მწერალსა ანტო-ნოკსა და დაჰსწერა ტივით სიარული. კ. კორანცოკმან, დაშაბუბელ-მან ქართულისა თეატრისა, და დააჯილდოა მწერალი და მიიღო თვი-სად უოველივე დასაბეჭდად წასატყუელი.

LVIII

ამოხსნა დიდთა დამცხრომელი მეფე, არა დასცხრობდა მიწა-მოწერითა ეოკელგან. დესპანსა თვისსა თავადს გარსეკან ჭავჭავაძეს უბრძანა წერილითა აცნობებდეს მხოლოდ მას და არა სხვასთა მოქმედებათა თვისთა რუსეთისა კარსად. აჰა ერთი ესე წერილთაგანი საცნობელად რუსეთისა გარემოებათათვის სპარსეთისა მხრით.

„მის ბრწყინვალესა თავადს, ჩვენს სარწმუნო მეგობარს.— როდესაც ჩვენს სჯულიერს სამეფო ტახტზედ აღვედით, მაგათს დიდებულებასაც მოკახსენეთ და უგანათლებულებს კნაფსაც ¹⁵⁾ და შენც მოგწერეთ და ბრწყინვალე ღრფის ლუდოვიჩის გამოკვლავნეთ ღინიაზედ, მარამ იქ აღარ ბრძანებულყო და არ ვიცით ის წერილები რა იქმნა და შემდგომად მისსა კვლად მაგათ დიდებულებასაც მოკახსენეთ და უგანათლებულებს კნაფსაც და შენც მოგწერეთ და ჩვენს შვილს დავითთან გამოკვლავნინეთ წიგნები და გზავედ ასცდენოდით ისიცა და არ ვიცით რა იქმნა ¹⁶⁾ ახლა ამას გწერთ კიდევ; და აჭური ამბავიც ასე ჰქონდა, რომ ბაბახანის ბიძა სულეიმან სარდარი თავრიზის მოვიდა და თითონ ბაბახანიც წამოსულა ზემოთ ადრი-ბეყანისაკენ და იმისი კაცით ჩვენთან გამოგვანილი ნასახი-ბაში თბილისის ქალაქში მოვიდა და დღეს რომ ამ თთვის კზ, კვირა დღე არის კაცნი გამოგვანიეთ, დაკიბარეთ ჭიზიუს, ჩვენც აქ ჩაკალთ და კნასკოთ ამას და რაც ამბავი იქმნება იმის სრულის ამბავითაც და სხვა ამბავითაც შენს მოყვარეს კნაფ ავალკოს ¹⁷⁾ გი-

¹⁵⁾ ესე უგანათლებულებსი უნდა იყოს, მგონი ბეზბოროდკო, კანცლერი.

¹⁶⁾ დავით შემკვიდრე ღინიაზედ იყო ამ დროს სამსახურში.

¹⁷⁾ ესე იყო თვით გიორგი ავალავე მოსკოვს გარდაცვლილი დეი-

ორგის გამოკისტურებთ მსწრაფელს სიარულით და უკუელას მასინ
ქსცნობთ და თქვენი ღონის-ძიება რაც არის ახლავ უნდა კრადოთ.
გიორგი¹⁸).“

LIX

ჟერეთ მეფისა ირავლისავე დროს 1787 წელს კათოლიკოს-
მან ანტონი მეორემან, რჩევითა და საზოგადოისა ბერთა და მღვდელ-
თა თხოვითა, ინება შეტროება, განხილვა და დამოწმება გრამატთა
და ოქმებთა დამკვლევულთა. ტრიფილე არხიმანდრიტი, ისაკ მწერა-
ლი და მწიგნობარი სიონის საკათედროისა თფილისის ტაძრისა,
სოლომონ დეკანოზი ანჩისსატისა და მამა მისი ალექსი დაინიშნენ
განსახილველად მცხეთის კეკელესიის გუჟრებისა. — ჰმკელნი და დრო-
თაგან გამჭრალისა მელნითა ნაწერნი და ძნელად წარსაკითხნი შეწი-
რულობათა უმისა და მამულისა გუჟარნი, წარიკითხეს და გაადაწე-
რეს კერძო-წიგნად სუტყურად, უმეტ-ნაკლებოდ და გარეკვეით. კათო-
ლიკოსმან ანტონი მიაართვა ესე მამასა თვისსა და სთხოვა ინებოს
და განსახლებლად დამკვლევულთა ასკას თვითუელსა სამეფო თვი-
სი ბეჭდით. მეფემან ირავლი, განმხილველმან წიგნისა ამის, არა ინე-
ბა დამტკიცება მათი ბეჭდითა თვისითა; მრავალი მათთაგანთა გუჟ-
რებთა უმანი და მამულნი დროთი დროთ ანუ იყენენ სხვათადმი
გარდაცემულნი, ანუ სრულიად დაკარგულნი და სხვათა მფლობელო-
ბაში შესულნი. ხოლო სხვანი საიჭოდ და სადაოთ მისაღებულნი.
დასაცნოომელად კათოლიკოზისა თხოვითა, ბრძანა სახალსოდ და
უოკელთათვის გასატონად: როგორც ყოარანსა არ დაუამტკიცებ, ისე

სტიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი ჩინითა, და კოლის ძმა გარსევან ჰეჰვა-
ძიისა.

¹⁸) ნამდვილსა ამას მეფის ქალაღლდსა არ ჰქონდა რიცხვი წლისა და
თვისა. მხოლოდ ჰეჰვაძიის ხელითა არის დანიშნული რიცხვი დროისა,
ოდეს მისვლია მას პეტერბურღს ე. ი. 5 აგვისტოს, 1798 წელსა.

ამათ ბეჭედს ჩემს არ დავასკამო. ესრეთ დაშთა წიგნი ესე მიუღუ-
ბელად და შეუწენარებლად, რომელსაცა უწოდეს სახელად და დღე-
საც ეწოდების: „რაორტაგი“¹⁹⁾ კათოლიკოსმან ანტონი განუყო-
რა თხოვნა ესე მეფესა გიორგის ძმასა თვისსა. მეფემან უბრძანა
დაუმტოს მას წიგნი იგი წაისკითხავად. მამა-ჩემი კენტრი, მიწო-
დებული მეფისაგან, სამსა დღესა უკითხავდა მას და დიდის უურის-
გდებითა მოისმენდა ძველთა წყრილთა. 300-მდე მათგანი წარუკათ-
ნა მეფეს და ბრძანა: „მიერთოს ბატონს კათოლიკოზსა და მოხ-
სენდეს, რომ კურთხეულისა მამისა ჩემისა სწორე ჭაზრსა ამა წიგნ-
ზედ მე კერ შეესცვლი და ნურცა ეწყინება, რომ ბეჭედს ჩემსა კერ
ისილგენ წიგნისა ამისა მუსხნი. ესრეთ დაბოლოვდა მეცადინება კე-
თილი თავით თვისით კათოლიკოზისა, შეკრებისათვის ერთად გრა-
მატთა და გუჟართა, გარნა უაზრო და საკანოდ მართა დააკათ გამო,
რომელნიცა აღდგებოდეს, უკეთუ დამტკიცდებოდა წიგნი ესე.

LX

მასვე დროსა კათოლიკოზსა უნებდა საკათოლიკოზოისა მცსე-
თის ჰელატისა განახლება და ოდეს გამოსთხოვდა მისთვის ნებასა
და ბრძანებასა, მეფემან უბრძანა აშენდეს სახლი მეორისა შესავალი-
სა დიდსა კართან. დაჭმოესო შეუსებულად ძველთა მეფეთაგა და კა-
თოლიკოსთაგა ჰელატნი დაჭეუელნი: გეგდებიო, ბრძანა მეფემან,
ორივე ერთად და ერთს დროსა განჯახლო ეგრეთ, კითარცა იეჟ-
ნენო.

მაშინ კათოლიკოსმან ანტონი აღაშენა თვისად სახლი აგური-
თა ქვით-კირისა, რომელიცა დღესა ჭკეის; სოლო ჰელატნი სამეფო-
ნი და საკათოლიკოსონი დაჭმთენ განუახლებულად გარდაცვალებისა
გამო მეფისა. შენობანი ესენი თლილისა ქვითა ნაგებნი წინათ აღე-

¹⁹⁾ სომხურის ენის ლექსითა.

ქსანდრე მეფისა, მცხეთის განმასხლებელისა დაქსცა სრულიად, ექსარსოსად უოფილმან და აწ პეტრბურღისა მიტროპოლიტად ისიდორუმან. მათთან იყო მარანი ჩაკირულისა ქვეკრებითა მიდგმული. ამთგანიცა რომელიმე ამოიღეს და გარდიტანეს, რომელნიმე დამტვრეს და რომელნიმე დაშთენ მიწასა. სასახლეთა ადგილი შემატა გალავანსა და თვით კედელნი წინა პირნი ქვით ნაშენნი, დაჰშთენ ზღუდედ გალავანისა: მოუდგეს მხოლოდ თაკთა მათთა რიუის ქვითა ნაშენთა სათოფურნი, კითარცა აქვნდათ სსკათაცა ზღუდეთა. რად არა ესთქვი თჳისა დროსა ესე? მოკასსენე 1858 წელსა არა ერთი გზის და მერეც შფოთითაცა მას, ისტორიისა და ქვეყნის სიძულეთა უმეცარსა და არა მიიღო ჰაზრი ჩემი. იყო კაცი თვით-ნება და იღუმელ არ მოუკარე ქართველთა, პირმოთნე დროდმდე და მექონი თვისებათა მათ, რომლითაც იტყუიან ქოსათავის: იყო ქოსაო.

ესრეთ მიეფარა პალატთა მათ კვალი სიძველისა მხოლოდ ერთისა კუთხისა დასავლეთისა მხარეს, ფასადი დანაშთენი ზედ წარწერილებით სუცურად, რომელსა შინა მოისსენების ქარისტეფორე კათოლიკოსი, გამოხატა და დასტამბა ფრანგუზთა მოგზაურმან დუბოვმან. ამან კაცმან, მოსრულმან შორით, კითარცა სამარიტელმან, გადმოხატვითა ამით, დაიწკა დაუკარგელობა შემდეგთა უამთავის საკათალიკოზოისა პალატისა, დანაშთენისა მცირედისა ზემოისა სადგომისა ფანჯრისა მშენიერად ნაკეთისა, და ექმნა მოწამედ სიტუვასა ჩემსა მოკლეს პალატისათვის ძეგლისა მცხეთას.

LXI

1798 წელსა უბრძანა შვილსა თვისსა ბაგრატს ისადგუროს თელავს და აქდამ განაგებდეს ზემო კასეთისა საქმეთა. მიანდო მას მასვე დროსა გამაგრება ციხისა შილდისა, ღაღის ყურისა და სხვათა ლეკთათვის დაღესტანით გამოსავლელთა ხეობათა, წარუვლან

ამისთვის მუნ 600 ლიტრა თოფის წამალი და ჩამოსხმული სა-
თოფე და სადამბაჟე ტყეია 300 ლიტრა. ოქმით მიწერილითა მის-
და მეფისაგან, მიეცა მეფის-ძეს ბაგრატს სრული ნება თავადთა ურჩი-
თა შეპყრობისა და უკეთუ არ დამორჩილდეს კინძე და შეეხიზნოს
ლეკთა, კითარცა ორგულსა მოექცეს.—ესრეთმან ბრძანებამან ძლი-
ერმა მეფისა, დაუმორჩილნა ძლიერნი, გამოცხადებულნი მტერნი:
პერცა ერთმან თავადთაგან პერ ჰბედა მდგომა მეფის ძმითა განზ-
რახვათა, მოსურნეთა რათა აუშფოთონ თავადნი მეფესა.—მეფისა
ბრძანებითა, თთვე ყოველ, მოხსენდებოდა მისგან მდგომარეობა კა-
ხეთისა დაწვლილებით საქმეთა, კითარცა ლეკთა მისთა, ეგრეთვე
თავადთა გამო, რომელთაცა ჰგონებდა არა სრულიად ერთგულად.

ელექტორი, გამოგზავნილი თელავსა მეფისაგან, ჰმოძღვრდა
ეპისკოპოსთა და წინამძღვართა სიფრთხილით ყოფნასა; თავადთა და
სოფლისა მოთავეთა კაცთა მშვიდობით ყოფნასა და არა გარეჟას
არა რომელსაჲ მეფისა წინააღმდეგსა საქმესა.

ესრეთ ძმთა მეფისა, კახეთისა თავადთა თანა მოყვრობითა და-
კავშირებულთა, პერ ჰპოვეს პერც ერთი თვისისა ჰაზრისა კაცი დი-
დად მრიდებული თვით საუბრისაგანაცა მეფესა ზედა და მისსა გან-
მკობასა ზედა.

LXII

ღროთა ამათ თელავსავე ყოფნისა მეფემან გიორგიმ მისწერა
გარსევანს შემდეგი წერილი.

„ბრწყინვალეო თავადო, მანდატურთ უხუცესო გარსევან!

„ამას წინათ ერთი ჩვენი უმა მოქალაქე ილასკარ ასტრახანს
მოამკვდარა და ამას ასტრახანში ერთი ქარკასლა და ზოგიერთი რამ
საქონელი დაჩოქია და ამას თავის მეშვიდრე ჰუკუს და არც კურ-
თხეულმან მეუკმ მამა ჩვენმა იხება მისის მეშვიდრისაგან გამოართ-

მეკა და ახლა ამ საჩმეზედ მისი მაღალ-მსკლელობას ღენურალ მა-
იორს სურგეი ღაზარისაჲ მოკესწერეთ და შენც ამა საჩმეზედ ბე-
ჯითად გაისარჯე, რომ ერთი ბრძანება მოაწერინოთ ასტრახანში, ის
ქარკასლა და მისი საჩონელიც სრულიად ამას მიაბარონ, რომ რო-
დესაც იმისი მეშვეიდრე გამოგზავნოთ; ამასედ შენს გარჯას ნუ
დააუენებ და ასრუ ალასრულე და შემდგომად შენის ამბავს და წიგნს
ნუ დაგეპყლებ.

სრულიად ქართლისა, კახეთისა და სხვათა მეფე გიორგი.
წელსა ჩლპ აგვისტოს ლ.
თელავსი.

LXIII

გამეფობისა შემდგომად მეფესა მოუერთეს წერილი რუსეთით
გარსეკან ჭავჭავაძისა. წერილითა ამით აცნობეს სამეფოისა რეგა-
ლითა წარმოკლენასა იმპერატორისა ჰელესკან. მაშინ მეფემან მი-
სწერა მას გარსეკანს თელავიდან შემდეგი წერილი:

„ბრწეინებალეო თაკადო მანდატურთ უსურეს გარსეკან!

„შენის ბრწეინებლებისაგან მოწერილი წიგნი მოგვივიდა და
რომელიც უმაღლესის კარიდამ ჩვენსედ მოსასვლელი მოწყალება
გებრძანებდა, უოველივე შენის წერილით ესცანით და შემდგომი რაც
მაგათის დიდებულების წინაშე ჩვენი მოხსენება აირი, უოველივე წე-
რილით მოგვისსენებია და თვისაც თვითვეულად მოგვიწერია და რო-
მელიც შენს წინაშართა და შენს აქამომდე ნამსახურობასა და ერთ
გულობასა შეეფერებოდაც, უოველს საჩმეზედ ასე გაისარჯე ჩვენ-
თვის და ქვეყნისა ჩვენისათვის და მოიმედენიც ასე კართ, რომ რა-
საც აქამომდე გარჯილხართ ჩვენის ერთგულობისა და შენის მმო-
ბლის ქვეყნისათვის, ახლა ერთისა წილ ათის წილ გაირჯები. კი-
ნით, რომ უოველის სასიკეთოსა და ჩვენისა და ჩვენის ქვეყნის წარ-

სამატეპელს საქმეს ეცდები. ამაზედ ჩვენგან განხმობა აღარ გეჭირება და ახლა შენ იცი, როგორც ყოვლის საქმის ადრე და მალე დაუყოვნებლად სისრულეს ეცდები და ყოველსავე საქმისა სრულსა ჰასუსს ადრე გვაცნობებ და შემდგომად ყოვლისავე შენის მშვიდობის ამბავსაც.

მეფე სრულიად ქართლისა, კახეთისა და სხვათა გიორგი.²⁰⁾

ოკტომბრის ია, წელსა ჩღპ.

თელავს.

LXIV

1800 წელსა ჩამოვიდა დაღესტნიდან ნურ მაჰმად 2000 კაცი — მარტყოფის მისი სეობითა, განკლო საგურამო, გავიდა არაგვსა და შევიდა ტირიფონისა გზითა ქართლსა და დაეცა სოფელსა საქაშეთსა დილით წირვის უამსა კვირა დღეს. მებატონენი სოფლისა ამის თაკადნი დასაჰმიძენი და გლეხნი, მტრის მოულოდებელნი იუვნენ ეპკელისაში. ესრეთითა დაცემითა წარიტაცეს ტყეენი კაცნი და ქაღნი და მათთან ცოლი დიმიტრისა და დასაჰმიძის თინათინ, შემდეგ იყო ესე ცოლი მუხრანის-ბატონისა ბაგრატასა და დედა ქაიხოსროსი გარდაცვალებულისა 1862 წელსა, — ბარბარე ამილასკარის გიორგის ცოლი და მღვდელი ილარიონ. — ზურითა, ჭერითა, კარბითა და საგზლით ახარებულნი ნურ მაჰმად წარვიდა და დანდვა მტკვრისა ზირსა დოღალაურისა ბოლოს. მდეკარი ქართუელი წინ დაუხვდა და შეაყენა. 300 კაცი, რუსთა ჟარისა ჭკვეითისა, სურამს მყოფი, გამოუდგა და მისცეს ცეცხლი; — მრავალი დახოცეს, ტყეერი გამოიხსნეს და მრავლად ირგეს თოფი და ხმალად; — თვით მღვდელი ილარიონ ლეკისა ცხენისა და თოფის მშოკნელი უკუ იქცა თა-

²⁰⁾ ესე ნამდვილი წერილი აქვს დღეს უგანათლებულესსა კნიაზს ირაკლის მეფის-ძის ალექსანდრეს შვილს.

თვისსა ბინაზედ. ლეკი, რომელსა ეუფეტ ზურგით ცხენსა, იტყო-
და ილარიონ, მოკლას შტივით სალდათმან მას დროსა, როდესაც შე-
აგდო ცხენი მტკვარსაო. ცხენი შედგა, ლეკი წელმა წაიღო და
ამოიღო თოფი ლეკისა და მომცა მყო—მიკარდა მხიარულმან ხელ-
თა საკონელად, გარნა სალდათმა არ მიმიშუა და გამატონა ლეკისა
ცხენითა და თოფითა წასვლა შინა სახლად ჩემდა.

LXV

იტყოდა ილარიონ, დროთა ამით მხნე იყო სალდათი რუსი-
საო, უშიშარი მტრისა; მცირედითა რიცხვითა ადვილ დაძმარცხე-
ბული მრავალთა. გუნდთა და წესდებით მისრული მტერზედ, დაჭრე-
და ზარსა თვით უმხნესთა და გულოკანთა გუნდთა. დიდათ ვატიკს
ქსცემდნენ სალდათნი და აფიცარნი მათნი ქართველთა გაყვანობისა-
თვის. თუმცა მცირედნი იქმნებოდნენ ქართველნი მტერთა ოსრები-
სა გამო ჭკეუნისა, გარნა გმირულად იბრძოდნენ და უხაროდთ რუს-
თა ჯართა, ოდეს გვერდით მარჯვნივ და მარცხნივ მიუძღოდნენ მას.
ერთი იყო დეკნა მტერთაგან ქრისტეს სახელისა ქართველთა ჭკეუ-
ნისა, რომელსაცა უწოდებდა მამა ჩემი ეგნატი, ქალაქად ღვთისა გა-
რემოდ ზღვისა ქრისტესისა სახელითა, დაფუძნებულსა კლდესა ზე-
და, ვითარ შერეოდა მას მტერი? მცველნი ზღვისა ამის იუენენ
მართლ-მადიდებელნი ქართველნი და ერთ სარწმუნოებისა მათისა
რუსნი, მოსრულნი ჩრდილოეთით დასაცველად სამხრეთისა, სადაცა
ჭეკავობდა ხე იგი მართმადიდებულობისა, დანერგული ძველადვე. მო-
ნასტერნი ქართველთა ვითარცა სასწავლებელნი, მოჭყენდენ ქსწავ-
ლისა ნათელსა, მისცემდენ სათნოებათა ნაყოფსა, სიმშვიდესა, სი-
წმიდესა, მტერთა სიყვარულსა; უოვლად სამეფო ქართველთა ვითარ-
ცა მბრძოლი სარწმუნოებისათვი და ჭკეუნისათვის ქრისტეს მოსა-
ხელისა თვით უდაბნოსა შინა ჰპობდა გაყვანთა მწერლობითა, რჩე-
ვითა, გმირთა გონებითა და ხმლითა, გვარითა და ტომობითა, გან-

კლეს საუკუნეთა და გამოიყენეს მხნეობა მტერთა თანა მარადის
ბრძოლთა. გინ იყო მეუღბნოეთაგანი დიდი ანუ მცირე, რომელსა-
ცა არა ჰყოლოდა მოკლული საწმენოებისათვის მახლობელი? მო-
წამებობისა გვირგვინი განაშენებდენ მამა-პაპის სახლთა მათთა, სა-
სხლი დანთხეული მათთა მძათა, მამათა და დედათა, შვილთა და რძა-
ლთა, კითარცა აიზმა ესხურებოდა მინდორთა და მათთა მათთა. ეს-
რეთ ძველთა ზედა წამებულთა, კითარცა ეკვლესათა ზედა სადგუ-
რობდენ თვითოეულნი. ესე არის მიზეზი; რომელ ღმერთმან დაიცვა
ქვეყნა დაღუპვისაგან, მოკლენითა დროთა ამათ უკანასკნელთა რუს-
თა ჯარითა ერთ მოწმენისა და მეფისა გიორგისა უოკლად მოწ-
მენისა, რათა ხელითა მისითა წმინდითა გარდაჰსწეპს მოწამეთა
სისხლითა განწმენდილი სამეფო და ერი თვისა შემდეგთა დრო-
თათვის. — აქა ვიტყვი თქმულსა სიტყვასა სომეხთა კათოლიკოსისა
ნერსესისა. 1809 წელსა, მივიდა იგი კითარცა არხიუწისკოპოსი სო-
მეხთა საქართველოსა შინა განთესილთა და ისტუმრს ელისბარმან
ერისთვის შვილმან ეულებო აღასმან. შეჰსწივლა ამან მას მდგომარე-
ობა თვისა ჩამოართმევსა გამო საერისთავოსა ქსნისა მეფისა ირა-
კლისაგან და შემდეგ რუსთა მთავრობისაგანაც. საქებულად სახლისა
თავისისა მიუთხრა ნერსესსა გმირობა და მხნეობა მრავალთა და სა-
მსახურა მათი საქვეყნოდ და დანთხევა სისხლისა მეფეთათვის და
მოუთხრა ამბავი ოხითა ერისთავსა სასახლისა მოწამეთა შალვასა
და ელისბარისა, რომელნიცა აღიარა ეკვლესიამან მოწამედ, დაუნიშ-
ნა დღე დღესასწაულად და მარხიან იკორთისა მონასტერსა. ნერ-
სესმან მცნობელმან ესრეთისა მოთხრობისა, უწესუხა ელიაზარსა:
ნუ გეშინის წამებულთა გამო არ მოგეკლებათ ქსანი და ქვეყანა თქვე-
ნი. ამიერიდგან იუკენით დარწმუნებულნი, რომელ თქვენია ბინა მა-
მა-პაპისა, იტყვის წინასწარმეტყველი: ღმერთმან გარდამოიხილა ზე-
ცით და იხილა ძენი მოკლულთანი. — და სხვასა ადგილსა იტყვის:
არა ეიბიდე მართალი დაგდებული არცა შვილი მისი მთხოველ ზე-
რისა.

LXVI

შედეგობად სამისა თთვისსა ნურ-მაჰმად გამოვიდა ახალციხი-
დამ, განგლო მტკვარსა კასპიის სოფლის ჰორდაზორ. მდეკარი სა-
მაო გურ შეკრიბეს ქართველთა; ამისთვის უშიშრად მთა-მთა მაჰალი
მუხრანის გვერდზედ მივიდა საგურამოს და აქედამ ახორება დალე-
სტანში მისვლას. აცნობეს კასთა და დეგნა უეკეს ცხენოსანითა ჯა-
რითა. 1200 ქართველი დაუხვდა ივრისა ჰორისა და მეტად მამაცად
მოექცნენ ქართველნი, დაყრეკინეს ტყეები, დაუხორცეს ცხენები და
მოკლეს 64 ლეკი. თვით ნურ-მაჰმად გადაწია და გაქცეული სირ-
ცხილეული შევიდა დალესტანსა და ამიერიტგან კელარ ბედავდა მო-
სკლას და არცა ლეკები უკურებდენ. მეფის-მე მირიან, მძა გიორგი
მეფისა იყო თავად და წინამძღვრად ქართველთა მდეკარისა. მეტეო-
და თვით მირიან, „ასამდინ თოფი ლეკისა გაშოგინე ქართველთაო.
30 სპილენძის ალთაფა მარტყოფელთა წაიღესო, დიდი დაგლა
გეჭინდაო და დიდი მხიარულება გაგწიეთ მარტყოფთაო, ორი გა-
ცი მოგვიკლეს და ეჭესნი დაიჭრნენო მსუშუქად; მეტათ ქალაქუნთ
იყვნენ ლეკნიო.“

ოდეს მოხსენდა მეფესა გამარჯვება ესე, მასვე დღეს მივიდა
კაცი ქართლიდან და მოახსენეს სხვადა დამარცხება ლეკისა. 300
ლეკი: ახალციხიდან მოსრული მთა-მთა, დაეცა ქართლში სოფელს
ნასისა. მეფის-მემა იოანე, დროსა ამას მუნ მყოფი, ჰსდევნა. მო-
ეწა საცაინოს ხეობაში ხვედურეთისა ახლოს, და მძინარეთა შე-
მოკრტყა. იპრიანა ღმერთიანო,—და ასო ლეკი წაგვივიდაო: სხვანი
დაიუღიტნო,—მაიმბო ესე მეფის ასულის მარამის შეილმან თა-
რდამნ ნიკოლოზ ციციშვილმან, თვით სოფლის ქართლისა მებატო-
ნემან და აწ არღა ცოცხალდნ.

ძმთაგან და გარეთა მტერთაგან შეწუხებული მეფე არაა ჰსებდა ქვეყნისა მტყიცედ დაშინავეულად. ამისთჳის მოინდომა და თუმიცა დიდის აღუგოთა, გაიხსნა გაბედა და მისწუა დეიწანთა თჳისთა, რუსეთისაგან განმზადებულთა შემდგომი წაიღიათ დაარბევსა და ჰსოი თჳისი უგანსენელი და გარდაწვეულებითი:

„წელსა ჩლყო, სეკტემბრის ზ ჩვენ მიერ მიცემულნი მათისა იმპერატორების დიდებულებას წინაშე წაისყუებულნი ჰსოინი მოხსენებანი, რომელთაცა ჩვენგან წარვლენებულთა ჩვენს ერითუელითა ყმათა უფალითა დეიწანთა მოგვითა:

„უმისკერძლოთ ყოველი სამეფო და სამფლობელო ჩემა უნაკელოთა და ქრისტიანებრითა ჭეშმარიტებითა მსხვერპლებითა და დაუდგოი არა თუ მფარველობასა ქვეშე უდადებულესის დიდსა რუსეთისა სამიერატორის ტახტსა, არამედ დასნებეთ სრულს ნებასა და მოსრუნველობასა მათსა, რათა ამიერიდან დაიდგას სამეფო ქართლოსიანთა სამიერიოდ რუსეთისა და წესითა მით, კითარცა სიკვანია აგი რუსეთისა მანს ზყობილა. მარჯვისციანი ჰსარგებლობენ.

შემდგომად მსხვერპლების ყოვლად უმდაბლესად წარუდგინეთ იმპერატორსა დიდსა რუსეთისსა, რათა უძის მასგან საქათველობის სრულს მალსა და ნებას მანს თჳისის მიღებისასა განამსნოს ზუნგერსა ამას მანს თხოვალი ჩემის ყოვლად უმაწყაღესითა აღიქმითა წაიღიათ კითარმედ სისლსა მანს ჩემსა არა აღაყენოს მეფენა, გაიხსნა ოდეს ამიერის მეტევიდრითი მეტევიდრე კითარცა წინაჰსინი ჩემნა.

ისეთივე ითხოვეთ ყოვლად მოწყალისა სელმწიფისაგან ყოვლად უმდაბლესად თქვენ მაჲრ მიართმეულათა წერილთა ყოვლისა რუსეთისა იმპერიაჲსა შინა საშესახამო აგარჯნი ჩემთვის და ძეთა ჩემთათვის საბოლოოდ და სამკვიდროდ, რომლისაგა ბოძება იქმნების ჩემთვის უმწკერალესისა შეკრულობის ნიშნად.

ეგრეთვე ითხოვეთ ჟამაგირისაგა ჩვესთვის, საშესახამოსა ხმიითა, ეგეთუ ჭაზრი ესე არ მიღებულ იქმნას, მაშინ ყოველი დამოკიდებულება ჩვენი იქმნების დასსნილი თვინიერ ურთიერთისადმი მეზობლურისა ქცევისა. მეფე სრულად საქართველოსი გიორგი. ²¹⁾

წერილისა ამის ძალითა იმპერატორმან ჰავლემ დაუნიშნაო მეფეთა და მეფისა-ძეთა სოფელნი და ემანი და მამულნი რუსეთისა გუბერნიათა შინა. თვით დესპანსა გარსევან ჭავჭავაძესაგა უბოძა მამულეები. გარნა აკტი ესრეთი სელმოწერილი თვით იმპერატორისაგან არ აღასრულა და არც ბოძებამან ამან მოიღო ძალი აღსრულებისა, გარდაცვალებისა გამო თვით იმპერატორისა. ესე მიამბეს შვილმან გარსევანისა ღენერალ ლეიტენანტმან ალექსანდრე ჭავჭავაძემან და მეფის ძეთა.

დიდად ჭსწყალობდა ქართველთა იმპერატორი ჰავლე. აქა თბილისისა არსიკში მინახავს მისგან კნორინგთან მთავარმართებელთან მოწერილი წერილი ნამდვილი, რომლითაგა უბრძანებს წარუვლინოს სია დიდთა ქართველთა გვამთა და ღირსითა რათა უბოძოს მათ ღირებობა, ბარონობა და რომელთაჲ ორდენიცა ანდრიასა.

LXVIII

დესპანთა ამათ მეცადინეობათა შექსდგა და დამტკიცდა ტრაქტატი მიღებული იმპერატორისა ჰავლესაგან.

²¹⁾ თვით ნამდვილხედ არის მოწერილი მეფისავე ხელითა: თ ა ვ ა დ ს გ ა რ ს ე ვ ა ნ კ ა ვ კ ა ე ა ძ ე ს, დესპანნი ამა წერილისა აღმასრულებელნი

აჭა თვით აზრნი და მუხლნი ტრაქტატისა ამის, რომელიცა იპოება დაბეჭდილსა ფრანგიზულად წიგნსა შინა როტიერისა.

1799 წელსა, 23 ნოემბერსა, შედგა ახალი ტრაქტატი შოარის ჰაელე იმპერატორისა და გიორგი მეფისა შემდეგი:

1.

მისი დიდებულება იმპერატორი უოკლისა რუსეთისა მიიღებს ტიტულსა „მეფე საქართველოსა და შემდეგნი მისნი და მეკვიდრენი“.

2.

მე მეფისა გიორგისა დაჰოთ ტიტულსა „განმგე საქართველოსა“ და გააღწავალს ესე შთამამაჲლობითა ჰირშოლადჲ ჰირშოლდის.

3.

საქართველოსა კრი და მუნ მსახლობელნი 12 წლისა განგარძნობასა, არ გაიღებენ არა რა სარჯსა, რათა დაეწევენ თვისსა მდგომარეობასა შემდეგ ესოდენთა ბრძოლათა. განმგე საქართველოსა მიიღებს რუსეთიდან 12 წელსა მისთვის და სამეფოსა სახლისა წესთათვის 20,000 თუმანს (200,000).

4.

მადანი ოქროსი და კერცხლისა ასტალას და მისხანს (მიშხანს), შეკა რუსთა განმგებაში და იმითი აიკესება ზემო-თქმული ჯამი ფულისა.

იყვენ: თავადნი გარსევან ჰაეჰაეაძე, ელიაზარ ფალაყანდი-შვილი და გიორგი ავალოვი.

ელიაზარ ძე იესესი იყო სტატსკი სოვეტნიკი, მოკვდა 65 წელსა უშვილოდ თბილისს 1821 წელსა და დასაფლავდა ქაშვეთის ეკლესიასა, ლენერალი ერმალოვი იტყოდა მისთვის Его портретъ надъ посадить въ золотую раму. Онъ былъ человѣкъ рѣдкихъ достоинствъ.

5.

6,000 რუსისა ქვეითი ჯარი სრულის კომპლექტით იდგება საქართველოში. ქართველნი გამოკლენ ცხენოსნად ამი ქვეითისა ჯარისათვის.

6.

ქართველნი შაგროკებენ ჯარსა ესოდენსა, რადენიც საჭირო იქმნების დასაცემად სამხედროებისა.

7.

რუსნი წარგზავნიან ინჟინერთა თვისთა აღსაშენებელად და განსახლებელად რიხეთა მათ ადგილთა რედა, სადაცა დაინახება საჭიროდ.

8.

ფუფსა, მოჭრილსა თბილისში ექმნება ეროსა მხარეს ღერბი რუსეთისა და მეორეს საქართველოსა.

9.

საზრდო რუსეთისა ჯარისათვის მიიყიდება იმავე ფასითა, რომელიცა იქმნება დანიშნული ადგილობრივთა მცხოვრებთათვის.

10.

როდესაც მოხდება აღწერა საღსისა, უნდა იქმნას კომლექსად და არა თვითო სულად ²²⁾. რუსეთისა მხრით, როსტოფინა ღრადი.

საქართველოსა მხრით აკადოკი, ფალანდოკი.

²²⁾ წიგნი დაბადებისა, პირველი ნეშტთა თავი 21. მეორე მეფეთა თავი 24. ქართველთა მეფენი მოშიშნი ღვთისა ბრძანებისა, ერიდებოდნენ სულ ბოთ მცხოვრებთა აღწერასა.

LXIX

ტრაქტატსა ამას შეუდგენს განმარტებაები კარლად, რომელ-
თაცა ეწოდება დიპლომატიისა ეკოლოპისა ენითა ნოტანი და დაიწე-
რა ესენი თვით დესპანთაგან, შემდგომად გარდაცვალებისა მეფისა
გიორგისა. აჰა თვით ნოტანი ესე ნამდვილნი:

1

ზეორობილებისამებრ ჰაზრისა ჰირველისა მის ჰუნეტისა, რომე-
ლიცა მოცემულ იქმნა ჩვენგან კიდრე სიკედილამდე მისისა სიმაღ-
ლისა მეფისა საქართველოსა ხელმწიფისა ჩვენისა სახელითავე მი-
სითა მაღლისა მისისტარისადმი, რომელიცა ბრძანებისამებრ მისისა²³⁾
იმპერატორობისა დიდებულებისაგან წარგზავნილ იქმნა საქართველო-
სა შინა წერილებითა. ამისთვის გვაქვს ჩვენ პატივად ჭეშუმვარდმო-
ბით მოხსენება ამისი, რომელ დიდ შემძლებელნი საქართველოსანი
სამღკდელონი და სერონი ერნი, ყოველნივე მოსწრაფე არიან და
სურსთ ყოფად ერთა ამითა მოქმედებითა სამარადისოსა შინა მოჩე-
ბასა მაღალ განდიდებულისა იმპერიისა რუსეთისასა, და შეკრულ-
ჭყოფენ თავსა თვისსა ამით, რომელ წმინდათა აღასრლონ ყოველი-
ვე იგი, რაივესაცა აღასრულებენ მონანი მისნი, და არა უარ-ჭეონ
არა რომელიმე სჯული, და ბრძანება რაოდენცა სამეფოსა მისგან იქ-
მნების შესაძლო, და მცნობელცა იევენ ყოვლისა რუსეთისა იმპე-
რატორისა თვისად შთამომავლობითად ხელმწიფედ, და თვით მპერო-
ბელად; და ესრეთ ვინაიდგან ზემო დანიშნულნი ნოტანი იგი, და
სხვანიცა ჰუნეტნი ყოველნი მისისა იმპერატორობისა დიდებულები-
საგან ჰირველვე მაღალმნებებელობით განხილულ იქმნა; და სამეფო
იგი საუკუნო უპობით მონად ყოვლისა რუსეთისა სამიპერატორო-
სა ტახტისად მიღებულ-იქმნა, ამისთვის ამის შედგომილებისამებრ

²³⁾ აჰა თვით პავლეძეს დაურთავს ლექსი: სანატრელისა.

ყოველად უმოსებრივერად კითხოვთ მისის დიდებულების ყოველად მოწყალის სელმწიფის ჩვენისაგან, რათა დამტკიცებულ-ჰქოს მიღება სამეფოსა მის დღესასწაულობითთა დამტკიცებითა ორითავე მხრით სამიშვარტოროსა ავტსა შინა, რომელსაცა შინა ყაჰსა იქმნენ იგინი იმედოვანად ამისა, რომელ კითხარცა თვით ეგრეთვე შემდგომნი ამისნი შემკვიდრენი იზურობენ მათ მარადის მამობრივის კეთილმსედველობასა შინა, და სჯეუთად იქმნებიანცა მღწველ კეთილ-დღეობათათვის მათ ერთსა, რომელთაცა ნებით თვისით მისცეს თავი თვისი სჯეუროსა მონებასა, და ესრეთვე მიენიჭოსთ მათ ყოველივე წესი, სჯერებლობა და ჩინებულება ესე კითხარი, რომელთაცა ძველნი უმანი მისის იმპერატორებისა დიდებულებისანი სარგებლობენ, და დაუჩველ იქმნას, კითხარცა სამეფო, ეგრეთვე სამზღვანსი მისისი ყოველთა მეზობელთა მათ შტერით თავ-დასხმისაგან, და ჯნებისა, და ყოველთა მათთა წინააღმდეგობათაგან და განუწყესეს ყოველსა მას მსახურებასა ესე გვარსა, რომელსაცა შემძლებელიქმნენ ახლისამებო მონებისა თვისისა რკირთკად, დარკად და აღსრულებად.

2

შენკცისა ამას შინა კვალადცა აწ დამტკიცებულ კჳოფთ, და ყოველითურთ განუტრელებით მივიღებთ ამას, რომელ რომელიცა კეთილ-ნებეულ იქმნას მისის იმპერატორებითის დიდებულებისაგან, და დანიშნულ მმართველად საქართველოსა სამეფოსად ერთად რომელიმე მეფის-მეთაგანი, იგი იწოდებოდეს იმპერატორისა მოადგილედ²¹⁾, და ისინიებოდეს მეფეთ საქართველოსად, და მიეცეს მას

²¹⁾ თანხმად ტრაქტატისა, და წერილისაჲ მეფისა გიორგისა, დესპანთადმი მიწერისა: რათა სახელსა შინა ჩემსა არა აღაყენოს მეფობა ე. ი. რათა არა გაუქმდეს მეფობა ანუ მოადგილეობა ხელმწიფე იმპერატორისა მეფეთა გვარშია: ესე უნებდა ამა წესითა ვითარცა ძველადცა იწოდებოდა საქართველო ვალის ტანად სპარსთა ყაენებისა და თვით მეფესა საქართველოსას უწოდებდენ ყაენნი ვალი გურჯისტანისა.

თანაშემწედ მარადის მუნ მეოფად ერთი, რომელიმე დიდის რუსეთის დიდ-შემძლებელთაგანი, რათა მან მმართველობასა შინა მისსა განუმარტოს მას მისდაძი მიცემული იმპერატორებითნი ჰსჯულნი ბრძანებანი, და სხვანიცა ესე გვანნი, და რათა თვინიერ თანახმობისა მისისა, მან იმპერატორის მოადგილემან, და მუნ მეფედ წოდებულმან არა რომელითაჲ სახითა თვით თავით თვისით არა კადნიერ იქმნეს განწყესებად რომელისაჲ ჰსჯულისა, ბრძანებისა და რიგთა. და რათა არა მოაწეროს სელი მან მხოლოდ თვინიერ ხელმოწერისა მისდაძი განწყესებულისა მის თანაშემწისა, ამისთვის ჯერ-არს რათა თვითოეულთა მათ ბრძანებათა ანუ თუ განწყესებასა ზედა სჯულიერისა ძალისა მექონთასა ჰირველად მოაწეროს სელი დიდის რუსეთის დიდ-შემძლებელმან. მან, რომელმანვე დაადგოს ზემოაჲ ადგილი სელ-მოაწერისათვის მეფისა მის, და ამას მოხსენებასა კვადნიერებთ ყოვლად უმონებრივეთათა სახითა.—ამისთვის, რომელ ჰირველსა ამას შესდომილებასა შინა მიუცდილებლად საჭირო არს, რათა ამით განმსიარულებულ, და განმხსნილ-იქმნენ ერნი იგი, კიდრე ჰირველ განსკეპმდე. და ამას მეფესა აქვანდეს მხოლოდ სასელი მეფობისა, და სხვებო ყოველსა ჩვენ, ვითარიცა საწმუნონი მოხანი მივანდობთ უდიდებულესობისა კეთილ-მონებებელობისა, და ვითხოვთ, რათა მოგვეტეოს უკეთუ ჰყავთ მეტნი და უადგილონი წინადადებანი ვითარიცა ახლად იმპერატორსა სრულიად რუსეთისა ტახტისა ქვეშევრდომილებისა ჩვენისათვის კადნიერ ქმნილთა.

ესე კვალდეკ განხილვებასა შინა საჭიროდ იჩვენების, რათა სხვანიცა მგნებურნი თავადნი და აზნაურნი მსებებელობითა ყოვლად უდიდებულესისათა განწყესებულ იქმნეს სსკა-და-სსკათა სასამართლოთა შინა ადგილთა და მათ შორის ივინი იყენენ ჰირველნი, და მეორენი შემდგომნი მათნი რუსეთის მოხელეთაგანი თანამდებობითთა ამით შეკრულებითა, და ყოველსავე მას რაოდენ გზის სათანადო იქმნების მათ სასამართლოთა ადგილთაგან, მოხსენებად არა ჯერ-არს, რათა მხოლოდ ერთისა იმპერატორისა მოადგილესა მას,

და მეფეს მოახსენებდნენ, ანამედ ორთავე ზემოთქმულთა მათ გვამთა, რომელთადმიცა ჯერ-აწარსვე რათა ყოველსავე მოახსენებდნენ უმცირესნი ადგილნი უპირველესთა, და ყოველნი თანამდებ არიან მოახსენებად სრულსადმი შეკრულებისა. ხოლო სიმცირისათვის ადგილთა საქართველოს დაკსდებთ ესრეთ, რომელ საკმაო იქმნების სუთნი სასამართლონი ადგილნი, რომელთაგანიცა პირველი იწოდებოდეს ესრეთ ვითარცა კეთილ მხეხელ იქმნების სოკეტად, ანუ დეპარტამენტად სენათისა, სადაც ჯერ-აწარს, რათა იმყოფებოდეს ზემოახსენებული იგი მოადგილე, ანუ მეფე, და შემდგომად მიცემული მისდა თანაშემწე დადის რუსეთისა დიდ-შემძლებელთაგანი, და სამიანი მუნსუერთა თავადთა და აზნაურთაგანი. მუნსუ სათანადო არს რათა იმყოფებოდეს უპირველესი მეფე რუსეთისა მუნ მყოფთაგანისა მსედრობისა, რომელიცა შეკრულ არს უფროარე მათა კერძოთა ლეწისადმი და სხვანიცა მოსელები, ვითარცა ქართველნი, კერეთვე დადისა რუსეთისაგანი წყრილით მცოდნენი განწყობულ იქმნენ კგოდენი რაოდენიცა განხილვისამებრ საჭირო იქმნების.

მეორე ადგილი, რომელიც სათანადო არს, რათა იყოს ბრძანებასა ქვეშე პირველისასა, ჯერ-აწარს, რათა იწოდებოდეს სამეფოსა მართველობად, რომლისაგანცა სხვანი იგი სამთა მათ პროვინციათა შინა მყოფნი განყოფებიან თვითოეულად, და მათ ყოველთავე ეწოდებოდეს უეიზდნი.— ანუ თუ ვითარცა კეთილმხეხებელ იქმნეს კონიადგან სიმცირისათვის სამშეურობელისა სამეფოსა მას საქართველოსა. ესენი ყოველითურთ საკმაო იქმნებიან, ამად რომელ უკეთუ რომლისადმიცა მცხოვრებისა გარეგან სატასტოსა მის ქალაქისა მოუდეს დამჭირნობა მიუციალებლად, და წარმოვიდეს რომელთა მე სასივრითა სატასტოსა მას ქალაქსა შინა თფილისსა, ამისთვის არა-არს ადგილი ესე ვითარი რომელიცა განშორებით მდებარე იყოს უფროს ოთხისა დღისა სავალისა.

3

ჭალაქსა შინა თფილისს ჟერ-არს, რათა განწყესდეს წესი ზო-
ლიციისა, და განწყესოს ერთი მუნებურთა ჩინებულთაგანი ობერ-
ზოლიცმისიტრად, და მას მიეცეს თანაშემწედ ერთი დიდის რუსე-
თისა სარისისისა მჭონებელი კინშე, ამაღ რომელ მუნებურთა მათ ერ-
თათვის დიდად საჭირო არს ესე, რათა მით ღარიბნი მუნ მოსახ-
ლენი შემძლებელ იყენენ ჭალაქსა მას შინა განსვენებით ცხოვრებად,
და რათა გლეხთა მათ მაჭუნდესთ სასმარნი ნივთნი ჭალაქთათვის
თვინიერ ყოვლისა სხვათაგან შევიწროებისა, და რათავე იმოქმედონ
თვითთუელმან თავისუფლებით სელოვნება თვისი, და არა ესრეთ
კითარცა არს აზიის ჩვეულება, რომელ რომელიცა არს ძლიერ, მას
აქეს სავაჭროსა მას შინა ყოველივე მძლავრება, და მოსასელეთადმი
ჯუოფს შევიწროებასა.

თვით მასვე ჭალაქსა შინა თფილისსა სათანადო არს, რათა
განწყესდეს კვალდცა ერთი სასამართლო, და იწოდებოდეს სლოვეს-
ნად, სადაც ჟერ არს, რათა იეოს ზირველად მსაჯულად ერთი ჭარ-
თველთა აზნაურთაგანი, და მეორე მუნებურთა კაჭართაგანი, და მე-
სამე ასნაფთაგანი კინშე, რათა მათ, ოდესაც შესკდეთ საქმე სიტ-
ყვით სჩიკარი მამინ განაწიონ, განსამართლონ, და გარდასწყვიტონ,
თვით მასვე დღესა, რომელსაცა შინა მოჩიკარი მიკალს სჩიკრითა
თვისითა და უკეთუ არ ექმნების მათ ძალი, რათა განისამართლონ, და
სიყვარულთა შიკრიონ, მამინ წარიგზავნონ ორივე იგი სამეფოსა მმარ-
თველობასა, ანუ თუ ზოლიციასა შინა განხილვისა-მებრ საქმეთასა.

4

მჭონებელთა საქართველოსა შინა ვაჭრობისათა მეზობელთა
მათ ერთადმი განწყესოს სახელმწიფოსა შემოსავალთა სარკებლო-
ბისათვის ბაენი, რომელთაცა შინა ზირველ დელესტორად ჟერ-არს
რათა იეოს შთამომავლობით საქართველოსა თავადთაგანი, და ორნი
შემდგომნი მისნ იყენენ ერთი მუნებურთა აზნაურთაგანი, და ერთი

დიდის რუსეთისაგანი, და ესე საზაჟო იეოს თბილისის შინა და მათთაგან სამზღლკართა ზედა მთის ერთა სძარსთა, და თურქთასა დაინიშნადეს სამეოფად თვითოეული ქართველთა მოსელეთაგანა, და თვითოეული რუსთაგანი, და თუ რომელთა სამზღლკართა ზედა ჟერ-არს დადგენა მათი და აგრეთვე იმერეთის მხრით კადრემდისცა არ იქმნების უკანასკნელისა დესპანისა წარგზავნა ჰორტისადმი, და სახელობით განწყესება ფორპოსტთა მანდამდის ჩვენ აწ თქმად არა ძალ-გვიძს მათ განწყესებათათვის. და ესრეთ ოდესცა მაიოწვეით ჩვენ მუნ სათანადო არს რათა ესრეთ გზის დამტკიცებით იქმნეს საუკუნოდ თანხმობით განწყესება ადგილთა მათ სადაცა ჟერ-არს დაუენება რათა არა კლონ მუნ კაჭართა საქონლითა თვისითა, და სადაცა ჟერ-არს რათა მუნ აქენდეს თავისუფლებითა სკლას, რომელ ამით სახით მიეცნენ ერთ-გზის სამზღლკართა ზედა ბაჟი, და მიიღონ ბილეთი, და მიიტანოს იგი თბილისსა, ანუ თუ რომელსამე უკუყდის სასამართლოსა შინა, რომელ მეორეთ აღარ გარდაისადონ ბაჟი იგი. ხოლო უკეთუ როგორმე მოუღოდნულად, და უმეტრებით გამოატარებს, რომელსამე საქონელსა მათ ადგილთა ზედა, და სამზღლკართა ზედა, სადაცა დაუენებულ იქმნების სლვა კაჭართა, მაშინ კადრემდისცა დაჩეკოდნენ, თუ რომელია ადგილთა ჟერ-არს სკლას საქონლითა ამის ჰირველისა შეხდომისა-მებრ, არა მიადგეს მათ არა რომელიმე დასჯა. და გამოერთკას ბაჟი იგი თბილისს შინა, ხოლო ვინაიდუან სამეფო საქართველოსი აწ შეერთებულ იქმნა იმპერიისათანა უოკლისა რუსეთისა და მუნებრიგნი მცხოვრებნი იქმნენ უმათა უოკლად უადუსტესისა მონარხისად, მაშინ სადაჟე ამის შედგომისა-მებრ უბრძნოს კისდამიცა ჟერ-არს რათა მომტანელთა საქონლისათა მოზდოკსა შინა ქართველთა და სხვათაგა კაჭართა საქართველოზე მოსულთა, და მუნ საქართველოს შინა გარდამხდელთა განწყესებულისა ბაჟისათა, მეორად მოზდოკსა შინა არაჟა გამოერთკას და ეგრეთვე მოზდოკით საქართველოსა შინა მისრულთა, ვინადგან თანამდებ არიან განსრვილნი თბილისით; და ეგრეთვე მრავალნი ვა-

ჭარბი მისის დიდებულებისა, და აწ ჩვენის უოკლად მოწყალის ხელმწიფისა მონანი რუსნი, ქართველნი, სომეხნი და სხვანი, რომელნიცა გამოვლიან რა ეიზლარსა, მოზდოკსა და სხვათაცა ადგილთა, და მოაწკეიან რა ოართა შორის, მაშინ არა თუ მხოლოდ აძლევენ მათ განწყებულთა მათთა მისაცემელთა საქონელთა ზედა. არამედ ესეცა ფრიად ხშირად იქმნების, რომელ ისინი მომწუწრობითა ნივთ მოყვარებისათა, მოაკლებენ მათ უოკელსავე ნაქონებსა თვისსა და ამისთვის ვრაცხ თანამდებად ჩვენდა მოსსენებასა ამას, რომელ ჰირაკლსა ამას წინა მოსკლასა რომელსამე დიდ შემძლებელობისასა, რომელიცა რაოდენსამე ჟამსა დაინიშნვის სამეოფად საქართველოსა შინა მუნებურთა განწყებულებათათვის, მისდაძი სახმარ არს, რათა მუნ განკლასა შინა ჰქმნას მათდაძი, ესე, იგი თვისთაძი მტკიცე განწყესებულება ამა საქმეთა თვის, და შემდგომად ამისა მცირესა შინა ჟამსა შესაძლო არს, რათა იგი მცირედ სარაცხნი ერნი ძველთაგან დამონებულნი საქართველოთა მეფეთაგან ფრიად სუბუქად მოყვანილ იქმნენ კვალადცა თანამდებობითა შორჩილებასა და მონებასა შინა და რათავე საშუალ მოზდოკისა და საქართველოსა სადაცა არს საჭირო, განწყესდეს რაოდენიმე ფორპოსტნი, და დაიყენოს სამეოფონი კამანდნი.

არა მცირედრე ვრაცხთ თანამდებობაძვე ჩვენდა უოკლად ქვეშეკრდომობითისა ამას მოსსენებისა, რომელ თვითოეულნი მეფისძეთაგანნი, თავადნი, აზნაურნი და სამღვდელონი ართმევენ გამოსაღებთა განმკლეთა მათ, რომელნიცა კაჭარნი გაივლიან სამფლობელოთა მათ ზედა ანუ ადგილის ფესთა მსგავსად ბაჟთა და ესე სათანადო არს რათა იქმნეს დაეუნებული, ამაღ რომელ კაჭარი გარდახდელი ერთ ცხის ბაჟისა საქართველოსა შინა შემდგომად სადაცა განვირგებულარს სამხერაბელო ჩვენის უოკლად უაღუსტესისა, ხელმწიფისა სათანადო არს რათა მუნ იყენენ თავისუფლად მეორედ გამოსაღებთაგან ბაჟთასა; კვალად მათ სრულ-ჭყოფისათვის კადნიერ იქმნებით შეერთებად მოსსენებისა ამის, რომელ საზოგადოდ მო-

ბირებისათვის კითარცა ჭარტკელთა კერეთუ მეზობელთა მათთა ჯაჭართაცა განკრეფებისადმი ბჟეთასა, და განმხმობისათვის მათისა, არა კეთილ-ნებულ იქმნების განწყება ამისა, რათა დებულებათა ებრაჰამანის ჰორტიისათა აღილებდეს სამი ასსაზედა, დაფასებისა ებრაჰამანისა; და უკეთუ რომელმე ჯაჭართაცანი დაფარვისა სხნითა იქმნების მომტანელ რომლისაჲმე ნივთისა საქართველოსა შინა, რომლისა ნივთისა დამფარველთა, მაშინ გადახდესთ ესრეთ, რომელ გამოურთვას მას ორი წილი ნაცვლად ერთისა, რათა ამით სუბუქითა დასჯითა უმეტეს ადრე მოიქცეს ერი ახლად შემოსრული მალღისა მის იმპერატორუბითისა დიდებულებისა მონებასა შინა, და თვით ესევე ჰყოს ამას შინა, რომელ-მოიქცნენ მამულსაჲე შინა მოსახელეთადმი, და შესაძლო იქმნებისცა, რათა გამგონებლობითა თვისითა განაგრცონ კატრობა თვისი ბასრას, ბაღდადს და უშორეს ინდაისა შინა.

5

აწ ჩვენ სუსტითა ჩვენითა განზრახვითა კანდიერ იქმნებით უოკლად უმონესირიკესად წინ წარმოდგინებად ამისა, რომელ ადგილნი ანუ სამყრობილენი საკუთარნი მეფის ძეთა, თაკადთა და აზნაურთანი უოკელიკე იგი შემდგომადცა მათდაჲმე იქმნენ დაშთომილ. კითარცა ჰსჯულეირნი მათი საკუთარი, ხოლო უკეთუ რომლისაჲმე მათგანსა ძალითა, ანუ თუ სხვათა რომელთაჲმე უჭკროთა სხნით, ადგილნი მიძლავრებისა ებრა, მაშინ იგი სამართლით სათანადო არს, რათა განრჩეულ იქმნეს და მიეცეს იგინი ჰატრონთა თვისთა რომელთადმიცა ეშესაბამების სწორედრე მიცემა: და ესრედ მრავალნი ადგილნი მდებარენი სამზღვართა ზედა მთის ერთასა სჰარსეთისა, თურქთა და სხვათასა, რომელიცა არიან მჰყრობელობასა ჰქეჲმე მეფის ძეთა, თაკადთა და აზნაურთა, და სამღკდელთა ერთასა გვეჩვენების ჩვენ დაცვისათვის სახელმწიფოსათა უშიშრობასა შინა უმჯობესად, რათა ესე კითარნი ადგილნი მათგან გამოართმეულ იქმნენ

და ნაცვლად მათის მადეცესთ მათ სხვა შინაგან საქართველოსა, ანუ რუსეთისა შინა, და იგი ადგილნი დაშთეს სასელმწიფოდ სადაცა კეთილ განსაღულებით იქმნეს აღშენებულ სიმაგრენი გაბრთხილებითა თვის მეზობელთასა და ამითიცა განურებიან მრავალნი ტუუილსა ცილას წამებასა, და შესმენასა კითამცა ღა მათ აქენდესთ დაფარული შეერთებულესა ოარგულთანა, სოლო ოომელნიმე თქმულთა მათ ადგილთა მქონებელთაგანი შესაძლო არს რათა დაშთეს მასკე ადგილსა თვისისა ჩინებულისა მოქმედებისა მათისა, და შესაბამად დაფიცებისათვის, და დამოწილებისათვის თვისისა ქსეულეირის სელმწიფისადმი, და განწყოსოსცა წელიწადობით ჯამაგიანი. რათა ამით მეოფენი მუნ კითარცა მცოდნენი ძალისა და მდგომარეობისა თვისთა მეზობელთასა, შემძლებელ იყვნენ რათა აჩვენონ საარგებლობა.

6

ქარიეთა დედოფალთა, კერეთეე ქარიეთაცა მეფის რძალთაცა, და მეფის ასულთა, ოომელნიცა არ არიან გათხოვილ და წელთა თვისთა შემგზავნებით არა ძალუძსთ განქორწინებად, ყოვლად მოწყალებით ებოდოსთ შესაბამი გვარისა თვისისა უფლება რუსეთს, ანუ ქვეყანასა შინა თვისისა, და მათნი საკუთარი ადგილნი ჩვეულებისად იქაურთა წესთასა სოფელნი და სსკანიცა შემოსავალნი მიღებულ იქმნეს სასარგებლოდ უდიდებულესისა კარისადმი, სოლო მამაკცთა მათ მეფის-ძეი, მმისწულთა, და მმის-ძეთა მეფისა სახლისათა, ყოველთა მათ, ოომელთაცა სურთარა თვისის სიმრთელის ძალით, ანუ მოხუცებულებისა გამო დაშთებიან ქვეყანასა შინა თვისისა ისარგებლონ საკუთართა თვისითა ადგილითა. სოლო იგინი, ოომელნიცა თეინიერ იტვსა მიღებენ სურვილსა, და მოიწყეიან და შეუარდებიან ყვერსთა ესე კითარისა თვისისა ყოვლად მოწყალებისა სელმწიფისათა მიღებულ იქმნეს, მსასურებასა შინა და ნაცვლად მუნებუროთა მათ ნაქოსნუთა თვისთა მიენატოსთ რაიკეცა კეთილ-სებებულ იქმნეს, და თქმულნი აღიარცხოს სასემწიფოდ.

სამღვდელოთა თვის ვითარება არს უპირველესე აწ საქართველოს შინა სამღვდელოთა ერთი შორის ძე მეფისა ირაკლისა ანტონი, რომელსაცა აქვსთ ძეგლისა იქაურთა განწყობისა ებრ ტრულად კათოლიკოსობა, გურთხეულ არს სელმწიფობასა შინა ნეტარ სსენებულისა იმპერატორისა პეტრეს შინა არსიებისკობისა ცაარსისელოს და მუნ წარგზავნილ იქმნა განრიგებისათვის მუნებურთა სამღვდელოთა წესთსა, კერეთვე დაშთეს იგი მასვე თანამდებობასა, და სასელსა შინა,—თანასწორადვე სსენიცა ეპარსიითა შინა თვისთა მყოფნი მიტროპოლიტნი, არსიებისკობისნი, და ილუმენნი, ჰროტოპოზნი, მღვდელნი და დიაკონნი. და სსენიცა კველესიისა მოსამსახურენი თვითოეულნი წოდებისა ებრ თვისისა და ადგილთა მათთა სასელდობით, თუ ვითარნი, და რაოდენი არიან იგინი მიუცილებელად მუნ მიწეებისა ჩვენისა ებრ, ყოვლად მონებრივთა სახითა ჭყოფთ მოსსენებსა. და გინადგან განსკვნებული იგი უგანათლებულესი მეფე, და სამეფო მისი ითხოვდენ, რათა მიეღოთ სამოქალაქონი, და ზოლიტიკებრნი ჭსჯულნი, ამისთვის ჩვენცა მივიღებთ კანდიურებსა, და ამისთვისვე ვითხოვთ დიდისა ჩვენისა სელმწიფისაგან, რათა მიეცეს ბრძანება უდიდებულესისა უწმინდესსა სინოდსა, რომელ წარმოგზავნოს ჩვენთანა, ანუ შემდგომად ჩვენსა ერთი სამღვდელო ვინმე რუსეთისა სამიმპერატორობისგან მცირეს უამობით არსამანდარტი ანუ ილუმენი, კაცი მდაბალი და მეუდრო, რათა აჩვენოსთ მათ განწყობებულბანი აქაური საკუთარნი დღესასწაულობათათვის საუქმოთა, და სსკატაცა სასელმწიფოთა დღესასწაულობითა დღუთა.

სოფლო მიტროპოლიტნი, არსიებისკობისნი, და ეპისკოპოსისნი არა მქონებულნი ეპარსიისანი უკეთუ გამოჩნდეს ადგილი მათთვის, არამედ დაშთომილად, და უქმად, მაშინ მოსსენებისა ებრ მუნებურთა მათ სამღვდელოთა, და ჩვენგან კეთილ სებებულ იქმნების რათა

იგი დიდგინოს მუნ კერეთვე არსიზნდრიტი და ილუმენი ოდესაცა მათგან თსოვილ იქმნების, კერეთვე მიტროპოლიტთა, არსიებისკო-
ზოსთა და ეპისკოპოსთა, რომელნიც კბეპიან უადგილოდ ყოვლად
მოწყალებით ებოდოსთ მცირედი ულუფა საზრდო განსადიდებლად
ყოვლად უაღუსტესისა სხელისა. და კითხოვთ რომელ ყოველნივე
იგი სამღვდელთა წესნი იუენენ შეწყნარებულ, და პატივცემულ დირ-
სებისა ებრ ხარისხისა მათისა თანასწორად სხვათა ხარისხისა მე-
ჭონთა რუსეთისათა გინაოგან ქვეშევრდომილ ქმნილი იგი სამეფო
თვისისა ნებითა შეერთდა სამშენარტოროსა.

8

და მათთანავე წინა წარმოვიდგენთ ძველთა ჩვეულებათა საქარ-
თველოსათა, რომელიცა მუნ ჰბეის თვით დაწყებითგან მათით ესე
რომე უფროსლა თვითოველთა მეფის ძეთა, და თავადთა ყოვლად
სამღვდელთა საქართველოსათა ჰყავს აზნაურნი საკუთრად, რომელ-
თაგანთაც მათ აჭესთ მიწა მიცემული, რომელსაცა ზედა არიან გლეხ-
ნი დასახლებულნი, და მუნ ჰცხოვრებენ იგინი და არა რომელსამე
შეიწროებისა მიმღებლობენ მათთა კადათაგან; ხოლო ჟამსა ბრძოლი-
სასა წინააღდგომად მტერთა ყოველივე სრულებით თვითოველად
მასთან წარუღენ ბრძოლასა შინა და ესრეთვე ჟამსა ნადირობისასა,
და თუ ჟამსა მასპინძლობისასა მათთანავე იმყოფებიან სრულე-
ბით, და სახლთა შინა მათთა კითარცა აზნაურნი ერთბამად მათთა-
ნა ერთსა ზედა ტრავეზსა განსცხრებიან და ოდეს რომელიმე მათ-
განი არა ინებებს უმეტეს ყოფად უფალთა მათთანა, მაშინ კითარ-
ცა აზნაური დაუტყვებს მიწასა მათსა და სოფელსა და წარუღეს
თვისით სახლეულობით სხივისადმი, რომელიცა თვინიერ ყოვლისა
ნაკლულეკანებისა თვისადმი მიიღებს და მისცემს მასვე უპირატესო-
ბასა კითარიცლა აჭენდა ჰირველ მისა ჟამდმდე, და ამისთვის ყო-
ვლად უმონებრიკესად წინ წარმოდგომილ კჳყოფთ მათ აზნაურთა,
რომელიცა ყოვლისავე შინა საზოგადოდ გამოსადეგნი არიან და

უფროსად სამხედროს შინა სამსახურს, რომელსაც შინა არიან დაჩეულები და ესე არა კეთილ ნებეულ იქმნებისა, რათა უოკელივე იგი ჩამოართვით უოკელთა მათ შეატონეთა და აღირაცხენ იგინი სჯერათა აზნაურთა წესთა შინა, და ნაცლად ჩამართმეულთა მათ მიეცესთ თანასწორივე სამკვიდრებელი, იგინი ხმარებულ იქმნენ ღწონსა შინა უდიდებულესისა მსახურებისასა.

9

ხოლო რაივეცა შეეხების თქმად მადანთავის საქართველოს შინა მეოფთა, რომელიცა არს აჭროისა, გერცხლისა და სხვათა ნიკითა ესე არს რომელ წინა-წარუდგენთ ნებას ქვეშე მისის იმერატორების დიდებულებისასა, რათა გამოცხადებით მუშავობისათვის მათისა ებრძანოს წარმოსკლა განსწავლულთა კაცთა, და მუშანი გამოცდილნი იზოებინ სამეფოსა მას შინა საკმაო რიცხვნი, რომელიცა შესაძლო არს რათა მოისმარებოდნ სამუდამოდ თეთრის მიცემითა.

10

კითარცა მეოთხეს ჰუნეტსა შინა მორთმეულსა ჩვენგან სახელსა ზედა მეფისა და უოკლისა საქართველოსა სამეფოსა უმაღლესის მისის იმერატორობის მინისტრისადმი ნოტი, იუო ესე რომელ კითხოვით ჩვენ სამეოფად საქართველოს შინა ექვსი ათასი კაცი მაღალ დიდებულის რუსეთის იმერატორის მხედრობა, ესრეთივე აწიკა კადნიერი კიქმნებით უოლად უმოსწორივესად მოხსენებად, რომელ აწინდელის ამის მდგომარეობისამებრ ჰორეკლსა ამას შეხდომილებასა შინა რიცხვი მხედრობისა საჭირო არს²⁵⁾ კითარცა საზოგადოსა განსკვნებისათვის ეგრეთვე დამუშადრობისათვის აღმყოფობულებათა ჩვენთა მეზობელთასა, ხოლო შემდგომად ოდესცა

²⁵⁾ იგივე თუ უმე ესი მიუწერია. მიუწერია თვით გარსევან კავკაჟაძეს, რათა არა დაუშვინონ რუსთა მფარველობითი კავშირი.

განწესებულ იქმნების მუხ შესაბამი მეუდროება, და ეოკელეიკე მოი-
ყვანების შესაბამოასა შინა, მაშინ თუ რაოდენიცა რიცხვი მსედრო-
ბათა ჯერარს, ამის მიჰანდობთ სრულეებით განხილულობასა მისის
იმპერატორების დიდებულებისასა, რომელიცა შესაძლო იქმნებისცა,
რათა სანელდებით საიმპერატოროსა აქტის შინა დაინიშნოს, და
უკეთუ კეთილ-ნებეულ იქმნების, რათა ზემოხსენებულისა ამის მდგო-
მარეობისათვის აწ მეოფისა მას საქართველოსა შინა მსედრობასა
მოემატოს, მაშინ ეოკლად ჭეშმარიდობით კითხოვთ, რათა უკუნ-
ქვეყნისათვის სიძვირეთასა მოსყიდვასა შინა ჰრავანტისასა, ებრძ-
ნოს მუხ მეოფისა რუსეთისა მსედართ მთავარსა განმზადება მათი
კეთილ-ჟამიერად მუხ მეოფისა ბაზრის ფასისაებრ.

11

რაოდენიცა შეეცების დაწყებასა განსწავლულისა მსედრობისასა
საქართველოს ერთასა, რომელნიცა შეკრებად შესაძლო არს ესე, არს
რომელ ჩვენ მოხსენებად არა რა ძალგეჰმს, და ოდესიცა წარიგზა-
ნების უდიდებულესისა მისის იმპერატორების უმაღლესის კარისაგან
რომელიმე გვამი საქართველოსა შინა, და იგი ჯეოფს მუნებურისა
ერისა სამსედროსა აღწერასა, მაშინ დროსა მას წოდებული მეფედ
ითხოვს, რაოდენიცა სანმარ არს მოხმარებასა შინა მსახურებისასა
ერთბამად რუსეთისა ძლევა შემოსილისა მსედრობისათა, და სადაცა
იგინი თანამდე იქმნებიან წარსკლად, და მსახურებად მისის იმპე-
რატორების დიდებულებისა, თვისისა ეოკლად მოწყალისა, და შთა-
მაძელობით ხელმწიფისადმი უმწკერვალესითა ძალითა მსახურებისა
თვისისათა, ეგრეთვე განწესებულისა ჯარისაცა შესაძლო არს ოდეს-
მე აღმსურებულებისათვის რუსეთის საიმპერატოროსა მსედრობასა მო-
ხმარება მართოდ, განხილულ იქმნების საგმოდ აღსრულებისათვის
საქმისა და ეგრეთვე სამზღვართა ზედა მოსახელეთა არა ძვირად შე-
სკდების თაჲ-დასხმა და ოსრება მტერთაგან სხვა და სხვათა; და ამის
დაყენებისათვის არა კეთილ-ნებეულ იქმნებისა, რათა მუხ უფროსად

მეოფად დაწინაურდა ებრაძნოს, რომელ ყოველთა მათ, რომელთაცა ძალ-უძისთ მსახურება საჭერეულობათა აიძულოსთ მათ რათა იქონიონ იგინი, და ამით საკუთრად თვისთა დანებათა თაჲს იუენენ შემძლე-ბელ მარადის მზაყოფად:

აწ ჩვენ ჩვენითა სესტითა განზრახვითა ეადნიერ ეიქმნებით ყოვლად უმონებრივესად წინ წარდგინებად ამისა, რომელ მეოფნი გლეხნი სსკა და სსკა სამფლობელოსა ტუეკად წარუყვანილნი, ანუ გან-შენებულნი სსკა და სსკა მიზეზით სძარსეთს, ანუ თუ თურქს, თვი-საკე მამულსა მოქცეულ არა სათნო იქმნებისა, რათა საკუთრითა მ-დლის მონარობითისა მოწყალებისათა ებრაძნოსთ სახალსოდ გამო-ცხადება ამისი საქართველოსა რომელ ყოველნი, რომელნიცა მოიქ-ცევიან ჰირველსაკე თვისსა სამკვიდრებელსა აქამდე განშორებულნი, იგინი დაშთენ თავისუფლად, და აღიარონ წადილისამებრ თავისისა საცხოვრებელი ადგილი, რომლისადმიცა ენებოს აღრიცხვა თავისა თვისისა სახელსა ზედა სახელმწიფოსა, ანუ სხვისა უფლებისა ქვე-შე და რომელიცა მსგავსიერითა სურვილითა თვისითა, სადაცა იქმ-ნების აღწერილი საცხოვრებელად იგინი მუნ სამარადისოდ დაშთე-ბიან თვინიერ უცხოს ქვეყნის კაცთა, რომელთადმიცა თავისუფლად მეოფობა ესე, არა შესებით, რომელნიცა დაშთებიან ჰირველთა მებრ თავისუფლად, მას უამადის ყოველივე აღიწერებოდნენ, და ესე არა მიესდებისთ ესე კითარისა მოწყალებისათა, რომელ არცა ერთი მათ-განი არ დაშთებიან, და ყოველივე კვალადცა მოსურნე იქმნებიან, რა-თა მოიწიენენ სამკვიდრებელსა შინა თვისსა, და მისეგან ექმნების სა-მეფოსა მას არა მცირე სარგებლობა.

ესრედვე ყოვლად ქვეშე ვრდომებით წინა-დადებულ ყოფთ გლეხთათვის საქართველოსათა, რომელნიცა იმყოფებიან სამფლობე-ლოსა შინა თვისსა მეპატონეთსა, რომელთადმიცა გლეხნი იგი ძვე-ლადვე მუნებურითა სჯულითა კერ-განშორდებიან ესრეთ, რათა იგი-ნი აიყარნენ, მისეგან და მივიდნენ მეორისადმი. და ესრეთვე მეპა-ტონენი იგი კერ მიიღებენ მათ, და კატონებთ ესე იქმნების შემ-

სგავსებული წესთადმი ძალად დიდებულისა უოკლისა რუსეთისა სამხედროარსითა, რათა ვითარცა აწ სამეფო საქართველოსა შეროტეულ იქმნება ამის იმპერიისთანა და ამისთვისცა კადნიერ კიქმნებით უოკლად უმდაბლესად თხოვნად ამისა, რომელ მიეცეთ ბრძანება უდიდებულესობისა, ვითარცა წაღადემდრე, კერეთვე შემდგომადცა იგი გლეხნი, და ვაჭარნი, რომელნიცა იჩვენებინ მიწერილად, რომლისადმი მებატონისად ან თუ ქალაქისად მუნვე სამეფოსა შინა დარჩეს და დაჟეხოს, რათა მუნიდგან არა წარსულ იქმნას თვისისა სურვილისა-მებო სხვისადმი და რათა არცა გადმოსასლელად შემძლებელ იყვნენ რუსეთსა შინა, კერეთვე მსგავსად ამისა დაჟეხებულ იქმნეს, რათა გლეხნი რუსეთისანიცა არა ვიდადეს, და ესე დაჟეხოსით მათ აღთქმითა საშინელისა, და ფიცხელისა დაჰსჯისათა.

კერეთვე ვიდრე ამ დრომდე იყო საქართველოსა შინა ჩვეულება, რომელ მუნებურნი მებატონენი გლეხთათვის ჰყიდნენ ვინ როგორ რაოდენსაცა იჩებოდა, და ამისთვის არაკეთილ-ნებებულ იქმნებისა, რომ ესე ვითარი მსუიდეულობა აწ დაჟეხებულ იქმნეს და ებრძნოსთ, რათა განვიდონ არა სხვა გარ, არამედ ერთბაშად სახელულობით, და უძრავით მამულით თვისითა, უკეთუ აქვსთ მათ; და კერეთვე არა მიჰყიდოს თუ არა ქართველთა და დიდის რუსეთის მებატონეთა და კერეთვე ტყვენი, რომელთაცა თურქთა, სეზარსთა და სხვათაგან ერთა საჭურველითა სახელმწიფოსათა ბრძოლასა შინა გამოსსნილ იქმნებინ, მათდამი მოიქცნენ კერეთ, ვითარცა ეს გვარსა შემთხვევასა შინა იტყვიან რუსეთისა ტყვეთადმი, და რომელნიცა ესე გვართაგან გამოსსნილ იქმნების ვისგანმე, და ჰირველი იგი მებატონე მისი იჩებოს მისა თვისადმი კვლად მიღებასა, მაშინ იგი თანამდებ იქმნების, რათა უკუნ ზღოს დასაწყეული იგი თეთრი გამოხსნას ზედა, და ამის წინა-აღმდეგმას შემთხვევასა შინა სთანადო არს რათა დაშტეს უფლებასა ქვეშე მისსა, რომელმანცა გამოიხსნა, და ექმნეს ნება მისყიდვად ამისა სხვათადმი მინაგან საშეკლისა შინა, და არა მუხობელთა უნსო ქვეყნისა კაცთადმი.

13

კითარცა მეფის ძეთა და ძის-ძეთა მეფის ფაშიღლისათა, რომელნიცა მდგომარეობას შინა თვისისა ჰირველისა მეზრდოებისა ეგრეთვე თაჰაჯდნი და აზნაურნი, ეჭმესთ სარგებლობა ყოველითა ამით ჰატიკითა და ჩინებულებითა, რომელთაცა სარგებლობენ აზნაურნი რუსეთისა იმპერიისანი, და მიიღონ ეტეკორივე სხელსა ზედა თვისსა ღრამატა და ღირსებისათვის დიპლომი, და იმპერატორისა მსახურებასა შინა მიღებულსა ჩინისათვის ჰატენტი, ეგრეთვე სამღვდელთა წესთა მეჭონთა ეპარხიისა და მონასტერთა აჭენდეს იგივე ჰატიკი, კითარცაღა სარგებლობენ რუსეთისა სამღვდელთა ქრისტიანთა.

14

კაჭართა, მედუქნეთა და ხელოსანთა ერთა აჭენდეს იგივე სარგებლობა კომერციისა შინა, ესე იგი სრულსა კაჭარობასა შინა, და შემატება მოძრაჲითა და უძრაჲითა საქონლითა თვისითა, თვით რაიდალ აჭესთ სარგებლობა მისი სხვათა ამით იმპერიითა შინა მყოფთა; ხოლო ძველთაგან მოყვანილნი შეიწროებისაგან მტერთა მათ მეზობელთასა სიღარიბესა შინა, რომელთაცა არა მცირედი მიუღიეს შეიწრება მათგან მათ ჰირველსა შესდომილებასა შორის აქმისუბუქას რომელსაჲე განწყისებულებასა ჰირის ჰირ ზემოხსენებულისა მის რუსეთის მეშვიდრეთა;

15

ყოველივე სახელმწიფოთა სათხოვარნი აწინდელნი ან თუ შემდგომნი, და ეგრეთვე სხვათა მებატონეთა გლეხთა გამოსაღებნი სხვა და სხვანი სახელმწიფოდ თვინიერ რომელისაჲე საჭიროსა სასამართლოსა მსედრობათასა წარუდგენთ დიდსა მონარხობასა გასხილულობასა, და ყოველად მოწყალებისა მნებებულობისა ჩვენისა ხელმწიფისა იმპერატორებისასა, რათა მიეცესთ თავისუფლება, რაოდენცა დროსა

კეთილ ნებებულ იქმნების, და ესრეთვე ებრძანასთ მებატონეთა უსი-
ბისა ებრ ყოვლისა რუსეთისა იმპერიისა ჰსჯულთა ზედა განიწყე-
ბის რიცხვი მათ მხედრობათა, რომელთაგანიცა შესაძლო არს, რა-
თა განსწავლულთა აფიცართაგან, და აიაღოვისაგანთა ისწავლონ სი-
მხედრო ეგზერიციცა, და დისციპლინი, გაიწესა ჩვენ კადნიერ ვიქმნე-
ბით თხოვნად მისის იმპერატორების დიდებულებისაგან სახელსა
'ზედ ყოვლისა საქართველოსა ერთასა, რომელთაცა თვისისა ნებით
შთაგრდომილ ჰქეპს თავი თვის მონებასა მას. რათა ყოვლად მოწ-
ყალებით თავისუფლად ეგნენ იგინი მსუბუქ გონებობისა ებრ მათის
რეკრუტისა მოკრებისაგან და ეგრეთვე არა ისმარებოდენ იგინი მსა-
ხურებასა შინა ამას მხარესა აქეთ კავკასიისა მთისასა, ესე იგი შეე-
იცარიასა, ზირესიასა სამხელვართა ზედა, სადაცა დაუწყველისა ერის
ძლით თჳსიერ დიდისა შრომისა იგინი მსახურებისა განგრძობად
არა შეძლებულ არიან, და ისმარებოდენ იგი მხედრობანი შეერთე-
ბით მათთანა, რომელნიცა იმყოფებოდნ საქართველოსა შინა რუსე-
თის ჰოლკოთ თანა უდიდებულისა მსახურებასა შინა მხარესა მას
წინა აღდგომად ყოველთა მუზობელთა მათ მტერთა თათართა, სპარს-
თა და მთის ერთა და ეგრეთვე გამოზრდათათვის შინაგან სამეფო-
სა ზიგეტთა და ყარაულთა და ეგრეთვე ყოვლად უმონებრივესად კა-
დნიერ ვიქმნებით თხოვად ამისა, რომელ შემოსართლნი ამას ხლად
მოკრებულსა მხედრობასა შინა თავადთა, და აზნაურთა ძენი ყო-
ვლად მოწყალებით მიღებულ იქმნენ ობერ და უნდერ ოფიცირების
ჩინით და უკეთუ რომელიმე მეფის ფაშილისაგანი მამაკაცისა ანუ
დედათაგანისა ძენი მასვე რიცხვისა შინა მსახურებისასა მოსურნე
იქმნებინ შემოსულად, და უიჭოიდა ჰყოფენ ამას, მაშინ იგინი ყო-
ვლად მოწყალებით ჰატვის-ცემისათვის გვართა მათთანა მიღებულ
იქმნესი შტაბ-აფიცრობისა ჩინითა, და მიღებისა ებრ შტაბ-ობერ-
უნდერ ოფიცარნი ქართველთაგანი, რომელნიცა მხედრობასა შინა
იქმნებინ მსახურად მათ მოკმატებოდეს ჩინი განწყებისა ებრ იმ-
პერიისა ამისა, ხოლო ყარის კაცთა ყოვლად მაღლისა მონაზნობა-

თისა მოწყალებისგან დაენიშნოს, რადენიმე დრო მსახურებისა, რათა მათ კეთილ-უამიერად იცოდნენ, რომელ მსახურონ რა 10 ანუ 15 წელსა მისის იმპერატორების დიდებულებასა წინააღმდეგმად მტერთა რუსეთისა, და ქრისტიანობისა სახელისათა. ესე იგი ზირის-ზირ სპარსთა, თურქთა, ლეკთა და სხვათა ესე კითხრთა, შემდგომ შემძლეულ იქმნებინ, რათა მოიქცნენ სახლად თვისად, და წინაშე ერთ ქვეუნიერთა ერთა თვისთა თანა განადიდონ ჭეშა მისის უმაღლესის დიდებულების მსახურებითა, ერთგულებისათა, და აღასკუბეს მათ მონებრივისა ქვეშევრდომობით, ტახტისადმი უოკლისა რუსეთისა, და ამით არა თუ მსოფლიად შემძლეულ იქმნებინ ესმისაჲს რათა განამრავლან რიცხვი კაცთა სამხედროთა, არამედ ესე დაადგინეს მათ მსიარულებით წასულად უკეთუ ებრძანების თვით ვადრე სამხელვარამდე ინდიისა. სოფლა უკეთუ მდგომარეობა საქმისა მოითხოვს, რომელ შემდგომად მოკრებისა საქართველოსა რეგულირებასა ჯარისა, ანუ კვლადვე თუ შემდგომად დამტკიცებასა კვლადცა შემოკრებისა რადენტაჲ ქართველთა განუსწავლელთა ჯართასა, მშინ შესაძლო არს რათა მუნ მეოფმან მეფემან აუწყოს ესე ხელმწიფისა მოადგილესა და სამხელვლოთა, რათა ემსგავსონ მას შინა დიდისა მონარხისა სიმდალით მოქცევისა, და სამზღვარ უდონ მოკრებისა მას თვისთაგან გამოსაღებთასა, და მეზავობასა მსახურებისა მათისასა, რათა ამით მოწყალებითა მოუყანებულ იქმნენ იგინი სრულს გლეხკაცობის მდგომარეობასა შინა.

16

უოკელთა სასამართლოთა ზირეკელთა და უკანასკნელთა ადგილთა შინა განმგეთა და მოხელეთა ქართველთა, და რუსთა ღირსებისა და თანამდებობისა მათისა ებრ განუწყოსთ შესაბამი ულუფა მუნ მოკრევილისა სახელმწიფოსა. შემოსავლისაგან, სოფლა ესრეთვე უმცირესთა მოხელეთაჲ მიეცეს ულუფა მისკე შემოსავლისაგან განუსებულისა სამეფოსა მისგან და განსრულთა სახელოსა მისგან, და ნებით თვისით მუნ დაშთობილთა.

17

კითარცა მრავალ გვარს კნიაზნი, და აზნაურთაგანი საქართვე-
ლოსათა იმყოფებოდენ აჭამდე მსახურებას შინა კართა ზედა მეფე-
სათა და სხვათადა ადგილსა შინა სამეფოთასა, და აჭენდათ სხვა და
სხვანი ადგილნი სამოსკლონი, რომლითაცა სარგებლობენ თანამდე-
ბობითა ჰსტიკითა, და მსახურებდენ მეფესა და ჭეუენასა თვისსა
გულსმოდგინებით და ერთგულობით, ამისთვის უკეთუ მათგანთა
რომელთა აწ მოხურებისა გამო წელთასა და ანუ სხვათაჲ მიზე-
ზითა კვლადცა მსახურებასა შინა არა ინებონ შესვლა, არა კეთილ-
ნებებულ იქმნებისა, რათა ჰსტიკ ეცესთ ჰირველია მათთა მსახურე-
ბათა, და მოხურებულებასა, და რათა დაშთენ ჰირველსაჲ მას ჰს-
ტიკსა შინა, და მიერისთ მათ ჰსტიკი თანად-სწორად მათ თავადთა,
და აზნაურთადში, რომელნიცა დიდებულების მისის იმჟერატორების
მსახურებასა შინა იმყოფებანი.

18

მოყვანებისათვის მოყოფათ მუნ უშიშროებისა მდგომარეობასა
შინა, ჰირველ საქმედ ურაცსაჲთ ამას, რათა მივიღოთ სხმაარი გზ-
თხილება მეზობელთა მათ ჰარელთაგან, რომელნიცა შთამამკლობით
თვისით არიან ძველნი კასეთისაგანნი და ადგილი იგი, რომელთაცა
ზედა დაშენებულ არს აწცა კახეთისა, გარნა მათ შეურაცხვეუნი
ქსჳული ქრისტიანობისა, და ემოწინილებიან მახმადის ქსჳულსა, და
საშვალ მათსა არს დასახლებულნი ლეკნიცა; ესე ერნი არცაჲა მცო-
რედ არიან საშიში და არც რიცხვითა არიან უმეტეს სამა ათასიდ-
გან კიდრე ოთხი ათასადმდე; გარნა კნება მათგან არს ესე ჰირვე-
ლისა-მებრ, რომელ კახეთსა ზედა არიან დიდად მახლობელ და ცხო-
ვრებენ ჰირის-ჰირ თვით კახეთისა სამფლობელოსა ქალაქისა ქისი-
ვისა, და საშვალ მათსა არს მდინარე ალაზანი, რომელსაცა შინა გა-
მოდიან ცხენიანნი და ჭეუიითნი, მარადის მდგომარეობენ ერთი მე-

ორისაგან ქვევითისაგან ერთის დღის სავალსა და ადგილსა მას შონა თვინიერ მოხსენებულისა მის წყლისა არა რომელიმე მთა და ბოკრი არ იბოკების ესრეთ, რომელ თვით მშობითა ურმითა მსუბუქად შეიძლების სვლა. ესე ჭარულნი არიან ესრეთნი, რა იყონ საშინელ საქართველოსთვის, არამედ წარმოდგომილ არიან შესაყდრებელად, და სადგურად ყოველთა ღვთა ავაზავთა და თვით ომარხან ჰაერისისაგა ესრეთ, რომელ ოდესცა იგინი განიზრახავენ მოარბეასა საქართველოსა მიწათსა, მაშინ მოიწვევიან ჭარულთადმი და მიიღებენ თვისადმი მოსყიდვით მათგან სავალთა: და ყოველივე სხმართთა ნივთთა, და თვით მათცა თვისთან შეიერთებენ, და ამით განიმარჯლებენ ჯართა თვისთა, და წარიყვანენ მათგან გზის-მცოდნეთა, და ყველა უეზთა, რომელთაცა მახლობლად მოსახლეობითა უწყინს, სადა ანუ თუ რომელსაცა ადგილსა სცხოვარებენ ქართველნი გაუფართოებელად, და მოულოდებელად თავდასხმისა მის მტერთასა, და ესე არა უცნაურ არს, რომელ უკანასკნელი აგი შემოსულა ომარხანისა საქართველოსა შინა იყო იმაზედ გამოვლით, და მხედრობაცა მათი იყო მასთან. ესე თვით მცირე სამოთხე ჭარულთა მოქმედეს უმეტეს ამსცა, რომელ შემწუნარებლობას ორგულთა ქართველთა სამართლით სისიკვდიხოდ დასასჯელთა და სხვათაცა, და ეგრეთვე ყოველნი იგი ღვინი, რომელნიცა წარმოვლენ საქართველოსა შინა მოარბეისა, და აოხრებისთვის ოსმალს მხარედგან, მაშინ იგინი ზირველ მოიწვევიან ჭარულთადმი, და მუხითგან სწორედ მივლენ ასლაციეს.

19

ხსენისთვის ამის სუხტისა და უმატიოსა ერისაგან კითხოვთ ყოველად მოწალისაგან რათა მოგვერეს ნება ჩვენ, რომელ წარვიდეთ სამკვიდროსა შინა მათთა და აყუროთ იგინი, და დავეყოთ სხვათადასხვათა შინა ადგილთა საქართველოსა მოსახლეთა შორის, და რწმუნებულ-ვჭყოთ, რომელ შეერთებით ერთად უძლეველთა იმისის

იმპერატორების მხედრობათა თანა. ამას აღკასრულებთ მსუბუქად დროსა ზამთრისასა, და ადგილთა მათთა დავასახლებთ ქრისტიანებთან ნებით თვისით მოსურნეთა, რომელთაგანიცა თვინიერ იტყვის მომპოვების მრავალნი მოსურნენი, ამის მიზეზისათვის, რომელ ადგილი იგი არს ნაყოფიერ, სადაცაო მოდის პური მრავალ გვარი და უმჯობესი სსკათაგან, და ბრინჯი, და ესრეთვე ხალი, და პრეშუმის ხე, რომელთაგანც ხელოსანი საკმარნი რიცხვით აკეთებენ პრეშუმსა, და ესეცა შესაძლო არს, რათა თვით, მათ ჭარულთა აღვირ-ესნათ და დაწესებულ იქმნენ, გაიწა გინაიდგან დიდი ხნადგან შთადციკდენ მახმადის ჭსჯულსა შინა, ამისთვის, კრაცხთ უმჯობეს კითარცა ზემო კსთქვით, რათა განიუყენ სხვა და სსკათა შინა ადგილთა, რომელ ვნება რაიმე მათგან ყოფად შესაძლო იყოს, არა არს იტყვი ამას შინა, რომელ, ოდესცა მიაწევის მთადმი ზამთარისა დროსა შინა რუსეთისა, და საქართველოსა მხედრობა, რაოდენაც წარიღებინების კეთილ-განჯისამებრ, მაშინ იგი ყოველავე და თვით უპირატესნიცა მათნი არა დაუტყეპენ ამას, რომელ არა ჭეოხ ალთქმა ფიცისა, ამისთვის, რომელ იქმნენ იგინი მონად ქართველთა უკეთუ მსოფლიად მიეცესთ მათ ნება, რათა დაძთენ იგინი ადგილთა შინა თვისთა, გაიწა ესე პირთა რომელაცა არა ერთ გზის მათგან ქმნილ-არს, არამედ დიან მცირედ აღუსრულებათ, და უფროსი ყოველთა თვის გაიწადხომილან რჩევისამებრ ზემოთქმულთა მეზობელთასა, თუაქთასა, და ამისთვის კითარცა არა მოსანდობელთა არს საჭირო რათა გამოეყვინილ იქმნენ და დაესახლენ სხვა და სსკასა შინა ადგილსა; ხოლო რომელნიმე უმეტესნი მათ ერთა კეთილ-ნებულ იქმნეს წარმოგზავნად უმაღლესისა კარისადმი, ესრეთ რომელ გამოვლონ მათ მოზღოესა და უიზღარსა ზედა, და განიხილონ მდებარენი იგი ადგილნი. და უკეთუ მოეწონოსთ მათ იგი ერთ თვისით დასახლდენ მუნ, და ამასზედა უკეთუ თანახმა იქმნებან იგინი, ჩვენ კითარცა მონანი იმისის იმპერატორების დიდებულებისანი ნოტსა ამას კჭოფთ მოხსენებასა, რომელ შემდეგელ იქმნებან ფრიად მცირესა

ყამისა, რათა ჰქმნა კეთილი. ზაოდი აბრეშუმისა, ვინადგან ჩვენ რომელ კრის
ესე ამის საქმისადმი უფროსლა გამოსადეგი არი ან ვიდრულა სხვანა.

20

„ხოლო ჩვენ ვითარცა ახლად შემოსრულნი დიდის იმისის
იმპერატორებითის დიდებულისა მონებს შინა, შესაძლო არს, რომელ
უცხოებლობითა რუსეთისა განწყობულებისა და ჩვეულებისათა
საკუთრად ქვეშევრდომობითა ჩვენითა ესთქვით რაიმე ნამეტნავი და
უშესაბამო ამის ყოვლად უმონებრივესად ვითხოვთ შთამომავლობა-
თა ჩვენის დიდის სელმწიფისა იმპერატორისა, რათა მოგვეტეოს
ჩვენ მისითა სააწმუნოთა მონათა, რომელნიც შემოსრულნი აღსრუ-
ლებასა შინა ყოვლად მოწყალებით აღთქმულისა მმართველობისა
უდიდებულესისა ქსეულთა ყოვლით თურთ კარცხთ საქმედ, რათა
ჩაჩვენოთ მოსწყალებს ჩვენი თვით საქმით. ხოლო ჰირველსა ამის
შესაძლებლასა შინა არავისგან არს შესაძლო ყოველივე განჩეკვით
გამოცხადებად, და უფროსლა ჩვენგან თქმად, თუ ვითარ არს სარ-
გებლობა სსსელმწიფოსა, და ესე გვარავე ყოველთაოვის სსხმართა
სამფოსა საქართველოსათა აწ ქვეშე კურთხეულისა იმისის იმპერა-
ტორების დიდებულების მპყრობელობისა შეერთებული იმპერიისთან
ყოვლისა რუსეთისა. ხოლო ოდეს მივიწვევთ ადგილთა მათ მისის
დიდებულების კარისგან წამოგზავნილი თურთ, მაშინ უცილებე-
ლად ნაკლუდეკანებს ჩვენგან მოსსენებულობასა შეკასრულებთ, დაშ-
თომალსა მუნ სამესნივისა ანუ მეფისათა რუსეთისა უფროსად მეო-
ფისადმი არა დაუტეებთ; ყოველთა მათ ნაკლუდეკანებათა, ვინადგან
მეოფისა ადგილთა მათ შინა უფროს სუბექტად შესაძლო არს დანი-
შენად მისიცა რაივეცა იქმნების ნაკლუდეკანება, და სსკებრ ვითხოვთ
რათა ყოველივე ესე ღირს იქმნეს მალლისა მონარხობისა მისისა იმ-
პერატორებითის დიდებულებისგან კეთილ-განხილვას²⁶).“

²⁶) ნოტანი ესენი, ელიაზარ ფალავანდის-შვილის ნაწერნი აქენან
ღღეს უგანათლებულესა ირაკლის, მეფის ძის ალექსანდრეს-ძესა.

ესეთი იყო დაწეობილება ქვეყანისა სურვილისა-ძებრ თვით მეფისა. მეფის-ძეთა დაჟით და იოანე განიხილეს და დამტკიცეს წესდებანი ესენი. თაჲდთა კითარცა თანამზრახველთა მეფისა (უიმათოთა არა არსა საქმისა საქვეყნოსა არა ატყუდნენ მეფენი, რეცა ფეოდალთა მთავარნი) მიიღეს და დაინახეს კეთილად მფარველობა რუსეთისა, კანონთა ზედა ამათ დაფუძნებულად მხოლოდ მეფის ირავლისა-ძენი აუღონ, ჩახტანგ, ანუ იგივე აღმასსახ, მირიან და ფარნაოზ, — მრისხანებდენ მართვის კითარცა დასაღუწკათავის ქვეყანისა. მეფის-ძე აღექმანდრე აღრევე იყო ღატოლკილი სწავრისთა და მუნით ეჭადოდა, სწავრისთა ძალითა, მათ დარღვევასა.

მირი ესრეთისა წესდებისა წარუგდისეს იმერეთის მეფესა და მთავართა, კათოლიკოზისა ანტონის და რეკდენთამე მღვდელ-მთავართა. ამათ ესე კერ მიიღეს სიამოვნით, თუმცა ზასუსი ქალღმადონ არ აცნობეს, გარნა მოესმათ მაშინვე სიტყვით უსაფუძვლობა საქმისა. კიეთინამე იტუოდენ „ქართველნი სტყუედიბანო; კიეთინამე კართ-მანეთს ღელატობენო და სვანი იტუოდენ: კითარცა წყალ-წაღებულნი ხავსს ეკიდებიანო.

მმათა მეფისა აცნობეს ესე ქსნისა არაგვისა და კახეთისა მცხოვრებთა. განთესეს ყოველგან ჰაზრი ესე, რომელ დასაღუწკად მეფისა ირავლისა ოჯახისაო, ქმნეს ესეო; განსყიდეს კითარცა გარემულთა, ქვეყანა და მეფობაო და მოეღიანო სასუიდელსა განსუიდეულისასაო, — სასარებისა სიტყვიდან იტუოდენ ესრეთ მტურნი მეფისა გიორგისა და მოხელეთა მისთა მდივანთა და დესანთა!

LXX

მოვიდეთ პირველისადმი საგნისა.

ქსნო ზეტურბურლისა იმპერატორმან ჰელე აღსკდა საქართველოსა ტახტზედა მეფისა გიორგისა. გარსევან ჭავჭავაძემან აუწვა მინისტერსა, რომელ გვირგვინი სამეფო ბოძებული იმპერატორისა

ეკატერინა მეორისაგან ირაკლისადმი, დაიდგა თბილისის გაზრებისა და მისი სპარსთაგან, მაშინ ბრძანა იმპერატორმან ჰაელე უქმნან სხვა გვირგვინი და წარმოუდგინეს კოკალენსკის ხელთა²⁷⁾ და თვით ჭაჭაყაძის თანა მოსვლითა თბილისის სამეფოთა ნიშანსა. აჲ წერილითა კიკტორ კორიუბისა მეფისადმი 22 აპრილს, 1799 წელსა წამოგზავნილი:

უგანათლებულესო მეფეო,

ჩემო პატრიის-საცემო კეთალ-მოსურნე!

„განსაკუთრებითათა სიამოვნითა კჲგზავნი უმაღლესობისადმი თქვენისა, უოკლად უმაღლესსა მისის იმპერატორებითა დადებულესა, ჩემისა უოკლად მოწულისა ხელმწიფისა გრამატასა სხვათა თანა იწვეს ტიტურისა ნიშნებითა დასამყარებლად თქვენისა, ტახტისა ზედა სამეფოსა და შემდეგ თქვენსა უგანათლებულესისა მემკვიდრისა თქვენისა. ნიშნნი ესენი მოერთმევით უმაღლესობასა თქვენსა დანიშნულისა კარსა ზედა თქვენსა მინისტრისა მიერ მისის იმპერატორებითა დადებულებისა უფლისა სტატსკის სოვეტნიკის კოკალენსკისა, რომლისა დასწრებითა აღსრულდება უოკლივე სიწმინდით წესდება მეფობისა ზედა დამტკიცებისა. მასთანავე ერთად მომგზავრობს სრულისა უფლებისა მექონი მინისტრა თქვენი თავადი გარსეკან ჭაჭაყაძე, რომელმანცა ისურვა ანთა იქმნეს თანაზარი ესრეთისა მხარეულებითა თქვენთვის შემთხვევისა. ამასთან მოკალეობად ჩემდა მივიღე, წერილთა გამო თქვენთა მისას უგანათლებულესობისადმი განსვენებულისა კანცლერისა კნიაზის ბეჩილაროვკისადმი, მოკერთვით ზასიუსი, რომელ უოკლათ თხოვრათ თქვენთა ზედა სიკვდილამდე თვისისა გამოითხოვა მისის იმპერატორები-

²⁷⁾ ესე კოკალენსკი 1803 წელსა კნიაზმან ციციანოვმან ღიღს შეურაცხებითა ვანდევნა თბილისილამ რუსეთად.

თის დიდებულების კეთილ-ნება. ამით გამო ვაწიებოდა ნოტა მინისტრის თქვენს და მე არაა ვრაც სავსიოდ განკარგო. გულის სიწრფელითა მოგილოცა, თქვენო უმაღლესობა, მიღების გამო მით, მისის დიდებულების ყოვლად მოწყალების სელმწიფისა, მოწყალებათა, გარწმუნებ, რომელ განსაკუთრებითა მისის დიდებულების ყოვლად მოწყალების სელმწიფისა, მოწყალებათა, გარწმუნებ, რომელ განსაკუთრებითა მისის დიდებულების თქვენდამო განწყობილების გამო შემდეგაა არა მოკლებით მოწყალებათა. დასამტკიცებლად ამის სავსიოდ ვჭებდა მოკასისნო უმაღლესობას თქვენს, რომელ ყოვლად ქვეშევრდომობითა ვაწიებოდა თქვენის წარმოდგენითა, რათა არაა განსაკუთრებით შემდეგთა დროთათვის თქვენ მიერ სავსიოდ მიწერ-მოწერათა შესამოსლავათა მეზობელთა ზედა დადგინებულთა მოსულეთადმი, მისი იმპერატორებითი დიდებულება მოანდობს თქვენს ნებას, უფროა ამისთვის, რომელ ყოველნივე მიწერ-მოწერანი თქვენი შეიძლება იქმნებოდეს მინისტრის მიერ მისის დიდებულების, რომელიცა იმყოფება თქვენთან.—უკანასკნელ სურვილითა ვამოწმებ სურვილებლად თქვენის უმაღლესობისა, რომელ დესპანი თქვენი კნიაზი გარსეკან ჭაჭაჭაძე ყოველსავე დროსა ყოფნისა მისისა აქა, იქცეოდა სხითა მით, რომლისათვისცა მისის იმპერატორის დიდებულების იქმნა ღირსი პატივისცემისა. ამასთან დამატებული სიის ნიკთა წარმოკლენითა მისის იმპერატორებითა დიდებულების ბრძანებითა,—ვჭებე უმაღლესობის თქვენის მარადის კეთილ-მოსურნე და შვა მსახურებისა.

ლრაფი ვიქტორ კოზუბი ²¹⁾.

ს.-პეტერბურლით, აპრილის 22 დღეს.

1799 წელს.

ავტორის 10-ს, 1799 წელს, შემოვიდნენ თბილისს კოკა-

²¹⁾ ამა პირი წერილისა ამის რუსულად, რომლისადა ნამდვილი აქვს დღეს ირაკლი მეფის ძის ალექსანდრის ძეს.

ლესკი და თვით გარსკვან ჭავჭავაძე; წარდგნენ წინაშე მეფისა, მიულოცეს წყალობები და დანიშნეს დღე დაფიცებისა და წყალობითა გამოცხადებისა. 1 დეკემბერს სასახლიდამ ანჩის-სატის ეკკლესიადმდე იყო დადგენილი ჭარი ორპირად და შუა მათსა განვლეს მეფემან, დედოფალმან და უოკელთა, ლესურალი ლაჩარევი განაგებდა ჯარსა. კათოლიკოსი ანტონი, მთავარ კპისკოპოსი იუსტინე, არსენი თბილელი, იოანე ბოდბელი, სტეფანე რუსთველი იყვნენ მას დღეს ანჩისსატის ეკკლესიასა შინა მწირველნი. აქა დაესწრენ უოკელნივე კარის კაცნი, სარდალნი და მოხელენი, თვით დედოფალი მარიამ, მეფის სასლის-ძენი, რძალნი და ასულნი, რომელნიცა გარდა დედოფლისა დარეჯანისა იმყოფებოდეს თბილისს. თვით მეფე ციარავი და დედოფალი მარიამ თხოვითა კოკალინსკისა წარდგენ წინაშე საწიგნისა, წარვიტოსეს ფიცითი აღთქმა. რუსეთის იმპერატორისა ერთგულობასა ზედა, მოაწერეს ხელი შაშინ კათოლიკოსმან ანტონი დაადგა მეფეს გვირგვინი, გარდაიკიდა თვით ლეხტი წმინდისა ანდრიასა. იპურა ხელსა სკიპტრა, შემოირტყა ხმალი, გარემოიღკა ყარყუმის ზორფიერი და დასჯდა ტასტსა მორთულსა. თვით დედოფალმან დაიკიდა ორდენი ზირველისა სარისხისა ეპატირინასი და კარსკვლავი ორდენისა; ჩაიცვა კაბა ძვირფასი გარნოსტაით გარემოდებული, დაიდგა თავსა ჭილა გვირგვინისა ძვირფასი. მასვე დროსა შემკვიდრება დავით მიიღო 1-ლი ხარისხი ანჩას ორდენისა. ოდეს არსიდაკონმან დომენტი და მგალობელთა იწყეს ხელმწიფე იმპერატორისა და მეფის გიორგისა მრავალუბიერისა გალობა, მშინ იქმნა ნარიყალიდამ სირლა ზარბაზნთა. ესრეთ დამტკიცებული რუსეთისკან მეფედ საქართველოსა მეფე გიორგი, და შემკვიდრე დავით წარვიდენ სასახლესა ჭეკეთად; ეკკლესიადამ სასახლედმდე ორპირად იდგა ჭარი რუსისა და იკვროდა მუზიკა. მცხოვრებნი თბილისისა უძღოდენ ზურნითა, დაფითა და საყვირითა. უოკელნივე ესაროდნენ მეფესა განმხიარულებულსა რუსთა ძალითა. მეფე ქრისტიანი აღიდებდა მეფესა ერთ მორწმუნესა, მართლ-მადიდებლობისა მი-

საერდნობელსა. აწ განისკენს გუღმანს ლეშმანს, უბრძანა მეფეშან კეთი-
მის მოძღუარსა თვისსა: ძიკის მრევლად მეფობისა იმპერატორი
მართლ-მადიდებელია. მისრულთა სისხლესა, ულოცვიდენ საზღა-
ლი და მოხელენი ტრიფილემანს მწიგნობარმან წარსთქვა აამბიკო
ქებითა²⁹). ხელ-ჯოსიანმან თავადმან გიორგი ერისთავმან მოასკე-
ნა სიტყვაჲ ქებითა³⁰). მეფეშან გიორგიმ უბოძა თავითასა საღ-
დათსა ორი ახალი და მსკე დღესა თვითჲე უბოძა სადილად, მარ-
ხვისა დღეთა გაშო, ერთი ურეში დოში და ზურგთელი და ერ-
თი ურეში ლეინო; ათი კოდი სისირი და მარჯვლად წნილა კომ-
ბოსტოსი.

მეორესა დღესა მინისტრუმან რუსეთისა კოკალენსკიმ მოით-
ხოჲა ათა აგიცათისა ჯლთქმანს ზედა მოაწერონ სელი საზღაღსა
და კარისკაცთა, კოოლიკოსმან და მღვდელთ-მთავართა. ჭქმენს ესე
ყოველთა თანახმად ბრძანებისა მეფისა, ჟურთ 26 ნოემბერსა ამას-
ჲე წელსა, თფილისს კარი რუსისა და ლენინალ ღაზარევი აყენენ
მრევლად მეფისა და სატასტროისა ქალქისა. კჭტონებ ამაჲე დროსა

²⁹) ტრიფილი, დიდი მწიგნობარი, გარდამწერადი მრავალთა წიგნთა,
მეგობარი გერასიმე ლოდბარისა, რომელიცა ნიშნავს „სული მგალობელი“
მოკელა 1808 წელსა და დასაფლავა დომენტიმ ნათლის მცემლის მონას-
ტერსა.

თვით გერასიმე იყო გურული გვარით ანთაძე. ამან და ძმამან
მისმან ოთარ და შვილმან მისმან გიორგი, შემოიტანეს იმერული ეკლესი-
ური გალობა საქართველოს, ესენი მეფემან ირაკლი მოიხმო თბილისად და
კათოლიკოსმან ანტონი პირველმან უბოძა მათ მამული სოფელსა აღიანში,
და ესრეთ დაასახლა იგინი აქა. გერასიმე გარდაიცვალა 1808 წ.

³⁰) ესე სიტყვა ქართულად ვერ დაიბეჭდა თვისსა დროსა; და მე
ესთარგმნე რუსულად და დაბეჭდე 1846 წელსა (Закави. вѣстникъ №
1 за 1846 годъ. რომლისა რედაქტორი ვიყავ მე) ესევე დაბეჭდე მეო-
რედ იკორთისა მონასტრისა აღწერაში, დაბეჭდილსა ცალკე წიგნად: Опи-
сание Икортекаго въ картатинск монастырь. Тифлисъ 1865 года
და ჟურნალში საქართველოს სასულიერო მახარებელში.

იმპერატორმაჲს ჰაკლე უბოძა კათოლიკოსის ანტონას თეოტრა პარტუელა ანუ კრისეულა შემკული ძვირფასად სერაბიმ ქერუბინებათა.

LXXI

მტერნი მიიუმდნენ და იდუმალ ღირტკასიედნენ; მაშინ გაიქცა ალექსანდრე მეორედ სპარსეთსა და ბაბასანის შვილსა აბაზ მიწზას და სარდარს მისსა სულეიმანს ეახლა ყაზახასა. აქა იდგა ჯარი სპარსეთისა და ერეკნის ხანისა მკჳმად ხანის დასაწყობად საქართველიასა. მეფემან აცნობა ესე რუსეთსა და ესე იყო მიზეზი, რომელ მოვიდა თფილისის სსკაცა პოლკი რუსეთისა, რომელსაცა განაგებდა ლენურალი გულიაკოვი. ხოლო თავათი და განმტკედ ყოველთა საქმეთა, შემდგომად მეფისა განმსწეებულისა, რუსთა ჯარისა მასთან უოფნიითა, ნაცვლად მოწოდებულისა რუსთად კოკალენსკისა, იყო ლენურალი ლაზარევი.

სპარსთა, დროთა ამათ, აღრუელთა თვისისა ქვეყანასა შინა, ვერ იგდეს დრო საქართველოდ შემოსვლისა, და რუსთა განდევნისა. ბაბასანი განმზადებული ჯარებითა უკუ-იქცა სოლოთ დანარქნით, რათა ჭსდლიოს მესამოხესა მძას თვისისა ჭუსეისისა, გაყენებულსა ქვემო სპარსეთსა. ესრეთ უკუ-ქცეულმან შეიპყრა მძა თვისი, დასთხარა მას თვალნი და საქართველოსა მიეცა დრო განმტკიცებისა რუსთა ჯარისა მფარველობითა.

LXXII

ამასვე დროსა მოვიდა იბრაიმ ბეგი ახალ-ციხისა ფაშისაგან გამოგზავნილი თხოვითა, რათა მეფე შევიდეს სონთქარას სელამას მფარველობასა და აღუთქმიდა ახალ-ციხისა და სირულად სმცხისაგა შეერთებასა სამეფოსათან მეფისა, კითარცა იყო ძველად. მეფემან იწეინა და უბრძანა სრულად უარი. რუსეთისათვის გზისა გა-

საკეთებლად დაწალიდამ იუენი გაცოცხლდნო შინში კრისთის შვილი, გლახა ბაზანას შვილი და ნაცალი ქალაქის მივირტუმა სურგუნა-შვილი. მათინ ჩერქეზელმა კაცმა სიტყვა-მარჯვენა და სალცისას ფაშის მასლობელმა მოახსენა მეფეს: ბატონო მეფე და კარას-კაცნო დარბაისელნო: რომ ალგბთ კაცასიის კარსა, შეიძლებთა თვისსა დროსა დახშეასა მისსა? დახშეს კარისა ამის, უბრძანა მეფეს, იქმნეს დახშეს ქრისტიანობის კარისა: ამისთვის ჯვარა ქრისტიანი, რომელსაცა ეკსავთ, იქმნეს თვით მცველად კარისა, რომელსაცა თვით ჯვარცმული მასკედ დახშეს და განაღებს დასაცველად მეფობისა და მეფეთა, ოდეს თვით ჯვრ იქნეს საჭიროდ.

LXXIII

რუსეთის ჯარს მოუძღვა ლენარდ-მაიორი ლაზარევი სახელით იკან ჰეტროკიმი. ოდეს ისილა მან მინისტრი რუსეთისა კოვალენსკი დაასლოკებულად მეფისა, შექსწესდა შურიტა და არ აღასრულებდა არა რომელსაში მისის ბრძანებასა და არც თვით მეფისა სურვილსა. სულგომელებითა სავსე მეფე მერადინებდა ქმნას უოგელიე სთნოდ მისსა, უგოცანიდა საჩუქართა მას და დედოფალიცა მარიამ ემაწკალსა 20 წლის ცოლსა მისსა ქსენია სტეფანოვნას და ორსულსა, მეფის ასულნი მივიდოდნენ სანახავად და დროისა გასატარებლად მისის ცოლისა, და ესე გულ-გრილად მოეჭკოდა მათ. 24 ნოემბერსა ეყოლა ცოლსა ქალი, მეფემან თვით ინება ექმნას მას მიმჭმელად. უბრძანა განუცხადონ სურვილი ესე მეფისა თვით ლაზარევისა და ცოლსა მისსა. გარნა ცოლი მისი დეკემბერსა გარდაიცვალა და ქალსა ასაღობილსა ექმნა მიმჭმელად არა მეფე, არამედ დედოფალი მარიამ და უწოდეს სახელად ალექსანდრა, რომელიცა საუბედუროდ ამისა, ხასიათით დაუწუნარებელისა, მოკვდა 7 დეკემბერს.

მრავლად მერადინებდა მეფე მისსა ჰეტოვის-ცემასა. ბრძანა და-

ასათფლავონ გვამნი ცოლისა და ქალისა მისისა სიონისა ეკლესიასა; აღსრულონ ყოველივე სათხოვარი მისი მსწრაფლ და დაუყოვნებლივ. რაოდენა მეფე მეცადინებდა მისსა დაკმაბესსა, ეგოდენ ღუნარადი უჩვენებდა უსიამოვნებას მეფესა და მხლებელთა მისთა. გამოიყვანა მოთმინებიდამ მხლებელნი მეფისა დარჩია მედიქი, სულხან თუძინიშვილი ქალაქის მოურავი და თვით მინისტერი კოკალენსკი. ვერ აჩქარა ვერავინ სულ-გრძელი მეფე გიორგი.

მეფეს უნებდა წარუღენა რუსისა ჯარიდამ 400 კაცისა გორსა, დასასურსტელად მუნ მეფის-მისა იულონისა განძლიერებულისა. ურჩებამდ ლაზარევის ვერ მოიყვანა აღსრულებასა ესრეთი ჭარბი მეფისა დასამშვიდებლად აღრეულებისა. უნებდა მეფეს ჩამორთმევა საუფლისწულოებისა, რომლითაცა იყო დაგლეჯილი სამეფო, თვით სალდათნი ჯარისა ქსუჩხდენ ღენერალისა თვისისა უგვანობასა და სიფიჩხელესა და რადგანაც ექცეოდენ სალდათნი, ამისთვისა გამოსცა მეფემან ბრძანება ფიჩხელი, ყოველგან შეუკრან ზოგა გაქცეულთა სალდათთა.

მემაწიულე მეფე ურძობითა უგვანინდა ჯარისა მართ-მადიდებელსა დოშსა, ზურგიელსა და ლეინოსა, ლაზარევი ყელასა იწუნებდა. მხოლოდ მეფე ყოველსავე მოითმენდა და უბრძანებდა: უარა რაი აწყინონ გულ-ფიჩხელსა, გარნა საჭიროსა ღენერალსა: არც წყენითა მისითა, ვაწყენინოთ ღინიფედ კონორინგსა და ამისით თვით უმაღლესისა იმპერატორისა გაამსა. მომდურავსა ღენერალსა, მიუხინა შიღლი თვისი მეფის-ძე ითანე, და ვერცა ამან დაამშვიდა ამბოხი და მეშფოთე და მოუსვენებელი გული მისი.

ესოდენი აქნდა სულ-გრძელება მეფესა, რომელ არ მიხედა დაზარევისა აღშფოთებასა და თვით დაესწრო ცოლისა მისისა დასათფლავებაზედ თვით სიონის ეკლესიასა შინა და უბრძანა სისხლისა კაცთაცა ზეტიეი-ქსიკენ და ნეგეშდ მისის მიკიდენ და დაესწრენ მუნ. დღისა ამისთვისცა კვლად უბოძა სალდათთა მისისა ჯარისა თეფითა და ზურითა ხორავი მარხვისა დღეთა ცამო

დეკემბრისა თთვეში. მეფისა თხოვითა თვით კათალიკოსმან ანტონიმ ჟუგო ანდრძი გარდაცვალებულს ცოლსა მისსა ქსენიას. კერძა ჰმით, კერძა მრავალგვარითა აღესათა, კერძო მოიგო მეფემან გული განფიცხუელისა ღაზარევისა. ესე მისი გულ-ფიცხელობა იყო მიზეზი, რომელ 1803 წელსა, მოიკლა უბედურად აქნურად ესე დედოფლისა მარიამისა მხლებელისა ნიკოლოზ ხიმშიაშვილისაგან.

ეს ღაზარევი მოიკლა არა დედოფლისაგან, რომელსაცა მიაწერეს ესე, და არა ჭიბრაღისაგან. დროსა მას, როდესაც ღაზარევი მან ციციანოვის ბრძანებითა შემოართვა ჯარი დედოფლისა სისახელესა და შეიდა თვით ღაზარევი გამოსუყანად მისსა, იყო დილა და 8 საათი დილისა, დედოფალზე მოთხროვა დრო და მოთმინება: „შვილესა წარიღებსა სძინამთო.“ ღაზარევიმან ეს თხოვა არ მიიღო, გასედა და სტაცა ხელსა და მრისხანედ უთხრა: ესლავ გამოდითო! ჯარი კერძოციდისთ დიდ-ხანსო, მაშინ, მუნ მეოცმან თავადმან ნიკოლოზ ხიმშიაშვილმან მსწრაფედ ამოიღო ხანჯალი, და სცა ღაზარევის ძეგელში. ღაზარევი წაიქცა, და იკით ხიმშიაშვილდ მეორეს ეზოს ბაღიანთ გავიდა ქალაქიდან და გაიქცა ასალ-ცინეს და მუნ მოკვდა 1807 წელს.

შეესივნენ ჭარის-კაცნი და გამოიტანეს მოკლულისა აქნურდისა გეგმი, თვით დედოფალი დაჰსტრა ხმლითა მკლავში სომეხმან..... კატაქაშვილმან პოლიციის კვარტალმან, ჩასვეს ტრანსტრეკანსა იგი და შილი მისი მეფის-ძე ხუთის წლისა ირავლი და წარიყვანეს რუსეთად, და დასაღვურეს ნოვგოროდსა. მოკვდა ღაზარევის ხიმშიაშვილისაგან ცნობილი სხვათაგანცა მრავალთა, თვით მამბო დედოფალმან მარიამ.

LXXIV

1797 წელსა გაჩნდა ჭირი თბილისის ქალაქსა. მცხოვრებნი დაიხიზნენ და მოედნენ სოფლებსა. განსრულთა სოფლებად, გან

თსეს მომსურელი სენი ქართლისა და კახეთსა. მეფე ირაკლი, დედოფალი დარეჯან წარვიდენ კახეთსა; მეფის-ძე გიორგი და მეფის რძალი განვიდენ აჭაღასა და შეჭკრეს იგი ყოვლის გზით. ესე დრო იყო სეკდემბრის თთვესა და განსრულთა ქალაქიამ ადგილათ ჭზოკეს ბინა ტყეთა შინა, მთის ძირთა და სეობათა ხალა თბილისისა. დიდი იყო დროთა ამით ტყეუობა და კაება დიდთა და მცირეთა, ობოლთა და ჭკრიეთა, მონასტერნი და უდაბნონი, რომელთაჲცა წინ უძღადა ევთიმი მოძღვარი მეფისა³¹⁾ მოეშველნენ გახსნე-

³¹⁾ ევთიმი, შემდგომად სერაპიონისა წინამძღვარი ნათლის-მცემლისა მონასტრისა გვარით მჭედელა-შვილი, ყმა თავადის გარსევან ჭავჭავაძისა, ანუ მისის მამისა სულხანისა, წინანდლისა სოფლიდამ. შევიდა ბერობასა მეფის ირაკლისა დროსავე და იყო საყვარელი თვით ირაკლისა მეფისა, გარდაიცვალა შემდგომად მეფისა გიორგისა. — ევთიმი იყო დიდი მოღვაწე მეუღაბნოვე, სიწმინდით საესე. გამოსული მონასტრით მისასვლელად ხაშმისა სოფელსა, წარიტაცეს ლეკთა ტყვედ. მასთანავე წარიყვანეს სხვაცა ბერი ამფილოქე, ესე ამფილოქე ტანით მაღალი, გრძელ-წვერი და მხნე სხეულითა, ლეკთა მიიღეს პატივითა: ჰგონებდენ მას თავად მონასტერისა და ძვირფასად საგონებელად. ამისთვის შესვეს იგი ცხენსა და პატივითა მიჰყვანდათ, ევთიმი ტანით მცირედი, არა სახიერი და სუსტი, მიჰყვანდათ ქვეითად და იტყოდენ მისთვის უპატიოდ: მაგისთვის რას მოგვეცემნო შემდგომად ერთვის თთვისა ჰსცნეს ლეკთა, რომელ ევთიმის გამოსახსნელად წარუვლინა მეფემან გიორგი ოც-და-ათი თუმანი და მეორისა ბერისათვის ოთხი თუმანი: ლეკთა მოიხადეს ბოდიში და ესრეთ პატივით მოიყვანეს თვისსა უდაბნოსა.

შემდგომა ევთიმისა იქმნა წინამძღვრად დომენტი შანშეს-შვილი გვარით დავითის-შვილი ბაგრატიონი. იყო არხიდაკონად კათოლიკოზისა, ოდეს მეფემან გიორგი მიიღო სამეფო რეგალია.

წინათ ამისა და ამის დროსაჲცა, იტყვის დღესაჲცა ცოცხალი ნათლის-მცემლის წინამძღვრად ყოფილი არხიმანდრიტი იოანე ჯორჯაძე 78 წლისა, იყო ნათლის-მცემლის უდაბნოში 8 გადამღვარი არხიმანდრიტი, 18 მღვდელ-მონაზონი, 6 არხიდაკონი და 30 მსახური ღმ მორჩილნი.

თვით დავით გარეჯისა მონასტერში, რომელსაწა ეწოდებოდა ლავ-

ულთა ჰუროთა და ღვინითა, საჭმლითა და საქონლითა, მეუდაბნო-
თა ხელსა გაზღაიქუნს სეჟად ღვთასა და განგებულებისა მასისა.

რა, იყენ და 1799 წელსა 3 გადამდგარი მოთუცებისა გამო ეპისკოპოს-
ნი: დანიელ მანგლელი, ტიპოთე ნეკრესელი და კონიფანტე მოქელი იმე-
რელი; 6 არქიმანდრიტი; 28 მღვდელ-მონაზონნი; 14 არქიდიაკონნი და
60-მდინ მსახურნი. წმინდის დოდოს უდაბნო, თუმცა იყო დროსა ამასცა-
რიელი. გარა წირვა-ლოცვა იყო ხოლმე სიახლოსა გამო გარესჯისა ლა-
ვრასთან. 1011 დასუსტდა გარესჯა თუმცა მოღვაწენი ღირსნი არ აკლდა
და არცა მწიგნობარნი. აჰა ერთი წერილთაგანი. რომლისა ნამდვილი მე
მაქვს მოწერილი მემკვიდრის მეუღლისა ელენესთან.

უგანათლებულესა საქართველოს მეფის სძალს

უმოწყალეს ხელმწიფასა.

მდაბლად თაყვანის მცემელნი და მმადლობელნი, მლოცველნი ღვთი-
სადმი დღეგრძელობისა თქვენისანი. ვინადგან ჩვეულხარ მოწყალებისა
უღონოთა და გლახკათასა კეთილ გონიერებითა. აწ ჩვენ მდაბალთა და
უღირსთადმი განცხადნა მოწყალება უგანათლებულესობისა თქვენისა, მცნე-
ბისათვის საუფლოსა და ბრძანებისა ძველსა და ახალსა თეატრსა კვალად
„მიეცით მოწყალება და აჰა ყოველივე თქვენი წმინდა არს“ და კვალად
„რომელი ჰსწყალობდეს გლახკასა, აეასბებს ღმერთსა,“ და კვალად იტყვის:
„წყალობა მნებაეს და არა მსხვერპლი.“ ამათსა აღმასრულებელსა, ღმერ-
თმან აღგისრულოს თქვენც. აღნათქვამი თვისი. თქვენებრთა გვამათვის
განმზადებული სიხარულითა წმინდათა თანა ამინ, და ამას საწუთოსა ზინაცა
აღგისრულოსთ ყოველი სათხოველი გულისა ნებისაებრ თქვენისა. ესე ვუწყით
დამტკიცებით ნამდვილ, რომელ ყოველივე საწადი, თქვენი. ნებაცა ღვთისა
იქმნების.

თქვენი მოწყალება ფილონი და ერთი თუმანი თეთრი გვებოძა,
რომლისათვისცა კუალადცა ფრიადსა მადლობასა აღგიარებთ.

თქვენს უგანათლებულესობის მარად მლოცველი მდაბალნი
და უღირსნი ერთობით წმინდასა დავით გარესჯისა მოწას-
ტრის საესება.

აპრილს კვ.

წელსა ჩყი.

მეუდახიენი და მემოლოენი, შთამოსრულნი მათგან თჳისის უყუ-
თა, გამოსრულნი ჳლდეთა ნაჰალთაგან, კითარცა მერცხელნი ზუდე-
თაგან თჳისთა. ეჭმნებოდენ მსახურადა და ნუგეშინის-მცემელად ლტო-
ლვილთა სასლთაგან თჳისთა, კითარცა ანგელოსნი მოვარკელნი, ეს-
კენებოდენ იგინი მათ მოკლენილად ღვთისაგან. ღოცვა და იედრება
მათი, განწმენდდა ქრისტიანეთა გონებასა და განამსწეკდა მას, რა-
თა უძღოს განსაცდელსა. ესე მიამბოა დედამან ჩემმან, ლტოლვილ-
მან სასლობათა დროთა ამათ კასეთად; სდაცა მიმართეს საფარველ-
სა მეფის-ასულასა ბარბარესა მეუღლისა კახთა თაჳდისა სკიმონ
ენდრონიკა-შვილასა სოფელისა კეჭინსა, კაცისა გარდამატებულად მდი-
დრისა უმათა და მამულთა, მებატონისა 400 კომლის კაცისა.

LXXV

ოდეს მეფე ირაკლი მწუხარე გარდაიცვალა თელავსა, ჭირი ესე
იყო მიზეზი, რომელ მცირედითა კაცითა და არა დღესასწაულებით
გარდაიტანეს გუბია მეფისა მცხეთასა დასასაფლავებულად. არაგვისა
პირსა დადებული კუბო მეფისა მიიღეს მცხეთელთა და დასაფლავ-
ეს და კახნი აღარ გასრულნი არაგვის უგუ-იჭნენ კახეთად. გამე-
ფებულმან მეფემან გიორგი 1798 წელსა მოინება რათა მკელთა ჩუე-
ულებათა გარე მოსთხოკონ სომეხთა კათოლიკოსისა ლუკას მოს-
კუნება ლასკრისა. წარგზავნეს კაცნი და მოჰსტეს იგი გარნა სიფ-
რთხილთა დიდითა და შიშითა, რათა ქართველთა მეფემან არ მი-
ითჳისოს თჳისად საუნჯე ესე კწმიაწინისა. ვართაჲტმან გიორგი
ოშაკანმან და ათთა სხვათა მოასკენეს და დასკენეს იგი პირველ
სიონისა საკათედროსა ეკკლესიასა ნუგეშად ერისა. დღისით დაშ-
თებოდა აჭა და ღამით მიასკენებდენ ჩანჭისა სომეხთა ეკკლესიაში.
ინება ღმერთმან და განქარდა ჭირი. მეფე კერ ბედადა შესვლასა ქა-
ლაქად და ლასკრისა მომტანნი ეჩქარებოდნენ წასვლასა, მოვიდა
ბრძანება მეფისა, რათა დაშთეს იგი თბილისი მოსვლადმდე მისისა.

სომეხნი ქსთხოვდენ ქალაქისა მელიქსა დარჩიას უშეგლოს მათ ეს-
რეთისა გაჭირვებაში. ამან დააღონა მელიქი, მოქალაქენი სომეხნი
თბილისელნი და თვით კართაზეტი მათი თბილისისა, დროთა ამათ
ენისკოპოსოი ოჭანუზი თვით წარვიდა მეფესთან და კეედრებოდა რა-
თა ინებოს დაუბრუნოს ლახვარი ემძაწინსა. მეფემან დაარწმუნა იგი,
რომელ არა რაი აქვს ბოროტი გულისა შინა განზრახვა ლახვრისა-
თვის წმიდისა და უბრძანეს ჰატიკითა ჟეოროკანითა, სანუქრისა ბო-
მებითა და მადლობისა წერილისა მიწერთა კათოლიკოსისადმი წა-
რუკლინოს თვისისა ადგილსა, მაშინ, ოდესცა თვით და სახლობა
მისი ნახუენ მას, აღოცენ და ემთხვევიან. ეპისკოპოსიმან ოჭანუზი
მოსულმან მოიტანა ესრეთი ამბავი სამწესარო სომეხთათვის, რა-
მელნიცა დიდად ამბობდნენ, თუმაჲ კერა ჰბედავენ ცხადად თავისა
გამოდებასა მეფისა რიდითა. დღედა და ღამე ქსწუხდა მელიქი შეს-
რული თვითცა დიდსა ეპისკოსსა, თუმაჲ არწმუნებდა ყოველთა, რომელ
მეფე არ ინებებს ლახვრისა მიტაცებასა. კათოლიკოზი ანტონი,
თსოკილი სომეხთაგან, რათა ინებოს და მოსთხოვოს მეფესა ძმასა
თვისისა და თხოვნა მათი ლახვრისა, უარ-ჰყოფთა შუამდგომლობასა
რათა არა აწყენინოს მეფესა. ამისთვის მიმართეს არსენი თბილელ-
სა და მანცა კერა ჰბედა მისილა მეფესთან, რომელსაცა კერა ქსწუ-
ლობდა. დაღონებულთა და მოთმინებისაგან დაღაღულთა მიმართეს
ეთიმიის მეფის მოძღვარსა და ესე მოქალაქეთა თხოვნითა განღვი-
ძებული წარვიდა და მოახსენა კედრება ემძაწინელთა მამათა, ლახვრი-
სა მოამსვენებულთა. მეფე განრისხდა და უბრძანა ეთიმიის: უბრძანოს
მელიქსა ქმთაგონება კართაზეტისა, რათა შეიცადოს ესრეთი კვირა.
შემოწუნებულმან ²²⁾ მელიქმან მიქწერა მეფესა წერილი თავისა თვი-
სისა განსამართლებელი, აღუწერა ემძაწინელთა მოუთმენლობა და
სულ-ქსწრათობა მათი და დაარწმუნა მეფე, რომელ მარადის ერჩინის

²²⁾ მელიქსა ამან დარჩია ბებუთაშვილსა კუზიან მელიქად უწო-
დებდენ დიდსა კუზისა განო. მოკელა 1836 წელსა.

მათ მათსა მიუწდობელობასა, რომელსაცა შეაჩვიეს სომეხნი მზავ-
კართა და მატყუართა სძარსთა.

სწრაფელ განვიდა ხმა უოკელგან, რომელ მეფე გიორგი იდეებს
თვისდა ღახვარსა, შეიპირეს ეჭისნი მარჯუენი კანნი სომეხთაგანი
და ორი ერეკნელი თათარი კატარი და შეითქმენ იდუმალ წარადონ
ღახვარი ეჩმიაწინსა. მელიქმან დარჩიამ ჰსცნო ესე, შეასწუხდა ფრად;
მისცა საშურობილესა შეთქმულნი მუამბოხენი და უჩინა მტკელად ღა-
ხვარისა ქართველნი და სომეხნი აზნაურშვილნი, და მასვე დროსა
აწნობა მეფესაცა გიორგის ამაჰი ესე.—ესე იწეინა მეფემან მეო-
რესა დღესა ქალაქისაჲს განმზადებულმან ტიკითა, რომელიცა ელო-
და მას მტკერისა ზირისა აკლას და უბრძანა თვით დასაჯონ მუამ-
ბოხენი ქალაქისა ღახვარისა გამო ვითარცა სურს და ელოდეს მას.
15 აგვისტოს დღესა მიცვალებისა ღვთისა დედისა დღესასწაულსა,
მოხმანდა თბილისის სასლობით, შევიდა ზირდაზირ სიონის კველე-
სიასა და მოისმინა საღმთო ლიტურგია, მუნ სადაც ესვენა ღახვარ-
იანა საშუალ კველესიისა წინაშე ამბიონისა. შემდგომად წირვისა
მივიდა ღახვართან, თაყვანის-ჰსცა, ემთხვია დიდისა ღმრთიერებითა,
ილოცა მხურვალეებითა და მასვე დროსა ჰსთქვა ჭადაგება დეკანოზმა
სიონისა იოანე ოსეს-ძემან, მცოდნემან სომხურისაცა ენისა მწიგ-
ნობრობითა.

მეორესა დღესა უნებდა განემგზავრებინა, ღახვარი სომეხთა
კათოლიკოზისადმი საჩუქრებითა, გარნა მოახსენეს ჭარისა გამოჩე-
ნა ახლო თბილისისა. მეფემან ბძანა შეაყენონ ღახვარის წარკლენა.
მხოლოდ მისწერა წერილი ოქეკატორს ეჩმიაწინსა, გაუგზავნა ია-
გუნდის ბეჭედი და აღუთქმიდა ღახვარსა. დროსა მას მოერთოა მე-
ფესა გიორგის ეჩმიაწინიადამ წერილი შემდეგი, რომლისა ნამდვილი
მაჰეს მე სომხურად, დაწერილი 29 ანკარს 1800 წ. ²¹⁾

ბატონო მეფეჲ! თქვენმა უმაღლესობამ 1798 წელსა ითხოვა

²¹⁾ აჲა პირი ღვით ნამდვილისა (35 აკლია).

წმინდა ლავკარი განსაკუთრებულად ჭირისა და უწმინდესმან პატრიარქმან ჩვენმან აღიღეს იგი სამინჯლას მის ადგილისაგან ნოემბრისა თთვესა დაწეებითსა რაცხეებში სელითა საყვარელისა მმისა ჩვენსასა იოანე არქეპისკოპოსისასა და ოდეს მოაწია მან თქვენთადმდე, ქრისტეს მოწალებითა განქარდა ჭირი. წასულთა დროთა ესა სულ განთლებულასა მეუფასა მამისა თქვენასა და რავდენჯერმე იყო წარმოკლენალა იგი და შემდგომად ჭირისა განქარებინა და უეუ ქვეულად მსწრაფლ ჩვენსა. ამისთვის თქვენის უმაღლესობისადმი ჟერ იყო რათა ენება დაბრუნება მასა ლავკარისა შემდგომად განქარებისა მის ჭირისა. თუმც რავდენჯერმე მოიწერა თქვენის უმაღლესობისადმი სულ-განთლებულმან პატრიარქმან, და თქვენ აღუთქმადით და არა უგზავნიდით ესრეთ, რომელ აღსრულდაცა თვით კათოლიკოზი. ჩვენ დაპთომილნი ოზლად, მწუხარედ და შემუსრული გულთა, გვეჭირებინ ვითარცა წმინდა ლავკარი, ეგრეთვე მცველა მისა მმა ჩვენი ოქსანსე არქეპისკოპოსი, რომელმანცა ჩინებულად იცის უცხოთა ქვეყანათა ენები და სიტუვა ნიჭებული დიდ სახმარია წმინდისა ამის სადგურისათვის და ჩვენთვისაცა გაჭირებულთა დროთა ამათ გამო აგერ წელიწადი და სამი თთვეა რაც მოდიან მლოცველნი შორის ქვეყნებიდან და ვერ მსედველნი წმინდისა ლავკარისა ტაირან და უკუნ იქვეყიან. დღათა დღეთ განაფასებას სმა ყოველგან, რომელ წმინდა ლავკარი დატეეკვდა თბილისსა. ესრეთისანავისა მიზეზად არა ხართ თქვენ, თქვენო უმაღლესობავ: ამისთვის, რომელ არა ეთანხმება მეგობრობასა და მეგობრელობასა თქვენსა, რომელნიცა მამა-პატარაგან თქვენთა გაქვთ მოცემულნი ერთადმა ჰაოსანთა და წმინდისა ემთაწინისა. ამისთვის მე მწუხარე მოხუცი მინას ეპისკოპოსი და კრება სულადრი წმინდისა მონასტრისა ეპისკოპოსისი, ბერნი, და სხვანი მამნი კედრებითა და ცრემლითა გთხოვთ თქვენ ჟერ-გვირგვინსანსა, საყვარელისათვის ქრისტესისა, ნუ დაგვიტეკებთ ნურცა ჩვენ, ნურცა სახლსა ჩვენსა უნუგემოდ. სასიხარულოდ ჩვენდა კვაბრუნეთ წმინდა ლავკარი იოანე

ეპისკოპოსითურთ, რომელიცა ესოდენსა დროსა ტყუილბასა შანს არიან. ესრეთ აღსრულებისა თხოვისა ჩვენისა, ყოვლად ძლიერა ღმერთი წყალობითა აღასრულებს თქვენსაცა თხოვნასა და დაგიცვამთ თქვენ და შვილთა თქვენთა მშვიდობითა და კეთილ-ცხოვრებითათა მთავრეულობითა. იუკენით სიმართლათ, დიდებულო მეფეე, სადადებულად შეფთო შეყვასა ქრისტესსა და სასიხარულოდ შორწმუნეთა, და ნუგეშად გულისა კეთილად მაკედრებულისა თქვენისა ღვთისადმა უმდაბლესი მინას არსაეპისკოპოსი, მსახურა ნათელ-მოსილასა წმინდა ემიაწინისა ტასტისა, 1800 წელსა, 29 იანვარსა.“

ლასკარი კერ წარუვლინეს, წარუვლინეს იმედის წერილა დაუფარველობისა საუნჯისა ამის წმიდისა ემიაწინისათვის.

ესრეთ დასცხრა დროებით ყოველავე აშოხი ლასკარისა გამო, რომლითაცა გოგნენ, განიგმირა უფალი ჟვარსა ზედა, სოლო მეუტიეი მისთვის მასკე, რასაც იტყუანს სომეხთა მეასტორიენა და თვით ჩამიანის თვისისა წიგნისა ტომსა მეორესა, გვერდსა 344, წერილთა ამათაგან სსანს, რომელ ლასკარი ესე იყო თვით, იგი, რომლითაცა განიგმირა დავით დვინელი 193 წელსა და არა ქრისტესი, ვრცლად დავსწერე მას ზედა რუსულად წიგნსა ჩემსა Жизнь святыхъ Грузинской церкви. Тифлисъ 1850 года.

შეიძენონ ესეცა მათ, რომელნიცა ზღაპრობით უწოდებენ მას ლასკარად ქრისტესსა: ოდეს კჳრკეს ჟვარი ქრისტესი და ღერძმანნი იერუსალიმისა, მწირალთა მადროეთა და თვალთ მხილველთა, აღირიცხესა ნიოთნი ნაპოვნი მიწისა ქვეშე და რიცხვთა ამით შორას არა არს მოსესენებული ლასკარი და გარდა ამისა არცა ერთი ძველთა მწერალთაგანი არა მოიხსენებენ ლასკარსა ამას ლასკარად ქრისტესსა. სოლო მწერალნი სომეხთა და თვით ჩამიანნი აღწერენ ლასკარსა ამას კითარცა მას, რომლითაცა განიგმირა და მოიკლა წმიდა დავით დვინელი და არა თუ ქრისტე.

მრავალი რამე აქვსთ სომეხთა ეკკლესიასა, მიღებული წესდება და არა ჭეშმარიტი წმინდათათვის მოთხრობა. არა არას განსაკუთრე-

ლი! ესრეთ განხეულთა სომეხთა არ შეუძლიანთ სხვად უოფა, ეძიებენ საგნითა მრავალთა დამტკიცებასა და კერ დანუკაპირებით, რადგანაც არ არის მათ შორის ერთობა არც კეკელისისა, — ერთისა მეორისაგან დაშორებულისა, არც ხალხთა ერთობისა, რადგანაც არა აქვსთ დგომა ერთსა სამეფოსა და ანუ ქვეყნასა. დანუკაპირებისათვის ქართველთა თანა სომეხთა მეფეჲს გიორგიმ მისცა ნება კართავთესა მათსა, რათა აორდანსეჲდ განსვლა მათი იუოს ერთობითა ქართველთა თანა, ესე იუო მეფობისა მისისა ორსა წელსა. შემდგომად 1803 წლამდენ კნაზმან ციციანოჲმან განმეჲს საქართველოსმან სომეხთა მოძულემან ბრძანა რათა სომეხნი არა აღირეოდენ ქართველთა მართლ-მადიდებელთა თანა და ამისთვის სრულად განაშორა იგინი.

LXXVI

1. ამაჲე დროსა გარდაიცვალა სომეხთა კათოლიკოსი ლუკა. აცნობეს ესე მეფესა გიორგის იოსებ მიშვარბაშის სულითა, რომელიცა იუო მამა კასილისა ბუჟთოკისა ლენერალ ოტინფანტერისა ჩინისა გარდაცვალებულისა 1859 წელსა. ამაჲე წერილთა უბრძანებდა მეფე სომეხთა ეპისკოპოსისა (ერეზას ძეგლთა მეფეთა ჩვეულებითა ქართველნი დამტკიცებდენ მათსა კათოლიკოსსა) აღირეონ იოსებ არღუთაშვილი რუსეთსა მეოფი. აჲ ნამდელი წერილი სომხურად და თვით თარგმნილი ქართულად, კითარცა წარუკითხეს მეფესა გიორგის. ესე თვით მამისა ჩემისაგან იუო თარგმნილი და მისჯანუე დაწერილი ქართულად.

„ნათელ აღებულისა სასწაულ აღდგომელისა საუდრისა წმინდისა ეპისკოპოსისა მსახურთა სამღვდელთა მოწესეთა. ერებულთა ძმთა, ესე იგი ეპისკოპოსითა, მოძღვართა და მოწესეთაგან დიდისა წადიდისა ქრისტეს მიერ ღოგრა და კურთხეჲა უხე-მოწყალება და დამცველობითი მადლი, და წმიდათა ამთ ნაწილთა შეწყენა მოგხსენდესთ, უოკლად უპეტოისნოსო, უმადლესო მეფეო უოკლისა საქართველო-

საო გიორგი, იყავნ კუთხსეკა წმინდისა ამის საუდრისა ბოთ, ასუღთა და ყოველთა სანლეულთა თქვენთა ზედა, იცოდეს კეთილ მსახურებაჲს თქვენსა, რომელ დასწერს ბრძენი სოლომონ: კითარმედ გუღნი ბეფეთანი ხელთა შინა ღვთისათა და რომლისა მიერ კერძოსა ესესოს, მიერ მიმდროიკოს. კერეთე თქვენისა უმაღლესობისა გუღი მნებებულბას; ჩვენ მტრიალთა და მგლოვართა თვის სუტემინისცემას; კინადგან უმაღლესობა თქვენი დამდაბლებულა ჩვენდაჲ და გეობდებინათ ჩვენ უმეცართა მონათათვის წერილი სიყვარულისა და მოწყალებისა ხელათა სარწმუნოთა თქვენისა მარაშქარბაშისა იოსებისთა და ტერარაქილ დეკანოზისათა, რომელიცა ჩვენ წერილი იგი თავსა ზედა ჩვენსა მივიღეთ და სისარულთი წარკივითსეთ და ნუგემინის ცემა იგი მიცვალებისათვის სანსტრელისა მამათ მთავრისა ჩვენისა უფლისა ლუკა უწმინდესისა კათოლიკოსისა, და ფრიად ნუგემინის ცემულ კიქმენითა, და კითარმედ ნიშნათ ჩვენისა სიყვარულისა და ნიშნად თქვენისა მწუხარებისა გეობდებინათ მშენიერი ნათსიზი გარდასხურაჲი, რომელიცა დიდის მადლობით მივიღეთ და მისთვის სავარებულად წასთქვის კუთხსეკა თქვენისათვის უმაღლესობისა; რომლისათვის ესთხოვეთ და კვალად კთხოვთ, ანთა მეუფეჲს მეუფეთაჲს, და უფალმან უფლებათმან მოგანიჭოს თქვენ ცხოვრება გრძელი და ნაცვლად ამა ჩვენდაჲ ბოძებულისა ნიჭისა, მოგანიჭოს ნიჭი სუფუნო, მარადის კუთხსეკითა და განძლიერებითა თქვენითა და გეოსთ სუშინელ მტერთა ზედა ჟვარისა თვისისათა. ხოლო რომელიცე სულეირისა მამისა იოსებ არხიშვიტისათვის გეობრძანდ კათოლიკოსად წმინდისა ამის საუდრისა, კერეთ კითარცა მამათ-მთავრისა სიყვარულისა ანხიენისკობლისა მინასისა თუმიცა მოგეწერათ, სიმაართლად ფრიად კეთილადს ბრძნება თქვენი და თან კმაობა ანს ნებისა ჩვენისა. კინადგან რარ-გზის კიქნებით ჩვენ კრება წმინდასა ამის შინა ტაძარსა გამორჩევისათვის კათოლიკოსისა, და მას შინა აღვირცხეთ დიდნატივით იოსებ არხიშვიტისათვის და ღირსად ესაჲედ სეჲედ მპურობულად წმინდისა ამის საუდრისა. გარნა შემდგომად მქმანებულთა რაოდენთამე ს-

შინელთა მიზეზითა, კერძარა კიკადნიერეთ ჩაწერად მუჟალამსშინა; მკერამ შემდგომად თქვენისა ბრძანებისა, შეკმადათ მუჟალამა იოსებ არხიკოსკოპოსისათვისცა და კონსტანტინოპოლის პატრიარხისა დანიელისათანა. ესეცა ჩაესწერეთ კითარცა დაგვეწერა მინას კართაშეტიისათვისცა, აჲ ჭეშმარიტებით ჟერ არს თქმა, რომ იოსებ არხიკოსკოპოსი არს კრებული წმინდისა ამის საუდრისა, და ემიაწინისათვის მრავალსა შინა წელსა მრავალ-გზის შემატებული და ყოველთაგან აჲ მოწონებული არის მაგისი კათოლიკოსობა. რომ არა აქეს ყოველითურთ ჩაქლებობა რაიმე არც კეთილის მოქმედებითა, არცა ასაკითა და არცა გაართულებითა; მისა კურთხეულმან გაკრძან ჩვენმან მოუწოდონ მას და დაუტოყონ კათოლიკოსობა უკეთუ მასცა არა აქნადეს შიში რაიმე გაესაქადენი ანუ მიზეზად, მოკიდეს, ინებოს, მობრძანდეს, მიიღოს ჩვენი სჯულჩინებო და სანებებულო და შესაწყნარებული არის.“

„უჩინასნელ გკვედრებით, რომ ქრისტეს შემსხები წმიდა ღვთაარი იგი ოქანეს ვართაშეტიითურთ გვიბოძოთ.“

მლორეელი თქვენი ქვემო აღმუჟდველნი
მინას, გრიჭერ, სიმონ აღექსანდრე ლოც- იოაკიმ არხი-
არქიკ. ათურაკალ; კის დამწყებით; ეპისკოპოსი
სტეფან არხი- ასტკა- ანდრია, ბარსილ, თადეოზ.
ეპისკოპოსი წატურ

1801 წელსა, იანვრის კთ, ემიაწინის.

ზსუხად ესრეთის თხოვისა ღვთაისათვის, აცნობა მეფემან რომელ წარიღებს მას ახლად დანიშნული ოქკარტერი იოსებ ემიაწინს, რომელსაცა ელოდდენ ქალაქსა თბილისს, რუსეთისა გზით კერცა ამან იოსებ, არ მნასავმან თვისისა ტახტისა, კერცა სხვათა, — კერ წაიღეს ღვთაარი იგი. მხოლოდ შემდეგ გარდაცვალების მეფისა, მინისტრმან რუსეთისა კოკალენსკიმ სომეხთა თხოვითა უბრძანა ანუ ურჩივა წარვლენა მისი ემიაწინს.

LXXVII

კითარცა მეფეთა ტომი და მეფის-ძე და მეფე, იყო მეფე კიორ-გი ღირსებითა აღსაესე. მრისხანე ბოროტათვის, მძლავრი ამითთვის და მეშფოთთა, მდეკნელი მდეკნელთა, მრცმელი მრცმელთა, მსავე დროსა ტკბილი კაცთადმი ტკბილთა, მშვიდი მშვიდობისა მოყვარეთადმი, აუჩქარებელი მეუდროთადმი, ნუგეშინის მრცმელი მწუხარეთადმი, ობოლთა და ჭირიკთა შემწეალებელი; მცირედთათან იყო მცირე, მდაბლთა თანა მდაბლი; მღვდელთა ჰესტიკის-მრცმელი, დიდთა კაცთა-თანა უოკლად დიდებულთა, მეტადრე მამინ, როდესაცა როგორ-მე განარისხებენ მას ანუ მომატებულთა და განუზომელად თქმულობითა სიტყვათა ანუ უჩადრისითა ლექსითა, ანუ უზედლობითა. მოკლედ და ძირიელად უბრძანებდა სიტყვასა მდაბლთა კაცთა მოჩიუარითა; ღიმილობითა მოისმენდა მათთა თქმთა ოდესმე უჯეროთა და უკონოდ მოხსენებულთა. რისხვასა მისსა ესე კითართა თვის შეამცნებინებდა მათ დათქმებულთა და უბასუხოსა დუმილობითა იყო კითარცა ღოძი, რომელიცა არაოდეს არა იცვლის ჰირისა სხესა თვისსა სხესტიოსისა მეფურსა და დიდებულსა. დიდთა სიგანთა ზედა საღმთოთა ზედა სსჭკეუნოთა მუხბარი, ხშირად გარდაჰიდოდა შესაჭკევთა, გარნა არა უმკერთა, სსჭმეთა ზედა და ოდეს სრულყოფდა თქმასა და მოთხრობას, თვითვე ბრძანებდა ლექსად ძველადვე თქმულსა სიტყვასა: „აი ჩემო მანასეო, ხან ასე და ხან ისეო.“ მეფის-ძე მისაილ, შვილი მისი. ხშირად მეტეოდა ამასვე და მიბრძანა ძალი მისი: თეიმურაზ მეორე სე მეფესა ახლდა ბერი მანასე სსხელით და მას სადმე უბრძანებდა ამასო ლექსად, კითარცა თვით მოლექსე.

მცოდნე ზეპირად ექვსთა დღისა რომელიცა აღწერა კასილი დიდმან და გარდამოიღეს ქართულად ე. სუჟენესა, და ეგრეთვე ეპისტოლეუთა მისთა, რომლისა სრული თარგმანი გაჭქეს გაიოზის ასტრახანისა არხიკისკოპოსისა,—ხშირად მოიგონებდა მალაღთა და დიდ-

თა კასილასა თქმულობათა: „ყოველივე მოკალსო თვისსა დროსსაო, ესე მისწერა ოლიმპიას კასილმან ²⁴⁾“ უკაილი გაზაფხულსა, კვალი ზაფხულსა, ნაყოფი ხილსა შემოდგომას; სოლო ნაყოფი ზამთრისა არს საუბარი მასვე დროსაო, ბრძანებდა მეფე, მისწერა კასილმან სემრობითი, დაცინებითი და შეჭცეკითი სიტყვა ეპისტ. 267.) კომბოსტოსათვის, რომლისა სადმე ჭამითა განიფურნა სნეულებისაგან, გარუნილი ცხოვრებითა და არაწმინდებითა განმგე (კგონებ, პონტიას) ანტიპატრე.

დიდად სშირად ეტუოდა და განუმარტებდა განმარტებითსა ფსალმუნადგან აოანე ოქროპირისა სიტყვასა: „აღმოსთქვას გულმან ჩემმან სიტყვა კეთილი: „აღმოსთქუს გულმან სიტყვა ე. ო. რათა იცოხნიდეს კითარა საჭმელსა სიტყვასა კეთილსა ოდეს ესჭამთ, ესარბმთ საჭმელსა და რომელიცა ჭსჭამს ანუ მიიღებს საზრდოდ სულისა საღმრთოსა, მასვე ამოიცოხნის ე. ო. აღმოსთქვას ²⁵⁾“ ესე კპოვე ლათინურის ენას ზედა დაბეჭდილა და მუნ სწერია*) (

)—ნუ ვიქმნებით უმაღლონი ლკათას, ეტუოდა მონოზონთა და კარის-კაცთა, რათა არა მივიღოთ უკედრებითი სიტყვა მოსე წინასწარ-მეტუველისა: ისრაელმან სჭამა, განძა, განსუქდა და კრა წიხლი მას, რომელსაცა უყვარდა (მეორე სჯა 32. 15) ზეპირად, ტკბილად და სულად ესაუბრებოდა უდაბნოსა მემხოლოეთა და ეტუოდა წმიდათა თვის, მოწამეთათვის, მემარსელეთა თვის, წერილთაგან, რომელნიცა წარეკითხა ყურადღებითა და ახსოვდა მესხიერებითა ძლიერთა. კასიანე მწერლისა თქმათა, მაქსიმე აღსარებელისა და აოანე კლემენტისა სინაიტელასა მოძღვრებითა წარმოსთქამდა ესრეთათა ძალათა და ესოდენ მაღლად-

²⁴⁾ ეპისტოლე 13.

²⁵⁾ ფსალმუნთა განმარტება 145.

*) აქ დედანში აკლია.

ნად, რომელ მსმენელთა აღტირებდა და ღვინებდა ცრემლებითა. თვით მოძღვარი მისი და მეგობარი, წიმაძღვარი სათლას-მცემლისა უდაბნოისა კეთიმი. უწოდებდა სულიერსა თვისსა მოწაფეს მეფის-მეს გიორგის, მოძღვრად თვისსა. განკვირვებისა შინა შეუყვანილი კეთიმი ღირსი, მოასვენებდა პატივად მეფისა მოძღვრებთან სიტყვას მოსვენებულსა იესოსადმი იოანე წინამორბედისაგან: მე შენგან რელი ნათლის-ღებასა, და შენ მთხრო რათა ნათელი გრე შენ?

კითხარცა მიწა წვიმითა დაძვრალი და განწოხილი, კერეთ იყო მეფე გიორგი, იტყოდა მამა ჩემი კგნატი, სამღვთოთა წერალებითა დაუნჯებული და კითხარცა რიტორი მათთა ზნითა და თქმათა წარმომტყელი.

LXXVIII

სტეფანესა რუსთველსა (არხიშისკოპოსსა) ანსოვდა წარმოთქმული მეფისა გიორგისაგან სიტყვა ოქროპირისა ღირსებისათვის კაცთა გონებისა. მე მოვიძიე ნამდვილ თქმა ესე ოქროპირისა წერილისაგან, მიწერილითა ანტიოქელთა მცხოვრებთადმი (სწავლა 2.) და ზნითა მისედეკითა, თვით სტეფანესაგან თქმულთა, დავსწერე აქა მკითხველთა საცნობელად:

„მრავალნი პირუტყუთაგანი სჩანან უმეტეს კაცისა: ლომი ძლიერებითა, ცხენი სიმწრაფლითა, არწივი ფრინკითა, გარსა კაცმან დაიმორჩილა ცხენი თვისად მოსახმარად. ხოლო არწივი? კაცმან მოიძია საშუალობა და ღონე შესაყენებლად მფრინველთა, კაცთა აქვსთ თვისნი ფრთენი, დაიხ! დაიხ, მე მაქვს ფრთა ერთი უმსწრაფლესა არწივთა ფრთისა, რომელთაცა აღვიწევი არა ათსა სტადიონსა, არცა ოცსა სტადიონსა, არცა ცაღმდე მხოლოდ, არამედ უმაღლეს ცოლსა ადგილადმდე, სადაცა სუფევს ქრისტე მარჯვენით ღვთისა.“

ერთსა და მასვე უკეთუ ვიტყვით რა გზის და სამ გზის, იტყოდა მეფე, საჭიროებისათვის, რათა არა დამავიწყდეს ზნა და

იეოს უმეტეს სრულად და მტკიცედ განკუთვნილი იქნა ღირსეულად. იტყვის ოქროპირიო კაცის ანუ გვამის სხეულსა ჯერ არს რათა აქნდეს თავი, სესა ძირი, მდინარეს წყაროთა, სუბიანსა დაწეებითი რაიქ სავანი.“

თქვენ-სართო, იტყოდა მეფის-მე გიორგი ოქროპირის სიტყვას, მივრეულნი რეცა ბაგეთადმი ჩემდა და კითარცა მერცხელთა ბარტყსა, მათგებუთ ზუდიდგან ნისკარტსა, რათა მიმიღოთ მსწრთულ მისგან სარადელი.

დღესა ერთსა, სუბიანსა დროსა მათთვის, რომელთაცა სურდათ სიკვდილი მეფისა ანუ მოკვლა მისი, ღიმილითა წარმოიტყოდა იოანე ოქროპირისაჲ სიტყვას: „დღესაცა იპოვიან იეზუზელისა გვარისანი. იროდოდი კვლად განცობდა, როგორცა და მოითხოვს თავსა იოანესსა.“ ესე სიტყვა იუო იქმული არა დარეჟან დედოფალზედ, დედი-ნაცვლისა თვისისა. ბრძანებდა მას მეფის-ეულისათვის დედოფლისაგან მინეულისა, და თითქმის სსახლისა მბრძანებელისა. მიბრძანა ესე არა ერთ გზის მეფის-ძეჲს მიხილ.

LXXIX

მეფის-ძეჲს თეიმურაზ მომითხრა, მეფისაგან გიორგისა მამისა თვისისა არა ერთ გზის გაგონილი თქმითა და არა წარკითხვითა სიტყვა იოანე ოქროპირისაჲ ღამითისა ღოცვისათვის და სიტყვა ესე მალე კვლავ სექმე მოციქულთა განმარტებაში (სწავლა 26) და მოვიღებ აქა საცნობელად მკითხველთა: ღამე არა არს დაწესებული, რათა განატარებდენ მას სრულად ძილითა და განსვენებითა, ხელო-სანი, კაჭარნი და მსუიდეკონი და თვით ეკვლევისა ღვთისა, განიღვი-ძებენ შუალამესა. განიღვიძე შენცა კითარცა ეკვლევისა ღვთისა; განი-სილღე წყობა კარსკვლავთა, დუმიად ყოვლადი აერისა და წესი ქმნუ-ლებათა, ღამასა უამსა სული კაცისა არს უმეტეს განწმენდილი, მსუ-ბუქი და მოცდილი. აღიწევის მალად გონებითა თავისუფლად. სიბ-

სულე ღამისა და სიღარივე ღუმიდისა შეიყვანს ფაქრსა და მსჯელობასა. უკეთუ აღიხილაჲ ჩად, კარსკელაჲებითა მოართულად, კარსკელაჲებითა, რომელნიცა არიან ჩისა თვალნი, მიეცემა დიდსა სისარულსა და დატყებები შვეებითა, ოდეს აღიწია ჯიხაი შენი და გონება ღვთისადმი. მისედე კართა, რომელნიცა დღისით კივიან, რომეც, იქიანაინ, ბოროტობენ, მტაცებლობენ და იქმანენ მრავალთა უგვანთა და უკეთურებათა, — არა რითა არა განირჩევიან მათგან, რომელნიცა მდებარებენ საფლავთა შინა; და მამინი შეურაცხ-ყოფ სოფლისა ამისა ამოსა ამბობებსა. მოკალს ძალი და ესე ამო აგონებსთ რა არიან: ძილია სახეა სიკვდილისა, სახე და მსგავსება არარისა. — განიჲდ ქუჩისა და იხილე რომელ არა ისმის არავისი ხმა. მისედე სახლსა შენსა; ყოველნივე მოწოდებენ ვითარცა საფლავთა შინა ესე ყოველი განდიდებებს სულსა და გაგონებსა სოფლისა ამისა არარობასა..... ღამისა ყამსა მღვიმარებენ: მცენარენი, და ესრეთვე სული შენი, უძეტეს მცენარეთა რეცა მფიქინჯათა, მიიღებს ზეცისა ცაარს.“

სოფრონი აწმომანდრიტი, არაგვისა ერისთავის-შვილი აღმწდილი სთლის-მცემლისა მოხსატყვისა. მოიკონებდა მეფისა სირეჲათაგან ჯასალი დიდისა, ბრძანებასა კეთილესთაის წინამძღუარისა, რომელიცა იყო მდაბალთა გვართაგანი, გარნა მძლავდ მალალთა ზედა გვართაგანთა მდგომარე მონოზონებისა სიწმიდითა და ღირსებითა: „კაცი დიდებული და გამოჩენილი, გარნა არა მეჭონი ჩინებულია მამა-მამათა არა ემსგავსების წყლისა ჩაყდთა, რომელიცა განდიდებულია მამინ, ოდეს შეიერთებენ სხვათა წყლისა ნაკადთა; ესრეთი კაცი მიემსგავსების წყაროსა, რომელიცა თავით თავისით მოდის და თვით არის გემოვანი კეთილი და სასმელი..... იტყვიანო, არა ხარ დიდისა გვარისა და არცა დიდებული: მიკუტე; შენ ხარ ნაცარი და მტკეერი; არა ხარ უძეტესი აზრამისა მამისა ჩვენისა, რომელიცა ესრეთ იწოდებოდა.“ ამ სოფრონისა თანა მეოფე, დროსა ამავისა ამის მოთხრობისა, ბერძან სურამიონ (მოკლული ლეკთაგან 1855 წელს

მონასტრისა დაკით გარეჟისა უდაბნოისა). კარძან მცოდნეჲს ძე-
ლისა და ხელისა ფილოსოფიისა დაუძტა ესე: მე ვაჟაჲ 18 წლი-
სა ჟურეთ მორჩილად, ოდეს მეფე მოხრძანდა დაკით გარეჟისა დი-
დისა ამაღითა და ინება, რათა სატრაპეზოსა სადილისა ყამსა წარე-
კითხათ, ექვსთა დღისა რაიმე. წინამძღვარძან მიხრძანა გამორჩეჲ
წიგნიდამ, კითარაჲ მე თვით დაკინხამდი ღირსად, რათა მოესმინა
მეფესა. აღუდ მკითხეულთა სადგურისა და წარკიკითხე სრულად მე-
ცხრე სწავლა კასილისა დახადებისათვის ქვეყნისა ცხოველთა და
თვით კაცისა. ოდეს დაკასრულებდი კითხვასა, შევსცალე, ხმა ჩემი
და კიტუოდი წიგნისა ამისა დასასრულსა ამასა: „ესრეთ მწუხრი
ესე და დროდისა და სულისა, გვიბრძნებს დუმილსა, შეკიდკეთ
და მიკრეთ შესვენებასა საუბარი ჩვენი..... წარუდით აწ სიხარული-
თა, აჰა, შეკრებილნო მეგობარნო ქრისტესნო, და ნაცლად სიზი-
დოთა მდიდართა, და საჭმელთა მრავალ-გვართა, განაშვენეთ და გან-
წმიდეთ ტრაპეზი თქვენი სიტყვითა ჩემთა განსვენებითა. ესე იყო,
გგონებო, 1794 წელსა წინათ აღა-მაჲდ ხანისაგან თბილისისა ათ-
რებისა, დღესა ხუთშაბათსა, დღესასწაულსა თვით დაკით გარეჟი-
ლისა ამაღლებისა სწოაჲსა. მეორეს დღესა შემდგომად წირვისა
დიდათისა და პასკლისისა გამოეთხოჲა ძმთა და წარვიდა მტკვრი-
სა მხრით ბორჩალოს და თანა უძლოდენ ყაზახისა და ბორჩალოს
თათარნი.

პირველი იყო ჩემგან მეფის-მის ნახვად და ჭეშმარიტად კიტ-
უვი დაუდმდე მომხსენებელი მისი. ეკვერეები მისსა ღირსად სწავ-
ლათა სამღვრთოთა წიგნთა შინა, წმიდათა მამათა წერილთა დახე-
ლოვნებასა მისსა, ბრძნად მსჯელსა. ტეზილად და რიტორულუბ
მოუბარსა, ნამდვილ, მეფეს ტანითა ახოვანითა, ჭკუითა, ზრდილო-
ბითა, მოთმინებითა, აუჩქარებლობითა, დიდსა მორწმუნესა, ქრის-
ტეს ეკლესიისა მოეკარესა და კიტუვი მონაზონთათვის მაგალითსა.

კითხვა ჩემი დიდად მოეწონა მეფესაო;—გამომკითხა კინაობა
ჩემი, სადაობა, წელი ცხოვრებისა და წელი უდაბნოისა შინა შესკ-

ღისა. ერთისა კერასა შემდეგ შემაყენეს ბერად; მაგურთსეს ჩო-
ხილ — მწიგნუნი — სწავლად სწავლად სწავლად სწავლად, სასული
წინამძღვრისა ჩემისაო, რომელმანცა ძალადითა სიწმიანდითა განტა-
რს ქვეყნიეთა ესე ცხოვრებისა სიწმიადი.

LXXX

დროსა გაშეგებასა მეფე გიორგი მწესარე ქალაქისა თბილისისა
გაოსრებისა გამო სწავსითაგან და მცხოვრებითა თვის, რომელ-
ნიცა კვლად შემოვიდოდნენ თვისთა სახლთა გადამწყვეთთა მისწე-
რს თხოვითა წერადი სომეხთა კათოლიკოსსა ლუკას, რათა ასე-
სონ მას ფული კათოლიკოსმან მოართვა სესხად ათასი თუმანი, და
ფული ესე განსწავლად მათზედ, რომელნიცა იყვნენ მოკლებულნი
ღოსიზედ აღშენებისათვის ანუ განსახლებისათვის სახლთა თვისთა: —
ქალაქი თბილისი, მეტადინებისა მელიქისა დარბაზისათა აძლედა ამ
დროსა, სამეფოდ დღეში 18 მანეთსა, კათარცა მიამბოა ლენერალ-
ან ვასილი აოსების-მემ ბეჟუიკიან, დიდი მოღვაწე ქალაქისა გა-
ნახლებულსა, არა ზოგადად არასა თბილისთა, ქარივთა და შეუძლე-
ბელთათვის. ჯიბე მისი, იტყოდენ მხლებელნი მისნი, არის შიოს
მანაილი.“

დღეს ერთსა მეფე ბრძანდებოდა ჩადასხვად სასახლისა თეი-
სისა წმიდისა გიორგისა კეკელესიის გეგარდზედ და იხილა მუნ უმა-
წილი 15 წლისა, რომელიცა სდგას შორს და უმცირის მეფესა,
მეფემან ძალადის სმით ჰკითხა მას, რინა ხარ უმაწილო? იგი წარ-
სდგა მსწრაფლ და მოახსენა: კარ შვილი სიონის კანდელაკისა იო-
ანესი..... ოჲ, უბრძანა მეფემან, მოკლულსა სწავსითაგან, წამებუ-
ლისა ქრისტესთვის, შენ ხარ შვილი ჩემის ნათლის-დედისა. მოდი,
მოდი, რა გქვიან სახელი? გაბრაულ, შენი ჭირიძე, — მოდი დაჯერ-
სა და დგესარ ესლად? მეზობლისა სახლში; — მაშინ შევიდა ოთახში,
გამოიტანა თვით ჰატარს თაღათინისა ყუთი ამოიღო ჯიბიდან გასაღები,

გააღო ეუთო და ღუშუჭის ქისიდაჲ თუთი თაჲის სეულითა იწყო თჳლა აზ'სებოსი, ოც-და-ათის მანეთის აზ'ნი მადომად და აზ'დგანაც აზ' მქონდა სეფსასოცი, თუთი აზოილა მისისივე, ეუთიდაჲ ქალადი ღუშუჭი და სხეკვარ თაზასში გაცხია და მიბრძანა: მიუტახე ეს ყუელი ჩემს სათლი-დედასა, დედასა ძესსა და უთხარ ესლავ, ესლავ გაახლოეს სხელი სეფუშად ობოლთა. ამა ყუელითა დროთა მათ, მერეოდა სიონის დეკანოზი გაბრიელ ქართველი, გაზდაცვლილი 1866 წელს ალექსანდი სხელით, აზ'დგანაც იყო დიდი იეფობა მასაღისა, მიუმას, კალატოზისა და აგუისისა.

LXXXI

მეფის ძემს და მუქვიდრემს დაჲთ არესეთსა ყოფნისა დროსა გაიცნა და მოახება მერთჳ ცოლად, რომლისაღსრცა ტატისეკის ქალისა. მობრუნებულმს საქართველოდ, იწყო მიწერ-მოწერა წერაღთა გასრეკს ქაეკვიძის ძესთან და ვარლამ მიტროპოლიტთან კრასიკის მკაღთის. დროთა ამაჲ. ვ. ბ. წლენად სიონდას მცხოვრებთან. მეფესა გიორგის დიდად სოფდა მერთჳ ქალისა მისთა არსთა გვარისა და ანჭარებდა სეჭმის ამის დაბოლოებესა, რა მკაღათითა ამით დაკავშირდეს არესეთთან თუთი და ესა დაუძალკულად, ერთი ესე კითხრთა წირილთაგანი ნამდვილი, რომელიცა მე მჭკს აზის მოწერაღი მეფის ძეს დაჲთთან კარლამისა: აჰა ვირა ნამდვილიდაჲ ამ 1-ლის ამის წერილისა.

„მათს უგანათლებულესობას. მეფისძეს და საქართველოს მუქვიდრეს დაჲთის, ჩემს მოწერაღ სელმწიფეს!

ქვეყნადომით თაყუჩის მცემელი, მათს მშვიდობას ღმერთის კოსოჲ.

სელმწიფეო ჩემო! თქვენი წიგნი მებოძა. და როგორც მმართებდა ისე კისარე თქვენის მშვიდობის ამბის სიძენისათვის, ბატონს მეყეს წიგნი მიკართვი, და მათს უძალესობას მოკასსენე, და თქვენც

მოგახსენებ: ტატაროები ჭეშმარიტს ჰასოებს ითხოვენ, ამისთვის რომ პეკანის თხოვლობენ, და გათხოვბა უნდათ. და თქვენ ბრძანებას ელბან.

აქაური ამბავი ეს არის, კიროპაში დიდი ბრძოლაა. სუეაროვის მიჰეილარაში საშინელ მთაში უღალმს და უვალს ადგილებშია, რომ ის იმპერატორის ღვთაებად ცხენები დაუგვიანეს და ოთხი დღე იქ მოუხდა დგომა; იმ დღეებში საშინელი ქუჩალი, ელვა, მძაფრი წვიმა იუროს იყო და იმ დროს ფრანგულნი გახეჩენენ და დიდს სიმხნით და ძლიერებით იმ საშინელის ადგილიდან გამოვიდა სუეაროვი, მოკლედ მოგახსენებ, სუეაროვი ასე სწორს სელმწიფეს, ასეა რომ მოვიგონებოთ იმ დღეს, ჩვენი სული შემწუნდება ხოლმეო. სელმწიფის შვილი კიანსტანტინე ჰაგლოვისი იქ ეოფილიყო. და ამისთვის სელმწიფემ სუეაროვის ღვთაებად მისად უბოძა, და თავისი შვილი რუსთაველად გამოაცხადა. კიანსტინე ჰეტრე ბატონისად დიანს კარგა გათხოვა და კიდევ დასტრეს. ბუნაშარტემ ჯარი მისიონში დააგდო და ითიონ ფრანგიაში მიავდა.

სიკებრ გეგედრები მოწყალეო სელმწიფეო, არ დამივიწყეო, მისი ერთგული თქვენის უგანაოლებულებისგანს ერთგული არსიერი კარდაძი.

ვუმბრის 18 წელს 1799.

რაედენისაჲ წლიოა წინათ.

LXXXII

წერილის ამის კარდაძი მითროპოლიტის რომელიცა იქმნა 1811 კესანსად საქათველოის, გარსევან ჭავჭავაძემან აღნობა მეფეს მიწერილი ჰეტრეშურას ამბავი დავითისთვის მეძვიდრისა, დანიშნულის ოთარ ამილახვარის ქალზედ ელენეზედ, მეფე, მოსიურნე რძლად ტატიშჩევის ქალის, სწორს სსკათა შორის შემდეგს ჰასოესსა, ვერეო მეფის ძეობაში და მეძვიდრობაში.

„მით ბრწყინვალეებს

ჩემს სიკეთესს მეგობარს,

რას აქედან თქვენი ბრწყინვალეობა წაიღა, მას უკან თქვენა წი-
გნა არ მოგესვლის და თქვენი ამბავი გასწევით არ გვისმენა და
თქვენსა განებად უწყის, რომ თქვენის წიგნის დავიანება და ამბავის
უცნობელობა დიდად მოგვაწყენს, და კინც წამოვიდეს თქვენს წიგნსა
და ამბავს არ უნდა დაგვაკლებდეთ სოღმე, მშვიდობა არის ღვთის
მოწყალებით ზეტერბურღს რომ მისკიდეთ იქ დიას კარგისაგან
ურსეულესი იშოიება თეთრი კაღლი, რომელსაც ანადიისი ქვიან.
ამისი სიმა ანუ იასი სტოლის კოვჩის ოდენა უნდა გვიმოაწიოთ
და კის ჭურჭლით და თქვენის ბეჭდით უნდა იფარეთ გამოგზა-
ვით, ან ასეთი კარის სეღითა, რომ აქ ჩვენ მოგვაიადეს; მაგრამ
დიას კარგისაგან ზიარული და ურსეულესი უნდა იყოს, რომ რედი
არ იყოს და კარით რედს არ გამოგვაგზავნით და ამას გარდა,
სიცოცხლად წამალი რომ ქვიან ამ წამალსაც იოლამეტი მინა გვი-
შოვნეთ და ესერ თქვენის ბეჭდით დაბეჭდილები და კის კარის
სეღით გამოგვაგზავნეთ, რომ უეჭველად აქ ჩვენ მოგვაიადეს და ის
ორივე კი ჩვენთვის სიჭიარო არის და ამასთვის გთხოვთ და კარით
თქვენს გამოამეტებთ და კადეც იმოვნით და მავთის თქვენს რეგებს
და სიამოვნებას ჩვენს ევრდებით: ჩვენთვის დოხტურისაც გამოგზა-
ვნა ცხოვრება არსებისა ქვიან, რომელიცა რომ მათი დადებულებას
უთარგმინებია ის წამალი და მისი ორი რიგი თურმე იქმნება,
ერთი დიას კარგისაგან გვიმოაწიოთ იმ ცხოვრება არსებისა წამლისა
და იოლამეტი წვრილის მისებით იქმნება და ესერა და ეს იემო-
სსენებელი თეთრი კაღლაცა ოთხი სტოლის კოვჩი გვიმოაწიოთ და
გამოგვაგზავნით და ასეთს კარს გამოგვაგზავნეთ ამ ჩვენა მხრისაგან,
რომ სიკვლა არა იყოს რა და აქ ჩვენ მშვიდობით და უხალულოდ
მოგვაიადეს და შემდგომად თქვენს სიკეთეს, ამბავს და წიგნს სუ
დაგვაკლებთ, რომელიც ჩვენთვის სიადაცს სისიამოვნო სისმენელი

არის. დავითის ცოდვას მართკა და ქაოწილის ამბავი გეკათხათ, იოანე ოკრიაშვილმა გვიანხომ და იქვეა გული ამხედ სარწმუნო ბრძანდებოდეს, რომ იგი დავითს არც ცოდვი შეერთოს, არც ქაოწილი ექმნას და ვისხედარც დავითისგან მართკის ეკვი არას არც დავითისგან იმისი შეერთვა იქმნეს და დიდი სიწარუე და ტუუილინ არის და დაჯუბუდელიც ბრძანდებოდეთ, ამხედ ასე მოას არის დავითი აქედგან ჰეტერბუილი შოარ არას ისე ის სეჩქე. და უსენსოთ სომ ვერ დაიჭურდა დავით ამ სეჩქეს და სვენგან სარწმუნო იქმენ. რომ სიწარუის და ქოარის ამბავის მეტი არაფერი არ არის, და თქვენე დიას კარგათ იცით, რომ ტუუილის მეტი არა არის რა და გოსოკოთ შენგან დაუგოწებელნი ვიყუბოთ უოკელს სეჩქეშა.

თქვენის ბრწენიკალების სეკუთარი მეკობარი სეჩართუელის მეფის ირაკლის ზირმშო ძე გიორვი

წელსა ჩლ.დ. მარტის კე.

თუილისა.

იმერეთის სეჩითა რაღა გესვენო ამის მეტი; ასღა შენ იგი, რომ ის სეჩონელა არ დაგეკარგოს. შენა ჯალღა თუთია რომ მომცე შენას ჯიბიდგან, ესე იქმნება.

LXXXIII

1799 წელს მეფის-მე და მეგვიდრე დავით, ურჩი მამისა, თუთი-ნება და მგონებელი ბრძნად თვისისა, უმეტეს მამისა, ვაკითარცა მხილველი რუსეთისა, — შევიდა განსაცდელს ძნელსა. სიხარბმან ფულისა და სიეთთა და მოლოდებამან, სსეულებისა გამო მამისა თვისისა უგურნებელისა, მეფობისა, რომლისა ძლითა ადვილად დასხინდა ქაოწინებასა, — აქნმეკინა ესე, რომ არღა ისება შეერთვა დანიშნულისა მასიკედა ელენეს ამილასკარის სარდლისა ოთარის ქაღასა, არცა ტატოშკვის ქაღასა რუსეთის, და შეითოთ სეურვილი-

სამებრ მამისა სვიმონს, აღად წოდებულისა აბი მეღიჭის ქალი ხამ-
ფერუანს, რომელსაცა სათელ-საცემს მართლ-მადიდებლისა ეკკლესიის
წესითა *) და უწოდეს სასულად ელენე. — ქალსა ამას აქენდა ფულად
8,000 მანეთი, ფული დროთა მათ დიდ-ძალი და ესოდენისავე ფუ-
ლისა ნიკონი და სამკაულნი. მეფე თვით დაესწრა ოძლას თვისისა
მირონ-ცხებასა სასახლისა წმიდის გიორგის ეკკლესიასა შინა. თა-
ნამეშვეთა აღსრულებისათვის ესრეთისა საქმისა იოანე ანდრონიკა-
შვილსა, რომელიცა ასწავებდა მას ქალსა ადრევე ქართულსა წერასა
და საუბარსა, უბრძანებდა მეფე იდუმალ დასსლოკონ მისდა შვილი
მისი დაჯიოთ.

აღესა მესამესა შემდგომად ქოაწილისა მეფემან, რათა მტერ-
თა არა მისცეს მეტად მიზეზი დღესასწაულადისა, დასუსტებისა.
თვისი მეფობითისა ღირსებისა, — თვით წარვიდა, ნასა ოძალი თვისი,
ამოარსა უეო, და ავერთსა და უბოძა ზირის სინასაჲ და ქაჲკასლსა სა-
სახო ქ. თბილისს და სოფელი გურჯანი სასახო ემებითა და მამუ-
ლითა და ოქმისა ბოძებითა, მასვე აღესა მეფისაგან დამტკიცებუ-
ლითა. გონებდა მეფე, რომელ ესრეთითა ქოაწინებითა ძე მისი
დაჯიოთ გამოკადოდა ცოდვიდა და განუტყეებდა ბაჲალ ავეტიქას
ქალსა, შეეკარებულსა ადრითვე, რომელიცა შემდეგ წაიყვანა რუსეთ-
საცა და მუნ მოკვდა. მტერთა სდუმეს. გაიზა, თვით დაჯიოთ მო-
სულდი გონებასა, შევიდა სინანულსა, არცა თავის გვარი დობისა,
არცა სიბჲელე და წინებულება გვარისავე, არცა კაკშირი რაიმე დიდ-
კაცობათა ჰქუენისა, არცა მეფობითი აღზრდა ზრითა და ქნევი-
თა, — არა აქენდა მეფის ოძლასა და მემკვიდრისა ცოლსა სადგდოფ-
ლოდ ბაგრატიონის ტახტისათვის მომზადებულისა, მეფემან განსა-

*) მონათლვა კანონისა ებრ ანტიოქიის კრებისა სომეხთა და მირონ
ცხება იყო წმ. გიორგის სასახლის ეკკლესიაში. თვით მეფე სკამზედ მჯდო-
მი დაესწრო მუნ. ნათლიად ანუ მიმქმელად იყო თავადი დავით თარხნის
შვილი მიმბაში. ესე ამბავი მოთხრა შვილმან მისმან ვითარცა მამისაგან გა-
გონილი ლენ. ლეიტენანტმან. იოსებ თარხანოვმან. პლ. იოსელიანი.

დიდებლად გვარისა მისისა, მიუბოძა მისსა გვარსა თაჯადობისა ღირსება ³⁶⁾ გარნა რასა ეკმაბოდა ესე სომეხთა ქალსა, რომლისა მოეყარები და ნათესაჲნი იყვნენ კაჭარნი და დაბლისა სელობისა, და იცა ერთი მისივე ძეგისა რძლისა, სახელად მაია სომხადვე დაძთეხილი, ყვანდა ცოლად მოქალაქესა თბილისელსა... გულასნოვისა კაჭარსა. ამილახვარო ოთარ, ერინოდა მეფისა სახლსა დაწესებისათვის მისისა ქალისა, შეიძულა ოთარმან იუსტიქე მთავარ ენისკოზოსა, რომელსადა ჰატაქის სცემდა მეფისა რძელი ელენე და სწყადობდაცა დიდად ³⁷⁾. ამისთვის მეფემან ინება და შერთო უმცროსსა, ზირაქ-

³⁶⁾ მაჲა მისი ალა ანუ სვიმონ ცხოვრებდა ასტრახანსა და ვაჟობდა შვილთა შეწყენითა. შვილნი ესე იყვნენ ზურაბ, სვიმონ, დავით და იოანე, თუმცა უხაროდათ მეფისთანა მოყვრობა და გვარის ზოვნა, გარნა შესწახდნენ ასე მდიდრად გათხოვებისა გამო დისა თვისისა, შევარდნენ ვალში და დასუსტდნენ ქონებითა. აჲა ერთი წერილთაგანი სვიმონისაგან მაჲისა ჩემისადმი მოწერილი 19 მარტსა 1800 წელსა, შემდეგ ჯვარის წერისა, რომელიცა იქმნა 1799 წელსა.

³⁷⁾ აჲა ვიტყვი რავედენტამე მთავარ-ეპისკოპოსათვის, რაიცა გავიგონე მეფის-ძის მიხაილასაგან.

1.) კ ი რ ი ლ ე, გვარით ციცი-შვილი, ბიძა გიორგი სარდლისა სიზაჲრისა თჳით მეფის გიორგისა. დროსა დომენტის ტყვეობისასა ოსმალსა, მიანდევს მას კათოლიკოსობა. ოდეს მოვიდნენ ოსმალნი ასაკლებელად მტეხლისა და სხვათა ეკკლესიისა საუნჯეთა, ჰსცემეს მას მრავლად რათა აჩვენოს მას სამკაულნი და თაბმბალითა დააყრევინეს ფერხთა ფრჩხილები. შემდგომად დაბრუნებისა დომენტისა სტამბოლიდამ ჩააბარა მას კათოლიკოზობა და თჳით იწყო ცხოვრება მარტივისა ბერისა. იყო მცოდნე სპარსულითა და თათრულითა, საყვარელი მეფისა, ნასწავლი მკერმეთქვი და სიტყვა მარჯვე, მიწერ-მოწერა მისი ანასტასიასთან (წიგნმან ამან არ მოაწია ჩვენადმდე) მეფისა ირაკლისა დედი-ნაცვალთან, მოწმობს მის სიბრძნესა. იტყოდა სადმე, მეფისა ვახტანგისა დაი ნათესავი მისი მასწავებდა დიაკნობისა დროსა კმევასაო. რავედენტაჲრმე აღიყვანეს ხარისხსა და გავოძიესო დროთა ამბოხისა გამო. გარდაიცვალა 90 წლისა 1774 წელსა. მის შემდეგ იყვნენ.

ღისა ცოლიდამ, შვილსა თაისსა თეიმურაზს თვით მეფის რძალი ელენე იყოფოდა გარდაცვალებამდე მეფისა თვისა ქმართან არა პატივცემულად მისგან და შემდეგ გარდაცვალებისა განაძიარა თაისგან და გონებდა გაშვებასა. იწყო საქმეჲს კონსისტორიაში და არაღარა გამოეგებულმან მიიღო საქართველოს კონსისტორიდან, კათოლიკოსის გარდაწყვეტილებითი უარი დასისინათვის ქორწინებისა. დაკით წარიგდა რუსეთის 1803 წელსა და მეფის რძალი ელენე, ბრძანებათა იმპერატორისა ალექსანდრესა, მივიდა პეტერბურგსა 1810 წელსა და გარდაიცვალა მუნ 1831 წელსა. თვით ელენე მეფის რძალი და მეტეკიდარის ცოლი იყო კმაზით მიმქმელი ხეში, ამისთვის ვიცნობდი მოკლედ მას, მოარული მასიან 4 წელსა ს. პ. ბ. (1831—1835); იყო პატიოსნებითა სიკესე, მოშიში ღვთისა, მოარწმუნე ქრისტიანი, ცანსა არა დამტკეპელი სრულიად რომელთა სარწმუნოებისა: საუბარი მისი, მიქცეული სომხურად, არა იყო დიდ კარგური ქართული; ქცევა არა ქართველთა დიდთა გვარისა ქალთა ჰვეულებრივი: არა მოყვარე მეფისა სასლისა წყევითა და არცა მათგან ყვარებული;—უნებდა მას დასაფლავება თვისი... სოფელსა *)... მდე-

2.) ტ ი მ ო თ ე.

3.) ი ო ს ი ფ ყ ა ფ ლ ა ნ ი ს - შ ვ ი ლ ი, ძმა დავით სარდალისა.

4.) ბ ე ს ა რ ი ო ნ გ ო ს ტ ა შ ა ბ ი ს - შ ვ ი ლ ი, ალმასხან ბატონის შვილის ნათლია (ძმა დავით სარდალისა) რომელიცა კიტრისა კამითა დაირჩო და განითქო: ეშმაკებმა დაარჩესო.

5.) პ ა ი ს ი ო ს გ ა რ ს ე ვ ა ნ - შ ვ ი ლ ი, ნამღვდელოვი, რომელსაცა, ჰსწამებდენ ფრანგობასა;—მეფე გიორგი არ მიენდებოდა მას ფრანგობისათვის.

6.) ი ო ა ნ ე ქ ა რ უ მ ი ძ ე, ონოფრე ბერის-შვილი, კაცისა დიდად წმიდისა და მოღვაწისა, გარესჯას გარდაიყვანეს წილკნიდამ.

7.) ი ლ უ ს ტ ი ნ ე მ ა ლ ა - შ ვ ი ლ ი, უკანასკნელი, გარდაიყვანეს რუხილდამ.

*) მგონია პულკოვო ერქვა სოფელსა ამას. მუნ არის ეკლესია ბორცვსა ზედა. აქა უნებდა დასაფლავება.

წ. ი.

ბარეთა ჰეტეროდოქსიზმით ცარსკი სელოსა, ამისთვის მოჰყდა მან მკურნებისა ოქროთი ხატი ღვთის მშობლისა და ამკობინებდა მას მარჯლითა თვალთა და მარჯალიტითა და ნუჰადა დადუჟალიყო ხატი იგი თვით მასვე კვლევისასა კრძალვით მისდა დანაშნულთა. მიბძნა და გაუგებეთ რუსულად და ქართულად ზედ წარწერა. წარმოუსულმან რუსეთიდან, კერ კსცან, სადა დადგა ხატი ესე; რადგანაც თვით დასაფლავდა ნეკესის მონასტერსა.

აჟა ორინა მისი წერილი, მოწერილა მამისა ჩემისადმი:

მაღალ ღირსო, უფალო ეგნატი, წელსა ჩუგ ღვინობისთვის კე. სანკტ-ჰეტეროდოქსი.

ჩემო სულიერო მამავ!

მერმეთ ჩემს მაკურთხეველ მარჯვენას ამბოხს მოკახსენებ და თქვენ მშვიდობას და თქვენის ცოდვილის აღმართსა კოხოკ. ვიცით რომ ჩემსა ამბავს იკითხავთ, ესრეთ იცოდეთ ჩემი ამბავი. მარამბობის თოთხმეტს აქეთ, მე ჩემს მამა დაკითხან კარ. თავისის ხასების რჩევითა ისრე ინება ჩემმა ქმარმა. ახლა კი დიდად სწუხს და დიდათაც მეხვეწება რომ შეურიგდე, მაგრამ არ ურიგდები. ამ დღით მოციქულების გზავნით და წიგნების წერით ილაჯი აღარა მაქვს, მაგრამ მე არ კერიდები, ღვთითაც, თუ ხელმწიფეთ მშვიდობით მობძანდება, ღვთით ჩემი სიჭმე უკელა კარგათ მოსდება. ამას კი თვისი ხასები კელარას უშველიან. ესრეთ იცოდეთ ჩემი ამბავი. ამავად მეტს კერას მოგწერ, მერეთ გოხოკ, ჩემო ეგნატი, დიდათაც დაგამადლებ: ეგ ჩემი ოცი თუმანი ბატონიშვილს თეკლეს გამოართვი, და დუქნების ქირა გახელ გუურქას მიერე მანდ და იმას აქ თუელი აქის არტემ ბუღდახითან, ის მე აქ მომცემს თავისის ანგარიშით, როგორც მანეთი გადას. სომ იცი და მომიწერია კადეც მე, რომ აქ კალი მქონდა ოთხასი თუმანი, ზოგი მივეცი და ზოგი კადეც დარჩა მისაცემი. კადეცაც ამას გეხვეწები რომ დუქნების ქირა

და ეგ ოცა თუმათი გამოართო და გუერქას მისცე და სხქაროდ მოაწერინო, რომ მე აქ არტემ ბუღდანოვიჩისაგან მამხარდეს. ამას მაგისი თეთრი აქვს აქ და მალეც მამცემს. ამას გარდა კიდევ ამას გესვეწები, რომ გუერგინ ბეგასივილს სტეფანეს ეგ ჩემი თამასუჭი და გიორგის თამასუჭი გამოართო და გამოგზავნო.

ორკერი ფასი მიეცა ფოქტისა და არ დაიკარგება. თუ სტეფანეს სხლში გაკლილის თქუების ქირაჲ გამოართო, ისიც გამოგზავნე. ახლა შენ იცი როგორ გაიარეხები ჩემს მამულებზედა გუერჯანზედ ან ქარვასლაზედ როგორც კაის ფასათ გასცემთ. ამ იანკარში უნდა ეცადოთ რომ კაის ფასათ მიიღეს, რომ არ დავიღუპო. ჩემი სიცოცხლე მაგაზედ კიდია თუ ცოტად გაიციმა აქარ ის იფიქრე ამ ანგარიშით მომეცემა და მეტად გაიციმა იმის ანგარიშით მომეცემა. ესრე იფიქრე ამაზედ მეტს ვერას მოგწერ. მაგაზედ ეცადეთ რომ სამ-ასამდის ეგება ავიდეს მაგისი იჯარა, რომ არ დამღუპოთ. თუ ესრეთ არა საუეუნოდ დავიღუპები, მინისტერი მისწერს კასილიეკს გუერჯანისთვის და ქარვასლასთვის, ახლა თქვენ იცით როგორც კარგათ მოსწერთ და ან მოაწერინებთ კასილიეკს: იმის ცოლს ჩემ მაგიერ შეესვეწე რომ კარგათ მოაწერინოს თავის ქმარს. მასუკან მე ვიცი როგორც გემსახურები. ასრე არწმუნე, ეგ რომ ეცადოს კარგათ მოწერას, ახლა შენ იცი როგორც გაიარეხები მეტადრე ქარვასლაზედ, რომ ცოტას ფასითა არ გასცეთ და არ დამღუპოთ საუეუნოდ. თქვენი ქრისტეს გულისთვის ჩემი სიცოცხლე ხომ იცა მაგაზედ კიდია; ახლა შენ იცი, ამაზედ მეტს ვეღარას მოგწერ ახლა და ამის იქით სსჯას წერილით მოგწერ ჩემს ამაჲეს.

თქვენი მშვიდობის მოსურნე მეფის რძალი ელენე.

მაღალ ღირსო უფლო მღვდლო ეგნატო ონანიმოვის!

ჩემო სულის მამა!

მერმეთ დიდი ხანია თქვენი ამბავი არა შემიტყვია. მგონია რომ შემდგომებით. ჯვარი გეტხოვრებს არ გამოგვიგზავნეთ. შენც იცი რომ ერთი დღე შესვენება არა მქონია მწუხარებისა გამო ჩემი შეუღალა-საგან: ცოცხალი იყო მტანჯვად; მეგობარი უარესად მტანჯავს. მგონია რომ შენც შეიტყობდი კატაკლიზმის ჩივილსა, აქ მინისტრის-თავის მოკვრა კომპლუკსი; რომელიც იმის ზსრუხი მოუფ. ახლა იქ მსება კიდევ სასამართლოდ შეიქმნას. ჩემთვის დიდად საჭიროა, რომელს წელიწადში დაიკარგა ან რომელს ჩისლოში ერთ თით ქალღ-ზე დახიშნე და გამოიმგზავნე, რომ ჩემთვის დიდად საჭიროა არას, ამინდა ღითევისაგან მოწმობა მოკატანინო. საჩქაროდ მომწერე. მა თ გარდა კატაკლიზმმა რომ წიგნი მომცა ის წიგნიც გამოიმგზავ-ნე. მე რომ ასე თუმნის თამასუქსედ ხელი მოკუწერე თავდებობა-სა, მანამ იმან ხელ-წერილი არ მოგცა მე ხომ არ გუწერდი. მას უკან იმან ერთი წიგნი მომცა, რომ თუ იმ ასე თუმნის თამასუქს თეთრს მე კინზე მისოვდა იმის ყიზლარის კენახი უნდა გაყიდული-ყო და იმ თამასუქის ფული იქიდან უნდა მისცემოდა. თუმცა იმ წიგნის ჰირიც მე მაქვს. ის რომ შენ გედაკებოდა შენს საჭიროდ გამოგვიგზავნე, იმისა ასლი კინც ის გადილო თარიღი დავიწყებია. თუ ქრისტიანი ხარ, ეს ჩემი თხოვნა საჩქაროდ ფოშტით მიბოძე; რომ მაღე ღითევისაგან მოწმობა მოკატანო. ის ციხეში დასმას უპირებდა და მე დაეხსენ და ახლა ამის მაგიერია რომ მიიწვიას. ღეთის ძალით მაგის სიმტყუნე მაღე გამოჩნდა. სხვა რაღა გიხუ-წო, ჩემი სათხოვარი შეისმინე; სხვა იყავ მშვიდობით.

თქვენის მშვიდობის ამბის მოსურნე ელენე.

დიდათ ავით გარ. ეს წიგნი ავით-მყოფმა დაესწერე. ამ საჭი-როებისათვის თორემ არ შემეძლო წერა.

დეკემბრის ი-ს, წელსა ჩუკ-ს.

LXXXIV

თვით მეფის-მე დავით ქსრეთისა ჭირწინებითა ჰგონებდა და-
კავშირებისა სომეხთა მდიდართა, ჭარბულთა-თანა, და მოყვანასა
მათსა ერთობისადმი ეკვლესიისა, გასწა შესცდა. სომეხნი განხე-
უღნი სპარსეთისა, ოსმალისა და სსკათა ადგილთა არიან უოკლად
დაცემულნი ზდილობითა; — უჭონულნი მამულისა არიან, უჭონულნი
სიყვარულისა თვით კეთილის მოქმედითადმი მამისა; დამკვიწყებულნი
თქვისისა ენისა და მოსაუბრენი სსკათა ზედა ენასა, რომელთა იგი-
ნი ემორჩილებიან, პერ სინობენ რასათვის არს მშვენიერება ლექს-
თა და ზირთა გამოხატვისა; არა უწყიან, რა უყვარდეს, ვინ უყვარ-
დეს; არა უყვარდეს, რას ეტრფოდეს; განკარგნილნი ერთობისაგან
სარწმუნოებისა აღმოსაყლეთისა და კვლად შეხიზნული ლათინთა,
ეკვლესიისა არა უწყიან თვითცა რასა შინა მდგომარეობს მათი ეკ-
ვლესიის ღირსება. მიღობიანდგან განხიულისა სომეხთაგან ერისა
კინილა ნახევარი წარიტაცეს ლათინთა; დანაშთენი ერთ ნახევარნი
დაცინებულნი ყველგან, გინებულნი სპარსთა და თურქთაგან, არიან
სრულად ცივად მსედველნი გულ-გრილნი, სახლი მათი სსკათა ად-
გილზედ, პაჭრობა მათი უცხოთა ნათესავთა, მეგობრობა სიცრუი-
თა, შესაძინებულად რისამე; ვერსად განიზრახვენ მეფობასა თვისსა,
პერ ვისთან იტყვიან მეფეთა თვით ტახტისათვის; თვით მწერლო-
ბა მათი, ლათინთა მოძღვართაგან ნამუშავები, არის მათთვის ანუ პერ
გასაგონი, ანუ სავნოდ მათის ეკვლესიისა მისაღები. სომეხთა ეკ-
ვლესიისათვის იტყუდა ბესარიონ კათოლიკოსი, — სირისცხილიც არის
ვისაუბროთ და რადა ეკვლესია ესე და რა ღირსება უნდა აქნდეს
მას, სადაცა ორი დიდი ეკვლესია აღმოსაყლეთისა და დასაყლეთისა
საუბრობს, და მესამეცა ეკვლესია დიდი ლუტრისა ჭეჭკის მეტო-
ბითა მათვე ორთა დიდთა ეკვლესიათა, თვით გონიერნი სომეხნი
ხშირად სადმე მოიხსენებდენ ანუ მართლისა გულთა ან ცბიერობით

თავია თვისთათვის: ნუ უგვევინებს სჯინიბოსა შანს დაბადებულად, არის იგი ცხენი? ესრეთ სძაგთ სსკათა-თანა თქმა. რომელ არს იგი სომეხი.

LXXXV

მეფის-ძესა გიორგის არ უყვარდა სომეხნი, კათარცა დამკარ-გველი ძეგლადკი მეფობისა, კათარცა არღა მექონი მამულისა და გან-ბნეულნი ჭეყნად, კათარცა ენისა არღა მექონი და სსკათა ესათა ზე-და ცუდად მოუბარნა, კათარცა განბნეულნი აღრითკე მართლ-მადი-დებელის ეკვლესიადამ, კრი ესე ასად ისრაილად წოდებულ აქონს. კატარი მსყიდავი, ცრუ, მტყუანი, უშირო და უშურო, ერთგული მისი კისგანც აქეს გამოსარსენი და რომელიცა მის შეიყადვას ანუ ფულითა, ანუ ჰატივითა, ანუ სსკათა სსაუჭრითა. დავით აღმაშენ-ბელი, რომელმანცა შემოიხიზნა იგინი და დასასლნა გოგნა, თვით ინასლო და ოდეს იხილა გარეგნული თესლი, მეფობისა დამკარგვე-ლი, — კარების კასონთა შანს, რომელიცა აქმნა ქალაქსა მცხეთას მის დროს, იტყვის სსკათა შორის: რათა კრი მისი ქრისტიანე იყო სომეხე ცოდვისა მის სოდომელითა, რომელმანცა წაწემიდას ბაბი-ლონი და რომელმანცა დაუკარგა მეფობა სომეხთა. თამარისცა დრო-სა ქართველნი. გონებდეს ერთობითა სსაწმუნოებისა, მოყვანათ სუ-ლისა ერთობასცა ქართველთა თანა.

აზრსა ამას გამოსატყვის მოღუქსე დედოფლისა თამარისა ზე-თელი... ოდეს იტყვის:

სომეხთა მეფენი, მტერთ სისხლ მსჭეფენი,

ღმერთმან არ ღირს-ჯეო უფლებათსა.

(მუსლი 85)

LXXXVI

მეფის-ძე გიორგი სშირად იტყოდა ორგულობითა მოქცევასა

ყორღანაშვილისაგან, აღწერილის კას-უშტისაგან. მწუხარისა ხმითა მოუთხრობდა, კითარ განსცა მან მეფე სვიმონ და შთაგდო თურქთა ტყვეობასა, და კითარცა მეძკვიდრემან მისმან ამოწევიტა ყოვლადი კვარი ყორღანაშვილთა დიდითა მცირემდინ, და კითარცა ერთისა ყრმისაგან, მამასთან გაბარებულისა კვალად გაბეკრდა გვარი ყორღანაშვილასა მილახურის-გამო, დარუჟან დედოფალი იტყუდა შემდეგსა: გაიგონე რა გიამბო! დღესა ერთსა გროკამან ათასმან მგელთა მშვიერთა, კერ ჰპოკა საზრდელა, ერთმან მათგანმან ჰპოკა მძოკრი მანდორსა.—წარკადა და აცნობა მმათა მგელთა. შეშინებულთა მგელთა და ფრთხალთა გაგზავნეს ერთი გამბედავი თაისგან ცნობოს რა არის ეს მძოკრი მურალი უმაგალითოო უჩვეული მათდა. მისულმან მგელმან იხალა მძოკრი, დასუნა და ნახა მძოკრი კაცისა მურალა; უეუმოიქცა და უამბო: ეს მძოკრი ყორღანაშვილისა არისო. გაეჭინენ მგელნი და მოკრიდენ მძოკრისა ცუდსა.

LXXXVII

სომეხთა შეაწერდა ხარჯსა ოდესმე მიიმედ; და ოდეს გაახსენებდენ შეუძლებლობასა მათსა, მაშინ ეტყუდა: გაიგონე რა გიამბო! სომეხსა შეარჩინე ერთი ბისტი; ერთს თვეზედ განდის ერთ თუმნად. ერთს ბისტსა, როგორ? ბატონო მეფეეო? ჩვენეო, იტყუდა მეფე, მოკავტუეებს და ჩვენივე გამდიდრდება.

LXXXVIII

კითარცა მართლ-მადიდებლობისა მოყვარე, ერთობასთვის ეკლესიისა, მრავლად მეცადინებდა მათს მოქცევას. არა ჰსძაგდა ეკლესიას მათი, არცა წესი მათისა გალობისა.—მოქცევა მათი საჭიროა, ეტყუდა რუსეთისაგა ელჩსა გოვალენსკისა, ჭკეუენისათვის. ადვილად გამცემი ჭკეუენისა სომეხი, ერთს გროშზე გაჰყიდის მეფესა

და ბეფოზასა. აქა და სხვათაცა ჭეყენაში არა აქვს რა შესატყვისარი გულსა, არცა კოშეი მამა-პაპათა, არცა ციხე ძველი, არცა ხმალი, წინაპართა, არცა დროშა, არცა მატური მეფეთა. დღესაც მოსაღთნებლად სწავრთა და თურქთა, სადაცა არიან განხნეულნი მათნი რომელნიკე, მარადის მოვისყიდით ჯაშუშად სომეხთა უნებურთა, და თვით სპარსნი და თურქნი მოისყიდიან ჩემთა სომეხთა. ასეა მათი ბუნება. დიდად სავნოა ჩემის სამეფოსათვის თესლი ესე განხნეული და მოშორებული ჩვენგან სარწმუნოებითა, კნითა, ზნეობითა და უცხოითა ნათესაობითა.—კითარცა კაჭარნი, საჭირონი არიან. ჭეყენის მცხოვრებნი დიდად საშიშნი და მოსარადებულნი; არა მეომარნი, მხდალნი და მათურებულნი საწუთროისა, სადა და ოდეს დაუდგენ და კისა მიემხრონ: ოსმალსა ანუ ყიზილბაშსა. თვით უპატრიკემულესი მათ შორის ჩემს კარზედ, პატრიკ სცემს ფულსა და გამოსარჩენსა. ეს არის მათი ღმერთი და მას თაყვანსა ჭკემს. ეკვლესია სომეხთა არის ანახეთქი რაიმე ძველად დაწყობილისა შენობისა; ნეშტი გოდლისა დაცემულისა, რომელიცა ჯერეთ არ იყო შესრულებული.—დროთა მათ ოდეს სომეხნი განჯადნენ ერთობისაგან მართლ-მადიდებლობისა ე. ი. რომაელთა და ბერძენთა ანუ აღმოსაქლეთსა და დასაქლეთსა,—დიდნი ეკვლესიის სვეტნი კასილი დიდი, იოანე ოქროპირი, გრიგორი ღვთის მეტყველი და სხვანი აწუბდენ ეკვლესიასა 318 წლიდამ განთავისუფლებულსა დეკნისაგან იმპერატოართა და წარმართთაგან.—ეკვლესიასა მიეცემოდა წესი და რიგი, მშენიერება და სამკაული შენობათა გარე და შინაგან; მოიძებდენ ძველად მოცაქულთათა დროთაგან მიღებულთა კანონთა და მცნება დღესასწაულთათვის! აღიწერებოდნენ მოთხრობანი მოწამეთა და ღირსთა და სხვანი,—ესე ყოველი იყო მიზეზი, რომელ სომეხთა ეკვლესია დაშორილი გარე ერთობისა დიდ ეკვლესიათა თანა მღვდლისა, კითარცა შვილი უძლები ჭრბის კელსა ბრმად და უპატრონოდ, უპერაა წესდება ძველისა დაუფუძნებელისა ჯერეთ ეკვლესიისა, ე. ი. შობა და ნათლის-ღება დღესა ერთსა, მარსუათა დღენი ნებსითნი და მო-

კალებობის; და ბეჭედი მღვდელ-მთავართა სელთა-ზედა, კითხარცა
აქედით არიოზელთა ოდესმე: უცომოთა ზედა შეწირვა, სამშობი-
დაოსისა ზედა გალობის დაძტება: „რომელი ჯვარს ენაჲ ჩვენთის.“
ლიტურგია არცა კასილისა, არცა ოქროზიარ ა. არცა გრიგორისა
ღვთის-მეტყველისა, დიდსა შაბათსა განსხნილება თეკითა და ერ-
ბოთი, ერთის სიტყვითა აღარ ესმათ სმა და სწავლა აღსარებათა,
როპლითარცა დაფუძნდა ეკკლესია მსოფლიო ე. ი. აღმოსავლეთისა
და დასავლეთისა. განშორებულმან ქრისტიანობისა დედა-ქალაქთა, —
რომისა, კონსტანტინოპოლისა, ანტიოქიასა, ალექსანდრიასა და იერუ-
სალიმსა. სომხითმა არცა ისმინა რამე, და კითხარცა ყირუ. დაშთა
ბრმად მჭდომი შორის ორთა: სამეფოთა სპარსეთისა და საქართვე-
ლოისა. შემდეგ განხეულმან ჰიასა ქვეყნისასა, კითხარცა ახლთა
ისრაილთა, არღარა მიიღეს მათი და მღოღოდ დროთი დროთ და-
სუსტებისა გამო თვით საბერძნეთისა, — წარიტარცეს ლათინთა მი-
სიარში, ლიბანსა, ტურციასა და თვით ევროპიის ნაწილებშიც, სა-
დაცა იგინი შეისიწესს ჰაბისა მოსკოთა. დღესაცა ჭგალობს შარაკან-
თა შინა თვისთა ე. ი. საგალობელთა გალობასა და შეურაცხოვასა
საღვთადონისა კრებისა კახიანთა; უწოდებს მას მგელთა სროკად;
ფლავიანეს მოწამეს გონებს მწვალებელად; ადიდებს და აღიარებს
წმიდა დიოსკორესა და ეკტიქისა. და რად? თვით სომეხთა ეკკლე-
სიამან არა უწყის. მაგინებელი საღვთადონისა კრებისა, აღიარებს სწა-
ვლათა და დოღმტთა, მუნ დამტკიცებულთა: აღმსარებელი წმიდა
დიოსკორესა და ეკტიქიასა, — არა აღიარებს დღეს მათთა წვალებე-
თა. რომელთათვისცა განიდევნენ იგინი და შეჩვენდნენ. — ესე კი-
თაარსი უწყისობანი აქვს სომეხთა ეკკლესიასა, — ობლად, გარედ და-
შოენაღლსა და მტერთა მათ შინაგანთა (ნასეკარ სომეხთა ე. ი. გა-
ფრასკებულთა) და გარეგანთაგან დახატრულსა და დაცინებულსა სი-
მციარისა გამო საწმენკებისა მათისა აღმსარებელთა. თვით რაცს
ესე არის განხილული, მიფანტული სხვათა და სხვათა ქვეყნისა გერ-
მოთა, არა მექონი მამულისა და დედა ქალაქისა; არცა კათედრისა

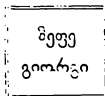
ერთობისა. სსკა არის კათოლიკოსი კმბაწინისა, სსკა არის კონსტანტინოპოლისა და სსკა მისისა ადგილისა, რომელნიცა ერთი მეორესა არა მოაწილებენ და არცა კისგანზე დამოკიდებებიან. კატქიომოსა ანუ სისტემაცა ღვთის-მეტყუელებისა მათისა ეკკლესიისა არის კათოლიკეთაგან შედგენილი რომისა ეკკლესიისა წესდებითა, და სკუთარი რაიცა აქვსთ, ანუ რუსთაგან შედგენილი, ანუ არა სრულად და ნაოლად გამოძეიებული მათთა დოკმატთა.

LXXXIX

მეფემან გიორგი გამეფებისა შემდგომად მისწუა წერილი მეფეთა ჩამომავლსა, კასტანგ მეფისა შვილსა, გიორგი ალექსანდრეს ძეს გრუზინსკის, რომლითაც კედრებოდა მიჰსცეს და დაუბრუნოს ჭეუენისა ჯვარი წმიდისა ნინასი. წერილი ესე იყო მესამე, მიწერილთა შორის მეფეთაგან თეიმურაზისა და ირაკლისა. კაჭარისა სომეხისა მიმავლსა ასტრახანს, კასტანა იგი და უბრძანა კარდასცეს მეფით ნიჟნი ნოვგოროდსა, სადაცა სადგურობდა თვით გიორგი ალექსანდრეს ძე. კოპია წერილისა ამის, დაწერილისა მამისა ჩემისა სელითა, არის ესე: უგანთლებულესო და დიდებულო ძმად და ბიძად სკგულებულო გიორგი თანა-მოსახელოეო ჩემო, (ესე ლექსი თვით მეფესა ჩაერთო)! ღმერთმან მამათა ჩვენთა, ინება და მომცა ტასტი ქართუელთა მეფობისა, გაოხრებულისა მტერთაგან, ავლთა ახალი რაიმე წყალობა, სასოება და ნუგეში. ჰამისა და მამისა ჩემისა თსოკითა დაუერთაჲ კედრებასა ჩემსა: მოანატრეთ ჯვარი წმიდისა ნინასი, — სუენჟე ქართუელთა ქართველთაჲ; ჰქმენით სასელი და სჩუქარიოთ ამით ეკკლესია წმიდა ჩვენი. განსკენებულმან გიორგი ჰამან თქვენმან მოსცა სტი ბერიფასი ღვთის-მშობლისა სიონისა და გკაქეს სიჭადულად. ნუ მისედაჲთ დროთა წარსულთა და ოჯახისა შფოთსა: თუ ინებებთ და თვით მობრძანდებით, როგორც იწერება გაიოს ასტრახანიდგან, დიდად მოსარული ნიქმნები, კერდები

გასიამოვნო და გაამო ვითარცა ძმისა ძმისა და ბაძისა ძმის-წულ-
მან. ინებოს ღმერთმან ეს აღსარულდეს მობრძანებადმდე თქვენისა,
ინებეთ ბოძება ხატისა, აკურთხეთ მით კვალთა გზისა თქვენისა რუ-
სეთი ქვეყნისა ჩვენსა და განუსვენეთ ესრეთ დიდსა დროითა მო-
ლოდინსა. კელთ ჰასუსსა მეცა და სძლედულო და საყრო და ერიც.
მოკითხვას მოკახსენებ სასლობასა თქვენსა, სასხლსა და სოარცსა
ჩემსა, ამავე ჩვენის ქვეყნისა მტერთაგან შევიწროებულისა, თქვენც
მოგესხენებათ. რუსეთი თუ არ შეგვეწია უჭირს საქარისტიანოსა.
მაქვს მიწერ-მოწერა რუსეთის ხელმწიფესთან. სწასთა კვლარ კენ-
დობათ. თურქნი ავის თვალთ გვიუწებენ. ლეკი კერ დასცხირა ავა-
ზაკობისაგან, შინაურის მტერის არ შეშინან. არიან მისაჯანი კატა-
ნი. რიან გედევნის შვილს უბრძანე მოსვენებათ იყო: ნუ კადნე-
რობს, გაიოზიც უმადური არის სადმე მისა. იმას ნურას ერწმენი-
ბით. თქვენა ერთ-გული ძმა და მეგობარა გიორგი.

ივნისის 10 დღესა
1798 წელსა.

ეს წერილი იყო უგანასკნელი მეფეთაგან ჯვარისათვის წმადის
ნინასა. მეფის-ძეთა მიწიან, ფარსაოზ და სსკათა მიაშხეს, რომელ
მეფესა გიორგის სსკადა აქვდა წერილი ზავლე იმპერატორთან მი-
საწერი, და წერილი ხელმოწერილი და ბეჭედ დაუსმელი, რომლი-
თაცა ეკედრებოდა მას გამოსთხოვოს იგი უსამართლოდ დამატრო-
ნებულთა ჯვარისა, უკეთუ თხოვითა ამითაცა არა ეშეულებოდა საქმე-
სა, მაშინ ავირებდა ექმნა კრება სძლედულოთა და კრებისა განსი-
ნისა ძლითა მოეთხოვნა საუნჯე ქვეყნისა. ეჭადონენ შეჩვენებითი-
სა განხილებითისა წარკლენსა. ესე და მოადება რუსთა იყო მიზე-
ზიო, რომელ გიორგი ალექსანდრეს-ძე დაჯერა და წარუვლინა იმ-
პერატორისა ჰავლეს (ალექსანდრეს) და ამან შემდგომ გარდაცვალები-

სა მეფის გიარგის წარუქელის საქართველოსაჲ 1501 წელსა და დაიდვა საფარულად ერისა სიონისა თბილისს ეკლესიასა შინა.

თაჲყვანის საცემლად ჟჳარისა ამის წარუქოდნენ ქართველთა მკლდელთ-მთავარნი მოსკოვიდაჲ ნიჲსი ნოკოგოროდჲა ს. ლასტოკოს: ჰოჲნოტი არსიჲესიკოჲოსი ხოზიაშვილი³¹⁾. იოანე მიტროპოლიტი მარკელ მეოფელი, ნიკოლოზ თბილელი, ზენონ აღაქერდელი და სხვანი. კათალიკოსი იმერეთისა მქსიმე დიდად მოსურნე ჟჳარისა სილვისა წარუქდა მოსკოვით და თაჲყვანი-ჰსცა მას. მცირე დიდა ნაწილი მისი, წარმოიღო, მითსრა არსიჲმანდრითჲს გენათისა მოსტუმარს სემონ წულუეიძეს. — ესე მიაშრო, მეტუოდა, ჟჳარეთი ყმაწვილსა სოფრონიოს ნიკოარ წმინდელჲს წულუეიძესჲ გჳარად, არსიჲესიკოჲოსად იმერეთისა გადგარჲლესჲს 1844 წელსა მე-

³¹⁾ პატრიარქი არქივისკოპოსი მოქვისა (სამურძაყანოს ანუ აღზახიასა) გვარით ხოზიაშვილი, ძე მეკონდახისა და თვითჲ იცოდა ხელობა ესე. 24 წლიდან შედგა ბერად და ახლდა კათოლიკოსსა ანტონის დიკანად. შემდგომად გარდაცვალებისა გიორგი მეფისა, ბატონის შვილის იოანეს თხოვითა 1802 წელსა აკურთხეს იგი არხიმანდრიტად თორის მონასტრისა, დიდ ლიხეზელ, შემდგომად გარდავიდა მეგრელიაში დედოფალს ნინასთან, რომლისა ქმარჲმან დადიანჲმან გრიგორი წარავლინა დესპანად რუსეთსა. ჯილდოდ ესრეთისა დესპანობისა მიუბოძეს არქივისკოპოსობა მოქვისა. 1811 გარდაჰყვა დედოფალს ნინას რუსეთსა და დაშთა რუსეთსავე მოსკოვის ჩუდოვის მონასტერში: აქა გარდაიცვალა 1823 წელსა 50 წლისა და მუნვე დაეფლა. მოსკოვის არქივისკოპოსსა აგვისტინეს დიდად არ უყვარდა იგი მეშურნეობითა, რამეთუ დიდად პატივ სცემდენ მას მოსკოვისა მცხოვრებნი. იყო კაცი მოზუმარი, მზიარული, პურადი და ყოველთადმი სიყვარულითა აღსავსე, მთავარჲმან საქართველოსა ციციანოვჲმან წარგზავნა იგი კაიშურისა მთიულთა დასამშვიდებელად. აქა იტყოდა თვით, 40 ხანჯლითა მჩხვლიტესო და დამიფარაო სიკვდილისაგან და სირცხვილისა მეფის-ძემან ფარნაოჲ. 1815 მოვიდა დროებით თბილისსა და ექსარხოჲმან ვარლამ ქსნის ერისთვის შვილჲმან არ აწირვინა სიონში მტერობითა. ესე იწყინა მან და ჰყვედრიდა მას ესრეთსა მისდამი მოქცევასა, ოდეს მოვიდა თვით მოსკოვსა. სადაცა გარდაიცვალაცა, ვითარცა გადაყენებული ექსარხოზობიდან.

ფისა გიორგისა. სინისაგან, მეუღლისა გრიგორი დადიანისა ასუ-
ლისა, რიცი ესეცა, რომელ მოსკოვისა მიტროპოლიტსა ჰლატონს,
მოეწადისა ხილვა ჭკარისა ამის, დროსა ხილვა ჭკარისა ენება იმჟე-
რატორიკა ეპატერინესსა და ოდეს უჩვენეს იგი მას მოსკოვს ერწი-
ვა მეპატრონეთათვის წარგზავნა მისი საქართველოდკე, მიეცათ მათ-
ცა ზიარება და რეო გაიმეტოსო შემდეგ. ეს ამბავი რიცი იონა მრო-
ველ მიტროპოლიტისაგანსო შემდეგ დღეთა დაგვირგვინებისა აღექ-
სანდრე ზიარელისა. ოდეს წარადგებით მიტროპოლიტთან ჰლატონ-
თან, მე და მძა ზეგრატი, მეტუოდა მეფისა-მე მისაილ, მოგვილოცა
ჩვენ ჭკარისა წარგზავნა სელმწიფისა აღექსანდრისაგან საქართვე-
ლოდ, დიდად იამა მასცა ესრეთ სიყვარულითი მისედაცა იმჟერატო-
რისა ქართველთადმი.

XC

მივარეულობა რუსეთისა, 1783 წლიდან დამტკიცებული ტრაქ-
ტატითა, აქვანდა იმედით ზირისპირ სპარსთა. ამისთვის სწორდა წე-
რილითა ელჩსა თვისსა გარსეკან ჭაკჭაკადეს და მათ არწმუნებდა
რუსეთსა თვისსა ერთ-გულელებს. გარსეკან ჭაკჭაკადე, სათნო და სა-
იმედო მეფისა გორგისაგანცა ჰსძულაბდენ მას, მეშურნეობითა
რადგენსიმე ზირნი კარის-კაცნი; გარსა რეო გაბედავდენ მეფესთან
რასამე მათზედ უშევრისა თქმასა. ელიაზარ ფალაჰანდოკისა ჰსურდა
დანიშნულიყო ნაცვლად მისსა რუსეთისა კარზედ: მოახსენეს ესე
მეფესა და დიდად შორს დაიჭირა. ერთ-გულეობაზედა გარსეკანისა
სრულიად იყო მეფე დარწმუნებული. და მისისა შვილისა აღექსანდ-
რესაგან რიცი აბა ერთგვის თქმულად, რომელ მამა-ჩემი გარსეკან
იყო შემადგენელი ტრაქტატისა მის, რომლითაცა შეეკრა რუსეთსა
მეფე გიორგი 1799 წელსა. მამასა ჩემსაო, მეტუოდა აღექსანდრე,
ჰსძაგდენ მეფისა მძანო და თუმიცა არ უყვარდა მეფე გიორგი, სუ-
სტად დროთა ამათთვის გასაჭირთა საგონებელი მძათგან, გარსა

დიდად ესკიდა, კითარცა კაცსა სვინიდიისანსა, ჭეუენისათვის მზარუნ-
 კელსა და გონიერსა ჭაზრითა და მოქმედებითა. ორმოცამდინ მეფისა
 წერილი, რომელნიც აქენდნენ ალექსანდრესა, მიწერილი მამისა მისი-
 სადმი, დიდად მოწმობენ მეფისა გონიერებასა და სამეფოებისა თუ-
 სისა დაწყებასა და განგებასა.“ წერილნი ესენი არღარა არიან შემ-
 დგომად აზრებისა წინანდალს მისისა სახლისა ლეკთაგან, რომელ-
 ნიცა 1854 წელს დაუწვეს სახლი და წაიასეს სახლობა ჭაქკა-
 ძისა. სწორად განმსწავლებოდა მეფისაგან, რათა ჭეატრონობდეს მის-
 სსა სამეფოდრებელსა კახეთსა დროდმდე შესრულებისა საქმეთა რუსე-
 თისათნა. მეფემან დღეს ერთსა უბრძანა აკადის-შვილსა; ეცადა,
 იყო ერთ-გულად სიძისა შენისა გარსეკანისაო. შემეწიე მეცა და ნუ
 დამზოგავ, თუ ვიქმნები საჭირო შენთვის. გარსეკან ჩვენთვის ჭი-
 ნახულობს რუსეთში და ჩვენ მისთვის ვიჭინახულოდ აქა. იმას იქ
 არა უჭირს რა შვილი მისი ალექსანდრე, ნათლული იმპერატორიცა
 ალექსანდრასი და კეთილად აღზრდილი, შვილია ჩემიცა და გამოსა-
 დეგი ჭეუენისათვის. მოუწერია გეზავნიო საქართველოდ, დიდად მია-
 მება მისი ნახვა.—ეს ამბავი მამბო თვით გიორგი ავალი-შვილმან
 მოსკოკს. იყო მეგობარი მამისა ჩემისა, და აქნდა მასთან მიწერ-
 მოწერა სიკვდილადმდე და იმა ჩემი ნახვა, ჩემთან საუბარი და გა-
 ცნობა. იყო თვით მწერალი და გადმოძღვნი რუსულთა ქართულად
 წიგნთა მრავალთა. ამავე დროსა კნახე პირველად და უკანასკნელად
 მასთან სანახავად შემოსული გიორგი ალექსანდრეს-ძე გრუზინსკი,
 რომელმანცა მხარეთა ჟვარი წმიდის ნინასი იმპერატორსა ჰაელეს,
 ალექსანდრეს და კონსტანტინე ბატონის-შვილს, ძე იმერთა მეფისა
 დაკითისა,—მეფისა ირაკლისაგან იმერეთით განდევნილისა.

XCI

მოუთმენლად ელოდა მეფე გარსეკანისა წერილთა. მეფე გი-
 ორგი ეტყოდა დაკით თაყნის-შვილსა: როდესაც მოვიდოდა მისი

წერილი, შეჭურბა მდივან-ბეგთა ეგნატი თუმანის შვილსა, თეიმურაზ ციციშვილსა და მდივანთა, რომელთა შორის იყო ერთი ბეგთა-ბეგიშვილი, სომეხი და დიმიტრი (ქართველი) თუმანის-შვილი, მოაღუეს. ესრეთმან მოადუბიდგან მარადის მეფისაგან, გარსეკნის წერილთა მიღებასა, მიაწერდეს სსკანნი მიუხდობელობასა და შიშის განცემითსა გარსეკნისაგან. მეფე ფრთხილი და მღვიმარე საქმეთა შინა, არასა ჰგონებდა რუდად ელჩისათვის თვისისა და ამისთვის ოდესმე დროთა-დროთ შეჰყანდა სირცხვილსა და კდემში, გარსეკნისა პეტრთა სურდათ, მეფისა მიმალულთა წინააღმდეგთა, დაეშორებინათ გარსეკან მეფისაგან, რომლისადა გული კერ გაიგრილეს მასზედ, კერცა კარის-კაცთა, კერცა მშათა, რუდად მისთვის მოსაუბრებმა, კერცა დედოფალმან დარეჯან, რომელიცა ჰსწყალობდა მას წყალობითა გამო მეფისა ირაკლისა და ჰგონებდა, რომელ შერჩებოდა მას და შვილთა მისთა ერთ გულად დროთა შფოთისა და ანობითა, რომლითაცა ამწარება მეფესა გიორგის. გარსეკან, უმეტეს გამოცდილი საქმეთა შინა, მეტის მნახავი და უკეთ მზრახველი, იყო მტკიცედ და შეუთუქვლად თვისსა მოკვლეობასა ზედა. ჰასრი მასი იყო ემსახურნა მამულისათვის, ჰფიქრობდა მეფისათვის და დამშვიდებისათვის აღრეულთა ქართველთა, მოკლედ იცნობდა მეფის ძმათა და შვილთა; ოდესმე ასმენდა მათ და ამხილებდა. თვით დედოფალსა დარეჯანს, მწყალობელსა თვისსა, მოჰსწყრა წერილი მკაცრე სადმე შფოთათვის დაუცხრომელთა და დიდად არა მოეწონა არცა ანდერძი მეფისა ირაკლისა, არცა მეცადინება თვით დედოფლისა, რათა აღვიდეს ტახტისა და მეფობდეს მაგალითისა მებრეკატირინისა. წერილისა ამის პირი თვით გარსეკანმა წარუდგინა მეფესა და ოდეს ჰსცნო ესე დედოფალმან, დიდად იწყინა და დააბრალა პირმოთხოვასა. მხლებელნი დედოფლისა კრინოდნენ გარსეკანსა, ჰყუდრიდნენ მას და ოდესმე ურიგოდცა მოიხსენებდნენ.

დროდ არხივი რუსეთისა გამოაჩენს, რადენს მაღლად იდგა გარსეკან გონიერებითა და საქმითა სხვათა ზედა ქართველთა, რაიცა

მე ვიცი აზსივისა სიჭმეთაგან, რომელთაც მე აღმწერელი მეფისა ცხოვრებისა აზსი შუკეები—ვატყვი გარსეკნისათვის, რომელ დროთა ამათ იყო იგი სვეტად მტკიცედ შეფობისა, ერთ-გულად მეფისა და მამულისა. მგომბელი მის ქსნოდან.

XCII

გამეფებულმან გიორგი, მრავლად მწესარემან ძმათაგან შფოთი-სათვის, ქსნო სიტყვას, თქმული მღვდლისა იოსებ თურქი-ტანისა მეფისაგან სანისლად მეფეზედ: ეს აზსიცი ყალბია!—მეფემან მეორეს დღესა დაიბაზა მღვდელი, მოიკითხა, გამოჰკითხა ამავე ქალაქისა და უბანსა მიუტანოს და ძიართოს ოქმი რაუდენითავე კომლთა კაცთა, ბოძებულთა წინათ მეფეთაგან, რათა დაამტკიცოს მანც ვითარცა ახალმან მეფემან.—ჩვეულებითისა წერითა, მეორესა დღესა ძიართვა ოქმი, აიღო მეფემან ოქმი და უგუბდო ცეცხლსა, რომელიცა ეთუ-ბოდა ბუნაზში, და დაუძტა სიტყვა მისივე მღვდლისაგანვე თქული: ეს აზსიცი ყალბიაო! მრავლნი მრავლად ბოროტად ანუ უშუარად განმარტებენ მეფისა ესრეთსა მოქმედებასა. სიჭმე ესე იქმნა სიჭმულად ღვთისა, უშუარად მეფისა მოხსენებულისა. რა უწესობაა ესე დროთა მიხედვით? ნუ უკვე სსკებრი ქსნულისა მებრ სისწული, განკიცხე-სათვის მეფისა იქმნებოდა უმეტეს მსუბუქი? განისიღონ ესე მკი-თსკელთა და მსმენელთა.

შემდეგ რაუდენისავე ყამისა მასვე მეფესა შეეწალა მღვდელი იგი თურქისტანიშვილი სუძარი და ადრითვე მეფესთან დასხლავთუ-ლი და უბოდა ახლისა ოქმითა უმანი და მამულნი ძველსა წყაროდში მოხსენებულნი.—მაშინ მღვდელმან გამხარულებულმან მოახსენა სი-ტყვა ფსალმუნისა: „წყლობასა და სამართალსა გაქმედენ შენ, უფა-ლო.“

მღვდელი ეს ღრმად მოხუცი გარდაიცვალა 1820 წელსა თბი-

ღისს, და მარადის კეთილად მომხსენებელი მეფისა აკურთსკვდა მეფობას მისსა და შიკლთა მასთა.

XCIH

ოკტომბრას თჳს სიკეტი ცხოველობისა დღესასწაულობისა გამო მარბამდა მეფე ჭ. მცხეთას, ნამოსდა ცხენიდან და ისილა კაცი ცხენოსანი, რომელიცა მოაჭენებდა შორით მცხეთისაკენ. — მოასხენეს მეფესა, მუხრან ბატონი მოხმანდებო. შემოსხურებისა ათამისა შეკიდა დადსა კეკელესასა და ხმიითა მალლითა წარმოსთქვა: სიკეტო ცხოველო! შენ მივგე მტერთა ჩემთა; შენდა დამიცე ყოველი სასოება ჩემი. — იწყეს მწყურსი და შემდგომად მწყურისა მოკიდა კაცი და მოასიხენეს: ცხენიდან გადმოკარდა და გარდაიცვალა მუხრანის ბატონიო! შესწყუნდნენ მეფე და კათოლიკოსი, დაიწყეს პირჯვარნი და ეკიარეპოდნენ ესრეთსა უცარსა ამბავსა.

კაცთა მოსირულთა და მოამეთა მოასხენეს: ფონთხელას, რომ გამოსცილდა ბატონი იოანე მუხრანის ბატონი, დაიძსეს მდეკარიო. 50 კაცითა მხლებლითა, გამოუდგნენ ლეკთა არგვის პირყედ მიმალულთა და ოდეს მიასლოვდნენ, დაუწყეს თოფთა სროლა, ეგუ ქცეულთა არგვისაკენ მდინარისა გზითა. მამინ დაბრუნებული მუხრანის ბატონი გადმოკარდა ცხენიდან, წვეთითაო კნებული, და მსწრაფელ განუტყეა სული. — მუხრანის ბატონმა არა იცოდა მიბრძნება მეფისა მცხეთასა და არცა გონებდა ჯერეთ მეფისა ნახვასა, რომელიცა მას არა სწყალობდა. მან სცნო ესე ეგუქცეულისა კაცი სავან, რომელიცა წინათ იყო გამოგზავნილი მოსამზადებელად. ბინისა მისთვის მცხეთას. ზოგთა მიაწყრეს ესე უმეცარი და მოულოდნელი სიკვდილი, ძლიერსა წყენასა, მოულოდინებელად მეფისა მიბრძნებისა გამო მცხეთას, ზოგთა მეფისაგან წყევითა წართქმულთა სიტიკასა და ზოგთა დაღაღა დეკნისა გამო ლეკთა დასისა და გი-

თარდა ბრგესა, სასხლ ჭარბსა კაცსა, მარადის კმინოდის სადმე დამბლისა.

მასვე დროსა არღა მოასვენეს მცხეთას გუპა. წასვენეს აგი მუხრანსა; თვით მეფემან მისწერა, სამამირასა წერალა დასა თვისა. მეუღლეს მისსა ქეთევანს და შემდგომად სამასა დღისა მოიტანეს გუპი და დასაფლავეს მცხეთას, კითარა საძაღუთის მთას. მუხრანს ბატონობა უბოძა და დაუმტკიცა შვილის მისსა კონსტანტინეს.

შეწესებული მეფე სამეფოსთვის დაუწუნარებელის შინა შფოთთაგან და მტერთა ლეკთაგან გაქვლისაგან. — ჭფიჭობდა და განზრახვიდა რუსეთისადმი ჭკუენის გარდაცემასა. ჰატრმან ნიკოლა გვარით, რუტილიანომი „(ესე განადიეს ქართლით მინისტრის ბრძანებითა 22 ნოემბერს 1801 წელს.)“ მოასსენა მეფესა: კეროზისა მეფეთა კერ უძღუეს სამეფო შენი ტკბილი. წესდება მათი და ჩვეულები იქმნება სამიმო თქვენთვის, დამონებული სსკათაგან მეფობა არის უბედური და მარადის სამწესარო. სსკათაგან დამოკიდებული ჭკუენს იქმნების დაცინებული და საცინებელი. უნსო ნათესავი, ჰატროსად ჭკუენისა მოუკანლი, შეექმნის ერსა მტერად და მდეგელად, და მწესებულად. მამაშვიდური მთავრობა მეფეთა, გარდაცქევა მამინაცლისა და დედინაცლისა სასკდ სიუვარულისა უგანისა და ბუენისაგან არადეს აღსარებულისა. რუსნი შემოიტანენ ჰორგელადვე მძიმესა უღელსა და დასდებენ ჭკუენისა კისერსა; მოითხოვენ დიდთა ხარჯთა რომელთაცა თქვენ კერ შესძლებთ. მაშინ თქვენი მამულსა და უმანი გაისიედებან ბარბანით და მკვდარნი თქვენი დამარსებიან მუსიკითა.“

დაესაჩა სიტყვას ამას ჰატრისაგან თქმულსა მოიგონებენ თბილისისა მცხოვრებნი. ოდეს მუსიკითა უძღვიან საფლავადვე მიაწვლებულთა.

ჩემო ჰატრო! უზასუსა მეფემან, დაკუსტდით, გაქრება ქრისტიანობა აქ ურუსოდ. მეტად მოგვერია მტერი და რა მტერი! ქრისტესი. თუ არ მკლავი რუსთა სელმწიფისა კერ პინ დაცვაძი სა-

ქრისტიანოსა. მესმის სიმძიმე რუსთა ჩემზედ ბრძანებლობისა. რა ექმნა ვის მიკმაართო? რა ზასუხი გავსცე ქრისტიესა! ვერ წავიწყებდ სულისა. შეესწირავ ცოლშვილსა და შუადგები ქრისტიესა და ჯვარი-სა ოაყუანის მცემელად მოვიყვან მწედ ქვეყნისა. ესე იყო სურვილი ძეგლთა მამა-პაპთა ჩემთა: და ესე იყო ჭყრი მამისა ჩემისა და მეც დაჰადგრები მასზედ, ჩემი ზირობაუბი რუსეთისა მეფესთან, —საკეთი-ლონი ზრიან ქვეყნისათვის.“

მაშინ ათანასი ჯვარის მამისამან, რომელიცა შემდეგ იქმნა ჰა-ტრიარქად იერუსალიმისა, დასამატებელად ჰატრისა რჩეკითა, ბრძა-ნა: მოიტანონ დაბადება და წარიკითხონ ისაია წინასწარმეტყველისა თაჲი 3 და იხილონ რას იტყუის ღმერთი წინასწარმეტყველისა ჰი-რითა ერისთავის, რომელიცა ესრეთ დამოკიდება უცხოთა ნათესა-ვისა უფლებასა. ეგრე იოსელიანმან, ჯერეთ ერისკაცმან და მამა-მან ჩემმან, წარიკითხა იგი.

ესა მეფე უფალი საბაოთ მოსპოვლას იერუსალიმისაგან და იუ-დაისაგან ძალსა დაურდნობელსა, ზურისა ძალსა და წყალისა ძალსა, გმირსა და მძლესა, და მსაჯულსა და მდიდარსა და წინასწარმე-ტყველსა და მოაზრესა და მოხუცებულსა და ერგასისა თაჲსა და საჩინოსა თანამზრახველსა, და ბრძენსა ხეროდ მოძღვარსა და გუ-ლის სმიერსა მოძღვარსა მხსნელსა. დაჰადგენ ჭაბუკთა მთავრად მათ-თა, და ყრმათა უფლად მათთა..... ყრმასა დაუდგენ რათა უბრძო-დეს მოხუცსა და დრკუსა კაცსა მეწინააღმდეგესა კაცისა ჰატრიოსან-სა..... შეიპყრას კაცმან მმა თვისი ანუ სასლუელი მამისა თავისი-სა, მეტყველმან: შესამოსელი გაჰქს, იყავ ჩვენდა წინამძღვარად და ჭამადი ჩემი მანასე კითარცა გენებოს. და პასუსად რჩეკას დღეთა ამთ: არა ეიქმნები თქვენდა წინამძღვარად. არცა არს სასლუს ჩემსა ზური, არცა სასმელი რამეთუ დატყვებული იქმნა იერუსალიმი და იუდა დაეცა, რამეთუ ენანი მათნი და ქცეა მათი ზრიან წინა-აღმდეგ უფლისა და აღაშფოთებენ ღვთისა დიდების თაღლთა ერო ჩემო, კაცნი, რომელიცა მთავრობენ შენზედა მცდურებენ შენ, დაგკარქვენ

გზისა შენისა კვალთა....დროთა ამათ უღმთო მოუღებს სძეაუღთა, და სარკეთა და შემოსაგს საგლოკელსა სამოსისა, მოხსნას სარტყელთა, მოხდის ჭედთა და ჭაღად სახილველ ჭოფის თავისა მათის თხემთა: განმსწორებს მთ მიწასთან, სწუხსნა მეფე, ამოიასრა და ბრძანა: „ღმერთო დაგვიფარე; ღმერთო დაგვიცვე; ლეთისა დედაო, ნუ მიგვრებ ჩვენ კაცობრივსა განძრახვასა, არამედ წილ ხდომილთა შენთა გვიქმენ ჰატრონი და მფარველი; ევთიმისა წინამძღვარსა და მოძღვარსა მოახსენეს ესე ამბავი. მოვიდა მონასტრიდამ და კვლად განმხსენებდა, მეფესა, რათა არა ჰსცალოს ჰაირი თვისი ზირველი და მისცეს სამეფო რუსეთისა ხელმწიფეთა მფარველობასა. დაძუარდა მეფე მისსა რჩევაზედ და ჰსთჳა: სსკა ჰატრონი არა გიყავს ჩვენ კარდა მისთა ხელმწიფეთა.“

XCIV

შედეგ კარდაცვალებისა მეფისა რუსთა დაივიწყეს ევთიმი, ჭეჯანდათ უპატიოდ და კერა დაიცეს დენათგან, რომელნიცა ლუდგინეს მას ძმათა. გაგზავნილმან ჩინოკნიემან სჩიკაართა გამო მასზედ მრავალ საყო და უპატიო ჭყო, ჰსტუჳსა უშვერად, მოახსენა მწარედ და განაჩინა განშორება მისი წინამძღვარობისაგან უდაბნოისა. ევთიმი არ იგლოვდა ესრეთსა განჩინებაზე, მოახსენებდა ჰატრონისა და ათანასისა სიტყვათა და იტყოდა: ჰეშმარიტად ღირს არს მუშაკი სასყიდლისა; მომეგო მე ჯერისაებრ. სოფელსა შინა მყოფსა, მომხედა მე სოფლისა მათრახი, ღმერთო ჩემო. ნუ მიმცემ მე უმეტესსა სასჯელსა; მოჰმედება ჩემი და მეცადინება რუსთა მოყვანისა არა იყო ორგულება ჰვეყნისა.

1844 წელსა ს.ჰეტერბურლსა, ყოფნასა ჩემსა მეფის-ძემან ფარნაოზ არა კმაყოფილმან, რომელ არ კადიდე ჩემგან დაბეჭდილისა მუნ ისტორიასა ეკელესიასა მეფე, — გიორგი მიმცემი რუსეთისადმი საქართველოისა, მიბრძანა: ჩემო ჰლატონ, მეფე გიორგი და ძმა

ჩემი ზრდადის სავსებითი შენგან. შენ ჰხადი მას მიმდევრად ქვე-
ყნისა. ზრდა? იგი კერ გაცემდა ქვეყნისა; კერ განსიყვანდა მას; კერ
შეგქმნებოდა ორგული ტახტისა და სკიპტრისა. შეიმცნე სიტყვანი
ესე ჩემი და თვით დამატე, ჰითარცა შეისტორებთან, ჰითარი შე-
ნი. — სიტყვითა ამით ზედა მე გსდუმნე: ჰითილე რომელ, მისისხნედ
მიბრძანს ესე...

XCV

მეორესა დღისა შეიმდგომად მეფისა ირავლისა გარდაცვალები-
სა, მეფემან გიორგი ბოროტადამ მიუწოდა ზოლყაშვილსა დავით
ჟიმიშვილისა-შვილსა, კაცისა სიტყვა მარჯვესა და კვლად ზტტიკულად
მწერალისა და უბრძანს ოქმისა ზედა წარწერა ბეჭედისა მისისა მეფე-
ბისა. დღისა მეორისა თვისა უქმნა მას წარწერა ბეჭედისა ოქმითა და
ბრძანებთა თვისა შემდეგი: სიმდაბლით გარდაცემოსოფლსა იესოსა გა-
ქმბ ღმერთ ჰკაცისა სოფლსა. მიუნიდგანე წარმოგზავნა კაცი თბილისს
და ოქრო მტკედელისა კოსტასა... ამოაწერე კერცხლზედ. მიერ-
თჳს შეუეს თელავს და მოეწონა. ამ ბეჭდით გამოვიდა ჰირველი
ოქმი მეფისა, რომელითაცა მეფემან გიორგი მისითვა ძღვენად თე-
ლავისა კარის ეკლესიისა ორი კომლი კაცი მათის მამულითა და
ზეპართა. მასვე დროს უქმნეს დედოფლობისა ბეჭედი მეუღლე-
სა მისისა მარიაში მარტიკითა ზედა წარწერითა: „დედოფალი მა-
რიაშ.“

XCVI

მოსოფლსა ქალაქად თბილისად მეფისა კახლენს თბილისისავე
მცხოვრებნი თავადნი, ზინაურნი და სამღვდელნი, რომელთაცა მო-
სკლადიდე მისისა დავითითა ერთ-გულბრძანთა ზედა სისახლისა ეკ-
ლესიისა, რომელიცა იყო ნაკურთხი კართისა სოფელიისა სხელ-

ზედა. დიდად ერთ-გულად შერხნენ მეფეს: იოანე ჯანდიერაშვილი, რომელსაც უბოძა მოურაობა კაკაბეთისა და იყო მასთან იან-შეზ-დილი.— შემდეგ უბოძა ბორჩალო და ეთელისი. შემდეგ მისსა იყვნენ ერთგულადვე და თავ-გამოდებულად პატა ჭაკჭაკი და სკამონ ჯანდიერის-შვილი, როცა უბოძა მოურაობა კელის ცისისა.

მასვე დროთა თავადთა და აზნაურთა ცოლნი მიუღოცაჲდნენ დედოფალსა მარამს. მეორეს დღეს წარდგნენ სომეხთა კართავეტი კანჭისა ოჯახის, სამადგულოთა, მელიქი ქალაქისა და სხვანი მოსელენი ქალაქისავე. გათიადიკოსმან და აზსენი თბალელმან და რუსთველმან სტეფანემ სწირეს სიონის ეკლესიასა, თანა დასწრებითა მეფისა დედოფლითა, სამეფოისა სხლისა წყართა და ქალთა წარჩინებულთა და დიდებულთა; გადდისადეს პანაშვიდი გადდგებულთა ირავლისთვის. მეფე სტიროდა და გათარაჲ აჭენდა ჩვეულება ცრემლითა მოსმენა წიარვისა, იტუოდნენ ვითინამე არა კეთილთა სიტყვითა მეფისთვის, რეცა სხილუკლად მგლოჯარისა. გაიზნა მეფე იყო ნამდვილი კეთილ-მისხური და მოაწმუნე. მოკადა ღმობიერებასა და გამოკადა ეკლესიიდან მწუნსაჲ.

XCVII

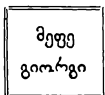
მეორეს დღეს მიზანდნა მუხრან-ბატონი იოანე, წასდგა მეფესთან და მეფემან ცნობილმან, რომელ არა არის მისგან გმყოფი და არცა მისდა კერძოდ, არამედ მძათედოი შემეტეს განწყობილი, — უბამნე სიტყვანი ტკბილნი და დიდად დაწყენარებითა, — იუოს მისდა ერთ-გული მოკალეობისა მეზრ მისისა მეფისადმი. მუხრანის ბატონმა აღიარა ნამდვილ მოკალეობა თვისი და დაამტკიცა ფიცითა, რომლითაცა მასვე დღეს თფილისსა მოსკლისა მისცა ფიცითი ერთგულობა სხვათა შორის. მეუღლესა მისსა მეფისა ირავლისა ასულსა ქეთევანსა, აჭენდა დიდი რიდი მისიერა მეფისა მისსა სხილად მადგინებულისა, მეტუოდა მოხუცი გიორგი ერისთავი, —

მოჭეჯა თან ქმარსა თვისსა მუსრანის ბატონსა იოანეს; წარვადა და წარდგენ ზირეკლად დედოფალთან და შეუგზავნა კაცი მოკითხვისა მეფეს. მეფე თვით მიბრძანდა და ხასა დაი თვისი, ორნივე სტიროდენ და ორთავე ატირეს მუნ მეოფნი ქალნი და კაცნი. ესრეთ ამა დროთაგან უკანასკნელადმდე ქმარიცა და ცოლიცა იყვნენ მარადის ღუმილითა, ფრთხილნი არა აწეინონ რა მეფესა, თუმიცა გულისითა არ აჭენდათ მეფისა სიყვარულითა, — იტყოდა იგივე ერისთავი გიორგი.

XCVIII

მასვე დღეს წარგზავნა ეპისტოლენი მონასტერთა და უდაბნოთა, რათა უწირონ გარდაცვალებულსა მეფესა, წესასაებრ ეპისკოპოსიას ორმოცი და წლის წირვა და აღუთქვანა სანუგეშოდ მძათა თვისთა დროსა საწირავი ესრეთი ოქმი, მაწერილი ეპისტოლედ მეფისაგან ბეჭედ დასმული, სახელსა ზედა ათანასი შიო მღვდელისა წოდებითა ხოლო და არა ნამდვილ წინამძღვრობითა, მაქვს მეცა. აჴა ზირი მისი:

„შიო მღვდმისა წინამძღვრო ათანასი და უდაბნოისა მამონო! ინებეთ გარდაცვალებულსა მეფისა ერეკლისათვის შეიდისა, ორმოცისა, — და წლის წირვა გარდაიხადეთ, თვისსა დროსა ეს ჩვენი ოქმი წარმოგვიდგინეთ, რომ მძათა სანუგეშო აღვასრულოთ. წელსა 1798 აპრილის 30 დღესა.

ესე ათანასი იქმნა შემდეგ არქიმანდრიტად; იყო კაცი განსწავლული ასტონისაგან პირეელისა კათოლიკოსისა; გვართ მიჭელის-

შვილი კახელი. 1802 კალაღ შეკადა შიო მღვიმეში ღვთის შაში-
თო გაოსრებულსა. 1803 ოდეს მოეკება მეძვეადრესა დაჟითს ქ.
მცხეთას ფებერვლისა 19 ქსთსოკა თანა წარუყეს მას რუსეთსა ათა-
ნასი; მასვე დღეს თანა ჰყა მას და წარიყანა რუსეთსა კარძო დია-
გონად მომოსადგული შიო მღვიმეს ზაჭარია იოსელისანი, ბიძა ჩემი,
გარდაცვლელეული ღვთისალ-მათარის ჩინითა 1865 ს.-ზ. ბ. თვით
ათანასი უკუ-მოაქცა მუნიოთ და დასაფლავდა კახეთს.

XCIX

დღესა მას, ოდესცა აქმნა დაფიცება თაქადთა და აწისურთა და
ფიცითსა ფურცელსედა ხელის მოწერა მეფისა ერთ-გულთაზედა, მა-
შინ დაჟით რეკტორმან თელავისა სემენარისა შემდგომ წირვისა ჯა-
სრულებისა მოასსენა მეფესა იამბიკოდ ღვქსა წარავითხვით. თვით
რეკტორმან წარსიტქა ესე და მერეთ ივალთა რუათა თვისთა მო-
წაფეთა თაქადთა ჯერეთ ერმთა. კიდეურ წერილობა ანუ აკრო-სტი-
სი იამბიკოთა იყო: „მეფეს გიორგის უგალობს რეკტორი დაჟით.“

მეფემან ზატრივი-ქსცა მას მადლობითა და ამცნო ერთ-გულთა-
სა მოკალეობა მეფისადმი: „ცხებულთაო მეფე ღვთისაგან; ზატრი-
ვიკემელი მეფისა, ზატრივი-იკემების ღვთისაგანაო. ორ-გული მეფისა
არ აქმნების არაოდეს ერთ-გული ღვთისა—თქალი მეფისა არს თა-
ლი ღვთისა; გული მეფისა ხელთა-შინა უფლისათა—მეფე, რომე-
ლიცა, კიტევი ამას უეჭვალად,—მიენდობა ღმერთისა, მტერიცა აქმ-
ნება თვისისა ტასტზედა და იგურთსეკა ღვთისაგან, კინ უნდა მეკან-
დეს ღმერთიკედ შეტი ზატრონად მფარველი მე მეფესა, რომელზე-
დაც დამიძს სისოება ჩემი.“

კეთამე ღვქსთა ამათ-თვის წართქმულთა დაჟით რეკტორისა-
გან, ჰგმეს იგი დედოფლისა დარეკანისა მსლებელთა და შვალმან
მისმან ფარნაოზ მუნ მეოფმან თელავსა აიგდეს მასსარად. მეფემან
ქსცნო ესე და ბრძანა: დედოფალი დედა ჩემია,—კალი მაქს დუმი-

ღისა. ხალხი სსხვითა კანონიერად მოუბართა, ჰესუსი უკებს მეფე გიორგი“ — იტყოდა თჳისი თჳისისთვის.

C

მსივე ღელეს სოფლისა წინა-მძღვარი იოანე ბერძენა, თაზის ქადაგელი და მისი და მეომარი და ამისთვის მატყუარელი გადანებულის მეფისაგან, მოვიდა თელავსა და მოართვა სეფის-გვერი. განმთავრებულმა მეფემ მიიღო ხელთაგან მისთა კურთხევა და ჩვეულების მეფისა შემდგომად სიტყვათა: სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა თჳით იტყოდა და ბრძანა: „ამინ“ სიითა დიდითა.

მიწვია წინამძღვარი სადილად და ესუბრა მრავლად ბრძოლასათვის მისგან სახელთა ჰირის-ჰირ ღვეთა. 25 წელიწადსა სადმე იმყოფებოდა კახეთსა და იყო ყოვლად ქართველი. მამია იოანე, უბრძანა მეფესა, იქა ერთგული შემოეცა, ვითარცა იქა მამისა შემოსა, ზრის გამოგირვალას გული ჩემზედა; ნუ მიეტანებოდა მტერთა შემთა.

მწესრისა შემდგომად წარიდა იოანე და ისილა დედოფელი დარეჯან ძმითა მოსილი და მგლოვარე მეფისათვის. დედოფელმა უბრძანა ეკედრებად საგანებელი სიტყვა დაწვეებისათვის მეფისა გარდაცვალებისა წყალობითა; და იგი იმართლებდა თავსა და მოახსენებდა სიტყვათა შესაბამისა, ერთ-გული მეფისა ირავლისა შემოსა მწყალობელისა, იტყოდა იოანე, ვარ ერთ-გული ჰირმოსის მამისა შვილისა: ბატონო დედოფლო, ნუ ამღვრეთ მეფობასა, მოგახსენებთ ერთ-გულობით; მეფისა ზრის ჰირმოსისა შვილისა, ესრეთ ყოფილა და ზრის ყოველგან, როგორ გნებავთ შემოვლინა მამა მამისა მეფედ და უფროსისა წაერთვას. — მტერი გარეგანი ვარსა გადგის და ახლა ზირებ, მტერობა და მფობითი შინაცა დამაღონ: — ესენი მარტველნი ზრის ნუღნი კანნი. ინებეთ და დატუქსეთ იგინი. — საუბარსა მამისა ზედა იყო დუმილი ქალთა და კაცთა. დედოფლისა მამისა-

ხეთა და თვით დედოფალმან არა ბრძანა არა რაიმე წინა-აღმდეგობა მეთვისა გიორგისათვის.

CI

1798 წელს ივლისის თვეში სიჭოლისა ეპისკოპოსმან ათანასი, ჭგონებენ, იმერელმან უბრძანა დაუსვენოს ეკლესიაში ძელი ჭეშმარიტი, — სიდიდით განთქმული ყოველგან, რათა დაფიცოს ამირეჯობნი თავადნი და მოადგენი მათნი მოსახლეურენი. აღიღეს ტრაპეზიდან ძელი ჭეშმარიტი ესე ოქროსა ბუდეში ჩადებული ძელაქონს სიგრძე და აღავერდის ძელისა ჭეშმარიტისა მიხედვითა ორგზის და დასვენეს გარე ეკლესიისა საწიგნეს ზედა. შემდგომად ფიცისა და შიგაობის შორის გლეხთა და თავადთა დაივიწყეს ეკლესიისა მრევლთა აღება ძელისა ჭეშმარიტისა საწიგნოდამ და დაკრძალვა ტრაპეზითა ზედა. მწუსრისა შემდეგ ჰსცნეს, რომელ სუჟნე ესე არაა არცა საწიგნეზედა და არცა ტრაპეზზედა. მოასვენეს მღვდელ-მთავარსა, შეუდგა მრავლად ძიება, გარნა კერ ჰპოეს იგი. ჰსცნო ესე კათოლიკოსმან და აჩინაბე მეფესა გიორგის: იწყეს ასლად ძიება; წარგზავნეს კაცი იმერეთად და ჰსთხოვეს წერეთელთა და აბაშიძეთა მოძიონ მათ ლეთის ჰსტივისათვის და წმიდისა ეკლესიისა, რომელთაგანცა საუკუნოებითა დაცული აწ მათთა მიზეზთა გამო მიეფარა, ჰსწამებდენ მიტაცებასა მისსა წერეთელისა და აბაშიძისა გლეხთა, მუნ ფიცისა დროსა მყოფთა და მათთაგან მოპარვასა. მეფემან მწუხარებან დაკარგვისათვის ესრეთისა ქვეყნისა სიდიდარისა, ბრძანა გამოდევნონ მღვდელ-მთავარი კათედრიდან. გამოიყვანეს მუნით და წარუდგინეს ექსორიად ნათლის-მცემლისა უდაბნოსა გარესჴას.

ძვირფასად შემეუღლს ჟვარსა აქენდა წარწერა ოქროსა უკანა ფიცარზედ შემდეგისა ჴსრისა: „მე დედოფალმან რუსუდანი, აკანა-თაგან გაძარცვილი ძელი ჭეშმარიტი კვლად შევამკვე სულისა ჩემი-

სა საოსათ.“ ესე მიაშო სვიმონ არქიმანდრიტჲს წულუკაძეს გელათისა წინამძღვარჲს (1847 წელს). იტყუანო დღესაც აბაშიძისი აჭესო მალაღ სიწმიდე ესეო; რომელთა იგულისხმებდა აბაშიძისთა მოქმთსრობი ანაზისა ამისა არა მასსოცს.

შემდგომად ნიჭოსელისა ათასისისა გადენისა, იშუამდგომალეს მიეტეს მას ეპარსიის დიონისის ილუმენსა⁸⁸⁾ გვარით არა აზნაურთაგანსა, მეფემან ბრძანა უარი და გასმარტა, რომელ სამეფოთათვის მისისა სარგებლობისათვის საჭიროა გვარით განთქმულისა კაცისა; დასიშეს და ინება მიეტეს ეპარსიისა ესე სსვასა, რომელსაცა ექმნესა სმა დიდი და კაუშირი. „ბრძანა მეფემან სამღვდელ-მთავრო ადგილი

⁸⁸⁾ ესე დიონისი იყო თავადთა ციციანთა ყა სოფლისა ხედურეთიდა. ახლდა მეფის-ძეს იულონს: ამისავე თხოვნითა უბოძა ილუმენობა მას კათოლიკოსმან ანტონი. შემდგომად წარსვლისა რუსეთად იულონისა დაშთა უდგილოდ და იყოფოდა მეფის ასულთან მარიამთან ს. ქარელს. ამან დიონისიმ მეფის ასულისა მარიამისა თხოვითა დაასაუღავე ყინციისს წმიდის ნიკოლოზის გაუქმებულისა მონასტერსა მკოვრეთისა ხეობაში მეფის-ძის იულონისა ძე ლევან, რომელიცა დარჩა საქართველოს, ეპრძოდა რუსთა და მოიკლა ზაკით და მოსყიდვით ოსისაგან, მისდა და მისთანა ყოფილისა. ესე იყო 1810 ანუ 1811 წელსა. ესე ლეონ იყო უფროსი შვილი იულონისა მხნე, გამბედავი და გულადი; ათსა წელსა მღევნელი ბედისა და ვერ ღირებული ბედის მოღალატისა.—მეფენი არა ადვილად უბოძებდენ გლეხთა და აზნაურთაგანსა კათედრათა სამღვდელ-მთავროთა. მარადის მოძიებდენ თავადთა სახლთაგან, დამოკიდებულთა დიდ-ოჯახობით დიდთა კაცთა თანა, უფრო პურადთა, უხვთა, გამცემთა და კარისა მექონთა გამოჩენილისა პატივად მალალისა ხარისხისა. ესე იყო მიზეზი, რომელ ძველადვე ითქვა ლექსად სიტყვა ეპისკოპოსთათვის არა ღირსთა გვართაგან და ოდესმე ვერ შეფერებულთა ერისაგან ნაკლულევანობათა გამო მათთა. აჰა შიარი, თქმული გ(?) საგინაშვილისაგან:

თქვენც კარგათ მოგხესენებათ, წინა-მძღვრის-შვილი მროველი,
ან გლეხი-კაცი ნიჭოზლად, ცოდნა იცოდეს ყოველი,
ან ბეზირგანი მდიდარი, ჰიორელი და გლოველი,
ან კარგი დარბაისელი, მაჩაბელ წინ-წყაროელი.

არის ერთი ჭკეუნიისთვის მისაუდნობელა სიკეტი დიონოსა არს ღირსი და მეუდბნოე, და არა მცოდნე საეროთა საქმეთა. ეპისკოპოსი უნდა იეოს სარდალი ჭკეუნიის, ძლიერი საქმიითა და მოაწილებასა შინა მომეყანი დიდთა და მცირედთა, ვერეთ ესრეთა გვანდინან კაცნი; დამშვიდებისა ღირთათვიის მეუდბნოენი და მოაღვაწენი იცა ადვოლად განატებდენ ეკკლესიათა.

ამისთვის არა დანიშნა მან ნიქოჩელად არა-ვის და ელიადა. რათა ჭპოკოს კაცი ღირსი მღვდელ-მთავრობისა; მოკიგონე დიდი საფრანგეთის ორატორი და მჭადგებელი, რომელსა დიდმან ღუდოიკე XIV არ გამოუთხოვა რომისა წაღეს კარდინალობა, რადგანაც არა აქნდა ღირსება დიდთა გვართავან შთამომავლთა და არცა უბოძა მას ზარიისა კათედრა; რადგანაც არ იყო დიდთა გვართა შიკალი. დროთა მისეგვით განმართლდებინ მეფე და მსღებულნი მისნი ჭასნი და მოქმედებანი მათნი.

შემდგომად მეფისა გიორგისა, ძემან მასმან დავით 1802 წელსა უეუ-ჭრია თვისსა კათედრად ათანასი, რომელიცა გარდაიცვალა მუნიე ნიქოჩის და დასაფლავდა მუნიე ეკკლესიასა 1810 წელსა; შემდგომად მისისა კათედრა ესე გაუქმდა და აწ არის სოფლისა ეკკლესიად.

CU

მეფის-მე ილია იქმან დიდად შეწესებული სსეულებისა გამო საზდისა: მეურნალოთა გამოაცხადეს სსეული უეურნებელად, მოასსენეს მეფეს და მან ბრძანა: მიეკნდოთ ღმერთისა და წმინდასა იოანე მსგელსა; გასსენით, საფლავი მისი და ამთსეით სსეული შიკალი ჩემა მეოხისა ჩემისა ძვალთა. აღასრულეს სურვილი მეფისა შემდგომად ზარაკლისისა და ოდეს თბილისის სიონის ეკკლესიასა ამოღებული ღუესეუმიდამ თითითა ძვალი წმინდისა დაჭსდეკს ზირსა და თავლითა სსეულისა, მასკე ეამსა, გასაოცებლად თვით მხილველთა, განიკურნა

მტილისაგან შეაღობილას და მტკიცედ დარულისა, ჩვენთანა არს ღმერთი, ქსტანთ წარძართა და იძლიაჯენ, არამეთ ჩვენთანა არს ღმერთი აწდა მარადის და უგუნითი უგუნისმდე, ამინ.“

განმსარულელუმან მეფემან, მსხედ და მალღისა ხმითა ჩვეულებისა-მებრ მისისა მოხდესილისა სახითა კითარცა მარადის იყოფოდა მეფე ბრეკ და მალაღი ძლიერისა ბეკეთა ბეკართა ჰასუს-ეგო მჭადეგებელისა: „ტეშმარიტად, მამაო, სიკვარველ არს ღმერთი წმინდათა ზოარის მისთა. შევიქმენით ღირსი ღვთისა წყალობისა, რეკარდამო. მოხედვისა და გურთხევისა, იერეთისა სახელი მისი“. ამა შემთხვევისათვის შეჰსწირა მეფემან სატი წმინდისა კერცხლით მოჰქედელი და ოქროთ რურვილი ზედა წარწერთა: განკურნებისათვის შვილისა ჩემისა... შემოგწირე წმინდი იოანე მანგლელო სულთა ჩვენთა მეოხი სატი სახისა შენისა, წელსა 1799 აიკესა ჰბრილის 7. სატი ესე დაიკარგა 1804 წელსა სიონისა მსატრობათა განახლებისა დროსა ენაზ ციციანოვისა ბრძანებითა, კითარცა მიამბო დეკანოზმა სიონისა გაბრიელ ქართველოკმან, გასდარგალელუმან 1866 წელსა.

СIII

მეფესა გიორგის დადად უყვარდა კოკაღენსკი, რეზიდენცია და მინისტერი რუსეთისა თბილისში. იყო კაცი ტკბილი, სათნო და ნამდვილ ერთ-გული მეფისა, შეჩვეული ქართველთა წესთა, ამარკეპოართაჲ მას სამეფო რეალისა ანუ ნიშანი მეფობითნი ჰეტეროუალიდამ თბილისსა წარმოკლენილი ჰაჟლე იმპერატორისაგან: გეორგიანი, სმალის, ჰოროფირი, სეიპტრა, ტრონი, დროშა და I სარისისა წმინდისა ეკატერინასი დედოფალსა მარამს. ამისთჳს აჩუჭა და მიუბოძა მას ბაღი ყაბახისა თაგსა ჩრდილოეთით მდებარე. რომელიცა ძველად ეკუთნოდა იასე მეფესა და რომელსაცა შინა თჳით იასე კითარცა მჭადის საჩუქნოებისა მექონი, ჰმარხია. აწ ბაღსა ამას ეწოდებისა ბაღი ინჟენერთა. კითარ მოკლელ მას ესე ციციანოვისა დროთა, რომელ-

მანკა განაძია იგი საქართველოდამ კითარცა ზოროტ მოძხმარებელი თავისისა წოდებისა, — არა ვუწყი. მხოლოდ მახსოვს ცოლი მისი, მოხუცი ქორივი მოარუელი სმირად მეტყვიდრისა დაკითისა მეუღლისათანა ელენე მეფისა რძალთან 1831 და 1832 წელთა მანს ქ. ს-პ. ბ.

CIV

მახსოვს მე სალდათი ერთი სახელით თეოდორე, რომელიცა იყო დანიშნული მეფის კარზედ უარუელად ანუ რადინარცად. ესე ესრეთ შეიყვარა მეუქმან, რომ ინება ყოველთვის მისი თავისთან ყოფნა. კოვალენსკის სთხარა, რათა, გამოეკანდილი ჰოლციდამ, ახლდეს მეფეს. ესე კერ იკისრა თვით მინისტრსმან და ჰსთხარა ლენერალსა და რადგან მანკა კერ გაბედა დაუკითხავად ღინაზედ თვისისა უფროსისა. მამინ იყო კნორიგი, ამისთვის უარი მოახსენეს მეფეს. შემდეგ თვით მეუქმან მისწერა წერილი და მან მოსცა ბრძანება ახლთან, კითარცა სალდათი რადინარცი და არა კითარცა კერძო პირი. ჰსურდა მეფეს ებოძებინა მისთვის ახსნურობითი ღირსება, სახლისა ადგილი ქალქსა და მიზარება საჭურჭლისა თვისისა. თეოდორე იყო ემწვილე-კაცი 29 წლისა, ტამბაკელი და მალე შეისწავა ქართულიცა ესა; იყო ცქიტი და ფთხილი. შემდგომად გარდაცვალებისა მეფისა, 1824 წელსა გხედავდი მას სმირად ანის-სატისა უბანში მცხოვრებად მოხუცად; შემოკიდოდა წმინდისა გიორგის კარისა კეკელისასა და აღანთებდა სახთელსა სატისა წინაშე, და მარადის დაუგლებლივ მოახსენებინებდა კეკეთისა დროსა შესრულა სამკვეთლოსა მეფესა გიორგის და დადებინებდა მოხსენებითსა ნაკვეთსა ცრემლით და კედრებით ღვთისადმი. ქართულიცა იცოდა მიქცეკით რუსულის გამოთქმისა 1831 წელიწადიდან, დროთაგან წარსულისა ჰემის რუსეთად სასწავლებელში, კედარსადა განხე იგი და კერცა გამოკითხებე სადაობა მისა. წყალობასა არა მოაკლებდნენ მას ძველნი კაცნი მეფობისა ნეშტნი დაკით მისნაშა, სოლომონ მეუთარი და დიმიტრი თარ-

ხნას-შეაღწია, დაჟაი და გაიარა თუქანას-შეაღწია, შანსე ერასთეის-
შვილი, მეფას ასული თეკლა, ზუზაბა ყაყაღანას-შვილი, მესხანას-
ბატონი კონსტანტინე, თავადი იოანე აფსაზი ³⁹⁾ და სხვანი, მეფო-
ბისა უმისა მცნაონა მისნა. დაჟად უეკაჟდა იოანე კუპასკოპოზსა,
აგალანსა, რომელაჲს მეფას დროსა ასაღაჲდა მას ხაზრებისა კე-

³⁹⁾ თავდას იოანე აფხაზის-შვილსა. კარდინალსა, მეფისა გიორგი-
საგან მიჩნეულსა და პატივ-ცემულსა, ხშირად წარმოათქმევინებდა ლექსთა
ძველად გოჩასაგან თქმულთა, ოდეს დაესწრობოდა თბილისს და ეახლებო-
და მეფეს.

1.

მანთქელა პირველ ბრძენთაჲთა, სიღარბაისლე მესხისა,
ოჲპი და შებჳა კახელთა, მოსანდოჲთა არ სხვისა,
ჩუქება პირველ კარგობა, ქართველთა არ ეძრაზვისა,
პრიან ზრდილნი იმერნი, მტერთა მიმცემი რისხვისა.

2.

მთიულნი ცხენსა მოგპარვენ, თუ თვალი დაიხუჭია,
მიბრძანდი საციციანოს, მოგართვან ბატის კუჭია.
საამილახვრო ბიჭები, მკერდ-ზრქელნი, შიგნით ფუჭია,
დოიანთ ბარათიანთა, ხმალზედ აცელებათ მუჭია.

მეფე ათქმევინებდა ამას გასამხნეველად კახთა ომისა და ბრძოლი-
სათვის, მიამება, როცა შენ წარმოსთქვამ ლექსთა ამათო, მიბრძანებდა მე-
ფეო; მსუქნათ იტყვი ხოლმეო და მაღიანად.—ესე მოთხრობა თვით იო-
ანე აფხაზისაგან მაქვს გავაღნილი ჩემსა სიყრმეში. იყო მეგობარი და მწყა-
ლობელი მამისა ჩემისა და ხშირად ვხედავდი მას თბილისს მოხუცებულად
მავალსა. იყო 78 წლისა და გარდაიცვალა 1421 წლისა შემდეგ. დაესწრო
ალამამდ-ხანისა ომში თბილისის აღების დროსა 1719 წელსა. ვითარცა
კეთილ-მორწმუნეჲმან კაცჲმან 1797 წლიდამ შესწირა ნათლის-მცემლისა უდა-
ბნოსა ყოველ-წლივ ზედაშედ და ნუგეზად ძმათა-მოღვაწეთა თვითო ურე-
მი ლეონო, შვილი მისი განავრძობს შეწირულობასა ამას დღეიანულად
დღემდე.

კდესისას. სადაცა მიჰუებოდა მეფესა გიორგის წირვასა მოსასმენად, და სადაცა მამა ეპისკოპოსისა ამის იყო დროთა მათ მღვდელი სარეზისა ეკკლესიისა ფრანკთაგან მოღებულისა მეფის თეიმურაზ მეორისაგან (1755 წელს).

CV

თბილისისა ზოხრებისა დროსა გაუქმდა სტამბაცა სამეფოასა ზღაპრისა. მეფემან გიორგი ბრძნსა განსლესა მისი: კვალად იწეეს სიხლასა სტამბისა შენება, დაიბარეს ქალაღდი ოსმალოდამ ასალ-ტანისა გჳით და სწარსეთისა სამზღვრიდამ: შეუდგნენ ასოთა ჩამოსმასა, დაზგებისა კეოებსა, დამბეჭდავთა შეკრებასა. შფოთთა თბილისსა, ქართლსა და კახეთსა შინა აღდგენილთა მძათეგან მეფისა, დაგვიანებამან ქალაღდისა, მოუცლელობამან თჳით მეფისა სსეულებისაგან, რომელიცა მოეწია მას და განუძლიერდებოდა დღე ეოკელ, დაბარკოლეს საქმე: სტამბა დაშთა უქმად და მბეჭდავნი უსაქმოდ. მეფემან კერ იგდო დრო, რათა შესდგომოდა საქმესა ამას და საკვდილმან მეფისა მოუღო ბოლო წიგნთა-ბეჭდვისა ჳახრისა მისსა. ამ სტამბაში დაიბეჭდა შემდეგ მსედრულისა მოკლე საქართველოს ისტორია, რომელსაც ეწოდა სარკვევი ქმნილი ბატონის-შვილისა დავითისაგან და მერეთ ლენერალისა კნორინგისაგან მეფობისა გაუქმებისა-გამო განცხადება ქართველთადმი.

CVI

მეფე, მზრუნველი მონასტერთათჳის, მცადინებდა რათა ძველთა წესთა ზედა უოფილიყენენ მამანი და მძანი მათნი. 1800 წელსა იანუარელისა 7 ჳსწერს მეფე შვილს თვისისა იოანეს შემდეგსა ბძნებასა: წინამძღვარი იგორთისა მონასტრისა ჩივის მეზობლებზედ ეკკლესიისა მამულებსა არ გკანებუენო. მიბრძნდი და შეიტყე ს-

დაო: გამაჰმედიელი მანდ მოაბანდებო და ოქმებსაც და მეფეთა წერილებსაც განახლებას. გალაქისი დაქვეყნდა, უბრძნეო სანსო გლეხთა შენობაზედ გასაარჯენ, რადგანაც მათა სალოცავი არის. გამალოილ შეუწესებით და წინამძღვარობაზედ ხელს იღებს, ცამოიკლავისი არ იქმნება, საჭირო კაცი არის ესე და დიდად მცდელო. ევადე დაჰშვიდოა. — მეფის ძემან იოანე სოფელ ჭეო ესე საქმე და განესვენეს წინამძღვარსა მადლოებითა აღესილმან გამალოილმან მოართვა მეფეს სატი ღვთის-მშობლისა, შემკული მეფისა ირავლის მისი კახტანგისგან შობილისა ჰიარკელისა (ოლოიდაჰ და გარდაცვალებულაისა უშვილოად ⁴⁰) აქ სათქმელად ესეცა საცნობელად შემდეგთათვის.

⁴⁰) ესე ვახტანგ იყო პირშო ძე მეფისა ირავლისა, პირველისა ცოლიდამ განდევნილისა და მომკვდარისა 1744 წელსა. ამას მოჰგვარეს ცოლად ქეთევან დაი კოსტანტინე მუხრან ბატონისა რომელიცა იყო დანიშნული მესამესა წელსა ცხოვრებისა თვისისა, და ვითარცა მშვენიერსა ზრდიდა თვით თამარ დედოფალი, დედა ირავლისა. დასწერეს ჯვარი ოდეს შეიქმნა ქალი 13 წლისა და თვით ვახტანგ იყო 16 წლისა. ამავე წელსა შეეძარა ყვავილი და მორჩენილა სენისაგან, წარიყვანეს აბანოდ შემდგომად 40 დღისა. ესრეთმან გაუფრთხილებელმან ბანეჰმან, შეაქცია და გარდაიცვალა თფილისს. მეფე ირავლი მიეცა დიდსა შიწუხებასა და თეიმურაზ მეფე პაპა ირავლისა, ესრედ შესწუხდა, რომ დაჰკრა თავი კუბოსა და გაიტეხა, დაასაფლავეს მცხეთას. მეშვიდესა დღესა ოდეს ჩვეულებისა მებრ მიუტარეს ცოლსა ქეთევანს, მაშინ იხილა ცხენი ქმრისა და მტირალი მივიდა ცხენთან და ცხენისა კისერსა შემოახვია თმა თავისა თვისისა გრძელი და მშვენიერი — ქეთევან დარჩა ქერივად და შემდეგ როდესაც ყოლა მეფეს ირავლის შვილი მესამისა ცოლიდამ უწოდეს თხოვისა მებრ ქერივსა რომლისა ქეთევანისა, სახელი ქმრისა მისისა ვახტანგ აღმასხანად წოდებული. ამან იშვილა იგი და ჰსცხოვრებდა მასთან—1803 წელსა გარდაჰყვა რუსეთსა და ქლექობისა სენითა გარდაიცვალა 1808 წელსა ს. პ. ბ.

ვახტანგ პირშოსა. მეტყოდა მეფის ძე მიხაილ, მიჯნინეს ლალად გივი გურამიშვილი, კაცი ზრდილი და ვაჟკაცობითა გაჰოჩენილი ოდეს ზრდიდა იგი მას, დღესა ერთსა შეეშინა ცოცხალისა თევზისა. ვივი ვან-რისხდა და ჰრქვა: „როვორი შვილი ხარ პანისა! აღილე. თევზი ელავე.

იგორთისა ანუ გიორგის მონასტერი მთავარ ანგელოსთა, სამარხი წმინდათა მოწამეთა ესრე იყო ძველად მიხნეული, რომელ მეფენი უნიშნავენ განმგებ წინამძღვარსა, მამიანს, ოდეს ერისთავთა ეპურათ ქსანი და ჯერეთ არ ქონდათ მათ ჩამორთმეული ერისთავობა ქსნისა. არ არის დიდი ხანი რუსკან რომელ დავით ჯორჯაძე წინათ გამაღი-ელის იყო სიძმე წინამძღვრად მუნ დანიშნული, თვით იგი დავით, რომელსაც მისცეს შემდგომად ბოძებულობა. ამავე მონასტრისა მამა მთავარი განაგებდა ქსანსედ ორთა სხვათა მონასტერთა, ესე იგი ღარგისისა და ალგისა. ესე უკანასკნელი დავით აღმაშენებელისა დროთაგან იყო საზღვარი არაგვის და ქსნისა საერისთავოთა. აქა კიოტევი მამა მთავრობისა მნიშვნელობასაცა. მამა მთავარი მარადის იქმნებოდა ერისკაცთაგანი და მოკალეობა მისი იყო ძველად განგო-ემა და მამული მონასტრისა და კორუნიკა ეპეფსიისა უნჯვითვის. მართებს მწერელსა და მკითხველსა არა აღიაროს მნიშვნელობა ესრეთისა წოდებისა ლექსისა თანა „პეტრიარსი.“ რომელთაც ნიშნავს მისვე და ითარგმანების ბერძნულიდან ესრეთ: „მამა მთავრად“, მე-ფემან გიორგი რუსეთის მხრით განდებული კარი და ქართლისა ჩაბარა მეფის ძეს ვასტანგსა და უბრძანა არა კითარცა მამამს, არა-მედ კითარცა მეფემან ბრძანებულმან, იყოს მზად და ფსიზელად, — რათა არა აწეინოს რუსთა ჯართა გზასედ და აძლიონ ყოველივე შემწეობა ურმითა და ცხენითა და კაცითა ყოველთავე მუნით მიმა-კალთა და მომაკალთა. ესრეთი ბრძანება მეფისა მეფისძმისადმი მსწრაფელ განითქვა, და თვით კახტანგ ანუ აღმასხან, სუსტი სული-თა, დამორჩილდა დამორჩილებითა თვისითა, და დასდგა შიში და დუმილი მხლებელთა თვისთა ზედა. მესფოთი არაგვი, დუქსრომიელი

ესრეთ შეაჩვია უშიშოვებასა და სიყრმიტგანვე გულოვნობასა მეფეთათვის საჭიროსა.

ხატი, მისი ნაქონი აქვნდა მეფის ძეს მიხაილის და შემდგომად გა-რდაცვალებისა მისისა ხელა წილად მეფის ძის ბაგრატის ძეს ალექსანდრეს და აქვს სახლობასა მისსა აქა ქ. თფილისს.

და გაუმძლარი ომითა, კითარცა დღესაცა ძველიდგან იმღერის არა-
გეისა კაცი დაჩუქდა, და იყო მოლოდინსა, მზაკვარსა იგდას დრო
მარჯვე და მიუდგნენ ერთგულობითა მეჭის ძეს იულონსა, რომელიცა
იდუმალ არა დახცსრებოდა წინააღმდეგობითა მეფისადმი, და ჰგონებდა
გამეფებასა კითარცა უფროსი შვილი ირაკლისა მეორისა ცოლიდამ.
მაშინ მეფემან მოიწადინა თვით წარსკლავ არაგვსად და ქსანსკად ჰაზ-
რით მით, რათა გამოდევნოს იულონ და კასტანგიცა. სხეულობამან
არ მისცა დრო თავისუფალი და კერ შეასრულა ჰაზრი თვისი და
სამშვიდებლად სძმეფოისა.

CVII

კასტანგ მეფის ძე აღმასრულებელი მეფისა ბრძანებათა, უგზავ-
ნიდა შემოდგომას და გაზაფხულს ხეის ბერთა ფშავიანთ სეკსუ-
რამდინ, თრუსოს ხეობამდინ, ხევიანთ და მთიულე თიანთ; და მეფე
მადლობელი ძღვენთა მათგან მორთმეულთათვის, მოძღვრებდა იუკ-
ნენ ერთგულად მეფისა და არა დაივიწყონ მათ მოკალეობა მათი
მეფე მეცადინებდა რუსთა სიუკარულსა და აგონებდა მათ შეწყენასა,
რომელსაცა მოკლის მათათა მოყვანითა მტერთა ზედა საჭრისტია
ნოთა. ესრეთისა ჰაზრისა განწყენისათვის მათათა შინა აჲდ რუს-
თათვის მოსაუბართა, — ორგზის წარავლინა მთებთა შორის ჰაფნუ-
ტი არქიმანდრიტი. ესე ჰაფნუტი იყო თვით იგი, რომელიცა შემ-
დგომად კინაზმან ციციანოკმან შეგზანს მათათა შინა დასამშვიდებუ-
ლად, და კაიშურისა აღშფოთებულთა მთიულთა ჰსცეს 40 გზის თუმი-
ცა ნელად ხანჯალი და უბრძანებდნენ მას რუსისა ერთგულსა და
ჭკუენისა ორგულსა, შეჟდეს კირსა მიგვრილსა მისდა საკიცხველად.
ამ დროსა მიკედ მე მუნ კაიშურსაო, მიბრძანა მეფის ძემან ფარ-
ნაოზ, დეკნულმან რუსთაგან და კისხენ იგი განსაცდელისაგან და
დავაბრუნე ანანურისაკენ. ესე ჰაფნუტი იქმნა შემდეგ არქიეპისკო-
პოსი და გარდაიცვალა მოსკოვს 1823 წელს.

CVIII

ამავე დროსა მიეწერა მეფისა ბრძანება მეფის ძეს ვახტანგს, რათა დაწესებული 1 იანვარს 1774 წელსა იანკლისაჲ დროსა მორიგეთა კანონნი აღსრულებოდეს ერუთჳე ფიცსელად, ვითარცა მამის მისისა მეფობასა. ამავე ბრძანებითა, დასდვა მას კალად მეფემან სეჩვაროს, ვითარცა კარისა მისისა მოსელენი საღთ-სურესი, ამაღასკარი, ბოჭოულთ-სურესი ერუთჳე, მოუარენი, სვეის ბერნი და სხვანი და გამოუცხადოს მათ ესრეთი მოკალეობა მათი. ესრეთმან მეფისა ბრძანებამან დიდად შეაძინა მეფის ძეცა და თვით ჩუენცაო, ირეოდნენ მოსურენი ღუშეთში სემთან დაახლოებული გომჯარ კობიასკალი და ასე ყაზანგარიშკალი, რომელთაცან ბირველი გარდაიკვდა 112 წელისა 1862 წელსა და მეორე 87 წლისა 1864 წელსა.

CIX

1809 წელსა გახნდა ჭირი ქალაქს. შემოიტანეს ესე ახალციხისა მხრით: ირუსთა ჯარისა შეფთა და თვით გოჯალენსკიმან ქსთხოვეს მეფესა, მიიღოს ზომი და ღონე კარანტინებისა. მეფემან წერილითა უწეებულმან, წერილითაჲე აცნობა; ყაზანთისსა უნდა ყარაულებიო და ძნელი შოვნა ესოდნთა ყარაულისა რიცხვითა, რომ კერვის შემოვიდეს მუნთ აქეთ სემსა სამეფოშიაო. ამისთვის კმაზა ეს ზომაო. მე მივჭსწერე ახალციხისა ფაშასა გამოუცხადოს კაჭრთა ყოველგან აქეთ მაკალთა: თუ შემოვა ვინმე სემს სამძღვრებში, არავის მივიღებთო, საკატროსა წაჰართმევთო და თვით მსცა თოფსა ჭკერუნა“.. გაიცინეს შეფთა ესრეთსა ჰასუსზედ; გარნა მეფემან ჭკმნა ესე; აცნობა ფაშასა ბრძანება თვისი და ნამდვილ აღარავინ შემოვიდა და ემქს ოპიზედ ჭირიც გაჭრა და შემდეგ კატრობაცა კვლად

გამართა. იტყვიან მომსწრენი დღეთა ჰმათ მწარეთა: მართლად ერთ-
მან კაცმან ვერ გაბედა შემოსვლა სოფლებშიაცაო; მიწერილი ბრძა-
ნება ესრეთ აღსრულდა მტეიცედ, რომელ არაჲს უნასწავთ არაჲს
მისრული სამძღვრებისა სოფლებშიც კაცი ოსმალთა. ადგილებადამ.
გაგზავნილთა ამ სოფლებში კაცთა ზნაურთა მოხელეთა აღსრულე-
ბისათვის ბრძანებისა, მოასსესეს მეფეს: „გესკდავო“ მსოფლად ლეკ-
თა გუნდ-გუნდათ მიმავალთ. შორით ტყისა და ბუბას გზებითა
ანუ ახალციხეს, ანუ მუხით დაღესტანსა. „ამავე დროს მოართვეს
მეფეს და წარუდგინეს 4 საღდათი გაქცეული თფალისიდან ახალ-
ციხისაკენ. ესენი დაეჭირათ წაღვისსა თავსა გარდასაჲლსა მთაში.
მიცემულნი სამჯავროსა, რუსთა წესითა, იპატივა მეფემან და ანება
არღა დასჯა მათი. მოაჩიღ კქნა ღენერალი ლაზარევი და თვით მო-
ახსენა მას მადლობა მათთვის. — მეტად ფიცსულად ეყიდებიან, ეგ გუ-
რთხელნი საღდათთაო. ბრძანა მეფემან და უზახუსა ესრეთისა სი-
ტყვისათვის სიმამრმან მისმან სარდალმან გიორგი ციცი-შვილმან:
„ამისთვის იმარჯვებენ რუსნი, რომ ესრეთ დიდსა მოაჩილებასი
ჰქვანან.“

სასწეულო ჭირიანთათვის გამართეს თვით რუსთა ვერაზედ
ღურჯ მონასტრისა გვერდით. სახლად აუშენეს 4 წნელის დიდი სა-
ხლი, გარედამ და შინიდან ღესულნი გაჯითა და ზევით ჭერა ფიც-
რითა დახურვილი. აპრილიდან აგვისტომდინ იყო ესე. მზრუნველო-
ბა სწეულთა სანოკავისა და საწოლისა, მიანდვეს ქალაქისა მელაქსა
ბებუთოკს და ერთსა სომეხსა, აღაღო, ოსმალოდამ მოსულსა, ჭირ-
ნასადსა.

CX

მავნე და გულოვანი, გმირ გაყვანობისა და პატივ-ცემული მე-
ფისა ირაკლისაგან ზაალ ყაფლანის-შვილი, — ობლად ვითარცა თვით
იტყოდა დაშთენილი, შემდეგ მეფისა ირაკლისა, წარვიდა სოფლად

და გოდებდა მუნ ჭკეუნისათვის აღწეულისა. — ოდეს გამეფებული მეფე გიორგი აულავრად მობრძანდა თბილისს და მოითხოვა სიონის ეკლესიაში ფიცი თაქადთა და ჰნაურთაგან, მასან ერთგული მამულისა და მეფობასა წაღ მოკიდა თბილისისა და ჭფიცა მას ერთგულობა და წარვიდა მოსუცი 84 წლისა სოფელადვე. კითარცა მოსუცი და აღარ სახმარი ომთათვის და ბრძოლათათვის, ჭგონებდა თავსა თვისისა უსარგებლოდ ჭკეუნისათვის და არცაღა მოელოდა შემდგომად ირაკლისა სმალთა ტრიალსა ვისგანმე, სიტყვისა მებრ შემდეგ თქმულისა კითარცა გიორგი დიმიტრისძისა ქართულად ნამდვილი ზურაბისძისა ორბელისა:

„მამული კერლა ისილავს ირაკლის II ხმალსა მკელკარესა, დადება ივერიისა მასთან მარხია სამარესა“.

მეფე გიორგი დამფასებელი ზაღლის გმირობისა, ჰსწესდა, მისსა უნახლობასა. მასინვე წარაგლისა გოგია ბართაშვილი, ხელჯოხიანი და უბრძნა ჰსთხოვოს ჩამოსვლა ქალაქად. ზაღმან მოსულმან თბილისად, ისილა მეფე და ტირილით მოიგონა გარდაცვლილბულისა მეკისა მასთან აღესსა, კითარცა მეგობრული მასთან, მეფემა ჰსცა ნუგეში, აღუთქვა სიყვარული და დაჰპირდა სამსახურთა მისთა დაუეწიებლობა, დროსა ამას მუნ მეოფმან მეფემან სარდალმან იოანე ორბელიანმან, აღიმადლა ხმა და კითარცა სარდალმან, ჰრქვა მას: „გმირად გსახვენი ზაღ: და იუაგვა კიცით ესე; ჰატიკი არ მიგელეხას არავისაგანო“ მასინ ზაღმან, შინაურთა დაგებითა მამულთა-გამო დამდურებულმან და ადრევე სიყვარულისა ერთობით არ შეკრულმან, ჰასუს-უგო გმირად სათქმელი: „ჩემი სამსახური მასინ იყო, როდესაც ხმალი მეფისა წინ მიძლოდა, ესლა მოსუცი და სნეული რილას გამოსადეგი ვარ. ახა სარდალო! მეფეს და ჭკეუნისა გვიჩვენე ხმალი შენი ღესული და გაათქმევინე გმირობაცა შენი.“

სარდალს იოანეს ეწეინა და მეფეს გაუღიმა და იამა: იცოდნენ სარდალისა იოანესი არა ჯაჟანობა და ნეტარებითა მოახსენებდენ მამასა მისსა, სარდალსა დაკით, მხნესა და გულოკანსა, ნამდ-

კილ დიდუკისა და მეფეთიანს შელაღებულსა. ზაალ გმირთა-გმირი, გარდაიქცა 1808 წელს და დასაფლავდა სიონის თბილისის ეკლესიას, სიკვდილამდე იყო დაუეწეებელი ანახანუმი დედოფალს და უოკელ წლივ წარვიდოდა მცხეთას და გარდაუსდოდა მას პანაშვიდს⁴¹).

CXI

დღეს ერთსა მეფესთან გარისსებულსა, მძათეან თვისთა შოფოთა გამო, შეიყვანეს წარიღნი შვილნი მისნი: ოქროპირ და ირაკლი. გამდელთა მათა დაუსიკეს იგინი ასლას მეფისა დაფიქრებულისა. ლაღა მეფის-ძისა ილიასი დაკით ახაშიძე და გოგია ბაჩათა-

⁴¹) ესე ანახანუმ იყო მეორე ცოლი თეიმურაზ მეორისა, ასული ბარათაანთი, ჰერეი ქაიხოსრო ციციშვილისა. ოდეს მოკვდა ცოლი თამარ, მეექვსესა თვესა შერთო იგი მშვენიერებისა გამო. ჰსძულდათ ირაკლის და ანნას ვითარცა დედინაცალი და არ უნებდათ ხილვა მისი, რადგანც ეცვათ ჯერეთ შვიი გლოვისა. შემდგომად რავდენიმე ეამისა, მივიდა ირაკლი სანახავად მისისა. დედოფალი ანახანუმ, რათა არა ეჩვენოს მას უზდელად, მოირთო ვითარცა დედოფალი, ყელსა და თმათა, ხელთა და გულსა მოიფინა თვალი და მარგალიტი, წამოისხა ხამი ანუ ფლევერი ინდოეთისა ნაქსოვი და ამით რეცა იფარვიდა და მალევიდა მათ სამკაულთა. ესრეთ ეჩვენა ირაკლის და ესრეთვე მეფის ასულს ანნას. იყო დიდი მორწმუნე და ქრისტეს მოყვარე. მრავლად შეამკო ეკლესიანი ქართლსა და კახეთსა. დიდად ზრუნვიდა მონასტერთათვის შემდგომად სიკვდილისა თეიმურაზისა რუსეთს, ჰსცხოვრებდა თფილისს და უკანასკნელთა ცხოვრებისა თვისისა წელთა, იკურთხა ჩოხა სამონაზნო და იტირა მრავლად, მუნ მყოფნი და დამსწრენი კურთხევისა: დედოფალი დარეჯან და სასახლისა ქალნი. ჩოხა უკურთხა კათოლიკოსმან ანტონი პირველმან ნათლის მცემლისა ეკლესიასა შინა პირის-პირს სასახლისა. გარდაიქცა შემდგომად რვისა დღისა გარდაცვალებიდან თვით კათოლიკოსისა ანტონისა. სიკვდილი ანტონისა, ჩვეულებისა მეტრ ქართველთა ჩასძახეს მომაცდავსა ანახანუმს. დაასაფლავეს მცხეთისა ეკლესიასა მეფეთა სამარხოსა.

შვილი უაღრესადენ ემაწილთა. ესრეთსა აღერსსა შეუდგა ოქმა წეობითი „იწილო-ბიწილონი“ საესესისათვის მოთხრობისა ამის მართლიე დაესწერ ამასაც აქვე: იწილო, ბიწილო, შროშანი გვრიტინო, აღხო მალხო, ჩიტმა გნახო, შენი ფესვი ფესმანდუვი, აბდა უბდა გადასკუდა, ავექ მაჟექ, მეფეე ჩაჟექ.

ჩვეულებისმებრ ქართულთა, იტყოდენ ამას რაჟდენჯერმე და დასწავლიდენ ერმთა განმსხილებისათვის და დაღესისათვის მისიერებისა ეგრეთვე ძლიერისა, მტვირისა და წეობითისა ლექსთა და სიარუკთა, წარმოქმისათვის.

დროსა ამას, როდესაც მეფე დუმილითა დაღრმობილი, ტრფიალებდა შიგლთა სიფაზრულითა, შეკადა მეფესთან მემკვიდრე მისი დაჰიო. ამას გამოჰკითხა ქვეუნიის სქემენი და რაღესისაჲ მოხსენებისა სქემეთათვის უბასუსა დიდად მკვასკად. დაჰიოს არ იამა ესე და დფოქრებული გამოკოსოკა მამასა და გამოჰიდა, მოჰიდა დაჰიო და შეჰიდა იოანე მძა მისი, მეფემან შესწილა დაჰიოთისაგან უჯერონი მოხსენებუბი და უბრძანა სიფროთილით მოქცევას: „ქვეუნიის გაოსრებულისა მეფე ჰარ, დიდი ჯეუა გვინდა ამისთანა დროებაშიო. უფროსნი შვილნი სართ ჩემიო და უნდა მეცა მმართველებეთო“. რაი იყო საგანი ესე მათის სუბრისა, არღა დასსოკნებოდა გოგია ბარათაშვილსა, გარდაცვალებულსა 1850 წელსა, რომელმანცა მომიტხრა ამბავი ესე.

მეორესა დღესა განჰიდა ხმა ქალაქში: მეფე იწილო-ბიწილოს შეექცეაო. ჰსცნო ესე მეფემან, გარნა არ განრისხდა, შვილებსა დასდგა ეკეი და ჰსდუმსა.—დედოფალმან მარამ შეიტყო ესე და შესწილა მამას თვისსა გოგიას. აჩქარებული გოგია დაამშვიდა თვით მეფემან სიძემან მისმან და უბრძანა დუმილი. ამჟე დროს შეჰიდნენ მეფესთან სარდალი იოანე, აღექსანდრე მაჟაშვილი, ელიზბარ ფალანდისშვილი და მეღიქი ქალაქისა დარჩია, თანა შეჰევა მათ წირვის შემდგომად მღვდელი ონისიმე იოსელიანი და მთაროკა მეფესა ზეფის-კვერი. მამინ უბრძანა შეიყვანონ მასთან ემაწილები ილია, ოქ-

როპირი და ირაკლი, „გოგიაკ“ ბრძანა მეფემან—თუ გაეყარა, შე-
აქცეო ემაწილემა იწილო-ბიწილოთი, დაქსედიო ონისამესთან: მა-
გასაც ეცოდინება „იწილო-ბიწილო“ ამო უნებ და ეხეებებისა, რა-
მელ მეფობისა საქმეთაცა განაკებო და აღესაყ ემაწილეშისა დროს
უზონიო.

ესრეთით მოქცეითა ამილა და არცხეისა დამცანებლნი. გან-
კიდა კვალად სმა ყოველგან და მიხუდნენ ესანი, ბოროტისა მეფე-
ხედ მეტყველნი.

CXII

ამბავს ამას დაურაო ანაჰი მსიკე გოგია ბართაშვილმან.—
ქალაქი ამ დროს დამშეული იყო და ზური კერ მოდიოდა ადგილად
ამ ქალაქშიაო. მეფეს გაეცხავნა ეშიყარბაში გიორგი ციციშვილი
და მალსაზ ამირეჯობი და ნაზირ კათოლიკოზისა ნიკოლოზ ელი-
ოზისშვილი და ბორჩალოში გაეცხავნა თითქო განკე შეთქმითა.
ერთს დღეს შემოიტანეს თბილისში 320 ურემი ქართლიდამ და
400 ყაზახ-ბორჩალოდამ. გაიქცა ბასარი ზურითა, ჩამოვარდა სია-
ფე და გაიძლო ქალაქმა კუჭი. მცხოვრებნი თბილისელნი ადიდებდენ
მეფესა და ჯგონებდენ მაგიებელთა მისთა. მარილიც შეძვირებული
იყო და ამისთვის წარგხავნა ჰალე მელიქიშვილი და ქალაქისა ნა-
ცალდი სურგუნაშვილი უფლისაგან, რომელთაცა წარიღეს ბრძანება
მეფისა ყაზახისა და ბორჩალოსა სულთნებთან. ესენი წარუძღვნენ
და მოიტანეს ერთს თვეზედ 200 ურემი და 700 აქლემებითა მა-
რილი. „მრავლად დიდად ბეჭითად მეფობდა“, იტყოდა იგი გო-
გია—„მაგრამ ძმები და მსლებელნი მათნი აშფოთებდნენო, ძრწო-
დენ ყოველივე, მეფისაგან იშიშოდენ ძლიერ, მაგრამ არ დასცხრე-
ბოდენ ხოლმე; მიკვირს ესლაცა მოთმინება და სულ-გრძელება მე-
ფისაო, ემაწილი კიუყი, სმა არა მჭონდა დიდ-კაცებშიაო, მაგრამ მე-
სმოდა კარგად ყოველივე და ბევრჯერ დავფიქრებდი ესლაც და კი-

ტყვი: რათ სჩადიდნენ ასეო, რა კაცნი იყვნენო, რას ეძიებდნენო? სამგლე გოჭივით ატესილი იყო დიდი და ნატარაო! მართლად იტყვიანო: ღმერთი რომ კაცს გაუწერება, პირველად ჭკუას წაართმევს და იმ დროს აღარაინ იყო რიგიანი კაცი, აღარც სარდალი, აღარც სალთხუცესი, აღარც მწერალი, აღარც მდივან-ბუკი და აღარც მღვდელ-მთავარი. ჭეშმარიტად ვიტყვი მხოლოდ ამას, რომ მეფე გიორგი თვით იყო სწორეთ ჭკვიანი, თვით სარდალი, თვით მსახურელი და თვით მღვდელ-მთავარიო.

ამბავი ესე მიამბო თვით გოგიამს, — არა ვუწოდებ გიორგი, რადგან ამ სახელით „გოგია“ იგი იყო ცნობილი, როდესაც 1847 წელს მიჩვენა მან ბირთვისისა ციხე დაწვლილებით და ვიყავი მასთან სტუმრად. ერთსა ღამესა. ოხუროთ მითხრა მან: ესრეთისა სიმაგრისა მექონე ძველანა, და რამდენი ამისთანა არიან სომხეთისაგან! როგორ უნდა წამხდარიყო. ჭეშმარიტად ცოდვისა მოგვეკვლინაო და მტერმან ასე გაგაქროო! ჭეშმარიტია თქმულესა მისი ესე უკანასკნელა და აქა მოსმენის მეთრორიე წახდენისა მიზეზისა წინასწარ-მეტყველისა ზიროთა მასვე იტყვის ღმერთი, განმე მეფეთა და მეფობისა: წარვედი და არქუ, ურბრძანა ღმერთმან ისაისა ერისა ჩემისა ისრაიელსა: „არა ვიყო მე წინამძღვრად ერისა ჩემისა: რამეთუ ენანი მისნი უსჯულოებენ და უფელისა მიმართ ურწმუნოებენ“.

ნუ დამცინებენ თქმასა ამას მკითხველნი შრომისა ამის ჩემისა, მიიღონ ჰაზრი ესე ანუ თქმულად ტაციტისაგან, რომელიცა კითარცა წარმართი ესრეთვე ეძიებდა რომელთაზე დაცემისა მიზეზთა; ანუ თქმულად მეთრორიეს დეისტისა, ანუ თქმულად ბოსკუტისაგან და მიშლესაგან, ისტორიისა ფილოსოფიურად მწერალთა, მე ვიტყვი წინასწარ-მეტყველისაგან თქმულსა: მიიღონ სარწმუნოებაზედ შერეუკითა ანუ ურწმუნოთა, ჰაზრი მისი კითარცა თქმული კაცისაგან გონიერისა, მამულისა ფესისა მოყვარისა, შორს მხედველისა, დაწვლილებით უოკელისავე გამომეძიებულისა, მთრთოლარისა სამეფოისა და მეფეთა თვის, თაკ-განწირულისა, რათა არა გამჭრადიყო, სარწმუნ-

ნოება მტკიცე პრინციპისა, კარსკვლავი იზრახილასა, ძალი და ძლიერება დაეთისა, სიბრძნე და მართლ-მსაჯულება სოლომონისა. აქა კვლად გსდუმება, უძლეურობა და დუმილი კალძისა ჩემისა განაღვიძონ და პრინციპონ სსკათა...

CXIII

1799 წელსა მოვიდა ელჩი ყაენისა და წერილი მასი, მეგობრული, ჰსთხოვა მეფესა არ დაარღვიონ კავშირი ძველთა საქართველოსა მეფეთა კრანის ყაენთანა, რათა არა დაივიწყოს წყალობეები, რომლითაცა საკუ იყო საქართველო, რათა რუსთა არა სვე და ბუდი თვისი: ყაენი აღუთქმიდა მფარველობასა თვისსა საქართველოსა კალსტანზედა სარწმუნოებისა მათისა არა დეკანას უფლებასა სახანოებათა ზედა ერეკნისა, განჯისა და ყარაბაღისა, ვითარცა იყო მეფისა ირაკლისა დროსა და უკეთუ ისაჭირიბეს მეფე ჯარისა ცამოგზავნასა 600 კაცისა ყაენისა ხარჯითა დასაცვლად გზათა, რომელნიცა აქუნდნენ საკლელად ლეკთა ჭეყენისა ამოხსნებულთა.—მეფემან მიიღო ელჩი პატივითა და მაშინვე მოსწერა წერილი, რომლითაცა დაუმაღლედა გამოცხადებულად ახლით არა საჭიროება ჭეყენისა დასაცვლად მიწიდან და მიმართვით რუსთა ხელმწიფისადმი, მოსწერა მეფემან: ირანი შეგვექმნა მდევნელად და მტრად ჩვენდა დაივიწყა სისხლი მეფეთა ქართველთა ჯარისა დაღვრილისა აგგანისტანსა; ირანმან აწვევითა კრი და გაახსრა სამეფო ჩვენი, ირანმა აღძრა ლეკი ასაკლებად ჩვენდა, ერთი სარწმუნოება რუსთა ხელმწიფეთა თანა მაიმედებს ჭეყენისა დამპყიდვასა, დარღვევა მათთან კავშირისა არ შემიძლიან და გერც შევირცხვენ ჰირსა და გერც გავსტეხვ სიტყვასა მიცემულსა“

უოკელივე სასუფიერონი და საერონი გვამნი თხოულობენ რუსეთისა ხელმწიფისა მფარველობასა, პასუხითა ამით წერილითათა წარვიდა ელჩი, მაშინ ყაენმან მოსწერა წერილი ყარაბაღისა, განჯი-

სა და შაქი-შირკინის ხანთა დასაპურობად საქართველოსა, იქონიონ მზად საცხადი და იეოლიონ ხარი. მეფისძე აღექსანდრე დროთა ამით იეო თაგრიზსა და იმედუელობდნენ შეწყენითა მისითა, შემოვიდნენ ქართლსა განჯის გზით და ფუღითა ნაჭირავნითა ლეკთა ჯარითა შემოვიდნენ კახეთსა, გაიდაგდონ ტახტიდან მეფე გიორგი, შეუკრან და გაამაგრონ გზები რუსეთისა მხრით და გაამეფონ აღექსანდრე, ანუ უფროს ძმა მისი იულონ. მეფისძეს ასლდენ ქართველთაგანი: ზაქარია სერსეულძე, ადამ ბებურაშვილი, როსტომ საგინაშვილი, თადია ჩოლაყაშვილი და სხვანი. ხანძან ყარაბაღისა აცნობა ესე მეფესა გიორგის და თვით მეფემან დამყარებულმან რუსთა იმდესა ზედა, არ მისცა ჰასუხი ხანსა, თუმცა მეგობარსა თვისსა, ჭუსენ-ბეგი ყარაბაღისა, ელჩად გამოგზავნილი კეკელიძე მეფესა, უბოძოს წერილი ხანსა და მეფე უბოძებდა: „რუსთა ჯარი ექვსი-სა დღისა საკალზედ შორ არს ჩემგან. დაბარება და მოსკლად მათი აქ აღვილია, ესრეთ აცნობე ხანსა. მე წერილსა კერ მიჰქსწერ; არცა არის რიგი და უკითხავად რუსთა სელმწიფისა მქონდეს მიწერ-მოწერა. ზავითა მოქმედებასა ინახეს ირანი, არ შერჩება ყანთა თბილისისა აოხრება, და სისხლი მცხოვრებთა დაღერილი აქა. ირანმა წაგვასდინა: რუსეთი გაიდაგდის მაგიერს ირანს. უწერილოს მისულმან ელჩმან, რომელიცა მოვიდა უწერილოდ მეფისაგან, განარისხნა ხანი ყარაბაღისა და მოიყვანა განცვიფრებასა ესრეთი მეფისა მასთან მოქცევა. აცნობა ესეცა ყანსა და აღუთქვა მზა ყოფნა თვისი შეერთებისათვის მისისა ყანისა ჯართან შესასკლელად საქართველოსა და დასასკლელად გაამეფებულისა მეფისა. ორის თთვის შემდეგ, ჭსცნო ყარაბაღისა ხანძან და თვით ყანმან რუსთა ჯარისა შემოსულად თბილისს.

CXIV

ამასვე დროსა იცდეს ხელსა თადია ჩოლაყაშვილთან მოწერილი წერილი თვით მეფისძის აღექსანდრესაგან და ესრეთვე იოანე ბოდ-

ბელთან, მუჟაშვილთან, რომელმანცა მიმალა, თუმცა სცნო მეფემან: ერთი ესრეთი წერილი მიიღო იდუმალ ორგულმან მეფისა ჩოლუა-შვილმან და ბრძანა მეფემან შეიპყრან იგი და მისცენ სამსჯავროსა. ჰერობილმან და შეშინებულმან გამოაცხადა წერილიცა მიწერილი ბოდ-ბელთან და ორთა სსკათა თაყადადმი და მეფემან ნაცლად სასჯელისა, რადგანც ჩოლუაშვილი იყო სიძე მეფისა მის ლექსანდრესი, ბრძანა სინანულისათვის მათისა მოსცენ ფიცითი წინაშე კარის კეკლესიის ხატისა თელავსა, სიტყვა წერილითი ერთ-გულობისათვის მეფისა გიორგისა და კემოსცა მათ ესე. გულ-ტვირთულმან მეფემან და გულჩვილმან, უბრძანა იყვნენ დამნაშავენი სიფრთხილით ებრალებო-დესთ ცოლშვილი თვისნი, ვითარცა ებრაღვის თვით მეფესა იგინი, არა ღირსნი სიბრალულისა და შეწყალებისა. იოანე ბოდბელს მისწერა სუყუდურითი წერილი ესრეთისა სიტყუებით, რომელ მოიყვანა მრწოლასა და შიშსა, ყოვლადი კასეთი ორგული მეფისა და გამ-ტეხი ფიცისა არღა მწყემსი კეკლესიისა-მისწერა კათოლიკოსმან ან-ტონი, სიტყვა და თქმა მეფისა თვით გაიკეთ ესრეთითა მოჭე-ვითა თაჟსა შენსა ხარისიდან შენისა.—ნუ მიმიყვან იქმდინ აღკა-სრულო იგივე სასჯელი, რომლითაც დაისჯა ორგული მეფისა კა-თოლიკოსი დაისამიძე, შეკრთომილი ბოდბელი, თვით მოვიდა ქა-ლაქსა, წარდგა მეფესთან და მოითხოვა ბოდიში და მიტეკება ბრალისა: მისწერა ბარათი თვით მმასა მისსა მეფის-ძეს ლექსანდრეს, რომელა-მანცა მოსწერა წერილი უქმად და ყურ-უგდებლად დარჩენილი, ამით დასცხრა კასეთი და შეშინდა ქართლი. სიმტკიცემან მეფისა შიამუმა ბორცვანი მრავალთა, იდუმალ მუშკათა ჰირის-ჰირ მეფისა აზვავი მიამბო მეფის-ძემან თეიმურაზ ერთსა და მასვე დღეს, ოდეს მე-საუბრებოდა ს. ჰ. ბ. ხატისა გამო კარის კეკლესიის ღვთისა-მშობლისა, რომელიცა აქნდ? მას ს. ჰ. ბ. და რომელიცა შემდგომად გარდაცვალებისა მისისა აქნდაცა კვლად მეუღლესა მისსა მეფის რძალს ელენეს, და აწ მეფის-ძეს იოანეს შვილის-შვილს იოანესვე. დიდად შინაურად შეჩვეული მასთან მოყვასისეუბანი ხშირად სიტყვასა:

ბატონის შვილო! ხატი ეგე ტაძრისა ჭსწუხს ტყეუობასა თვისსა, ტაძრისაგან თვისისა დაშორებასა და უცხოებასა შინა მწირობასა. ამის მადლი, მეტუოდა, შემეწიოს, მე როგორ მოვიშორებ მას მანამ ცოცხალი ვარ. ჩემი რჩევა, ბატონის-შვილო, მოვასსენეთ წარგზავნით თელავს; არ დაუგარგოთ საუნჯე ქვეყანასა და თვისსა ადგილსა ფასი ხატისაა მაგისა, იცის ქვეყანამან, რომელსადა იგი ეკუთვნის და რომელმანა იგი ჰქმნა და შეამზადა. ზედა წარწერა ხატისა ამის არა მაქვს და მახსოვს ზეპირ ნამდვილ, რომელი იყო შემეული კართა მეფისა ლეონისაგან. დედოფალიცა თინათინ მეუღლე მისი იყო მუნ მოხსენებული ⁴²⁾

CXV

მოთხრობასა ზემოურესა დაუმატა მეფის-ძემან თეიმურაზმან შემდეგი: როდესაც მე თვით შემდგომად მეფისა გარდაცვალებისა წარუკედი სპარსეთსა, მაშინ მეფის-ძე აღექანადრე დიდად მეკედრიდა მეფისა მამისა ჩემისა ესრეთ მოქცეასა. წერილთა შინა მისგან მოწერილთა, მოისსენებდა მეფესა უშეკრად და უკადრისად და სწუგდა მას. სიტყვანი ესე მოსწყვლიდენ ჩემსა გულსაო და მაშინ კვსცან მტრობა მისი მამისა ჩემისა სახლისათვის და ბოროტი განზრახვა მისი მმათათვის ჩემთა.—შემმაგდა მეფის-ძე აღექანადრე და განხე თვით სპარსელთა ქცევა, ბილწი ჭაზრი, მათი უსაფუძლო განმგე-

⁴²⁾ ხატი ესე, შემდგომად გარდაცვალებისა მეფის რძლისა ელენესა, მეუღლის მეფის-ძის თეიმურაზისა, წარმოიგზავნა თფილისს დასასვენებლად თელავისა მეფეთა კარისა-ეკლესიისა 1866 წელსა. იოანე ბატონის-შვილის-შვილმან იოანე გრიგორის-ძემან გამოითხოვა იგი და მიიღო თვისად საკუთრებად, ვითარცა სახლისა მისისა საუნჯე. ძვირ-ფასითა მინაქრისა ხელოვნებითა არის ესე შემეული. რიგი იყო ვითარცა ტაძრისა ხატი, ყოფილიყო დასვენებული თელავს, თვისსავე ტაძარსა შინა თაყვანის საცემლად ჭრისტეანეთა, კახეთისა მხარისა ქართველთა.

ბლობისათვის და სამხრად ვესცან იგინა არა რისა მცოდნენა, ყაენისაგან დაშორებულნი, კერ-გამბედავნი სატყუას თვისსა შეეყვანთ და ქსწორიცა სასარგებლოსა ჰაზრისა არ-გამომთქმელნი. დაჯად მკვიდრად მდგომარეობა ირანისა, შეუეთა კარისა, და მოკახსენებდი შაჰისა ჩემისა კარსა და თვით მაჰმისა ჩემისა, ყოვლად შეფუარისა, დიდებულისა, განცხრობითისა, მხიარულებითისა, სამართლაერისა და კარლია ტასტისა მდიდართა, მოკლებულთა, სნეულთა, მშვიერთა, ობოლთა, ჭკრივთა და ჰერობილთათვის. ესლაც გეგვირვი, მიხედვით სმარსეთისა და სხვათაგან ევროპისა შეუეთა, ჩემთაგან ნახულისა სეინისა პირამდინ, მაჰმისა ჩემისა სიმძალესა და ბრწყინვალეებასა, ესლა კხედაკ, რომელ ქრისტიანობა არის სამკაული შეუეთა და მასზედ დაფუძნებული შეუობა და განმგეობა ქვეყნისა არის საჩინო, ტკბილა, სამართლაერი და უცთომელი.—აი, ჩემო ჰლატონ, მიბრძნებდა შეფის-მე—რითაცა იყო დიდი კარისა მაჰმისა ჩემისა,—იყო ქრისტეს მოყვარე ყოვლად და ამისთვის იყო შეფი პირველი, თუმაჰ პტერთაგან გარეულთა და შინაურთა შეიწროებული.

CXVI

დიდად ესარდა ქართველთა ერისა ჩვეულებსა, ოდესცა აღდგომისა დღესა მიერთებოდა გეცხლის სინზედ, მიღოცვით დღესასწაულსა, სხვათა შორის საშასქოდ მომზადებულთა სანოვაგეთა თავი ღორისა მოუსარშავი და მოსახარშავად გამზადებული. გურთხეულძინ კასილი, ბრძნებდა შეფე, გახსნა ჭამა ღორის სორცისა, აკურთხა და განსწმიდა რასაცა მოსე მცნებითა თვისითა უწოდებს ბილწად თქმული, ესე თუმაჰ არსად ქსწორა ბრძნითა და ქართველთა წერილებში, გარნა საზოგადოდ ზეპირ თქმულობით, მიაწერენ დიდსა კასილს. დიდძალ კასილი შემოიღო ესე, რათა ჭამითა ღორის ხორცისა და აშოროს ჰურით- ქრისტიანნი და რათა მოქცეულნი ქრისტიანედ და

მიმალულნი ურიაობას ჰურიათ, ადგილად განირჩეოდნენ, ესრეთი არის სადმე განმარტებული დოსითეოს ნეკრელისაგან.

ესე დოსითეოს იყო გპარით ჭერქეზი-შვილი, კასელი კაცი, ლკითი-მეტყველი და ფილოსოფოსი, მეფესა ირაკლის მეორესა უნებდა ებოძა მისთვის კათოლიკოსობა შემდგომად ანტონისა ზირველისა, გარნა არა ჰქმნა მეფის-ძემან გაიარგი და მიუბოძა შვილსა თვისსა ანტონის. იცოდა კარგად სომხური, იყო კოჭლი დაბადებით. გარდაიცვალა 1789 წელსა. მას შეუდგა ნეკრესელად ამბროსი.

CXVII

თელავიდან მოსრულსა დაკითხ რეკტორსა, თელავისა სემენ-რიისა შემდგომად გაიარისა მოძღვარსა, უბოძანა მეფემან დახედოს ჭაღასა თბილისისა სასწავლებელთა, რომელნიც იყვნენ დროსა ამას. ნათლისმცემლის ეკკლესიისა: კალოუბნისა, სიონისა, ჭაშკეთისა, მეტეხისა და ანისისაგან. ასწავებდენ აქ წერასა, კითხვასა, გალობასა, ღრამიტკას, კატეხიზმოს ანტონი კათოლიკოსისა სისტემათა, ძველთა სამოფოთა ისტორიისა და სხვანი. მოსრულთა ჭასავსა შინა კერძოდ და არა უოკელგან ასწავებდენ ძველსა და ახალსა ფილოსოფიასა და ლკითი-მეტყველებას ანტონისაგანვე შედგენილსა. მოწაფენი დროთა ამით იყვნენ ოთხასამდინ, კითარცა იტყუოდენ თავლით მხილულნი მოსურნი. მასის თქესა მეფე მიბრძანდა კალოუბნისა და იხილა მოწაფენი ეფრემ ლეღლისა კალოუბნელისა: თვით-თვით-ვულს უბოძანა წაიკითხოს დაკითხნი, ჰარაკლიტონი, ჟამნი ხუცურად: აგლობნა იგინი და თვითცა გალობდა წირვისა და მწუხრისა საგლობელთა. დიდად განმხიარულდა მეფე, იხილა რა ყრმანი მადლიანად კითარცა სადმე თვით ბრძანა მეფემან, — მკითხველთ უბოძა: თვითო აბაზი და აძნო ყრმათა, რათა ეშინოდესთ მათ ლკითისაგან და შეიქმნებოდა ბრძენნი და შვილნი ეკკლესიისანი, დასაწყისი სიბრძნისა არს შიში უფლისა, ხშირად ბრძანებდა მეფე, ესე მიაშო თვით მო-

სუცმან იოანე, კიკარმან სეჭართკელის ეპისკოპოსმან აკალიანმან, მუნ დამსწრემან დროსა ამას. ამასთანავე დაუმატა ესეცა: ფუელი თეთრი, რომელიცა მეშობდა დროთა ამით ჭალაქსა, და რომელიცა მიერთმეოდა მეფესა, ყოველთვის ჩაჭყრიდნენ ადულებულს ჩაწირისს წყალში და ესრეთ ფუელს განწმედოდა და წირქიდა მოშორებულს, მიათმევდენ მეფესა.— ჯობე მისი იყო შიოსი მარანიო ე. ი. უხვი და მოწყალე მოკლებულთა თვის და ძარადის უკლებელი ფუელისა. დიდად შეჰარდა განსვენებულსა იოანეს მოგონება მეფისა გიორგისა, — იყო კაცი წმიდა, ფაქიზი და მართალი, მოძულე არა წმინდებისა, არცა ერთი ძმა, არც ერთი შვილი არ იყო, ეგოდენ წმინდა და ღირსი და გონიერი კითარცა გიორგი, კითარცა მსე ბრწყინვალე და კითარცა მთავარე სიდიდით სჯარბობს გასაცლავთა, ეგრეთ მანათობელად ჰსიდა მეფე გიორგი შორს ძმათა და შვილთა თვასთაო.

CXVIII

დიდად ჰსიდაცა აღთაფისა დანახვა, და ბრძანებდა სიდიე: არ ეკადრება ქრისტიანეს მისი ჭონკა, რადგანაც არის ნიშანი მამადიანობისა. სპარსნი აღთაფსა სეტკენ მამადისა გიერდზედ, იტყუოდა მეფე, და ცხონებსა თვისსა მოელან აღთაფისაგან განწმედითა: — ძმანი მისნი ეცინოდენ ამისთვის მეფესა და ჭგონებდენ უშეკრად თქმას მისგან აღთაფისათვის. დროთა ამით, თათრობისა დასასუსტებლად, იტყუოდა მეფე სიტყვასა ამას, გერ-მხედველნი შორით არა მოიწონებდენ მეფისა ჰარისა და გამგენი თქმულობისა მისისა, ნაცვლად აღთაფისა მამადისა სიმკოლისა, სძარბოდენ სპილენძისა თუნგისა ძეგლთა ქართკელთა ერისა ჩვეულებითა.

CXIX

მეფე ყოვლისა ღონისძიებითა მეცადინებდა, დაესუსტებინა და

განგაჩნა სხარსთა წესნი და ჩვეულებანი, როსტომ მეფისა დროთა-
გან ქართველთა შორის შემოტანილნი და დამკვიდრებულნი. განამ-
ტკიცეთ კარნი სარწმუნოებასა ზედა ქრისტიანსა, უბრძანებდა ხშირად
მღვდელთ მთავართა და არსენისა თფილელსა, არა დიდად მისგან
ხატაკ-რემულსა, — შეუვარეთ ერსა ჩემსა ქრისტე: — განათესეთ მცნე-
ბანი მაცხოვრისა, სიმტკიცე სარწმუნოებისა სიმტკიცე მეფობისა და
ბედნიერებისა. მორწმუნე მეფე და მორწმუნე კიი მეგობარი არიან
ღვთისა და შვილნი მადლისანი, დაცულნი ქრისტიანობითისა სიწმი-
დისა, დაიცუბიან განსაცდელთაგან. მწყემსსა კეთილსა არა წარუ-
წყმდების სამწყსო სულიერი, მოსაკი ჯუარისა არა სადა დაეცემის.“
აივნეთ მტკიცედ სახარებისა სიტყვათა ზედა; დავეყარნეთ სარწმუ-
ნოებისა კლდესა ზედა, ვსასობდეთ და მიჰყნდოთ ღმერთსა და იგი
დაგვიცავს. ნუ ჰგონებთ მტკიცედ საქმესა, თუ ღმერთი არ წარ-
მართებს მას. მოიხსენეთ რუსთველისა სიტყვანი:

„განგებასა აერ ვინ შესცდის, არ საქმნელი არ იქმნების“. (192.)
იგი მიენდოს სოფელსა, ვინცა თავისი მტერია (1382.) მაგრამ
ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგან განაწირსა“ (981.)

დაეხსენ, სხანა სხად ფიქრობდენ, ჩვენ, ჩვენო მოძღვარნო,
უბრძანა ეკიმის თავისსა საყვარელსა ჩვენებურად ვითფიქროთ. როგორც
გაიწირავს ისე ვსწიროთ. შოთამაც ასრე სთქვა ლექსად;

„ზოგთა აქვსთ საღმთო სიხსლე დაშვრების აღმა ფრენითა,
ჩვენაც ზოგთა ქვეუძით ბუნება, კეკელუცათ ზედა ფრენითა“. (29.)

CXX

სიყრმიდამ გასწავლული სამღვრთოთა და საეროთა წერილითა,
უყვარდა დიდად კითხვა რეფხვის ტყაოსნისა, ზეწირად ძველ-დროთა
ჩვეულებრივითა წერითა, წარმოთქმიდა ოცდა-ათსა და მეტად მუხლთა;
ერთგულად ლექსთა წყობასა და გულ-მხიარულებით გასაცონად,
ტკბილად აბოლებდა შოთასა ტკბილთა ნათქვამთა. კათოლიკოსსა

ანტონის ჰირველსა, რომელსაცა არა ჰსწყალობდა სიყრმედიგანკუ, კითარ-
ცა კაცსა ჰპასიგან მისისა თეიმურაზისა შემოღებულსა, მოიხსენებდა
არა კეთილად. რადგან ჰერ ჰსცნო ღირსეუა შოთასა, რადგანაც ღელის
ერთსა 80 დაბეჭდილი წიგნი კახტანგ მეფისაჲ დროსა შთაჲურკებისა
მტკვარსა, კითარცა წიგნი მკენებელი მკითხველთა-თვის, მომწამდე-
ლი ქრისტიანთა გონებისა და გრძნობისა. დიდად ეკვირებოდა ეს-
რეთსა ბრძნისა კაცისაგან მოქმედებასა. „წიგნი შოთასა, იტყოდა
მეფე, არის მახვილი სახმარი თვისსა დროსა. გონიერი მოიხმარებს
და უგუნური მითჲე საჭურველითა თავსა თვისსა განიგმიარეს. ღვი-
ნო არის სამეურნალო და უგუნური გარდაქცევს საწამლავად, სა-
ლოთავად, სიმდიდრე არის ნიჭი ღვთისა: ერთი მოიხმარებს კეთი-
ლად და მეორე წარსაწყმედელად თავისა თვისისა, ნუჲმე ცაცხლი
მთბობელი და დამწველი, არის რამე საგმობელი? ბატონი კათო-
ლიკოსი, არა ჩემგან საიციხველი შეიქმნა მართლად საძრასისად მწე-
რალთაგან. შოთას თქმული ჰტკობენ სულსა, ესუქებენ გონებასა,
ამლლებენ გრძნობასა, აგრცელებენ გულსა, ამხიარულებენ კაცსა; დი-
დაჲულ ყოფენ ქართველთა ენასა, ამუსიკებენ ქალთა და კაცთა, თუ-
მცა არ არის ბევრთა თვის დაწერილი, გარნა არა უხმარი ბევრთა-
თვისცა მწერალთა სახედ მწერლობისა ლექსთა სმათა შეწყობისა-
თვის, ასოთა დანაკეთობისათვის, აჰა ერთი ესე გიჲრა ლექსთა-
განი:

„ლაშქარნი და დიდებულნი მოდრკეს, მდაბლად კთაჲიანნეს,
მოახსენეს: მიწად ექმნეთ, კითარც მიწად მიგვიყვანნეს.
მორჩილ ქმნილნი დაგკადიდნეს, ურჩნი მკვდართა დაგკაკანეს,
მტერთა მკლავნი შეაბუნტეს, გულნი ჩვენნი აგულვანნეს, (1684.)

ხშირად იტყოდა კეთილმისთვის მოძღვარისა თვისისა, რომელ-
საცა არა უყვარდა ლექსთა კითხვა მსოფლიოთა შოთას თქმული:

ანუ არის ბრძენი ვინმე, მაღალი და მაღლად მსედი.
არცა ღვინი ღვინად უჩანს, არცა ჭირი ზედა ზედი,

კით ზღაპარი ასე ესმის, უბედობა თუნდა ბედი,
სხვაგან ზრის, სხვაგან ფრინავს. გონება უძის კითა მტრადი. (1219.)

CXXI

1799 წელს, თთქეს ნომბერსა 26 შემოვიდა თბილისის ჯა-
რი რუსისა ე. ი. პოლკი ღაზარკისა, მეფის-ძენი დაკით და იოანე
წინა უბადოენ მას დარიალის გზით. მეფის-ძე აღმასსან ასეუ კახ-
ტაზე, უნებლიეთ მიეგება ანანურსა და თან ჰქვა 30 აზნაური გა-
რისა თვისისა კაცნი და მოხელენი. გომპარ, დიმიტრი და ღურმე-
შხან კობიაშვილნი; გლასა ჭილაშვილი და გრიგორ ყარანგოზას-
შვილი პირველობდენ მათ შორის⁴¹⁾. გონიერთა ქართველთა უსა-
როდათ რუსთა ჯარისა შემოსვლა, კითარცა ერთ მოარწმუნისა კრი-
სტან კლოდენს ქვეყნისა დარკასა. მეამბოხენი და მეფისა იდუმალ
წინააღმდეგენი იტყოდენ სხვად: განმარტებდენ ბოროტად და ჰგონე-
ბდენ მეფობისა და სამეფოისა აღტყად, მეფემან წინათ-ცნობილმან
მოუშვადა 4,000 კოდი ჰური, რომელიც კეიკებაშმან თამარ ორბე-
ლიანმან, და სკამონ ანდრონიკაშვილმან მეფისა სიძემან მოატანინეს
ურმებითა. სადგურად ჯარისა დაუნიშნეს საზურთალო, ასლოს მტკეა-
რისა. 12 ხაზინი აცხობდნენ ჯარისათვის ჰურისა თბილისისა და
გოდრებით, ურმებით მიჰქონდათ. მესამეს დღესა სალდათთა თვით
იწეს ცხოვა ჰურისა ფესში მომყავოდ: კერ იამათ ჩვენებურად მცხა-
რი ჰური. დიდმისა მოურავნი დღე ყოველ უზიდავდენ შემასა... მას-

⁴¹⁾ გომპარ, დიმიტრი და ღურმეშხან კობიაშვილნი და გრიგორ
ყარანგოზის შვილი 1803 წელს იყვნენ აშფოთებულისა არაგვისა წინ-
ამძღომელნი 1803 წელსა. მერეთ შეიპყრეს რუსთა და დაბორკილნი და-
ატუსაღეს ანანურისა ციხეში. აღდგომისა დღესა ესენი გადმოცვივდნენ მა-
ლისა კოშკიდან და ივლტოდნენ მთიულეთისა მთებში. ფეხ-მოტეხილი
გომპარ იბრძოდა პირის-პირ რუსთა. უკანასკნელ შემოირიგეს და და-
მშვიდებულნი ცხოვრებდნენ სახლთა შინა თვისთა.

კე დროს მიეწერა ფიქსელა ბრძანება ნანა სუმბათა-შკალის ნათ-
ლუნას მოურავსა. კომლზედ სამოურავოს მასაი შექსწოდეს თვი-
თო ურემა შეშა რუსის ჯარისთვის და მომხადდეს ესე დეკემბრი-
ს თვის-თვისთ 1800 წელსა. მეფე განიდა ცხენით საბურთალო-
სა: მიბრძნდა და ნახა; დაირა, მუზავა, გამოეჭიმა ჯარი; ღებურა-
მან მოართვა ლაპორტა რუსულად და ქართულად დაწერა—მა-
ხლოვდა მეფე და უბრძნა მადლის სმით: „გამარჯვება ქრისტეს-
მოყვარეს მსდრობასა“, მაშინ შესძახა ჯარმან: სამართელ მეფისა,
რუსთა ჩვეულებითა.—ვერდები ღებურალო, არ დაჯალო არა რა
ჯარსა; რასაც მოითხოვთ აღვისრულებთ. ესე იყო დაღით, რადე-
ნამე სანა კაცნი დაეყენეს თბილისსა, სადაცა შემოკადა ჯარი მე-
ფივითა, და წინა უძღოდა 15,000 კაცი მცხოვრებთაგანა და იყო
ცხიდაძე სოლოა ზარბაზნითა და რეკა ზარათა.

ამავე დღეს საღამოზედ კვლად წაბრძნდა მეფე სანახად მა-
თის ბახაისა, და ისიამოვნა დიდად საღდათთ: საღაჯო, თაქისუფ-
ლად, კარგათ ჩაქმულთა და მომღერანთა. სიმღერანი მათა ბოხსა
სმითა, ყვარაღათა, ცქიტად წარმოთქმულა, მოაყენდა მეფეს გან-
ცვიფრებაში.—„გმარულა მღერა, რუსთა სამღერაო, სარდალო,
უბრძნა იოანე თარბელანსა, მხნე უნდა იყენო. ახლა ესედა და
მრწამს, რომ აღვიღად შეგვიძინებს და მოერევიან ჩემთა მტერთაო.
ამათ გერ დაუდგება გერც ლევი, გერც სპარსა და თურქიო, ჩემის
ქრისტეს ძალათა, განსვენებით ვიქმნებით ამირადგანაო, მაცხოვარო!
შენ შეგვეწიე,—წარმოსთქვა მეფემან ქედ-მოხდითა. შემდგომად ათა-
სა დღისა ისება მეფემან, მოსიქნა რუსულად წარგისა. მოვიდა ბა-
ტალიანის მღვდელა და მგალობელნი საღდათნი სასახლასა წმან-
დისა გიორგის ეკლესიასა. უოკელავე იყო რუსულად. დიდად მო-
ეწონა მეფეს წირვისა წესა, მგალობელთა მოიყვანეს მეფე ღობა-
ერებასა და ბრძნა: „უფსოთ ქსეოდნათ გალობა“. მოსენებას
დროს იმჟერატორისა და სასლუგელთა მასთა მღვდელმან მოახსე-
ნა მხოლოდ მეფე და დედაყვალა. მიქვიდრემან დაგით იწიან ესე

და ჰეგდრა მღვდელთა რუსულის ენას მცოდნეთა ზაქარია სოლომონსა, იოსებ წინამძღვარის შვილსა, და იოანე ქართველთა⁴¹⁾ დაეწეებისათვის მისისა, ოდეს მისცემდენ იგინი რუსისა მღვდელსა წირვისათვის დარიგებასა.— შემდგომად წირვისა მეფემან მიიწვია ღენერალი და მღვდელი თვისთნა სხდოლად და მგალობელთა რუსთა სლდათთა თვით, თვისის ჯიბიდა მათთან მოღებულნი უბოძა 4 მანეთი ფულად წირილის აბაზებისა.

CXXII

მომწონებელი რუსეთისა ჯართა წეობისა, ჭტონებდა წარეკლინა შვილი თვისი უფროსი პირ-მშო მეორისა ცოლიდამ მისილ იმპერატორისა ჰელესადმი. დროსა ამას იყო ესე, ვითარცა თვით მიამბო, 17 წლისა დაიბარა კაკალენსკი, რეზიდენტი და უბრძანა მომზადება შესაბამისა წერილისა ნოემბრის თთვის 8 დღესსწულსა მთავარ-ანგელოსისა მისილისასა, წარიგზავნა წერილი ესე; გარნა მასვე წელსა გარდაიცვალა მეფე გიორგი და ორის თთვის შემდეგ თვით იმპერატორიცა ჰელე. ამისთვის დაჰშთა ჰაზრი ესე და განზრახვა უქმად. მეფის-ძე მისილ, თვით ბრძანებითა დედოფლისა დედისა წარიდა რუსეთად და არა მსილველი სამშობლოსა ქვეყნისა, გარდაიცვალა 82 წლისა ქალწულებითისა ცხოვრებითა 2 ნოემბერს 1861 წელსა და დასაფლავდა ოქროპირის ეკლესიასა, აღექ-

⁴¹⁾ ამათ ესწავათ რუსული ასტრახანში. იოსებ წინამძღვრის-შვილი იყო მოძღვრად, საქართველოსა განმგეისა კნიაზის ციციანოვისა და გარდაიცვალა მოხუცი 1827 წელსა. იოანე ქართველოვი იყო მასწავლებლად ოფილისის საკეთილ-შობილოსა სასწავლებელსა, რომელიცა გამართა კნიაზნან ციციანოვმან 1803 წელსა და გარდაიცვალა 1816 წელსა. ზაქარია სიდამონიშვილი, კახელი გადაჰყვა მეფის-ძეს მისილს და რადგან ორჯერ პიილო საჩუქრად ჯვარი ოქროსი, ეწოდა მას: „ორ-ჯვარა დეკანოზი“ მოკვდა მოხუცი 1834 წელსა თელავს უკუ-მოქცეული რუსეთით.

სანდრე ნეკსკის მონასტერსა, სამარხოსა მმათა და ნათესავთა
თვისთა.

CXXIII

დიდ მარხვის 5 კვირიაკესა, მწუხრად მიბრძანდა მეტეხსა, დღე-
სასწაულობისა გამო ტაძრისა დაუჯდომლობისა. მოისილა ადგილი.
გარემო ტაძრისა და ძეგლნი ნეშტნი ძეგლთა მეფეთა სახლისა. თვით
ამოწმებდა საძირკველთა დანაშთენთა იმ-გერგლივ კლდოკანისა მის
ადგილისა, რომელზედაცა გასტანგ გორგასლანისა დროდგან როს-
ტომ მეფისა დრომდე 455—1630 იყო სასახლე საქართველოსა
მეფეთა, და თვით ეკკლესია კითარცა კარის-საყდარი.

ბრძანა და განაჩინა დაფუძნება მუნ სახლისა და განწმედა ადგი-
ლისა მცხოვრებთაგან, რომელთაცა აქედით მუსადგურად დროებითად
მიიქმეული, ანუ ეკკლესიის მსახური, ანუ ეკკლესიის ემითა, ანუ სა-
სახლისადმი მიწერილთა მოხელეთა და მხლებელთა.

განსაკვირებლად მეფისა და ქალაქისა მცხოვრებთა, ზესეჟისა
შემდგომად, ოდეს განსწმედდენ ადგილსა აღშენებისათვის ჟერეთ
ახლო ეკკლესიისა 300 ჯანანდრისა ადლისა სიგრძეზედ მტკვარისა
მხარეს, ჰლანისამებრ ანუ სასისა ხატულისა მეფესთან მეოფისა ნე-
მეცისა დეიტრიხისა (?) დაცა მეხი თვით ადგილსა მას. შემინებულ-
მან მეფემან შეაყენა შენობა მუნ თავისთა სასახლის. მცხოვრებნი
თბილისისა მორწმუნენი და უაწმუნონი, ბუნების-მეტეველნი და
ღვთის-მეტეველნი, თვისებრ სსკად და სსკად განმარტებდენ კსრე-
თისა შემთხვევასა. თვით მეფე მიეცა შიშსა და ოცნებასა.—ბნელი
იგი რაღაცა საიდუმლობითი კაცთა ბუნებისა, ჰმთაუხდა გონებასა
და სუფსა მისსა და მორჩილმან მარადის უხილავისა ხელისა, ხელითა
ხილულთა ეძებდა მარადის სამკურნალოსა მოწყვალბითა, რომლისადა
იწყო გაცემა უხვად ქერიოთა, ობოლთა და გლახაკთადმი. მასინ

შიშმა ღვთისა დაამატა ლოცვასა. ლოცვა კედრებასა, კედრება და ცრემლთა ლოცვითა, ცრემლნი.

CXXIV

დაესა ერთსა მოახსენეს მეფესა, იტყოდა იოანე მდივანი ბეგ-თაბეგიძეილი, უხეუბანს თქვენსან და გაცემანს გამაღია საგუჭნაო თქვენაო. მეფემან უბრძანა ვასუხად: „უხსნა მეფესა არ მოაკლდება საუხუჯე, ვითარცა შიოს მარასისაო. მოწყალეა, — გარიგაო სასუფეველისა გაძლება. მოწყალეს გაცნა მოციქული შავლე შადარესი თვით ღმერთსა“.

CXXV

ჯერეთი მეფისა ირაკლისავე დროსა აქვნდა მეტეობილი, რომელ რუსთა მეცნიერებათა აკადემიის კალენდარში, მოიხსენებდენ საქართველოს მეფეთა სხსლის წევრთაცა დროდგან ოდეს საქართველოს მეფემან ირაკლი აღიარა ტრაქტატი (1783 წ.) კასისლობა რუსეთისა და სამეფოცა საქართველოსა დაიდვა კალისტანთა რუსეთისა, მარადის აცნობებდენ ახალთა დაბადებულთა თვისი დამცველთათვისი. ესე იყო შიშევი, რომელ მეფისა გიორგისა შემდგომად მიჰსწერეს, რათა მეფისა რძელი ელენე, მეუღლე შემკვიდრისა ჩაეწერათ 1801 წლის კალენდარში. ვასუხად ესე ვითარისა წერილისა გსწერს მამას ჩემსა გენატის ძმა მეფის რძლისა ელენესი თავადი სიბოძონ აბაშელიძე, შემდეგსა: ჩემო უსაყვარელსო მოწყალეო უფალო ნათლიაჲ!“ ამა ჩემს ჰაზრს ასე შემოკლებით მოგახსენებ,

“) უწოდებს ნათლიად, რადგანაც ძმა ჩემი ქრისტეფორე გარდაცვლილი 1808 წელსა და თვით მეცა მისის დისა მეფის რძლის ელენესაგან ვართ მონათლულნი.

ღმერთი არ წამწყემდავს და ჩემს უდიდეს სასურველთა ხილვას მაღირსებს, რაც შენი სიკეთე და ღვაწლი არის ჩემზედ და ჩემს ოჯახზედ, რომ ვარ სარწმუნო ჩემს გულში ჩამართული და ჩამკვიდრებული არის. დიდათ მიხდა რომ შევიძლო წიგნის მოწერა; დავეწერა და მოგასხენო, იცოდე, რომ ასე ვიცი, მაგრამ რა გჭმის არც დაწერა შემიძლიან და არც წერილით მოასხენება, თუ ღმერთი მაღირსებს თქვენს ხილვას, მაშინ მოგსხენდებათ.

თქვენს ნათლიდედას ჩემს სიციცხლეს ასე მოვასხენებ: ეოკელნი წამბუღლნი უფომისი და უდიდესი ტახტის მიღებით, ღირსებულნი მეფობასა. ასრეთივე გზომი შენი ჭირი და ჩაღვლი რაც გაგიწვია ღმერთი და ჩვენი მრავლად მოწყალე წმინდა გიორგი გაღირსებს საჯგო სოფლის სიხარულს და ბედნიერებას და საიქიასაც სარწმუნობას რომ უმოწყალოთ არ დაგვიგდებს.

ჩემი ხელმწიფე შვილის სახელისა კალენდარში ჩაწერინება გიბრძნებიათ, ამ წლისა აღრიდებენ დაბეჭდილი გამოცხადი გასლავთ, რომ ამას აღარ ეწამლება-რა ათის მარცვლის და ოცისათვის აღარ დაბეჭდვენ. ღვთით მეორე მამაკალის წლისა იქნება ღვთით სხვა უკეთესს და უდიდეს გვართ ჩაწეროს.

სხვა ამბავი აქ ჩვენთვის არა კეთილი და არცა მშვიდობა და სიხარული ღვთით და წმინდის გიორგის შეწევნით—მანდედამ მოკვლით ჩვენს სიხარულსა, ნუგუმსა და ბედნიერებას. დაკშობით ჩემის უსაუკრელეს მოწყალის ხელმწიფის მონა თაკადი სვიმონ აბამელიძეო.

ქ. მათს უგანთლებულობასა ჩემს უდიდეს სასურველს და სანახა სანატრელს მეფის რძალსა ელენეს ღამე ჰირს გოცნას მოვასხენებ“.

წელსა 1801

იანვრის..... ქ. ასტრახანს.

CXXVI

მეფის გიორგისა სიცოცხლისაჲე დროსა მძა მეფისა რძლისა ზუგრაბ ჭსწყერს ქ. ასტრასხანიდგან შემდეგსა წერილსა მამასა ჩემსა:

ჩემო სელმწიფეჲე ეგნატი!
უფალო ნათლიაჲე!

ამას წინა თუშტით კინაზმას მაგათს უგანათლებულესობას არ-
სა მოართვა და მცირე ხანს დაცლა ჭითსოვს ამ ნიუთისა: ეს ნუ
მამიკელება და შენმა მცემს ყოვლის (დღით გრდილობით, რომ ამ შე-
ნობის ცოტა რომ გაგეტება დაკანასოთ ქვეყანასა და მერე სასელ-
მწიფო საზინიდან თუთრი ავიღოთ პირველად მაგათს უგანათლებუ-
ლებსა კასლებთ, ამასედ სათრეჲამი იყავით და ნუ სწყესართ⁴⁵).

ამ თუგის 23 მაგათ უგანათლებულებობას კინაზისათვის ბაბა-
სანის შეილის თაჲირზისა მოსელა ებრძნა, აქაც ბუერის აშაჲს აჭო-
რებენ ბაბა-სანისასა, ღმერთმან ქნას, რომ ამათი დიდებულებიდან
სამხედრო წარმოეკლხოს ჩუენს სელმწიფეს. გამურლერი-გრაფი მუ-
სინ-პუშკინი მოვიდა პეტერბურლიდან კოეჲი? გუბერნატორთან კო-
რინლთან მიდის. ასე მოგახსენებენ, რომ ოსეთის გზა უნდა დაჩს-
რიკონ, ორა დღის მოსული არის, ჟერ კინაზს არ უნახავ: თუძცა
უნდოდა, რომ მაშინეკ ენასა, მაგრამ თაჲის შეუძლებლობისა მიზე-
ზით ვერ ნახა, მერე ასეთს ფოფაში ბძანდება, რომ შეგებრალეზთ
და დღისით შენობისა მიზეზით აღება გავს საღამომდინ ოსტა-

⁴⁵) ძმანი მეფის რძლისა პირიდებოდენ ფულისა გამოგზავნასა, ნაცვალ-
გებითა წოდებისათვის თავადობისა, ოდეს მამა მათი სვიმონ ალა წარვიდა
რუსეთად დიდისა საუნჯითა თვალთა და მარგალიტთა, ნადის-შაისაგან ნა-
ქონთა იმპერატრიცამან ეკატერინა ანუ იმპერატორმან პავლე შეისყიდეს
და უბოძეს მამული პოლშისა მხარესა და თვით წოდებისაგანო მათისა, მე-
ფისა წერილსა შინა, თავადად დარჩნენცა კინაზად რუსეთისა.

ტებს თავს ადგა, ძალიან ბეჭათად გაძუშკებთ იმ სემო ჯანზრის მი-
სეზით⁴⁶).

ჩვენს სელმწიფეს ბატონის რძლისათვის მეფისაგან სოფლის
ბოძება ებძინა: ღმერთმა ბედნაერებაში მოასმაროს, კიცი, ესეც შე-
ნი გარიგებული იქნება⁴⁷).

ბატონის შვილისაგან გამოგზავნილი არესაშვილი მარტორუხაი
აქ მოსული. ამას წინათ მოგასესხე, რომ ჩვენს ჩამოკასდინეთ, კარ-
გის პატივითა მისაღო ჯდა ურძის ქისა ჩვენ მოგვარემინა მამისე
სეთ მინაღთუნაინი ჩექმა უყადეთ და ჩაკაცით. ასლა ამბობს, რომ
აქ აბას სანს ქორწილი მინდა ექნაო, დანისნული კარო. ეს თუ რამე
ქორწილისათვის მოსულა და მანდ ბატონიშვილი მოუტყუებია და აქ
ჩვენ მოტყუებას გვიპირობდა, რომ ბატონის შვილმა იყისაროს ასლა
ჩემი თავიო. ამისი მოსკლა იყო და აქ რაგინდარა ჭორების დაყრა,
რომ ბატონის შვილს სსკა სჭმეხედ გამოუგზავნაო და რასაც ამ-
ბობდნენ, როგორ შემოიღონ მოსსენება.

ამას წინათ მუდი ბასტისეტი და ტემლაკი გეთსოვნათ თეთ-
რი მუდი აქ არ იშოვება და მამისე მოსკოკის მიესწერეთ, რომ წი-
ნას ფოშტით გამოგვიგზავნოს, იმედი მაქვს ჩქარა მოგვივიდეს და
ჩქარა გაასლოთ. ასლაც შლავა ებძინა მამისე კიყიდეთ კარგი შლა-
ვა, გუშინ კვირა იყო და გუშინ წინ პრახნიეო: იაშიეა კერ გაუგე-
თებინეთ და გასლებთ⁴⁸) ამას წინათ ას სუთი მარცვალი ბაჭალაოს
ოქრო გამოგვზავნეთ, როდესაც მოგერთვთ გვაცოდინეთ და მე
თქვენს მონას ნუ დამადებთ თქვენის გულისაგან.

მისს უგანათლებულესობას ჩემს სელმწიფეს ბატონის რძალს
და თქვენ ნათლი დედას სურვილით სელს კაკოცებ. ქ. ბატონს მამა
თქვენს, ქრისტეფორეს დედას ქრისტეფორეთ და მათათი მრავალს

⁴⁶) ვინ არის ესე კნიაზი არ ვიცი.

⁴⁷) მეფემან გიორგიმ უბოძა პირის სანახაუდ თვისსა რძალსა გურჯა-
ანი, სახასო კაცები, მახცანი სოფელი და ქარვასლა ქ. თფილისს.

⁴⁸) შლავა ლენერლისა მემკვიდრისა დავითისათვის.

მოკითხვას მოკასსენებ. თქვენი და დაჭორწინეთ, თუ არა? ⁴⁹⁾ მათი მონა ზურბს სვინოის ძე აბა-მელქოვი.

ჩემს სიძეს მირზას წიგნი ებოძებინა, იმ წიგნის ჰასუსს სხვას დროს მოკასსენებ. წყალობას ვითხოვ მომივითხო და მიაღ შეჭა-რათი, ჩვენი ეთერა სისუც მომივითხე ⁵⁰⁾ წელსა 1800 ივნისის 25 ავსტრახანს.

CXXVII

აზრილის თვის დღეთა შინა მოუვიდა მეფეს წერილი ომარხანი-სა ავარელას სადაცა იყო შეხიზნული მეფის ძე აღექსანდრე ომარ-ხანი. მცოდნე საქართველოს შინა გზათა და კვლთა ამოხრებელი სურამისა გვლისა აბაშიძეთა სოფლისა და ახტალისა,—მელიქიანთა სადგურისა,—ქსთხოვდა მეფესა, რათა მისცეს წილი სამეფოისა ძმასა თვისსა აღექსანდრეს; რათა კავშირისა გამოა ჯერეთ მამისა დროსავე მისისა ირაგლისა ეგზავნოს საყოველ წაღოდ დანიშნულისა საჩუქარი ანუ ხარჯი მას ბატონსა და ოსაქოლასა ჰატრონსა დიდთ მიაჩნდათ სოფელი ორაჭადი ესე სადგური ხანთა, შეუქალი მტერთათვის, ექსასისა კომლისა შექურდილისა ღვეკისა ბოლაზი და ნაყოფიერები-თა თვით ომარ მდიდარი მათთა ადგილთა უსხან იყო ბრძანებული და თავად მართელისა დროთა ამათ დაღესტანისა.

მეფე კრიდებოდა ავარისა სხანსა; იცოდა ძალი მისი და ხმა, რომელიცა აქ უნდა დაღესტნელთა ზედა ხანი ესე ადვილად შეჭერი-და 2,0000 ლეკსა 6,000 ლეკი ცხენოსანი, გულხადრი მზად იე-ნენ ბრძანებასა ქვეშე მისსა გარდა ამისა აჭენდრე დიდი ნაოსაო-

⁴⁹⁾ ქრისტეფორე იყო ჩემი ძმა; მათა არის ჩემი დაი დღეს ცოცხალი; დაი რომელსაჲ კითხულობს, იყო მამიდა ჩემი თინათინ.

⁵⁰⁾ სიძე მირზა იყო გულასპიშვილი ბეზირგანი ტფილისისა; შაჰარა იყო შვილი მისი და მათა დედა შაჰარიასი და დაი ღვიძლი მეფის რძალი ელენესი.

ბითი კავშირი ერთობისა ყარაბაღისა ხანთან, იმ დროდგან, ოდეს გამაოხრებელმა ჭაღისა წარიყვანა ტყუად ორნი ღანი ახაშობისა ქალნი და მათგან ერთი თვით ჰუა ცოლად და მეორე მიართვა ძღვნად ყარაბაღისა ხანსა.

მეფემან მისწერა წერილი ერთი არაბულად თვით ომარ ხანსა და მეორე მძისა თვისსა აღექსანდრეს. ზირკელისა წერილითა აუწყა ომარ ხანს, რომელ კავშირი მასთან მას არ დაეიწყება; ელის დროსა უკეთესსა, რათა უფრო მტკიცედ დაამყაროს იგი მასთან. დაღისტანი სიმტკიცა ჩემო, ჰსწერდა მეფე, უკეთუ აკარაიისა ხანთა შეწყენითა და ძალითა დამშვიდდება ლეკი და არღა შემოკა თარაფ თარაფად, გუნდ-გუნდათ ასაოხრებელად სოფელთა, მე კარ ზირმშო შიილი მამისა ჩემისა, მეფედ დამტკიცებული რუსთა, სპარსთა და თურქთაგან. მძათა ჩემთა და თვით აღექსადრემან, არ ინებეს ჩემი მეფობა, გამეჭვნენ და მით აშოთებენ ჭკუენასა, ურჩიკთ თქვენცა მას, დამემორჩილოს და მიესცემ მას სოფლებთა და ადგილთა სარჩოდ რაცა კერ მიჰსცა მას მამამან ჩვენმან. თუ დამშვიდდება აღექსანდრე, მე და ჩემი ჭკუენა გაემდიდრდებით და მაშინ კავშირი და ერთობა თქვენთან უფრო მეტი იქმნება, — დაუახლოდებით ძველთა ჩიულებისა-ებრ და სარგებლობაცა ჩვენგან ყოველთვის ექმნება დაღისტნელთა, ესლად მდგომარეობა ჭკუენისა ცუდად არის: აღრულებისა გამო გაღარობდა კრი ჩემი. რუსთა მფარველობისა არ უნდა ეშინოდეს არცა მძისა ჩემსა არცა დაღისტნელთა“.

მეორითა წერილითა მძისთან, ამცნებდა მას ტპილად ქრისტეს სიყვარულისათვის დაჰსცხრეს, მოკიდეს მისდა და მიიღონ ყოველივე რასაცა შეიძლებს მეფე მისდა მისანიჭებულად. მისცა აღთქმითი ზირობა შეფიცებითა წინაშე ძელისა ჭეშმარიტისა, ჰუოს იგი კმაყოფილი. მეფობისა დათმენა არ შეიძლება, მძო აღექსანდრე, — ჰსწერდა მას. დაერკმა მეფობა, უკეთუ განუყოფ მე სამეფოსა მძათა ჩემთა. ვის უქმნია ესე და არ უნანია? ნუ ექმნები მტერი ოჯახსა და სჰარისტიანოსა. დამახლოვე აკარაიისა ხანი: შენგედ უკეთესი შუამდგო-

მელს მასთან კაცს მე ვერ გიპოვნი, — ნუ იქმნები ორგული ქვეყნისა: აჩვენე ერთგულობა მეფობასა გაოსრებულსა და ამით ადიდე შენი სახელი. ამ ჩემ წერილთან მოგვიკა კათოლიკოსისა ცა წერილი ედრე-ბითი. ამბოარს გიყოფ შორიდამ და გელი მალე. მომეშველე და ვიყენეთ სიყვარულით ქვეყნისა. ⁵¹⁾

ზასუსი წერილთა ამათ არ მოერთო მეფესა, ომარსანსა მოუკვდა დროთა ამით ცოლი აბაშიძეთა ასული და იგლოვდა, ალექსანდრე ჭარიდამ გზითა წარვიდა სპირსეთად და ელოდა მალე ლეკთა ჯარითა კასეთში შემოსვლასა.

CXXVIII

ჩერქეზ ქირმანის ბატონმან უცმან ალექსანდრს მეფის მის სიმამრს და მეფეთა თასა დაასლოკებულმან ადრითგან მოართვა მეფესა გიორგის ცხენი ყაბარდოელი, ორი თეთრი და ოთხი სხვისა ფერისა, ტანოვანი და ძლიერნი დიდ სხეულოვანებისა გამო მეფისა, ვერ სადმე უძლეუდნენ მას ცხენები და ამისთვის გამოჩნებით, მცნობმან მოკვარემან მოართვა ძღვნად. — იამა მეფესა და მიუძღვნა ნაცლად გებისა საჩუქარი მას და რიცხვით სახლეულობისა მისისა ქალთა ოთხი ბეჭედი აღმასისა იაგუნდ მოდებულნი თანასწორისა ფასისა და ხელოვნებისა და გულსაკიდი მარგარიტისა მეწყევი. თვით

⁵¹⁾ ესე წერილი დაწერა მეფისა მდივანმან იოანე ბეგთაბეგოვმან, რომელიცა გარდაიცვალა 1838 წელსა, თვით მისგან ვიცი ესე.

მანვე მიამბო, რომელ მეფე გიორგი ზშირად მათქმევიებდო ძველად თქმულსა სიტყვასა მოლექსისასა.

როსტომმა სთქვა, სიბერიკაცითა სიტყვა სათქმელად გაჰირდაო, ასა ლიტრასა რკინასა კბილ-ქვეშ შევიდებ კნატს უზამო, ალაზანსა და იორსა დავეწაფები ყლაპს უზამო, იქითს მთასა და აქეთსა ხელს მოუჭირებ რახტს უზამო, თავსა გასულსა დიაცსა, მე იმას ვერას ვუზამო.

მას წარუვლინა დიდი სიგზაო აზარტეშა კერცხლისა შიგნით მოქსო-
ვილი და თოფი, რომელიცა ჯდრევე აქნდა ნასუჭრად ინგლისისა
გაქრისაგან, თფილისს მოსულისა მეფისა ირაკლისავე დროს.

კაცთა, სასუჭარისა მომტანთა, უბოძა ტან-საცმელი მდიდარი და
შესაბამი მათდა იარაღი და გაისტუმრა ღიახვისა ხეობითა იმავე
გზითა, რომლითაცა მოვიდნენ. — ესენი საბაბა მშვიდობითისა მგზა-
ვრობითისათვის იასე მანაბელსა, ღიახვისა ბატონსა და დავით აძი-
რეჯებსა, იმერეთისა შესამზღერეთა და მოყვრობით იმერეთისა და
მეგრელებისა თავადთა თანა დამოკიდებულთა ამაჲი ესე მამაშო მე-
ფის-ძემან მისაილ დამჯსწრემან საქმისა ამის. ერთი ცხენი ამთგანი
იყო თვით იგი, რომელიცა შემდგომად ლეკთა ჯარისა და ალე-
ქსანდრე მეფისა-ძისა მათა-თანა ყოფისა ომსა საგარეჯოსა ახლოს
ნიახურას დამარცხებისა წარუვლინა თვისის უნაგირითა ღენერალსა
რუსისა გულაკოვსა ძღვნად, და მიაგება აკლადრისა თავსა ესრეთ,
კითარც ძლევა შეჯდომით მეფისა ცხენზედ შემოვიდა ქალაქსა და
პირდაპირ წარდგა იგი მეფესთან, სნეულებით საწოლსა ზედა მდე-
ბარესთან და მიულოცა ერთობ ქართველთა და რუსთა ჯარისაგან
გამარჯვება პირველი, და ძლიერი, სახელოვანი და საიმედო შემდეგ
დროთათვის ლეკთა ბაიარდები მოტაცებულნი მძლეველთაგან, მო-
აქნდათ თვით ლეკთა ტყვედ შეპყრობილთა: კერეთვე ზურნა და
დაფი ლეკებისა. მცხოვრებნი ქალაქისა აკლადრიდამ სასახლემდე მო-
აქეუბოდნენ ძლევა მოსილსა ღენერალსა ზურნითა, და დაფითა და-
საურითა: მეფის ძენი იოანე და ბაგრატ, — რომელნიცა დაეწირნენ
ბრძოლასა ამას დიდსა და სასელოვანსა და რომელნიცა დააჯილდოვა
იმპერატორმან პავლე ბოძებულთა მათდა 2 ხარისხისა იოანე ერუ-
სალიშვილის ორდენითა, — იდგნენ მარჯვნივ და მარცხნივ ღენერალის,
დიდი და ვრცელი დროთა ამით მოკდანსა სასახლისა გაივსო მყურ-
ებულთაგან, დედოფალი მარიამ, და მეფის ასულნი მუნ დამჯსწრენი
შესაროდნენ მძლეველთა. განმხიარულებულმან მეფის ასულმან რიფსიმემ
ქდრევე მცხოვრებნი ღენერალისა, წაიძრო თითიდან, კათარცა თვით

მიამზო, ბეჭედი ფირუზისა და უბოძა მას სასუქრად, მიხედვით მაგალითისა ამის დედოფელმა უბრძანა მოხელესა თვისსა მოართვან ბეჭედი და ერთიცა სამ-იანგუნიდ სმელი ოქროს ბეჭედი ზეთისითა უბოძა ღენერალსა თვით მეფემან, ოდეს ღენერალი მოვიდა და აკოცა მეგრძესა, აკოცა თვით ღენერალსა შუბლზედ და უბრძანა სიტყვანი ტკბილნი მიჰსწერე იმპერატორსა ჰაელესაო მხნეობა შენი: იმედი მაქვს დაგაჭილდოვოს დიდად“.

აქვე იყვნენ შეკრებილნი კათოლიკოზი ანტონი, არსენი თბილელი, იუსტინე მთავარ ეპისკოპოსი და სომეხთა ეპისკოპოსი ოქანეზი თფილისისა.

ესრეთთავე დიდებითა და დღესასწაულობითა წარუძღვანე მას სახლად თვისად, რომელიცა იყო ახლოს მეფის ძის დავითის სასახლისა მტკვარისა კიდეცა ზედა. ესე იყო დილით 11 საათსა, დღე იყო, თემცა ნოემბრისა თთვისა, მზიანი, მშვიდი და თბილია, მიამზო მანვე მეფის ასულმა რიფსიმე.

აქვე დაუგვიწყებლობისთვისა კიტყვი ამისცა, რომელ მეფემან ირავლი იხილა შვილი თვისი ალექსანდრე, არა კეთილად მქცევია და მოუძებნა ცოლად ქალი ქირმანის ბატონითა ყაზართოდამ. მოიყვანეს ქალი ესე თორმეტი მოახლითა 14 წლისა თფილისს წითლისა თალანითა მშენიერად წელ-რტემულითა ზორტებითა, იშვიათისა მშენიერებისა. შემდგომად ორის კვირისა ნათელ ქსცეს მას სასახლისა კეკელისასა, უწოდეს სახლად ნინა. მეფის ძე ალექსანდრე ცოლად ექცეოდა სასძლოს თვისსა და ქალმან, ჯერეთ ჯვარ-დაუწერაჲმან იერზნო ობლობა თვისი და მწუხარებითა დუმილითა განატარა ნათივე. მოწელუდი გულისა დაჭლეჭდა და გარდაიცვალა და დასაფლავდა თფილისს, მეტეხისა კეკელისასა შინა.

CXXIX

შემდგომად რუსთა და ქართლისა ჯარისგან ნიახურას გამარ

ჯიკებისა, მეფეებს გიორგი სჩუელად საწოლს ზედა მდებარეობს, მის-
წერა დესპანთა თვისთა შემდეგი წერილი:

„ჩვენ მათგანად მისს ბრწეინკალებას ჭაჭკაძეს უფალსა ემიკა-
ლიაბაშს უაზასის მთავარს და ამირას გარსეკასს და კნაზს ავალაგს
თანა განმზრასსა ჩვენსა გიორგის და კნაზს ფაღაგანდოგს¹¹⁾ მდი-
ვასს ელიაზარს მრავალი მშვიდობითი სუფეკა და სიყვარული ეუწ-
ყოსთ: აქაურს ამავეს აქიდგანე თქვენს კარგად შეიტყობდით. და-
ყვარულად რაოდენს საქმეს ცდილობდნენ, მოწერა ღვთა რინებუთ სა-
ქმით გამოცხადება შეუწყეს. ბაბა-სანის-შვილი და მისი სარდარი
როსსიის მსედრობისა ამოსაწვევტათ და საქართველოს დასაშვრო-
ბელად, რომ მოვიდნენ ერეკასს, ალექსანდრე იმართან მივიდა აქედ-
გან გაქცეული. იმთ იქიდგან წიგნი და კაცი მოსდიოდათ; ჯარი
შეიყარეს იმთ, მოვიდნენ, მაგრამ ღვთის-მშობლისა მოწველებამან
განაქარა იმთი განზრახვა, მათისა დიდებულებისაგან როსსიის მხე-
დრობის მოშეკლება რომ შეიტყეს უიზილაშთა, წავიდნენ შეშინე-
ბულნი. იქიდგან უქმით დაწირილი ალექსანდრე შუშის ხანთან მი-
ვიდა; ომარ-სან დაბრუნებული ჰყვანდათ; ომარ-სან რომ ჩამოვიდა
ალექსანდრე იბრაიმ-სანის-შვილიც იმისთანა ომარ-სანთან მივიდნენ,
დიდი ჯარი შეიყარეს; ჯარის მნახენი კაცნი ასე ამბობდნენ: ოცდა-
ათი ათასი არიო, რომელიც გაღმიდგან გამოდიოდნენ, მაგრამ
ათასი კი მეტი იყო. ომარ-სან, ალექსანდრე და მართან სსკანი წა-
მოვიდნენ საგარეჯოს, მართყოფს დამდგარ იყვნენ; აქედგან ესენი
მისულიყვნენ პისთანაც შეთქმულობა ჰქონდათ; იმთითი რომსიის
მსედრობა ჩვენს ამოკვეწევტებით; ომარ-სანს და იმთ საქართველო
დაეშურათ, მაგრამ ეს კი არ იცოდნენ, ომარ-სანს და ჭარულნი სა-

¹¹⁾ მოხსენებულნი აქა გვარნი ავალისშვილისა და ფალაქანდის-
შვილისა არიან თქმულნი რუსულისა ენისა მიხედვით „ავალოვად“ და „ფა-
ლაქანდოვად“ ესე ნამდვილი რომელიცა აქვს დღეს უგანათლებელესს
ირაკლის ალექსანდრეს-ძეს, არის დაწერილი კიკოლა დიაცენისაგან. (იხილე
სპოლიო ნ).

ქართველს იმათ აღარ დაანებებდენ. ნიასურას რომ მოვიდა ომარ-ხან უფელნი ღენერალნი⁵⁴⁾ ქიზიყს მისულნი, რაოდენისაჲ როსსიის მხედრობით და ჩვენი შვილები იოანე და ბაგრატ კახეთისა მხედრობითა ნიასურას მოეწივნენ; ნოემბრის შესდს სამი საათი დღისა დარჩომილი იყო, რომ მოეწივნენ და მვის თანა შეებნენ; სადაც ბინა ჰქონდათ და განზრახვა მისვლისა, იქ არ მიესწათ, ქრისტეს ღვთისა და ღვთის-მშობლის მოწყალებით შეებნენ და ჰსძლეს და ფრად მრავალი მოსწყვიდეს. ჯონგათის თავი აქ მოგვიყვია; ომარ-ხანის დიდთ დაკოდას ამოებენ იმათის ჯარით მოსულნი⁵⁵⁾. ჩვენ ასლა ამისთვის გწერთ ამ წიგნსა, ამით ამისთანა მაგათის დიდებულების მხედრობის ამოწყვეტა როგორ და კითხინოთ? მაგათის დიდებულების საფარველი რომ მოაკლდეს საქართველოსა, საქართველოდგან ქრისტიანობის ნათელი აღსდგება. ⁵⁶⁾ კურთხეულის მეფის მამის ჩვენისა ანდრძივ ასე გააქვს, თქვენც კარგათ იცით. ამ უმად ღვთის-მშობლის მოწყალებით მძიმეს სნეულებისაგან განვთავისუფლდით; სრულიად სიმრთელეს რომ მივიღებ ქრისტეს ღვთის მოწყალებით არაგვს ავალ, არაგვსა და საბატონიშვილოებს ჩამოკართმევ; ვიდრე უმადმდე დაკდუმდები. მაგრამ ამათის მსრისაგან მეშინის მტერთა ჩვენთაგან შემწყობით, როსსიის მხედრობას შესცოდონ რა; ვინ იცის ამათგან მოსსენდეს რა მაგათის დიდებულების დიდებულსა კარსა. თქვენ იცოდეთ მიზეზი საქმისა ამის. ჰქმარიტება ვიდრე აქამდისინ მრავლისაგან მრავალი დამითმენია; მაგათის დიდებულებისა და მხედრობისა მუხანათობა და მაგის უძლეველის მხედრობისა მუხანათობა და მაგის უძლეველის მხედრობისა ენება კი ჩვენგან არ მოითმინება. ჩემი სული უნდა დაე-

⁵⁴⁾ გულიაკოვი და ლაზარევი. ესე ომი აღარ აღწერიე, რადგან რუსთაცა აქვსთ აღწერილი და ქართულადაცა არის აღწერილი.

⁵⁵⁾ ომარ-ხან დაპირილობითა ამით მოკვდა ზაქათალს და მუნვე მერთში დასაფლავდა.

⁵⁶⁾ ესე იგი განქარდება.

სდგა მაგათის დიდებულებისა და მსედრობისათვის მათისა; ღვთის შემდგომად მაგათი დიდებულება არის ყოველის მხრით ჩვენი შესაგედრებელი. წელთა ჩუ. ნოემბრის იბ. ქართლისა და კახეთისა და სხვათა მეფე გიორგი. უვარგობა კი არ იქმნება ასე იცოდეთ, გიორგი“⁵⁶).

CXXX

დღეთა ამით შოთისა და ამბოხისა ძმთაგან და გარე მტერთა, მოერთვა მეფესა, ოთხთავე მართლ-მადიდებელთა პატრიარხთა ერთსევეთი წერილი და ნაცვლად გებითი საჩუქრებითი და ხატები გაცაზნილთათვის საჩუარათა და შესაწირავთა, ვითარცა მოსახსენებელთა განსვენებულისა მეფისა ირაკლისა, ეგრეთვე წარსამარტებლად გამეფებულისა გიორგისა. სამი ესეთი ხატთაგანი დღესცა იპოება ჩემსა სასლში და მაქნან თაყვანის-საცემელად; ესე არის კეიხაროზისა ფიცარზედ ამოჭრილი ხატები საუფულთა დღესასწაულთა, მეორე ჯვარი, და მესამე სადაფისა ხატი.... სხვანი ესე ვითარნი ჯვარი და ხატი წარავლინა მეფემა ეგვლისათა შინა კახეთისა და ქართლისა და ჯვარნიცა მოსახმარებლად ტრანკოთა ზედა. გამოგონია 200 თუმნისა ნიეთნი ეერცხლისა და ოქროსი წარავლინა საბერძნეთსა მეფემანო და ფულად 80 თუმანი, დროთა ამათთვის უფულობისა და ქვეულისა გაოხრებისათვის ლეკთა და სპარსთაგან, არა მცირედი. ამასვე დროსა მოერთვა კონსტანტინეპოლით პატრიარხი-

⁵⁶) ესე მიმატებული ესრეთ თვით მეფესა მიეწერა. აქა იგულისხმებს მეფე, რომელ მოღება საუფლისწულოთა და არაგვისაცა ძმათაგან. უვარგისი ანუ უსარგებლო არ იქმნებო, წერილსა ამას ნამდვილსა, რიცხვი არ უზის. მხოლოდ გარსევან ჰავკავაძეს მეორესა გვერდზედ დაუნიშნეს რიცხვი მიღებისა 28 დეკემბერს 1800 წელსა მივიღე. დღე ესე არის დღე მეფის გარდაცვალებისა.

საგან სატი ფაცარზედ ნახატი „წყარო ცხოვრების“ დღესაც ჰტეოს ესე წმიდის გიორგის კარის ეკლესიაში.

CXXXI

მასვე დროსა პატრმან დამიანე ანკონელმან მოსრულმან რომათ თბილასად მართყო მეფესა წერალი პაპისა პიოს მეექვსისა. წერილთა ამით სთხოვდა პაპს მაგალითისა-მეზრ მამისა მისისა გარდაცვალებულასა, აქნდეს მფარველობა მღვდელთა ზედა გამოგზავნილთა მოციქულთა ქალაქიდაჲმ საქართველოს: ქსწორდა მადლობასა პატივის-ცემისათვის მათისა კათოლიკეთა სამწყსოისა და ეკლესიასა განმკეთა ლათინთა ზედა ენასა დაწერილი ეპისტოლე ანუ ბუღლა გარდმოიღეს ქართულად ექიმმან რომში აღზრდილმან კათოლიკემან ქართველ გვარისა შარიპანა შეილმან ³¹) რომელაცა მოკვდა თბილასა 1836 წელსა. წერალი ესე ნამდვილა და თარგმნილაცა ქართულად აქნდა დავით თუმანიშვილსა, ეგნატი თუმანიშვილისა ძმასა (გარდაიცვალა 1832 წ.) ვის დაშთა იგი არა ეუწყეა.

იოანე უარაეკმან კათოლიკემან ექიმმან მეფისა გიორგისა მომითხრო ამბავი ესე და ქსთქვა:

„დიდად იამა მეფესა, წერალი პაპისაო, და იეითსა, რატომ არ იციან სატითა ანუ ჟვარითა დალოცვა? თუმცა არა ვარ პაპისა სარწმუნოებისა, გარნა მეფე ქრისტიანეო და თეით პაპს არის მღვდელთ მთავარიო, რიგა იცოდეს მეფეთა პატივითა“.

პატრი დამიანე. მიმართეკი წერილისა შეწუხდა მეფისა ესრეთითა სიტყვათა გამო, მამინ მეფემან განამხნო დაბრძანა ნუგეშად

³¹) ვკონებ ერქვა მას სტეფანე, აჰან შეადგინა ლექსიკონი ბოჰანიკური მცირე ბალახთა და მკენარათათვის სამკურნალოთა. შემდეგ იოანე მეფის-ძემან დაურთო ესე თვისგან ქმნილსა ლექსიკონსა. ნ. დ. ჩუბინოვმან შეიტანა ლექსნი ესენი თვისსა ლექსიკონსა, რომელიცა დაბეჭდა შემდეგ დავით ჩუბინოვმან.

პატრისა აცნობონ თვისსა ენაზედ პატრისა, რომელ მეფესა დი-
დათ ეყოლება იგი პატივითა და სიყვარულითა. „არაჲრ თქვენისა
სარწმუნოებისა“ ბრძანა მეფემან, ვარ ოხთოღოქსი (ხშირად ხმა-
რობდა ლექსსა ამას ბერძნულსა, რომელიცა 16. ნაშნავს „მართლ-
მადიდებელსა), გარნა მიეყარან პატრნი სიწმინდითისა მათისა ცხო-
ვრებისათვის, გულისა კეთილისა ქონებისათვის: ქველის-მოქმედება-
თა თვის, რომელსაცა იქონიებენ, გლახაკთა, ობოლთა და სნეულთა
მზრუნველობისათვის.—ჩემო პატრო, იყავ განსვენებით, დაახლოე-
ბით ჩემისა კარისა, შემეწიე თუ სჯიარობა რაიმე გაქნდეს. გან-
მხიარულებული პატრი წარვიდა სახლად თვისსა და შემდგომად გარ-
დაცულებისა მისისა, მწუხარე და გურთხევითა მოპხსენებელი მეფი-
სა 1801 წელსა თვითცა გარდაიცვალა ქ. თფილისის.

მისსა მოადგილედ დაშთა პატრი თფილჰე, კაცი მაღლისა სა-
თნობისა და აღმაშენებელი ლათინთა ეკკლესიისა თფილისისა და და-
მაფუძნებელი სასწავლებელისა ურმათა-თვის ფრანგთა, სასტუმროსა
სახლისა შესწენარებულად უცხოთა კაცთა და სასნეულოსა,—საკურ-
ნებულად სნეულთა უპოვართა. 1859 წელსა გარდაიცვალა 77 წლი-
სა და დასაფლავდა აღშენებულსა მისგანვე მცირესა ქა-კუთხიანს,
ეკკლესიასა ზოგადსა ფრანგთათვის სასაფლაოსა სოლოლაკის მთი-
საკენ, მშენიერისა და თვალ-საჩინსა ადგილსა.

CXXXII

სნეულობისა დროსა მოუბარმან მეფემან ინება გამოკითხვა ლე-
ქსისა „მღვდელი“-ს მნიშვნელობისა, მოახსენა იოანე ოსეს შვილ-
მან განმარტება ლექსისა, გაგონილი მზე-ჭაბუკ დიამბეგისაგან ორ-
ბელანისა⁸⁸⁾ რომელსაცა წარვეითხა ესე წერილთა შინა თფილი-

⁸⁸⁾ ესე მზეჭაბუკ იყო ორბელიანი (ყაფლანი-შვილი) კაცი რიტორი,
მცოდნე ძველისა და ახლისა ფილოსოფიისა. განსწავლეს იგი ვინცა ისე

სის მიტროპოლიტისა ნიკოლოზისა³⁹⁾ ლექსი „მღვდელი“ არის იგივე მღვდლისა ლექსიდან წარმოებულიო ე. ი. ღმრთელი ღმრთელი, მღვდელი ანუ „მღვდელი“ აქედან წარმოსდგასეცაო, რომელ მეფენი მღვდლისა ცსებულნი იყვნენ მასვე დროსა გემინი ღმრთისანიო ე. ი. საღმრთონიო. აქედანვე შემოვიდა თქმულობა დაღ ქველთ ქართველთა შორის დახმარებული გლეხთაგან

დიაკონზან (ვინ იყო ვერ ვსცან)—მოდღვრად მისსა იყვნენ ზაქარია სომეხთა ვართაპეტი იტალიაში აღზრდილი და ზაქარია გაბაშვილი მოძღვრად წოდებული—იყო ტანით და სახით სრულიად ეზოვე. გარდაიცვალა 1794 წელსა. მოწაფე მისი იყო მამა ჩემი ეგნატი.

**) მისგან დაწერილისა წიგნისა ბოლოს ჰსწერია ესეცა:

ქართული ქორონიკონი ჯდებოდა ოიგ მეთათხმეტეს მოქცევაში ვიყავით. მთავარნი ესე ასოთანი ძველადვე ქართველთ ეწერათ და არღარავინ სწავლულიყო ამისა, თვინიერ უზუცესისა ძმისა ჩემისა სულხან საბა ორბელის-ძისაგან კიდე. მასცა მამისა ჩემისაგან ესწავა და მან მე მასწავა ეამსა მას, რომელთა ინებეს ზელთაგან ჩემთა ისწავეს, არამედ ვერ სწორო ქმნილთა ჩემთასა! მას ეამისა მეფენი და შემდგომნი მათნი მოკლედ ჰყვარობდენ ამა წერასა. მე ქართველთა, იმერელთა და კახთა მეფედ დედის ძმის-წულმან და საქართველოს მოსამართლეთ უზუცესის ორბელის-ძემან პროველ ეპისკოპოსმან, და აწ თფილელ-მიტროპოლიტმან, უღირსმან ნიკოლოზ ანბანი ესრეთ დავწერე; ტრფიალედ მსწრაფელ გულის-ხმა ჰყოფს და მოსურნე აღვილ მიხვდების-ურთიერთარს დაქსელვა და გვარ-კეთილობა საჩინო მიქმნიეს, და უმეტესსა გვარსა თუ ვინ შესძინებს ჩემსავე ცხოვრებასა ვიხილედ ჩემ-მიერ სწავლულის-მიერ, ვითაც სხვა თვით მოიგონოს და ჩვენსა პირველად მყოფსა შდაო არა ჯერარს. გვარი და ერთმანერთში დაქსელვა ესრეთ ხამს გულის-ხმიერისაგან სხვა და სხვა რიგად დაქსელვა ტანის სისხო ყოველთავე ჰსწორედ ჰხამს. მე თხოვებულის თვალთ დავსწერე; რამეთუ ვიყავ ორმოცდა ათექვსმეტისა წლისა მის წერაშია, მზილველთაგან შენდობასა ვითხოვ, ღმრთის-სიყვარულისათვის ჩემი სიმძიმე იტვირთეთ და ჰსჯილი ქრისტესი აღასრულებთ. ქალაქსა დიდსა სამეფოსა შინა მოსკოვს, 1628. აგვისტოსა.

დაუკარგულობისათვის ამისსა, ესე აქა დავსდევ. ნუ მრისხვენ მკითხველნი ი „მეფისა ცხოვრებისა ვწერალსა“.

ცა სოფლებში: „მღვდელთა და მეფეთა“ ამით იგულისხმებოდა არა უპირატესობა მღვდელთა მეფეთა ზედა, კიბარცა აწცა ჭკანებენ მრავალნი შეცდომით, არამედ ესე, რომელ თვით მეფენი იუენენ ერთსა და მსკე დროსა მღვდელნიცა და მეფენიცა დროთა წარმართობისადა.

მეფე გიორგი ოდესცა მოისხამდა სუფრასედ მღვდელთა, უჩვენებდა მარადის ახლოს თვისსა ადგილსა და უბანებდა ყოველთვის „მღვდელთა და მეფეთა!“ მაღლი ხარისხი არის მღვდელთ-მთავრობა, ბრძანა მეფემა თვით:

აქეს უფლება შეკერისა და გახსნისაო, ესე უფლება არ მისცემია არცა ანგელოზთა და არცა მთავარ ანგელოზთაო. სამოსი მათი ბისონი არის სამოსი მეფეთა, დიდისა წმინდისა კოსტანტინე იპოსრისკან მირთმეული. ამითა აღიყვანა ეპისკოპოსი ერთსა და მსკე თვისთანა სამეფოსა ჰატისა, ამისთვის გაბიგონია ჰატრთავანა, მრავალთა არა უწყიან, სად და რით თავდება უფლება მათი. ესე იყო მიხეზი, რომელ წმინდათა ჰაზათა აღიარეს თავი თვისიო უფლად და მსაჯულად მეფეთა და თავად ეკკლესიისა და მოადგილედ ქრისტესა ჰეყვანაზედ.

CXXXIII

ლეკნი მოწოდებულნი ჰალაქსა მეფისა მცველად, ითხოვდენ დანიშნულსა, ჰამაგირსა თბილისის ჰალაქისა შემოსავალი არა ეკმაკა ამით, ამისთვის უბრძანა მეფიქსა დაწინას შეაწეროს მოქალაქეთა და უფრორე შემძლეთ კაცთა ფული. სომეხნი დრტკინივდენ, გარსა მისცეს საკმაოდ და არა გაწერილებისაებრ, მეფემან უბრძანა მეფიქსა, გამოუცხადოს რათა სომეხთა კაჭართა, რომელ, „შემოსიზნულნი საქართველოსა დაიცუბიან ქართველთა ძალითა აქესთ კალი ეწეოდენ გულითა ჰეყვანსა გაჭირებისა დროსა, შეუწყნებლივ არა იქნე-

ბარა: კობო-კეერცხისა ჭამისა მოსურნებან უნდა ცატეხოს კეერცხი. — გამოუცხადე. მათ არ იყენენ უმადლონი ქართველთა“.

ჭკონებდა სადამე მეფე, რომელ სომეხთა შფოთისა იჭნებოდა თანა-ზიარი ყოარლანაშვილი ოსეოა, ამილახვარი დედოფლისა დარე-ჯანისა. მაშინ მოახსენეს მეფესა, რომელ თვით ყოარლანაშვილმან მოსცა მელექსა ოთხი თუმანი. ჰსდუმნა მეფემან და არა მომლოდ-ნელმან მისგან, ესრეთისა მოქცევისა, — რათა არა აწეინოს დედო-ფლისა უბრძანა საიდუმლოდ მელექსა: „გულისა ჰქმნა ესე, თუ ჰემ-სა მოსატუეუბლად? ჰატეა-ცემულად მეფისაგან იყენენ მოქალაქენი გურგინები სიტყვანი; ფითუა-შვილი და მუნთა-შვილი. სომეხთა გე-რი ემდურებოდა ამით, კითარცა მეფისადმი დახლოებულთა და დამ-ჩაგერელთა დანაშთენთა სომეხთა. — ხშირად სადამე ეტყუადა სომეხ-თა თფილისელთა ფითუა-შვილი უფრო მიხნეული ძალი ქართველთა მეფისა, ჩვენი ღონიერებაც არისო. რატომ არ სედავთ და არ შინ-ჯავთ ერთს ბედნიერებაში კართ ჩვენ სომეხნი აქა, სპარსეთსა და ოსმალეთს? ესრეთ ლეკთა ჯარითა დაცული მეფე იყო მწუხარედ და მანინ შვეიდა კოკალენსკი და მიართვა წერილი იმპერატორისა ჰე-ლეკსი. წერილითა ამით სთხოვეს მეფესა სომეხთა მელექსა ჟიმშიდ მახან-ხაროკსა და ფრიდონ ბეგლაროკსა, სურვილისა მებრ მათისა უბოძოს ადგილი ხაზანში რათა დასახლონ თვისნი უმანი სომეხ-ნი, დეკილნი სპარსთაგან ამისთვის იკვირან ესენი ჰირობითაო, სწერს ჰელე-დაიცვან ძალითა თვისითა სამეფო თქვენიო, კეთილო-ბისათვის სამეფოსა თქვენისა და სიბრალეულისაგანო კითარცა ქრი-სტიანეთა მივილე მე ესენი ჰემდა ჰეშეკირდომად და მოვანუმე სა-ქმესა ამას, მიიღოთ იგინი კითარცა სტუმარნი და უბოძოთ დასა-სახლეულებად ადგილი ოსოკილი და უფლებაცა თვისთა სომეხთა ჰე-და, კითარცა აჭიდათ მათ თვისსა ჰეჟანასა. 3 იანვისს, 1799 წელ-სა „მეფემან ესე კერ ჰქნა და უბრძანა მიხისტრისა სიძნელე საქმი-სა და ესეცა, რომელ თვით სომეხთა არა სურდათ მისი ბატონობა ჩემს ჰეჟანაშიო. გარნა აღსასრულელებლად ჰალეს სურვილისა უბო-

ძა გრამატა, რომელთაცა აძლეეს ღორესა, დაჰირებულსა შამირალი-სათვის კალეუტელისა სომხისა. თუ ეს შამირალა მოვა, ანუ მისი შეილიო, მაშინ ჰსწერს მეფე, ღორეს მას მივსცემ და სამაგიერო-სი თქვენაო.

CXXXIV

1200 კაცსა ლეკსა მკომარსა კძლეოდა თთვე და თთვე ჯამა-გირი თკითოს თთვეში 30 მანეთი.—მესაშესა თვესა მათისა თფი-ლისისა ყოფნისასა გაუორგულეს ძმათა იულონმა და ალექსანდრემან ბელადი მათი. ერთგული კაცი მეფისა მივიდა და მოახსენა ესე მე-ფესა. მეფემან არა შეამცნეინა შიში, რომელსაცა მიეცა თკით. უბრ-ძანა ბელადსა მადლობა და სიფერთხილე. მეორესა დღეს დილით, ახლად გაღვიძებულმან მეფემან იხილა 150 ლეკი სასახლისა თკი-სისა წინარე მისრული და რეცა მთხოველი დაჰირებული ჯამაგირი-სა. გამობრძანდა გადმოკიდებულისა მოუდნისაჲკენ ალუკისსა და იქი-დამ დიდისა ზახილით უბრძანა, შედგენ და მაშინვე მოუწოდა ჭარ-თველთა ჭეშოკთა ანუ მხლებელთა. ესენი მსწრაფელ ყოვლისა გუთ-ხისა სასახლისა გამოცეკიდნენ ხანჯლებითა, კეტებითა და გაყარეს ლეკები, შეშინებულნი დროსა ამას გაფერთხილა მეფემან, არაჲინ მოკლან ლეკი, იქმნა ძიება, ბელადმან გამოაცხადა ღალატი ძმთაგან მეფისა და გარია ღალატობაში კუზიანი მელექი, მღალაქელაშვილი და შიო თუმანიშვილი. ძიებიდამ გამოცხადდა, რომელ სამთა უკანასკ-ნელთა ჰირთა იცოდნენ ესე და შიშისათვის ძმთა მეფისა კერ მო-ახსენეს მეფესა, გარნა ღალატობასა შინა და ორგულებასა არა ერი-ვნენ. ამისთვის უბრძანა ჯარიმისა გარდახდა და წართვეს მათ 400 თუმანი ფულად და კერცხლად. ამ ფულითა მიეცათ ჯამაგირი ლეკ-თა და დანაშთენისა ჯამაგირისა გარდასახლელად დიდ-ძალი კერცხლი-სა ნიკთნი საკუთარნი, დააშლეინა და მოატრეკინა ფულად. ლეკები დაითხოვა, რადგან შემოდოიდა რუსისა ჯარიცა. შემანდერთ ლეკთა

იყო მოჩენილი ხიდისთაველი თომა მეღვინეთხუცესის შვილი, მცოდნე კარგად ლეკურის ენისა.

ძმა თეისი იუღონ დატუქსა ქათოლიკოზისა პირითა და განაძია თფილისიდან, ნუ მიმიყვანს აქამდინ, რომ სპარსთა და მეფეთა უფლებითა დაკთხარა თვალები, — შეუთქალა მეფემან. მამინ წარვიდა იუღონ ქართლისაკენ. აღექსანდრე, მამისავე თეისის დროსა გაჭრეული და ასად მეფობაში უკუ მოჭრეული თფილისად და მიღებული კეთილად მეფისა გიორგისაგან, შეშინდა და კვლად გაექცა სპარსეთად.

შოა თემიანიშვილმან, მალაქელაშვილმან და კუჩიანმან მეღიქმან დარჩია, მეორედ შეჭმეცეს ერთგულობაზედა და ჩამოართვეს წერილი მათ მოღნიის სამცხეთა ეკლესიაში თანა-დასწრებითა მათისავე ეპისკოპოსისა ოჭანუჩისა, ქალაქისა მოურავისა ევსტატა ციციშვილისა და ექვბაზისა ასლან ორბელიანისა. ამილახვარი ყოარლანაშვილი იღუპილ გარეული ამა საქმეში, არა დასაჯა მეფემან დედოფლისა გამო დედი-ნაწილისა და ბრძანა მისთვის:

„მაგისის ფიცისა არა მივიღებ. ეგ არის მუწალი ფატრუქი იბუტაქს და აურაღებს. მაგისი რიდი არავის არ უნდა ჭქონდეს, თვით მოჭკლავს თავსა თეისისა, ასლდეს დედასა ჩემსა მეფისაგან მოძულე-ბული. არ გავერევი მისსა სისხლშია. სისხლსა სისხლითა არ დაიბანენო: ვარ მეფე და კიჭონიებ მოთმინებასა და სულ გრძელებასა, რომელითაცა გაჩვენდებიან მეფენი ლკთისაგან დადგინებულნი მალად.“

CXXXV

ჯერეთ მეფისა ერეკლესავე დროსა 1767 წ. მოახსენეს იმპერატორიწასა ეკატერინას სიმდიდრისათვის ოჭროისა და კერცხლისა და სსკათა მადნებისა საქართველოსა შინა. დროჲმან ახოლონ მუსინ-პუშკინმან მოსთხოვა იმპერატორსა პავლეს 20 სეკდემბერს, 1799 წ.

ბრძანება წასკლისა საქართველოდ. მოსკლადმდე მისსა თფილისსა მეფემან გიორგი ქსნო მისკლა მისი ღინიასა, უბრძანა გარსკვან ჭაქვავაძეს წარმოაგდინოს მუსინ-ჰუშეინი მასთან. მოსრუდმან ას-ტაღას განიხილა ალავერდისა მადანი და ქპოკა, რომელ ერთსა წელიწადს მოსცა ბერძენთა მემადნეთა 445 ლიტრა, (ლიტრა 9 ტ.) და ყოველ თთვე გამოჭქონდათ 30 ლიტრა და 2000 ფუთი რუსული ტუქია. ამავე კერსლიდამ გამოაჩქევენ ლიტრიდამ 30-მდე მისსაღსა ოქროსა. 800 კაცი მუშაობდა მუნ მეფისა სარჯითა. მეფემან გიორგი გასცა ესე იჯარით და ბერძენნი თვითოასა ლიტრისათვის აძლეკდენ მეფესა 160 ტ.

18 სექტემბერს 1800 წელსა გრაფმან მუსინ ჰუშეინმან აცნობა იმპერატორსა პავლეს. მამინ იმპერატორმან უბრძანა გამო-სთხოვოს მეფესა, რათა პირობაებითა გარდაეცეს მადანი ესე და სსკანიცა რუსთა მემადნეთა უფლებასა. მეფემან გიორგი ინება მოურიგდენ სომესთა მოიჯარადრეთა, რომელნიცა აძლეკდენ წელიწადში 12,000 მანეთსა, რათა გარდაეცეს ესე თვით გრაფსა მუსინ-ჰუშეინსა. 8 ოკტომბერსა 1800 წელსა მოვიდა ბრძანება იმპერატორისა რათა შეიკრას პირობაები მეფესთან. გრაფმან ჰუშეინმან მოსწერა წერილი ღინიით მეფესა 16 ნოემბერს, 1800 წელსა, განსწავლულისა მემადნისა ეისვალდისა ხელითა და პირობაებიცა:

- 1., გარდაეცეს რუსეთსა მადნები საქართველოსა სამეფოისა.
- 2., მიერეს საუგუნოდ საჭირო მადნებთათვის, ტუქე, წებლი, და ესე ვითარნი სახმარნი.
- 3., მიერეს უფლება ციხეთა და სიმაგრეთა აშენებისა და მიენიჭოსთ მუშაკათვის მემადნეთა საკმაო სახნავი მიწა ჰურისა მოსაუენათ და სათიკეობაცა.
- 4., გარდაეცესთ მადნებიცა ისეთნი, რომელთაცა იპოვიან სადამე რუსნი.
- 5., ჩაყენონ მადნებში მუშაკნი იმერელნი, ქართველნი, კახელ-

ნი, ოსნი უაზახნი, ბორჩალოელნი და სსკანი, და დაბინაჲებისათვის მუნ მათისა, მიეცეს ცხოვრებისათვის შეწყება.

6., კძლეოდესთ ჰური ქართლიდამ, უაზახ ბორჩალოდამ ფასითა და როგორც ფასობდეს ადგილობრივ.

7., უკეთუ მეპატონებთა მამულებში გამოსჩნდეს მადანი, ესეცა მათ მიეცესთ ჰირობაებითა, ამათ მეფე იყო თანახმა და აღსასრულებელად დაუდვა, თვით შემდეგნიცა ჰირობაები:

1., დაიცვას სამუდამოდ რუსეთმან სამეფო მისი მტერთა დაცემისაგან.

2., მიეცეს მეფესა ერთ-დროებით ფული ნაცვლადი.

3., მიეცეს მადანთა დასაცვლათ 3000 რუსთა ყარაული.

მაშინ მეფემან დაამტკიცა კანტრაკტი და დაუსვა მას ბეჭედი მეფისა და დედოფლისა. მოაწერეს მას ხელი გენერალმა ლაზარეშვიან და მღვდელმან მადნისა იოსებ წინამძღვრის შვილმან.

გრაფმან მუსინ-ჰუშინმან 5 იანვარს, 1801 წელს, წარადგინა ესე ხელმოწეფისთან შემდგომად მეფისა გარდაცვალებისა და შეიწყალა ახლისა მთავრობისაგან ჰაზრიცა მეფისა და მდგომარეობაცა ქვეყნისა განმკარგებითი (პოლიტიკური).

1801 წელსა მუსინ-ჰუშინმან იწყო მუშაობა მადნებისა და 3 წელსა კერა რაი ჰქმნეს. კნიაზმან ციციანოვმან 1803 წელსა იხილა ესე მძიმედ მმართველობისათვის და უნებდა შეუენება მუშაობისა. მუსინ-ჰუშინი მწუხარებითა მოკვდა თბილისს და დასაფლავდა ჯვარის-მამის ეკლესიასა. მუშაობა შედგა კითარცა დღეინდელად დღემდე.

კნიაზმან მ. ს. კორონცოვმან განიხილა ესე ადგილი და საქმეცა დაწყობილი ძველად. მეცა მიახლო თვისთან და მასთან მოგზაურობაცა ჩემი აღესწერე და დაგებჯდე რუსულად თბილისს (1850 წელსა) და გამოძიებით გზათა ცუდთა მუნ მისასვლელად არღა იხება დროდმდე განახლებად მადანთა ამათ მუშაობისა.

CXXXVI

დედოფალმა დარეჯან მჯდომარემა დედოფლის მარამისთანა რძლის თვისისა, რომელიცა მშობიერად იყო ირაკლიზედ უკანასკნელსა შვილზედ. მოახსენა მეფეს სამდურავი კარისა კანთათვის, რომელნიცა ატარებენ ენათა და იქმონენ ამოხზთა, იმდესაც მოგართვი ხოხბუბითა და კარისა კანთა გაუბუნთა და ეოჭათ არ მიერთოთ, მოწამლულნი იქმნებანო. ახა რა სათქმელია და როგორ მოსათმენია? უნდა მოკვლა და კინა? შვილი ჩემი და მეფე. შვილი ჩემი და რა ჰასუხი უნდა მივსრე ღმერთსა, რომ ესე ვიფიქრო? იმდურებით ჩემს შვილებზედ. რა კენა, ჯერ ოარი თევა აღუქსანდრე გამეჭრა, მიხარია ესე? მიმართა თათარსა და მე სელს მოუძირთჳ როგორმე? რომელი შვილი დავიწყებლო? რომელი შვილი მოკვლა? თქვენცა გეკანა შვილები, რომელს გაიმეტებთ მოსაკლავად და შესაძლებელად? მეფე შესწახდა და მოვიდა ღმობიერებასა და იტყოდა დედოფლისა დასამშვიდებლათა სიტყვათა.

დედოფალი დარეჯან ჰგონებდა გამოხსნად და აღმაშფოთებელად სამეფოისა სახლისა მათა-შვილსა აღუქსანდრეს, რომელიცა იყო დიდად მიჩნეული მეფისა გიორგისაგან და მისგან მეგობრად სადილი. მეფემან შემდგომად კრცელისა საუბარისა ინება და სთხოვა დედოფალსა დედინაცალსა თვისისა, დაშთეს მათთან სადილად და განატაროს მათთან დღე. დედოფალმა პატივი-სცა და დაშთა სადილად. სადილზედ გამხიარულებულმა დარეჯან უბრძანა მეფეს. „შვილო ჩემო! 4 წლისა დამხდია, ორდესაც შემოვედ სამეფოსა სახლისა; შვილი იყავ ჩემი და მე დედა ვიყავ; არ უნდა მალე დაივიწყო წარსული დრო, და არცა აღერსი ჩემი შენდა უმწილობისა დღეთა. სხვა რომ არა მქონდეს რა შენთან ამაგი ეს ხომ არის დაუვიწყებელი ჩემგან, აჲდ შეიქმენ 4 წლისა და რა გკარითა მერადინებოთა; მოგიარე და მოგარჩინე, არც ერთს ჩემი შვილზედ ესოდენი ამაგი

არ მიმიღღვის.“ მაშინ, დედოფლისა დარეჯანისა მუნ მეფესთან ყოფნისა დროსა, მოართვეს მეფესა ბრძანება იულონთან, სახლოს ემიგაბაშსა თვისსა აღეჭსანდრე მჟაჟილსა დაკით აზაზაძე, რომელიცა მიდიოდა იმერეთსა წერილითა სოლომონ მეფესთან, იკითხა დედოფალმან აზრი დესპანობისა, მეფემან მრისხანედ ბრძანა პასუხად: „სოლომონ მეფესა წარუთმეკია ხატი ჩემისა სიძისა დადიანისათვის ხატი კლაზერისა, თუ არ უბრუნა და არ დაჰსცხრა სოლომონ, ამოკატდე მეფესა იმერეთიდან.“ დიდი ფიცხელი მიწერა იყო ესე მეფისა გიორგისაგან, და კაალად უფიცხელესი თვით იულონთან: მე პირნი მათნი არა მაქვს და წამიკითხავს იულონის შეილთან ლუარსაბთან, რომელსაცა აქვნდა იგი. დამსწრე ამა მოთხრობისა ეგნატი იოსელიანი იტყუადა, ამოიხრა მეფემან და მოახსენა დედოფალს დარეჯანს: „მაწუხებენ და მოთმინებულად გაჟეჟვარ ამათა“.

CXXXVII

მეფე იქმნა სნეულებითა დამძიმებული. მოახსენეს ბრძანოს გათხოვება მეფის ასულის თეკლასი. ბრძანა, დალოცა, აკურთხა და დასწერა ჯგირი კახტანგ ყაფლანის შვილზედ, რომელიცა იყო მე თავადის დიმიტრისა, ესე ქორწილი იყო 7 სექტემბერს, 1799 წელსა. მეფესა უყვარდა დიდად და გამოჩეკით და თვისი თეკლე⁶⁰⁾ თვით მეფისა ასულისაგან თეკლასა გაეიგონე ესე, ოდეს მობრძანებულმან ჩემსა სახლსა ინება და ნახა 1829 წელსა სნეულად მდებარე მამაჩემი ეგნატი.

მშირდებოდა და უეჭველად დამზითეკდაო, უკეთუ დაეცალა ღმერთსა მეფისათვის. მძანი ჩემნი და დანი მართლად ჰსძულობდნო

⁶⁰⁾ გარდაიცვალა 11 მარტსა 1846 წელსა და დიდისა პატივითა დასაფლავა მცხეთას უგანათლებულესმან კნიაზმან მ. ს. ვორონცოვმან.

მას, — შური მეფობისა იყო მიზეზი ესრეთისა სიმუდილისაო. კერა გაკამართლებო კერცა დედასა ჩემსა დედოფალსა დარეჯანსაო, კერც მძათა და დათა ჩემთაო. კარგად ვიცი, რომ აწუხებდენ მეფესაო, უბედურება იყო მოსული ჩვენსა სახლსაზედაო, ვიყავით ღირსნი დაჰსჯისაო და დაეისაჯებითო. ვიტყვით მრავალსა ვახრანებთ მრავალთა, კეძებთ მიზეზითა, რომელთაგანცა რა მოხდა: “

მხოლოდ განგების საქმე გვაპიწებდაო: კურთხეულ არს ღმერთი მამათა ჩვენთაო. რუსთა მთავრობა საჭირო იყოო ქვეყნისათვის დეგნოილისა თათართაგან და ქრისტეს სახელის მოძულეთაგან ჰსცდებიან იგინი და სცოდნენ ღმერთსა, რომელნიცა ახრანებენ მამასა ჩემსა გიორგის ქვეყანისა გაცემასა და სამეფოისა დაცემასა. ამას კი გაბედვით ვიტყვიო, რომ რუსეთსა არ ეკადრებოდა, რომელ დასტოვა სამეფოისა სახლისა წიგნი უღუკმოდ. არავინ იყო მთქმელი და მომხსენებელი დიდისა რუსთა ხელმწიფისა, — მიეხედნათ რა გვარად უზრუნველყო დიდმა ვეტრე მეფე ვასტანგ, ძენი და ასულნი მისნი, თაკადნი და აზნაურნი მეფეისა მსლებელნი, ძნელია მამა შვილობამ ჩვენ მიდგომარეობა! კვლად და კვლად იკურთხოს ღმერთისა სახელიო. “

მამა ჩემი ეგნატი დიდად იყო ფრთხილი, სიტყვისა წარმოქმისა, გარნა მოსული გრძნობათა სისასესესა, ესრეთისა მეფისა ასულისა საუბარისა გამო, აღიმადლა ხმა და მოახსენა:

„ბატონის ასულა! მესმის ყოველივე და ვიტყვი მოკლედ გოდებითსაცა ჩემსა სიტყვასა: არვინ გელოდით რუსთაგან ამას, რასაც თქვენ მიბრძანებთ, ახლა კხედავთ რაოდენ ძნელი ნათესავი ყოფილა. ძლიერნი ძალთ სიმრავლითა, თურმე ყოფილან სუსტნი ზრდილობითა, უცნობნი კაცთა, არა დამფასებელნი ღირსებათა, ცივად მხედველნი, ცივად მგრძნობელნი; მეფენი მათნი თვისთა ერთაგან დაშორებულნი და ვითარცა ტყვენი კეზირთა ხელთა შინა, რომელთაცა უწოდებენ მინისტრებად. მიხედეთ ამათ მართალ მსაჯულებასა? გარნა კაცი დააწიოს ესრეთსა სამსაჯულოსა? აზიურთა და ძველთა ჩვენთა ჰსჯულის-დებათა ეცნინან რუსნი. განიხილონ: “

რომელაი უკეთესი, უმოკლეს და უძეტეს მართლ-მსაჯულებითი ქრთამი იტყვიან. გარნა ესოდენი და ესეთი მექრთამობა შესაძლებელია სადმე? რა გაეწყობა! ესრეთ კეთილად დაწესებული სამეფო, რომათაა საქართველოსა, საწმუნოებითა, კაცლესებითა, მონასტრებითა, მდივან ბეგობითა, სწავლითა და ხელოვნებითა, გუთნითა, და ხენითა, თესვითა და მკითა, ჰატომსნობითა და ზრდილობითა აღსაესე, ესრეთ ბრწყინალე სამეფოთა ტახტითა და თავად აზნაურობითა, სამკადლოთა წესითა და საეროთა სიმდიდრითა, თოფითა, ზარბაზნითა და ხაღსას სიმხნითა და ვაჟ-კაცობითა ჩაბარდა სადმე დიდსა რუსეთისა იმპერასსა?.

„მივიღოთ ყოველივე სიმდაბლით და დავემოწიდეთ განგებისა ხელსა. ლეთისა განგებისა ხელსა ვერ ჩნახვით განგებისა კვალსა და კმარა ესე ჩვენთვის დუმილი და კვლად დუმილი, მეფის ასულო, გემათებს მუნ სადაცა ცხადად და ნათლად ჩხედვით ყოველსავე, მოკისხნით სიტყვა მოციქულისა იაკობისა; ამა რასა იტყვის იგი! ჩამოილე შვილო ზღაღან მიხრძანა მე მამამან მწოლარემან, სახე იგი რომთა ჰაღისა ჰოთს მერვისა, და მიათვი ბატონის-შვილსა წარივითოს თვით ქვე სახისა წერილი იაკობ მოციქულისა; მიკართვი და წარივითხა მამისა ჩემისა ხელითა მიწერილი სიტყვა მოციქულისა, რომელიცა ზე ამა წერილისა, იყო ნემეცურადცა ნაბეჭდი“.

„ნეტარ-არს კაცი, რომელმან დაუთმოს განსაცდელსა; რამეთუ გამოცდილ-იქმნას და მოიღოს გვირგვინი ცხოვრებისა, რომელიცა აღუთქვა მოყვარეთა თვისთა“⁶¹).

დაესადა მაქს სახე ესე მე, დიდსა დროსა დაჟეო მეფის ასულმან თელე და მერეთ ფარნითა წაბრძნდა სახლად თვისად, რომელიცა დიდად ახლოს იყო სახლისაგან ჩვენისა.

⁶¹) იაკობ. 1, 12.)

CXXXVIII

შიში იყო დიდი სპარსთაგან და ომარხანისა. შიშის ამას დაერთო ძმათა ამოხანა. იულონ, კასტანგ და ფარნაოზ ზარგულებდენ ქართლის და არაგვის, ორჯერ მოუსდენ ქალაქსა 4,000 კაცითა და უნებდით დედის თვისისა დარეჯანისა წაყვანა თბილისიდან. მეფემან არ მისცა ნება დედინაცვალსა ქალაქიდან გასვლისა. დაუყენა მცნელოდ 800 კაცი თვისისა ჯარისა და რუსთა სალდათნი, განმტკიც უოკლის ამის დანიშნა კოკალენსკი და მეფის ძე იოანე.

დაბარებული ჯარი რუსთა კვლად შემოვიდა, გულაიკოვი ღენერალი მას მოუძღვა 23 სექტემბერს, მეფე თვით გაბრძნდა ტრახტენადით გარე ქალაქისა და მიეგება თემცა სნეული ჯარსა და ესრეთვე შემოუძღვა ქალაქსა. იყო მეფესთან დედოფალიცა მარიამ და სხვანინა მრავალნი ქალნი, ზარბაზანთა სროლითა ციხიდან და ზარებისა რეკითა დაჟებდენ ქრისტეს მოყვარეს მხედრობასა, მხედრობა ესე დაახინაჲს აკლადარსა, კეკელასა და კიკთიმე როტანი ლილოსა და მარტყოფსა. შემინდენ მეფის ძენი და განმხნეკდა მეფე.

მეფემან კვლად სულ-გრძელებითა მოინება დამშვიდება ძმათა. ამისთვის უბძანა კოკალენსკის, კათოლიკოსისა და მეფის-ძეს იოანეს, დაახლოლოს საქმე ესე მეფესთან მორიგებისა. ფარნაოზ უმეტეს სჩათა ძმათა დაშთა შეურიგებულად. ამას აღექანდრეზედ აქნდა დიდი იმედი, რომელიცა სწერდა სპარსეთით წერილითა დედოფალსა დარეჯანს, იმერთა მეფეს სოლომონს, ძმათა: იულონს, კასტანგს, ფარნაოზს და მირიანს, ეტრეთვე ბოდბელსა იოანეს, თამარ უაფლანის შვილს და სხ.

ჭკონებდენ ლეკთა ჯარსა და სპარსთა შემოსავლსა მალე საქართველოდ, გარსა რუსთა ჯარმან, საეზოდ თფილისისა მყოფმან, შეაშინნა უოკელინე. დარჩათ მათ იმედით სნეულება მეფისა სასიკვდიოე, ჭკონებდენ შემდეგ მისისა იულონისა გამეფებასა და რუსთა ჯარისა

დათსოვნასა. ჯერეთ მეფისა სიცოცხლისა დროსა, მტერთა მისთა განთესეს ხმა გარდაცვალებისა და ესაროდენ დროთა ცელილებასა. ესე იყო მიზეზი, რომელ კერცა კოვალენსკიმი, კერცა შემდეგ მისსა ღაზარეკმა, კერცა მეფის-ძემან იოანე, კერცა დამშვიდეს მეფის ძენი იულონ და ფარნაოზ, უმეტეს ფარნაოზ იყო შფოთისა მიზეზი, ამისთვის რომელ მეფემან მისწერა ფიცხელი წერილი ოთარ ამილახვარსა: ჰსდგენოს ფარნაოზ და უბრძანოს სოფლისა მოხელეთა არ მიუშვან იგი არსად.

ბრძანებამან მან ჰქმნა ესე, რომელ ფარნაოზ გაჭირებული უსარ-ჩოლობითა მოდრკა და მოსწერა რუსისა. ლენერაღსა ღაზარეკსა, შეჰადეს მისსა მდგომარეობასა და ჰქმნას მან თვით სამართალი. ჰასუხად მისისა წერილისა, იყო მოწოდება მისი თფილისად და დამორჩილება მეფისა.

ესრეთივე აღრეულობა იყო კასეთსა, რომელსაცა განაგებდა მეფის-ძე ბაგრატ. ესე ითხოვდა, რათა მეფემან მიაშველოს მუნ დასამშვიდებულად აღრეულობისა მეფის ძე დავით. თუმცა მეფე იყო დროთა ამათ დიდად სხეული; გარნა საქმობდა დიდად, იყო მიწერ-მოწერასა შინა ყოველგან და მსნედ და დაუღალველად ზრუნვიდა, რათა რუსთა ჯარსა აქენდეს ჰური მზად თფილისსა, გორსა, თელავსა და სიღნაღსა. მახლობელნი მისნი დიდისა განკვირვებითა მოუთხრობდენ მისსა, დროთა ამათ მეცადინებასა, რათა დაეწყო საქმე ბინიანად და მტკიცეთ. მარადის საქმისა დაწყებისა წინათ და დაბოლოებისა დროსაცა ბრძანებდა სიტყვისა თვისსა და თქმას ჩვეულებრივისა: „ქრისტეს ღვთისა მადლითა“.

CXXXIX

ორისა კვირისა წინათ მეფისა გარდაცვალებისა, განუძლიერდა მეფესა წყაღმანკი და მოუმატა ქშენა. თხოვისა დედოფლისა მარამისა, კათალიკოზ ჰსტრიაჩხმან ანტონი მისწერა ქართლისა და კახე-

თისა მღვდელ-მთავართა და მოხსტრისა წინამძღვართა ილოცვიდენ მეფისა სნეულისა განკურნებისათვის, და ჰყოფდენ კედრებასა წესისა-ებრ წინა კეკლესიას. თვით თფილისსა, დღე ყოველ კეკლესიათა შინა იყო კედრება. დედოფალი მარიამ მხლებულითა თვისითა ფერხ-შიშველი კიდოდა ანჩის-სატისა კეკლესიასა, და წინაშე ხელთ-უქმნელისა ხატისა დაჩოქებითა, ცხარეთა ცრემლთა დინებითა, წკრილ-თა შვილთა ილიასი ოქროპირისა, ირაკლისა და თამარისა მუნ დასწ-რებითა ეკედრებოდა ღმერთსა განაგრძოს დღე მეფისა დროთა ამით მწარეთა ამბოხთა დასამშვიდებელათ საჭიროისა, იტყვიან მუნ დამსწ-რენი მოხუცნი: გრგვინაჲდა სძა გოდებისა და ტირილისა გარემოა დე-დოფლისა მწარედ მტირაღისაო. მხელი დღე იყო დღე ესე ცრემლთ-და კაებისაო. შემდგომად ჰარაგლისისა, რომელისა გარდაისადა იუსა ტინე მთავარ-ეპისკოპოსმან, განბანეს ხატი და ნაბანი ხატისა, თვით ხელითა თვისითა თეთრისა მინისა ჭურჭლითა წარიღო დედოფალ-მან და მიათრჱა მეფესა. მეფემან ჩვეულებისაებრ თვისისა ცრემლითა-ჲე მიიღო, იხმია, ისხურა წყალი ჰიარსა თვისსა და გულ-მკერდსა წარმოთქმული მხურავლედ ღოცვისა და კედრებისა და თვით წმინ-დისა ხატისათვის თქმულისა ტროპარისა, რომელიცა იცოდა მტკი-რედ ზეპირად მეფემან მორწმუნემან.

CXL

მეფემან მდებარემან საწოდლსა უიძოდოს განკურნებისა წყაღმან-კისა გამო განმლაერებულისა, ინება და სთხოჱა კათალიკოზსა ან-ტონის განხსნას საფლავი და ლესკუმე წმინდისა იოანე მანგ-ლეულისა.

22 დეკემბერსა, მიბრძანდა სიონსა კეკლესიასა კათალიკოზი ანტონი და თანა დასწრებითა იუსტინე მთავარ-ეპისკოპოსისა, იოანე ბოდბელისა მიტროპოლიტისა და სტეფანე რუსთველისა იწვეეს ჰარაგლისისა გარდახდა. შეიკრიბენ დროსა ამას მუნ სიმრავლე ერისა

და მეშახნი საფლავისა განსინისათვის, სადაცა იყო ღუსკუმა წმინდისა გემისა. ჰარაკლისი ზდილობითა განგრძელებოდა მრთელსა საათისა. ღაზარკი დაწმუნდა, რომელ მიზეზი სიონისა ეგკლეიასა შინა შეკრებისა არის აღსრულება ჰარაკლისისა და არა შესახები მეფობისა, გამოვიდა და წარვიდა.

ამოიღეს ღუსკუმა და ესრეთ ზდილობითა და ღოცვითა წარიღეს იგი და შეიტანეს მეფისა საწოლსა. მეფე განმხნეკდა, წარმოდგა და უბრძანა: დააჩოქონ წინაშე ღუსკუმისა. დიდითა კედრებითა და ცრემლთა დენითა და სარწმუნოებითა ემთხვია წმინდათა ნაწილთა. დედოფალი მარამ და მხლებელნი სტიროდენ მწარედ და ატირებდენ სხკათაცა. ლენერალი ღაზარკი თვით დაესწრო მუნ დროსა ამას და ამასცა, მწუხარეს ცოდვისა და შეილისა, სიკვდილისაგამო მასვე დეკემბერსა თვესა, განუახლეს ტკივილი გულისა და ატირეს მრავლად. მაშინ მივიდა მუნ დამსწრესთან დეკანოზთან იოსებ წინა-მძღვრის შეილთან. რომელმანცა იცოდა რუსულიცა და ჰრქვა ახლა კხედავ რომელ მეფე გიორგი მალლად ჰსდგას ღმერთთანა!

შემდგომად ღოცვისა, წასვენეს ღუსკუმა წმინდისა და დასდევს თვისსა საფლავსა დიდითა კრძალვითა და თაყვანისცემითა.

მეფე შეიქმნა უკეთ და მასვე დღესა ღაზარკემან აცნობა ამბავი ესე ლენერალსა კნორრინგსა.

CXLI

22 დეკემბერს, სნეულმან მეფემან თვით მოინება, რათა აღსრულან მას ზედა საიდუმლო ზეთის კურთხევისა, ამისთვის შეკრბენ სახლსა მისსა კათოლიკოსი ანტონი, მთავარ ეპისკოპოსი იუსტინე, მიტროპოლიტი იოანე ბოდბელი, არხიეპისკოპოსი რუსთველი სტეფანე, მიტროპოლიტი თფილელი არსენი, არხიმანდრიტი და მოძღვარი მეფისა კეტიმი და მღვდელი სასახლისა ონისიმე იოსელიანი, მოუვარე ქრისტესი მეფე გიორგი, მღებარე ცხელირსა ზედა, ილოცვიდა

და კეედრებოდა ღმერთისა, რათა ჰსცეს მას გუწნება სულაურა და ხორციელი. ცრემლთა დენითა თვალთაგან, ცოდვითაჲთაჲს მტარალთა მოიუჯნდა ღმობიერებასა თვით მიედრებულთა განგუწნებისათვის სნეულისა. შემდგომად სრულ-ყოფისა ზეთის გუწთხევისა მოკცა შვევა მეფეს მწუხარესა. განატარა ღამე მშვიდობით და დღესა მეორესა დილით, ოდეს შებრძნდა დედოფალი მარიამ სანახაჲდ მეფისა, იხილა მეფე თვალზე შერეული და რეწა მატრიალუბლა თვალთა უჩვეულოისა მისთვის სხათაჲ. შესწუხდა და მოახსენა გაბეჯით ცრემლ-მორეულმან მეფესა:

„ბატონო, რას უბრძანებთ შვილებსა ამათ! კის აბარებთ, თუ გემწია უბედურება რაიმე? დაჯით უნდა იეოს ამათი ზატრონი? ანუ თქვენი ძმები? ანუ დედოფალი (დარეჯან არაა ახსენა სხელი ქართელთა ზრდილობისა გამო)?—„ბატონო დედოფალო, გაიგონე რა გაიმბო; მე აუჩენ მათ ზატრონისა დიდსა და ძლიერსა:—უბრძანა ზასუხად დედოფალსა ცოლისა თვისსა: „ბართაშვილო, გიორგი!“ მომგვარე ღენერალი, ბრძანა მეფემან მსწრაფლ, აცნობეს ღენერალსა და მივიდა მეფესთან. მეფემან სოხოვა დაწეროს წერილი იმპერატორსა ზავლესთან, აცნობოს უკანასკნელი დღე მისისა ცხოვრებისა, და ესერა, რომელ ჩამიბარებია ანდრამად ცოლშვილი ჩემი და საქართველო. ესლაჲ დაწერეთ წერილი ჩემ მაგიერ მოკლე, დაუწერეს წერილი მოკლე, და მოაწერა ხელი და დაასვა ბეჭედი თვისი.

ესე ამაჲი მიამბო ექიმმა იოანსე ყარაევმან, მუნ დღით სულ-

მომდინ მეოთხედს და ეოკლისა ამისა ამბავისა მცოდნეჲს და თანადამსწრემან.—მეშინე იოანე ყარავეი დაუმატებდა მხიარულებით და ეელ-მოღურებით სიტყვათა: „ესწორე მეფე იუო, უსკი, ძლიერი სიტყვით, მღოცნელი, უტყუელი, წმიდა ფიქრითა, ბეგრით უკეთესი მამაკედ ქცეოთა, თუმიცა არა სიმხნითა“.

CXLII

შობისა დღესა 25 დეკემბერსა, დსდგეს კარავი ნაკურთხი ზირის-ზირ ოთახისა მისისა, დაიწყეს წირვა, თვით მეფე მწოლარე ცხე-დარსა დიდისა მხურვალეობითა ისმენდა ლიტურგიას და თვით წარკითხა დღისა ამის სამოციქულო რაოდენ შეეძლო ხმითა დიდითა სამეფოისა კილოთი, მტვირედ ლექსთა გამოთქმითა, აზროვანად, ძლიერითა ბავთა ბეგრითა, თანხმად მალაღაჲე აზრთა და სიტყვათა თვით ზეცით გარდამოეტყუელისა მოციქულისა.

ლიტურგია აღასრულა მომღერამან მისიმან არხიმანდრიტმან კეთიმი, იოანე ნათლის-მცემლისა უდაბნოისა წინა-მძღვარმან, — და მასვე დღეს ეზიარა ცრემლითა და დიდისა ვედრებითა ღვთისადმი ხორცსა და სისხლსა ღვთისა მაცხოვრისა ჩვენისა.

მასვე დღეს წირვისა შემდგომად, მოახსენეს მეფესა ახლად მოყვანილთა ინდოეთისა ქათამთა თვის თფილისს უცხოად რამე სანახავისა. ინება რათა აჩვენოს მას. მსწრაფლ აცნობეს რუსისა სალდათსა, ქათამთა ამათ რუსეთით მომყვანსა და მოჭგარეს მეფეს ორი მამალი და ოთხი დედალი. მუნ მხლებულთა კაცთა დაუსტიონეს და ქათამთა გზაღეს ფრთები, დაუშვეს აოყენი, იწყეს ხმაურობა თვისებრი. განცვიფრებით მშინჯველსა მათსა მეფეს მოახსენეს ღირსება და გემოვნება ინდოეთისა ქათმის სოარცისა. ნუჲმე სჭამენ ამათსა სოარცსა? იეთხს მეფემ. დაახ მეფეჲ! დიდსა ხმარე-ზაშა რუსეთში სოარცი ინდოეთისა ქათმისა. „ღმერთმან დაძიფაროს მაცათის ქამისაგან“ ბრძანა მეფემან და მეშინე დაიწყრა ზირჯვარი

სულთ, რომელთაც მარადის ჩვეულების-მეზრ ჰირ-ჯვარის გამოს-სვისა დროსა, ხედუბოდა ცხვირსა მისსა. ესრეთ წარიყვანა ინდო-თისა ქათმები რუსისა სალდათმან და აქედამ განითესა საქართველო-ში ინდოეთისა ქათმისა სიმრავლე და ეწოდა მათ დღემდე ინდოუ-რი. ესე მიაბო ეპისკოპოსმან ნიკიფორე ჯორჯჯამემან, რომელიცა დღესა ამას იყო დამსწრე წირვისა ღითარცა არსიდაკონი მიტრო-პოლიტისა იოანე ბოდბელისა. და შემდგომად გარდაიცვალა კიკაზად ექვარხოსთა.

CXLIII

26 საღამოს იქმნა შეერილობა 40-დმდე კაცთა თაკადთა და აზნაურთა სარდლისა სხელში. სარდალმან იოანე ორბელიანმან სთქვა: „ბატონებო! მსულსა მდგომარეობაში არის დღეს ქვეყანა ჩვენი. ბატონი მეფე უკუჩნებულთა სენითა მწოლარე, დღეს ანუ სვალე მიტოვებული. მეშვიდრე მისი დაკით გეგჳადის მერა და მუხრანის ბატონსა-შეურაცხებითი განდეკნსა, ჩვენის ღირსებისაგან. მე მეკანან ნამდვილნი სარდალნიო, არა ერთხელ ბრძანა დაკითმან საეროდ და გასაგონად.—იგივე დაკით ექადის რუდად დედინაცვალსა თვისსა, დედოფალსა მარამს და იგიცა მწუხარე დნება კითარცა სანთელა და არ იცის რა ქმნას.—მგონია დამშვიდებისათვის ქვეყნისა და ჩვენისა საგუთარისა ჰატოვისა დასაცვლად, ვისურვოთ,—დაშთეს რუსეთისა მეფობა, ნურღა გვინდა მეფედ დაკით.—დროსა ამას შეკადა მერს მუხრანის-ბატონი ჯერეთ ჭაბუკი კონსტანტინე, კაცი გვირ-შათამოებით სალთ-ხეცესი, გარნა გამოუცდელი, კითარცა სარდალი. მიაღეს ჰატოვითა დიდითა და დაითანსმა იგი სარდალმან იოანე ორბელიანმან, კითარცა უფროსმან უნცროსი. მუხრანის-ბატონსა თანა-ახლდენ დროსა ამას: ზედგინიძე, კითარცა ლალა ანუ მრჩეველი და ერთ-გული სხელისა მისისა, და რატის-შვილი მუხრან-ბატონისავე აზნაურ-შვილი. ესენი ადრევე ჩაგონებულნი მეფისა ასუ-

ღის ქეთევანისაგან, დედისა მუსრან-პატონის კანსტანტინესის, იტ-
ყოფენ და წარმოსთქმედენ სიტყვათა მკვასეთა დაკითხისათვის. მამინ
მუნ მყოფმან მღვდელმან თურქისტანის შვილმან იოსებ გაბეღვით
სიტყვას რატის-შვილი და აუკედრას მას კანდიდობითა მის მეფის ძის
დაკითხისათვის სიტყვა. — წმიდობითი საუბარიცა დაიკავა დროთა
ამათ შინაო, იტყოდა ეგნატი იოსელიანი. კერვის გაბეღვა ჭეშმარი-
ტების თქმა. სოლომონ ღაონიძე, კითარცა ღოძი გარემოცული
მტერთაგან, იბრძოდა ქვეყნისათვის, მეფობისა დაუკარგველობისა-
თვის. ლექსი „მეფე“ დადგოდა აქ? ბატონებო იყენით თრთნილად;
ჯვარცმულისა მადლმა ილუპება ქვეყანა უშველებელად. იქით სარდ-
ღები იწვევენ, აქეთ მეფის ძენი; მელიქი და სომხობა გველურად იქ-
ნეიან. მოდით განუხსნა. დაფიქრდით და შედით საქმისა ბჭობაში.
დაკითხის მეკვიდრისა მტერობისათვის, რათა უნდა შეეჭმნათ მტე-
რი ქვეყანას, ნამუსიანად უნდა კიევენ ქვეყნისათვის და მეფობი-
სათვის. დასწყობულად საქმეთა და შინა აღიერებლათა კმაზა რუს-
ნი და ტრაქტატი მეფისა გიორგისა. ღვთის-გულისათვის მოითმი-
ნეთ და სულგრძელებით და დამშვიდებით მოკლავსარკოთ და დაკა-
წყოთ საქმე საქვეყნო თვით დაკით მეკვიდრისა სასლში.

სარდალმან არ უსმინა ღიონიძეს კაცის მას მსაღმოს, რომ-
მელსაცა ესმოდა ყოველივე და რომელიცა სედავდა შიოსს. ხმა მი-
სი იყო ნამდვილი ხმა ღაღადებისა უდაბნოსა შინა, კერასანის მო-
ქმედი მივიდა ღიონიძე დაკითხას; ესაუბრა მას და კითარცა მეგო-
ბასსა ურსისა მარჯვლა რაიმე. დაკით მერყევი ჰსჩრითა და აღშფო-
თებულად არ ისმენდა სიტყვათა ბრძნისა თვისისა მეგობრისა. მან
არა იხება მიეწოდა, თვისთანა სარდალი და სისპირა პირანი საქვეყ-
ნოსანი; არცა აჩვენა ვითამე თავი თვისი სუსტად და მოკვლევულად
მეფობითისა ძალისა, კითარცა ჯერეთ მეკვიდრე და მომლოდინე მე-
ფობისა გვირგვინისა, ტრაქტატიცა ძალითა რუსეთისა სელმწიფეს-
თან. ამიერიტგან იტყოდა დაკით, ჩემი სასლი დასმულია სარდალი-
სათვის და მისითა მეგობრისათვის. მე გავსდი მას მელიქისა სარდ-

ლად და დაკანსებებს მას მალე, — ვარ ანუ არა მეფე სამდგალი? კათო-
ლიკოსი ანტონი დროს ამას მიბრძნდა მეფის ძეს დაკითხვან და
სთხოვა რა სსურს მას იმა დროსთვის, უკეთუ არა იქმნება მანა
მისი მეფე, უიქადო ცხოვრებისა? დაკითხვან ზსურს უცო მას: „თვით
ივით ვინ ვარ და რა მეკუთვნის, მოკალეობა თქვენი გაქმნევისთ
მას რაღა იქმნება სჰქმელი. წინაო ვერა რას მოგასსენებ“. იოანე-
მან მძამან დაკითხისა მუნ დამსწრემან დაუმატა ესერა: „როგორ უნ-
და წყართს მეფობა დაკითხს ჩემსა მძისა არ ვიცი? არ არის ზირ-
მშო მეფისა? არ არის შემკვიდრე თვით რუსეთისაგან აღსარებული?“
როგორც მამა ჩემი გამეფდა, გამეფდება დაკით შემდეგ მამისა თვი-
სისა. სჰყენი იქმნება ესე ანუ სასიამოვნო მსაგულთათვის, სჰქმე
ესე ესრეთ მოხდება: მეფისა გიორგისა შემდეგ არის დაკით მეფე
საქართველოსა.

კათოლიკოსი იქცოდა დროსაგან ამას და შემდეგცა ესრეთ, ვი-
თარცა კვიდებოდა მისისა ხარისხსა. ვერ ჰქლია აზრი მისი ვერცა
დედოფალმან დარეჯან, ესე იგი დედამან მისმან, ვერცა მძათა და
ვერცა სსკათა მეფისა გიორგისა წინააღმდეგთა. ესრედ მტკიცედ და
შეუწყევლად იყო კათოლიკოზი, აღმასრულებელი მხოლოდ მოკა-
ლეობისა თვისისა კათოლიკოზობისა.

CXLIV

27 დეკემბერსა, დილით, მეფესა დაეკარცა მადა. არა იხება არ-
ცა წინან, არცა ჩაი პატრისაგან მომზადებული, არცაღა მიიღებდა
წამალსა დათულა ექიმისაგან და იოსება ჰქიმბაშისაგან (უარაეკისა).
წყალმანკი განმლეორდა, მოაწვა გულსა და დაწყებინა ქმენა. დრო-
თი-დროდ მოითხოვდა ალიბუხარისა წყალსა. მაშინ მოუწოდა მოძ-
ლკარსა თვისსა წინამძღვარსა კეთიმი; სთხოვა უკითხოს ღოცანი
ანგელოსისა მიფარეელისა, ავედრებდა სულსა მოძღვარსა თვისსა,
რომელსაგა ესაგდა დიდად, კითარცა ეცნა წმინდასა და ქვეყნიორად

ანგელოსად სმოხილსა მეფისაგან და ესრეთვე ცნობილსა ყოველთა-
გან. დღითჟე, 8 საათჳედ, უბრძანა წაუყიოთხოს დაუჟდომელი. —
ღვთისა დედისა ქებანი, 9 საათსა, დღით, დასდევს კარავი და სწი-
რს თვით ეკთიმეჲს და კვლად ეზიარს მეფე დიდითა ცრემლთა ღე-
ნითა და ჰედრებოთა. შემდგომად მღვდლისა სამღვრთოთა საიდუმლოთა,
ხმითა ძღვიერთაჟე სთქვა:

„სოიცი და სისხლი მაცხოვრისა შემიყვანს მე სასუფეველ-
სა. ქვეყნიერსა მე ჰელარსლა ეიტყვი. თვით მაცხოვარი იზრუნებს
სამეფოსათვის, არა ჩემისა. რუსთა ხელმწიფესა ეუტეგებ ჰატრო-
ნად ქრისტიანობისა. იგი განაგებს ყოველსაჟე. — დედოფლო. ნუ
სტირ ჩემთვის. იესო ჩემი ტკბილი, დაგატკბობს შენ და შეიღოთა
ჩემთა. მოსავი ქრისტესი, არა სადა დაერემის. — დიხ დედოფლო!
არა სადა დაერემის“.

საღამოსა მწუხრისა ღორცისა, წინათ შემძიმდა მეფე. მოკიდა
კათალიკოზი და იამა, ნახკა მისიწა, ნახკა მისი. მობრძანდა დედოფა-
ლი დაერეჲს და იამა მოსთხოვა მას ხელი და ამბორს უყო. აგოც
დედოფალმან უხელჩედა.

„მომიტევე დანაშაული დედაო ჩემო, სთხოვე ძმთაწა ჩემთა
მომიტეონ ბრალი ჩემი მათთან.“ აღიქსნენ თკლნი ცრემლითა გა-
რე-მოდგომილთა მეფისა საწოლისა. შეიქმნა მსახურთა და მსლე-
ბელთა ქალთა და კაცთა გრგვინკა გულთა მწუხარეთა. „ნუ სტირიან
ბრძანა მეფემან; ილოცონ ჩემთვის, რათა კეთილად და სათნოდ წა-
ერსდგე ღმერთთან“ — იწევს მწუხრი და შეიქმნა მცირედ უკეთ და
მოხედვით. წაბრძანდა დედოფალი დაერეჲს, წარვიდა კათალიკოზი.
დაშთა მოძღვარი და აქიმი თათულა, ჰატრი ნიკოლა და იოსებ-
კა. ღამე ესე განკლო მეფემან დუმილითა კითარცა მისუსტებულ-
მან და სხირად ნახევარ ფხიზელმან იტყოდა: „კირილეისონ,
უფალო შემიწყალე.“ მერეთ, „ღვთისა დედაო, მიიბარე სული
ჩემი“!

28 დღით მეფესა, გონებისა არა დამკარგეს უღოცეს ცასკ-
რი და მერეთ წირვაც და 11 საათსა დღით შემდგომად ჩამოლო-
ცისა განუტევა სული.—ვითარცა ცხოვრება მისი იყო ქრისტიანე-
ზრი, იტყოდენ სძირად მუნ დამსწრენი ეგრეთვე აღსასრულიცა მისი
იყო ქრისტიანეთა პედრებისა გვარი: „ქრისტიანობითი აღსასრული
ცხოვრებისა ჩვენისა, უჭირველნი, უარცხვენელნი, მშვიდობითია.—
უფლისა მიერ თსოვილნი“⁶¹).—სამდვილ მიენიჭა მეფესა ქრისტეს
მოყვარესა.

აწნობეს გარდაცვალება მეფისა ღვთაურესა და სასახლისა გაც-
თა: წარგზავნეს კაცნი საუწყებელად ქართლისა და კახეთისა; და გუ-
რირი მასვე დღით გაიგზავნა ს. ზ. ბ. საუწყებელად იმპერატო-
რისა ჰავლესსა: ღვთაურემან აწნობა ესე წერილითავე თვისითა ქა-
ლაქისა მეღიქსა დაწნია ბებუთას შვილისა და ყოველგანცა და მის-
წერა სწავლებელად, რომელ ყოველივე განკარგულება და ბრძანებუ-
ბი, —დამტკიცებდნე მემკვიდრისა დაკითხისა მეფედ იმპერატორისა-
გან—იქნება ბეჭედ სმულნი სამთა ჰიოთაგან ქ. ი. მეფის-ძმისა იოან-
ნესი, ეგნატე მდივნისა თუმანის-შვილისა და ჩემისაო.

მასვე დღესა მოძღვარმან მისმან კეთიმი გამოუცხადა ანდერძი
მეფისა დასაფლავებისა გამო მისისა, რომელიცა იყო დანული კერ-
ცხლისა კანდელსა შინა, კიდულსა წინაშე იოანე ნათლის მცემელისა
ხატისა უდაბნოსა შინა იოანე ნათლის მცემელისა. წარავლინეს კაცნი
და მოიტანეს ანდერძი თვით მეფისა ბეჭდითა დაბეჭდილი და მის-
გან დაწერილი და ხელმოწერილი. კანდელი ესე კერცხლისა შეწი-
რული მეფისა მის გიორგისაგან, არის დღესცა მუნ კიდულად⁶²)

⁶¹) ლიტურგია იოანე ოქროპირისა ანუ ვასილისა კვერეჭსი პი-
რველი.

⁶²) საფლავსა შინა დანიშნულსა მეფისათვისა, დასაფლავდა თვით ევ-

ღაზარეკიან ჯარეულობის გამო სძიმეოდა, კერ გაბედა რათა მიეცა ჯარი უდაბნომდე. მეფის ძე ალექსანდრე მიძლული თვით დაკითგარესჯისა უდაბნოსა, შეძგომად ნიასურას დამარცხებასა, ჰგონებდა თფილისად ჯარითა მოსკლასა და უწოდდა ძმითაცა თვისთა: იულონს, პასტანგს და ფარსოზს ჯარებითაჲე. ამისთვის დაკეთხაჯა ჩორრინგსა. ესრეთ დაგვიანდა დასაფლავება მეფისა.

მისინ დედოფელმან მეუღლემან მისმან, თვით რუსეთის ღენერალმან და კარისა კაცთა, — არღა ინებეს აღსრულება ანდერძისა სუ-

თიმი ნოღღარი მისი. ზედ-წარწერა თვით-ვერცხლისა კანდელისა, ოქროთ დაფერილისა, ღღეზდე კიდულისა წინაშე ნათლის მცემლისა ხატისა არის შემდეგი:

„ქ. წინაძღვრობასა ევთიმისასა, ჩვენ ყოვლად უღირსმან საქართველოსა მეფის-ძემ გიორგიმ, შემოგწირე მცირე ეს შესაწირავი კანდელი ვერცხლისა, შენ სასოსა და მეოხსა ჩვენსა, ნათლის-მცემლის მონასტერს, მრავალ-მთისასა, რათა მფარველ მემკმნა მხრჩობლისავე ცხოვრებასა, შინა მეუღლით ჩემით, ძეგბითა და ასულებითა წელსა ჩღჰგ. მიხეილი ო.“

სხვანი იტყვიან, რომელ ვერცხლისა მოსვლისა ბუშტში იყო ჩადებულიო ანდერძი მეფისაო. ხომღსა ამას აქვს ზედა-წერილი შემდეგი: „ქ. ვინადგან ყოველნი ჰორწუნენი ქრისტეს-მიერნი, ქრისტეს მიმართ აღსულად მოსწრაფე არიან თვითოველნი სიმკაცრისა-ებრ თვისისა, ამათ ხატისა მიხედულმან, ყოვლისა საქართველოსა მეფისა ირაკლისა ძემან გიორგი, მეცა ვიგულის-ნოდგინე შეწირვად შენდა ზეცათა მეფისა, წინა-მსრბოლო, ხომლი ვერცხლისა კეთილად-მკმნილი სახსენებელად საუკუნოდ, სულისა ჩემისა და სხეულთაცა ჩემთა სიმრთელედ და ეგრეთვე მეფის-ძდლის ქეთევანისა მეუღლისა ჩემისა საღღებრძელოდ, და ძეთა და ასულთა ჩემთათვის, — შეიწირე ესე მცირედი წულილი ქრისტეს წინა მორბედო და შენ გვაგენ ნაცვალი ბევრ წილად მერმესა მას ცხოვრებასა და აქა სამარადისა საფარველი შენი; — და რომელმან ამის დაშლად ხელ-ჰყოს ან წარიღოს იგიმცა შეიშლების რისხვითა ღვთისათა. ნოემბრის 29, ქრისტეს აქეთ 1778 წ. მისხალი ტნა. გარესჯის ნათლის-მცემლის უდაბნოსია ესე ხომლი“.

ესე მშვენიერი ხომლი სწორად გაუყვა ვისღაცა და ესრეთ ჰკიდია მუნ ნათლის-მცემლისა ეკლესიაში.

რელისა-მეზრ თვით მეფისა და დასდევს, რათა მეფეთა საძაღლესა შინა იქმნას გკამი მისი დასაფლავებულნი.

CXLVI

30 დეკემბერსა, გკამი მეფისა, მდიდრად კუბოსა შინა მოართული, მისსკეს სიონსა სამღვდელ-მთავროსა ეკვლესიასა. მარჯულელსა მიუძღოდა ჟარი რუსთა და ქართველთა, ზარზარები, დროშა სამეფო და ღერბი სამეფო, და იკაროდა მუზიკა საგლოკელი. გარე-მოადგნენ კუბოსა რუსთა სალდათნი და ქართველთა ქეშიმნი. ყოველ დღეს გარდაიხდებოდა პანაშვიდი; მდივანბეგთა ბეგლთა წესითა, დაჟარნეს ეკვლესიისა იატაკსა, საწერელნი და ყალბანი, — ნიშნად შეუენებულისა ბრძანებათა მწერლობისა; კელ-ჯახანთა სასახლისა გვერდისნი „ნიშნად გაუქმებულისა მათისა სელობისა; მზარეულთა ქებათა ფლავის საწერავი და ესე კითარნი, — ნიშნად უქმთა მათთვის ნიკითა; პირის მწვემან მეფისა ოქროსა და კერცხლისა და სხვათა გკარისა სასმელისა ჭურჭელნი, — ნიშნად აღარ სასმართა მათთგან; მიღახვარმან ბეირფასნი აღვირნი ცხესთა. თვით ადგნენ თავსა, ნიკითა ამათ მიურიდთა გუნდ გუნდა და იქა. ეკვლესია გალობდა პანაშვიდსა საგლობელთა. სასახლისა კარის-კარნი იგლოკდენ მეფესა, დედოფალი მარამ და შვილნი ქსტიროდნენ ობლობისა მწუხარებას; რუსთა ჟარი დაიცვამდა ქალაქსა; მძანი მეფისა, ბტერნი მისნი, გახეულნი სხვათა და სხვათა სამეფოსა კერძოთა, ეხაროდენ დროთა ცელილებსა; დედოფალი დარეკან მწუხარებასა არა ეგოდენ მეფისა გიორგისათვის, რადგან შვილთა თვისთათვისა გახეულთა და მისთვისცა უმეტეს, რომელ არა იცოდა რა რაი, შეუდგებოდა ქეუენასა რუსთაგან დაცულსა, მეფის ძისა და პითისაგან რუსთა იმედითა დაჟეობილსა. დაკით მეგვიდრე მეფისა, გარე ქალაქისა თვისსა სასახლესა, განიზრახვიდა მეფობასა და ელოდა მეფისა დასაფლავებასა: სარდალნი და თავნი კარნი მეფობისა,

დაითურაღნი ურჩებითა დაკითისადმი მეგვიდრისა, უკეთესისა მომ-
ლოდნელნი, მეფეთა არა მოსურსენი, იყენენ ღუმილსა შინა. —

მღვიძარები დაუკარგველობისათვის მეფობისა მეფის ძენი იოანე,
ბაგრატ, თეიმურაზ და მისაილ, სარდალი იოანე უაფლანის შვილი,
ეგნატე იოსელიანი, შეითან თარხნიშვილი და მათ შორის უბრძნესი
და ხათლად მხედველი მეობადისა და მომაკადისა სოლომონ ლიონ-
იძე, დიდი მტერთ მოძული ლაზარეკისა, ჭსოსოკდენ და კვედრე-
ბოდენ დაკითსა წარვიდეს ცხეთას და დაკვირვებინდეს მეფეთ. დაკი-
თმან ესე არა ინება, ელოდა სამეფოთა ნიშანთა რუსეთიდან, და მიღო
მოსიკლადმე ბრძანებისა, მოლოდ წოდება ნაცვლად მეფისა, რეუ-
ნტოისა ანუ სამეფოისა განმგისა. შემდგომად სამისა დღისა მემ-
კვიდრე დაკით აშფოთდა იოანე სარდალზედ და მუხრანის ბატონს
კონსტანტინესეჲდ, რომელთაცა უგჳანად მოეხსენებინათ დაკით სა-
უბარსა შინა მეფობისათვის. მამის წარვიდა სოლომონ ლიონიძე და
მოასსენა დაკითს: „დასამშვიდებლად მეფობის და აღრუელობისა და-
საცხრომელად, მიიღეთ ზომა მტეიციე. ჭქმენით რაცა არის საქმნელი.
აჩვენეთ ძალი და ძლიერება თქვენი. გმართებთ აქ გმირობა; ღუმილი
თქვენი და სისუსტე რაღა, აძლიერების თქვენთა მეტოქეთა. „დაეც
ზარი და მესი შიშისა, მუხრანის ბატონსა და სარდალსა; ესლავ
ურძანე დაიფიცონ მორჩილებზედ. ნუ ჰკარგავ მეფობასა და ნუ
ლუბამ ქვეყანასა. კინ არის მოცილე მეფობისა? რუსეთმან ადრევე
ადგარა მეგვიდრედ და პირშობითა გაქვს უფლება მიიღო კვერთხი
მეფობისა.“ ესრეთ მტერნი იდუმალ მოქმედებდენ; თვით ღენერალი
ლაზარეკი არა მეგობრად მხადილი არ ურჩევდა რათა მიეღო წოდება
მეფისა. ურჩება განდიდებოდა; მოხელენი გაუქმდებოდნენ და თვით
ზედა წარწერაცა ამილახუარისა ბეჭდისა: „მეფისა მტრისა ლახარი,
გამტეიციე ამილახარი.“ შეიქმნა საცინლად! თვით მხლებელნი მისნი
და მრჩეველნი სუსტებოდენ. ვითარცა მოხუცებულნი, კერასადა ჭპო-
ნებენ გურნებსა არცა ოქმთა ზედა და ბძინებათა დაკითისაგან ბე-
ჭდილთა, არც კეკლესიასა შინა მოხსენებულთა ადგილთა არცა მო-

ედანთა და არცა სხელსა შინა ისმოდა ლექსი „მეფე“. დაუძთა ესე წოდება გარდაცვალებულსა გიორგისა და ისტორიისა შემდეგთა დროთათვის საუწყებულად იგივე წოდება „მეფესა“ დამატებით „უკანასკნელსა“ ბტურნო გიხაროდენ! იწყო გლოვისა ხმამან,—ვაებაძან მეფობისათვის! დაუშთა ღუთისა განგებასა რადა კეთილად ჰსცალოს ბოროტი, ბნელი გარდაჭერიოს ნათლად, და წულუღი ჰკურნოს.

რუსეთისა მეფეთა, მეფობისა მფარველთა სკდა წილად, მასცეს ღირსებითი მნიშვნელობა ერსა მოაწმუნესა და ესე იწყო დღივან გარდაცვალებისა „უკანასკნელად“ წოდებულისა მეფისა გიორგი მეტეტისა და მომდინარებს დიდებულად, ერისა სიმრავლითა, სიმდიდრეთა და სწავლითა, კიდრე დუეინდელად-დღედმდე.

CXLVII

დაუედებულმან ბერთ უბნისა კოშკსა ზედა იოანეკემან კახმან, მობაძეკემან სკომან დიდისა შესვეტისა, ჰსცნო გარდაცვალება მეფისა და მოსწერა დედოფალსა მარიამსა შემდეგი წერილი: სიკვდილი მეფისა ჭრისტეს მოუვარისა, ჯრის ვაება ჰვეუანისა, საგლოკელი კეკლესიისაგან წმიდისა, გარნა, ბატონო დედოფალო! მიიღე ნუგეში და ირწმუნე ესე, რომელ დაახლოებული ღმერთთან, უმეტესად იქმნების მფარველად სამეფოსა თვისსა. ღოცკა მისი, კითარცა კიბე იაკობისა შთამოიყვანსა ზეგარდმო კურთხევისა თქვენთა ზედა და შვილთა თქვენთა ზედა საჭრისტიანოსა. შეუდეგით გვალსა მისისა ღოცკითსა; იუკენით ჰატონხად ობოლთა და ჭკრიეთა და ამით იხილავთ და იყოლებს მეფესა გიორგისა, ჯრა კითარცა ჯრა მეოფესა, ჯრამედ, კითარცა გარდასულსა ამიერ სოფლით, მას სოფელსა. ჩვენ როდვილნი კერ დაივიწყებთ მოხსენებითა სახელისა მამასა და სულისა მისისა სამღვთიისა უსისხლოისა შეწირვისა დროსა. მრავლი კეთილი გვახსოვან მისგან მამათა და ძმათა მეუდაბნოეთა. კურთხევა

უფლისა იყოს თქვენთა თანა მადლი და მშვიდობა უხვად ნუ მოგაკლავს თქვენ . . . მდაბლა და უნდოი სულისთა გლახაჲი ბერი იოანე.

ბერი ესე იყო ჭკორისა სოფლიდგან; სიყრმიდგან ახლდა ზაქარია მოძღვრისა გაბაშვილსა და მასთანა მოესმინა ფილოსოფია და ლათინის მეტყუელება. განდევნილსა ზაქარიასა გარდაუოლოდა იმერეთს და მუნიტ მღვდელ მონაზვნათ შემოსილი წარვიდა ცხოვრებად ბერტუბანსა დიდისა მოღვაწეობითა. იტუჲან მისთჲან და კაცისათჲის წმინდისა და ღირსისა, გულთა და ზმრთა გამომთარგმანებულისა. მამანი მონასტერთა ხადოდენ მას, ვითარცა ახალთა დროთა ქართველთა ეკლესიისა მნათობთა. გარდა ღოცებათ შინა მოღებულთა, თჳით სადამე დღე და ღამე თსვზვიდა და შეადგენდა ზეპირად გონებათა ღოცებათ და იტუოდა მათ, ესრეთ განატარა ცხოვრება თჳისა და სარბიელი სოფლისა მწირობისა 1802 წლისა ღრმად მოსურმინ. ბოდბელმან იოანე, დროსა ამას ნათლის მცემლისა მონასტერსა ყოფილმან, დაასთვლაჲა მუნვე მისსაჲე სასკეტოსა. გაბრიელ მონაზონმან ნათლის მცემლისა, აღმწერელმან „ჟჳარ მოსილსა“ ცრემლით წარსთქვა ქებითა მისთჲის სიტუჲა, რომელიცა მინახავს იოანე რუსთაჲისა არქივპისკოპოსითან. ჲისა აქჲს იგი დღეს, არა ეუწყეი.

CXLVIII

გარდაცვალებულისა მეფისათჲის სამწუხარონი ანუ სამძიმარისა წერილნი, მრავლად სადამე მოერთნენ დედოფალსა; მეგრელიდამ, გურიიდამ და იმერეთიდამ. ხანთა ერეკნისა, ყარაბაღისა, იბრადგან, ჟაგთხანმან განჯისა, შაჲი-შირვანისა მოართვეს ძღვენნი, რომელთაცა უწოდებდნენ ძველთაჲე ლექსითა „შესაწერად.“ დღესაცა არს ადგილადგილ ჩვეულება ესე ძველიჲე. ამასჲე დროსა მოვიდა წერი-

ლი ომარხანას, რომელსაცა უოკელ-წლიჲ ეძლეოდა მეფისაგან ხუთათასი მანეთი ჯამაგირისა სხითა.

ესრეთივე წარიღი მოეწერათ ასალცისისა ფაშასა, ძველთა ზთაბატაგან გვარისა ჩამომავლთა, რომელთანაც იყო მეფე დავაჲშირუხული მეტობრობითითა მიწერ მოწერიითა.

მოსულთა თბილისად მიუტირეს მეფე დედოფალსა; ისილეს დავით განმგედ მეფობისა და ჯერედ არ მეფედ. სემეფო ჭართეელთა ეჩვენებოდათ მათ უდაბნოდ, — მოკლებულად მცხოვრებთა ხმაურობისა; მინდრად-თვალთათვის მიუწდომელად და დასაღველად; გვამად კაცისა თაგმოკეითილსა; მზედ ზამთარისა არ მათობებლისა; ტყედ მალსარისა; — რულით დაკოდილისა და პეკრად არ აღმაფშვინაისა. მწუსარებისა ამისა დღეებში მიიღო დედოფალმან დაწერილი იმპერატორისა პავლეს, მეფე გიორგისთან მოწერილი 23 ნოემბერს 1800 წელსა, რომლითაცა უცხადებს მეფესა უსამოყენებასა თვისსა სსულებისა და უძღურებისა გამო თვით მეფისა. წერილი ესე წარუთხებეს დედოფალსა 14 იანვარსა.

ნეშტი მეფობისა და კარისა სემეფოსა ფიქრ მორეკილნი, ვიდოდნენ კითარცა აზრდილნი მთვარაინისა ღამისა. საუბარი მათი იყო კითარცა ბერაზ ზარისა, ჭარისა მხოლოდ შემარეკელისა, სჱქმე მათი და წეობანი სჱქვენთ, ივენენ კითარცა ქსელი პაბჱუთისა სუსტთა ფეხთათვის გაბმულისა და ქსოვილისა, შეერალება მათი მოსაზრეველად უმჯობესისა, დაბადებდა შფოთსა და უთანხმობასა.

საბატონი კაცნი შერიუნენ და დაცნენ, კითარცა სვეტნი შერიობათა ძერისაგან შერეულნი და დაცემულნი. მაშინ კითარცა მიძინებულთა განიღვიპეს იხილეს და იგრძნეს კალთა უბედურობა ოქისი, მაშინ ოდეს მწუსარებამან, კითარცა მასკილმან განიკლო გულთა მათთა. ურჩებამან დაბადა სინანული ესე. ჭამეს კიწანი და მოსტარეს კბილნი, სიტყვისა მებარ წინასწარმეტყველისა.

CXLIX

რუსთა მთავრობა, რუსთა ენა, რჯული მათი დაშთა იმედად. იმედითა ამით სასოკეს ქვეყანა განმტკიცდეს მშვიდობა, დაეცხროს მტერი შინა და გარე, მოუძიოს სამზღვარი თვისი ძველი, ჯერეთ თურქთაგან ჰერობილი; განახლდეს კაცრობითი ერთობა, ვითარცა ძველად, ფინიკელთა ტვიროს და სიდონისა, ფრიდიისა და კაზადო-კაისა, მისირისა და ეგვიპტისა, ლიბანისა და ბაღდადისა, ლიბიისა და ბაქტრიისა, სამარეანისა და ინდოეთისა, ბიზანტიისა და ათინი-სა; აუჯადეს სწავლა და ხელოვნება; დაფუძნდეს ძირ მტკიცედ ქრის-ტიანობა მართლმადიდებლობითი მკვლავითა მტკიცითა დაცული, კვა-ლად შეიმკოს მეფობითი გვირგვინი ქვეყანისა ვითარცა ქრისტეს კენახისა, მეფეთა და წამებულთა ურიცხვითა სისხლთა მორწყულისა; და ესრეთ დიდებასა, სიმდიდრესა, ერთა სიმრავლესა და ქართველ-თა თემთა და ტომთა ერთობისა მოყვანითა განახლდეს ვითარცა ორბისა სიღაბუგე მისი და მოიგონონ ძველნი სამეფოსათვის მო-ღვაწენი მეფენი.

CL

დიდი იყო დროთა ამით ამბოხისა და შფოთთა და ამასთანა-ვე დიდი სიცილი და შექცევა დიდთა და მცირედთა არ ეკარებოდენ ამას მრავალნი და არცა ჯგონებდენ ამას უშეკრად და ჭირსა და ლსინ-სა აერთებდენ. ესრეთ იყო მაშინ და ესრეთვე არს დღეს. ქართველ-თა ერთი ძველი და მრავალთა ჭირთა და შეიწროებათა მნახველნი, ადვილად მიაღებდა მწუხარებასა და ადვილად განიკურნებდა თავსა ვითარცა ჭირ-ნახადი. გაკლილი ცეცხლსა, ვითარცა ბრძმედსა შინა, ოქროს იყო ნათლად და წმინდად სჩვენებელი, ქსერსისავე დროსა 400 წლით წინათ ქრისტესა, შეჰქია სპარსთა უფლებასა და ქმლავ-

და მათთან ერთად ეგვიპტისა და ატრეიკის მთათა და ბართა, კათარცა ქსწყერს ღეროდოტი. ხმალი ქართველთა ღელაჲდა ომისა და ბრძოლასა ჰირის-ჰირ მკედეზელთა დროსა გმირისა მათისა მეფისა ალექსანდრესა. შეჩვენებულნი არაბთა უფლებასა, კერ დამორჩილდა მათ სრულითა მონებითა. მოსწილი ქრისტეს მცნებათა, იუდაურნი ბერძენთა ანუ ბიზანტიისა იმპერატორთა, რომელნიცა იპერობდენ ზღვისა შავისა ჰირთა, მოსცემდენ მეფეთა ქალთა და წარუყანდნენ მეფისა ქალთა, თვისდა სსსმლოდ. ჩინგიზი და თემურლანგი უქცევდნენ ქართველთა მეფობასა და ქართველნი კვლად განხლდებოდნენ. მიძინებულნი მტერთა და უცხო ნაყესკეთა ზედ დასმისაგან, კვლად განიღვიძებდენ. ზოლიტიკა შაჰბაჰისა ამოფსკრისათვის ქრისტიანობისა ქართველთა შორისა, რომელთაცა მოსცემდა ზიი წლისა განგრძობასა მეფეთა მსმადანთა, — დაშთა უნყოფოდ. ხმალი ქართველთა ტრიალებდა აკანისტანისა მთებზედ, კავკასიისა მათი და გმირობა განაგვირგებდა სპარსთა და ყაენთა. ყანდარი და სორასანი, კრიდებოდა მათ, ვითარცა კავკასიისა გმირთა. თვით ექსი მიუწოდებდა ქართველთა მეფეთა დასასჯელად მკამბოხეთა აკანთა, თურქნი მეფობლად მოკრულნი ქართველთა იმიშვოდენ შემოსილასა შინა ქართლსა და კახეთსა შეუქალსა. ქართველთა ესრედ მრავალ საუგუნოებითა, გამოცდილთა და ცერსლში ვითარცა ჰური გამოცეცხართა, კერ ერეოდა კერცა შინაგანი, კერცა გარეგანი მწუხარება. გაღელვებული თავის-უფლებითა და განლაღებული მთებითა, ეცნოდა ზედსა და უბედობასა, ქართველთა გამოსწოვეს ტიინი სპარსთა, შეჭამეს იმპერია რომისა, ვითარცა იტუვის ჰლინიოს, შეჭამეს ბიზანტია და თვით დაშთა შეუქმელად მათთვის, რომელნიცა ჯგონებდენ მათსა შეჭმასა.

მახესა დაგებულსა მტერთაგან, თვით მტრნი გაბნენ. საბასე შეამუსრა და ჩვენ განკერნით, — იტუოდენ და იტუიან ქართველნი დღემდე, წერილსა სიტყვასა.

ესრეთი არს თვისება და ხასიათი ქართველთა ნათესაის, ძველისა კაცთა ნათესაითა შორის!

CLI

მეფისძე იულონ აღიარებდა თავსა თავისსა შემდგომად ძმისა თავისისა გიორგისა. დარეჟან დედოფალი სიტყუიითა და საქმითა და წერილითა რუსთა ღენწაღთა თანა, მეცადინებდა მისსა დადგინებასა, ამისთვის მისწერა წერილნი ქალაქისა მელიქსა დარჩიას და ოთარ ამილახვანსა და კახეთსა, აღიარონ იგი მეფედ. ამასაჲ დროსა მოსწყირა წერილი ბელოტიდაძე, სდაცა სადგურებდა იგი, თვით ღაზარეუსა. ღაზარევი ფრთხილი ჰყუდრიდა მას წერილათაჲ და სთხოვა კათოლიკოზისა ანტონის აღუყრძალოს ქართლისა მღვდელთა მოხსენება მისი მეფედ. ამასაჲ დროსა 9 იანვარსა 1801 წელს მისწერა წერილნი იულონსა, კახტანგსა, მირიანსა და ფაშასაოზს. მოკიდნენ თბაღისს და მოსმინონ ბრძანება იმპერატორასა პავლესი დადგინებისა გამო მეფას ძისა დაჰითისა განმტკნად საქართველოსა და არა მეფედ: გრამატა ესე მოიტანეს ს. პ. ბურღათ დესპანთა გიორგი აკალიშვილმან და ელიაზარ ფალაქანდისშვილმან 8 იანვარსა. 14 იანვარსა წმინდისა ნინოს დღესასწაულის დღესა გამოცხადდა გრამატა ესე თბილისს და ქსენესცა უოკელგან, გარჩა არა მიიღეს არცა ბიძათა მისთა და არცა დედოფალმან დარეჟან. „როდესაც დაიწერა გრამატა, მაშინ იმპერატორმან პავლემ არ იცოდა გარდაცვალება მეფისა გიორგისა“ — იცოდენ იგინი და არცა იყო ცნობილი ჟურეთ ანდერძი განსვენებულია ირაკლისა, მეფის ძენი იულონი, კახტანგ, მირიან, ფაშაიკაჲ შეგროვდნენ დუშეთს, აქედამ მივიდნენ მუხრანსა და უნებდათ დაეკვირვებინათ მეფედ იულონ მცხეთას. ღაზარეკმან, რჩეუთა თვით მიჰყვიდრისა დაჰითისა წარგზავნა მუნ საღდათი 250 ამათ დაბრკოლა განზრახვა მათი, ამისთვის წარვიდნენ მარტყოფისა გზით კახეთსა და მუნით ბოდბესა. აქედამ მოუწოდებდენ ოძირხნსა და

ლევთა. მეფის ძე იოანე ქსდევდა მათ თვისისა და რუსისა ჯარითა. ლევნი კერ შეერთდნენ მათ და მეფის ძე ალექსანდრე, მსფოთებული ყაზახისა კერასა ბედავდა. ესე იყო მიწეჲთა, რომელ მეფის ძენი იულონ და მძანი მისნი წარვიდნენ ღუშეთისა გზით ქართლადკე და ამოხსებდნენ მურ. მეფის-ძემან დაუთო გამოსთხოვა ჯარი და აწირებდა თვით სლვას და წარიყვანა ღენურალის ლაზარეკისა დასამჭიდებელად ქართლისა და დასასჯელად მათ, რომელნიცა ღალატობდნენ მას, მაჲინ იულონ და ფარსაოზ გავიდნენ 18 ფეხურაღსა, 1801 წელსა, იმერეთსა და შეესიზნენ მეფესა სოლომონს.

გარდასვლამან მათმან იმერეთად, დასმუიდა ქართლი მცირედ, მისცა დრო მეფის ძეთა მეფისა დასაფლავებისა, რომელიცა იქმნა 20 თებერვალს. მეფის ძე ალექსანდრე ჰგონებდა შეიწიოს მეფე სოლომონ სუსტი ძალითა, ანუ თურქნი, ანუ ლევნი, ანუ სპარსთა ჯარი. ესე ყოველი დაშთა უნაყოფოდ. ბრძანება დაკითხისა მრავლად განთესილი 15 იანვრიდამ ქართლსა და კახეთსა დადგინებისა გამო მისისა განმგედ აწინებდა მრავალთა, გარნა კერ დაუმორჩილებდა დიდთა და მცირედთა. მოძლოდინე თვით რეგალიისა სამეფოსა, არა ინებდა მეფედ წოდებასა და არცა აძლევდა ნებასა ღენურალი ლაზარეკი მოსვლადმდე იმპერატორისა სურვილისა და განჩინებისა. ლაზარეკი სძაგდა მეფის ძეს დაუთოს და თვით ლაზარეკს არ უყვარდა დაუთო, მოძულე მისი და მავკედრებული მრავლად უშეერთა რომელთაჲ სძამეთათვის.

დროთა ამათ მოიყვანეს მარტყოფით ჰერობილი სიონის დეკანოზი იოანე ოსესჲილი, ერთგული მეფის ძისა კახტანგისა და ქსტუქსეს დიდად, რომელ დაუტევა მოკალეობა თვისი და ღტოლვილი დეშეთს ეროდა ქვეყნისა ორგულობასა.

მრავლითა მეცადინებითა თვით დედოფლისა და რეჯანისა, გა-მოიყვანეს საჰერობილით დეკანოზი იოანე და ისილს თვით დედოფალმან. ამიერიდგან არღა იქმნებოდა დედოფალი ღუმილითა, ქსწირდა ყოველგან წერილთა, მიუხდებოდა რუსთა ჯარსა, გაამეფონ იულონ

და ნუ ითხოვენ რუსთაგან დამტკიცებას იულონისა მეფედ, ამას იტყოდა და ჰსწერდა დაუცხრომელად.

დედოფალი განფიცდა უმეტეს მაშინ, ოდესცა რუსთა ღენერალი არ აძლევდა ნებასა რათა წარსულყო თბილისით სოფელად შვილთა თვისთადმი და არცა მოუშვებდენ შვილთა მისთა ღედისადმი ჟარიით მომაკალთა მისთა წასაყვანად, მხოლოდ მეფის-ბე მიირიან იუოფოდის მისთანა ოდესმე. სიტყვითა მისითა აშფოთდა კახეთი, გადვიდნენ იულონისაგან ბოდბელი იოანე და დიდნი თავადნი. ესენი ითხოვდნენ რუსთა ლენარლისაგან იმპერატორის უფლებასა ქვეშე და მოსწერესცა წერილი, რათა უმეტეს 1000 მეფე ბაგრატიონთა გვარისა, რომელთაცა მათთან ერთად იუენენ ქვეყნისათვის თავდადებულნი, წმიდანი და მოწამენი და რათა არ მოკლისთ მათ მეფე.

განმგებნი მეფობისა მიწერთა კათოლიკოსისადმი, ჩამოართვა მღვდელ მთავრობა ამბროსი ნეკრესელს და სტუქსა ნიკოლოზ ხარჭაშენელი, მასვე დროსა შეიპყრეს და მისცეს ჰეროზილებსა ოთარ ამილახვარი, კითარცა მოურავი გორისა და ივანე ამილახვარი, არხიმანდრიტი ბარსნაფე აკალისშვილი, ნათლის მცემლის უდაბნოსა შინა მეოფი, ელეკთერი მღვდელი, იოსებ ჭაჭავაძე და თვით ალექსანდრე რეკტორი თელავის სემინარიისა.

დესპანნი გიორგი აკალისშვილი და ელიზარ თელავანიშვილი წასრულნი თფილისით 20 იანვარს, 1801 წელსა და 12 სხვანი, — დაჰშთენ ქართველთა საუბრად და გამოცანად: რა უნდა შეუდგეს ქვეყნის მდგომარეობასა? მოლოდინი კახელთა და ქართლისა ითხოვდა მეფედ იულონსა ანდერძისა მეზრ ირაკლისა; განმგე დაკით თვისდა სამეფოისა რეგალისა, კითარცა ადრევე აღსარებული შემკვიდრედ თვით რუსეთისაგან და თვით კნორინგი და ლაზარევი ცდილობდენ დამშვიდებისთვის ქვეყნისა, გუბერნიისა განხსნასა, ყოვლადობით რუსეთისა მმართველობისა დადგინებასა და სამეფოისა სახლისა წევრთა კაცთა და ქალთა გარდაყვანასა რუსეთად, — დაწესარებისთვის და განქარებისთვისეკ ამოცისა ქართველთაგან. ჰაჟრი ესე დაბო-

ლოებითი იყო რუსთა განმკეთა ჯგა და მასვე ჯაჲსა შეუდგნენ მრავალნიცა ქართველთაგანი, მტერნი მეფისა სხდისა.

CLII

ესრეთსა მდგომარეობასა შინა მოსული ქვეყანა ელოდა ზატონსა, მეფის-ძენი იულონ, კახტანგ, მირიან, ალექსანდრე, იოანე და ბატრატ (ილიოზენს (?)) და იეჰენს. თვათოკულისა ამათგანსა ჭყვანდნენ ოც-ოცნი დიდთა კაცთაგანნი მსლბელნი. ერთი წილი განსრულთა ერთობისაგან, ერთდებოდა მეორესა; ერთი მეორესა ეცინოდა. კავთთამე უნებლათ მეფედ იულონ, კავთთამე ღაკით, კავთთამე სურდათ აღსრულებულიყო მეფისა ირაკლისა უგვანი ანდერძი, დასაღუპაჲდ ქვეყანისა შედგენილი. ანდერძითა ამით უნდა მიჰსცემოდა მეფობა ჰირეკლად იულონსა, მერეო კახტანგსა, მერეთ მარიახსა მერეთ ალექსანდრესა, მერეთ უკანასკნელ შვილსა ირაკლისსა ფარნაოზს.— შემდეგ ამათსა უნდა გარდასულყო კვირგვინი მეფობისა მეფისა გიორგისა შვილებზედ ე. ი. ჰირეკლად უნდა მისცემოდა მეფობა ღაკითს, მერეთ იოანეს, მერეთ ბატრატს, მერეთ თეიმურაზს, მერეთ მისაილს და სხვათა. შემდეგ ამათსა მეფობა უნდა გარდასრულიყო იულონისა შვილებზედ, მერეთ კახტანგისა შვილებზედ და სხვა.

იტყვიან ანდერძი ესე შეადგინა ოსეთა ყორღანას შვილმანო და იყო თანხმა თვით დედოფალაჲცაო. ღარეჰანს დედოფალსა მსოლოდ ჰსურდა დასამშვიდებლად შოთათისა თვით ემეფა, კითარცა იყო ოდესმე რუსეთის იმპერატორიცა კვატერინა მერეო. მეფესა გიორგის სსკაცა აქნდა ანდერძი მამისაგან დაწერილი. ამა ანდერძით იოლკოდა ანდერძი, გამოცხადებული ღარეჰან დედოფლისაგან. ესე იყო მარეჰი, რომელმანცა დააბდა შოთათი მამათა შოთარის და გარდაუყენა ერთგულობიდან მრავალნი. ესრეთ, რომელ დიდისა მეცადინეობითა მეფის-ძემან თეიმურაზ დაუახლოჲა მემკვიდრესა ღაკითს სიმამრი თვასი

საზღვლი ოთარ ამილახვარის შვილია. ესე ოთარ ადრიაჲე ემდურო-
და მეფის ძეს დაჲითს, რომელთა იყო დანიშნული მისის ჭალყედ
და არა დაიწერა მისხედ ჟვარა (იხ. LXXXII.) გასნა შემდეგ
მისცა საშურობაღესცა დროებით სხვათა თანა, და ესე იქმნა მი-
რეხად, რომელ მეფისიე თეიმურაზს, სიძე ოთარისა, გაიქცა სპარ-
სეთსა და ეახლა ყეესსა.

CLIII

უთანსობისა დროთა ამთა ჭალაქი თბილისი აელაგდა. გასნ-
დნენ მკამბახენი, რომელთაჲ ზოგთა უნებდათ შემკვიდრე დაჲით,
ზოგთა არც თელას და არცა სსკანა, ზოგთა უნებდათ იქმნეს ალ-
რჩევათ შეჲე მაუხედველად შირშიობისა; და კიეთამე დასაწყენარე-
ბელად მთავრისა ჭსურდათ შეჲედ დედოფალი დარეჲან.

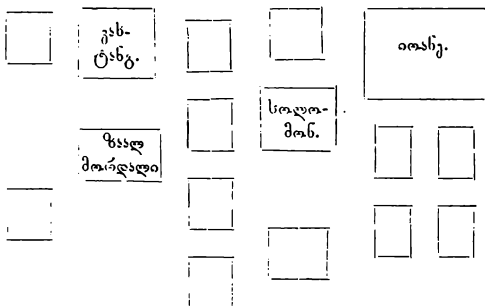
იოანე საზღვლი განღვიძებული სსკათაგან და დამშაფებული
მეფის ძის იოანესაგან და ალექსანდრე მათაშვილისაგან მივიდა და
წარსდგა დაჲით შემკვიდრესთან და მოასყენა: „ბატონიშვილო და
ბიძაჲ! ნუ ჰკარგავ მეფობასა, მიბძანე და გამოეუცხადებ რუსისა აქა
ჯარსა წარვიდეს რუსეთად და თუ არ იქმს რუსის ღენერალი,
ადვილია მისი აქედამ განდევნა. დავიცუთ მეფობა და განვატყიცოთ
მეფობითი სახელი ჩვენი. როგორც გვიმეფენია, ისევე ვიმეფოთ“.
მეფის ძემს დაჲით, მიუთხრო ესე ამბავი ლენურაღსა ლაჩარეჲსა და
მან კოკალესისი. მათ დაბარეს იოანე საზღვლი და გამოჰყითეს
ესე. საზღვლმან აღიარა, არა ბრალი თვისი, არამედ სიტყვა თვისი.
მე მოკასსენო, იტყოდა საზღვლი, დაჲითს ჩემი რჩევა დასაწყელად
მეფობისა, ნიშნად ერთგულობისა, კითარცა ფიცითა შეკრული მეფე-
თათვის ქართველთა. რადგანაც არა ჭსურს მას დაჲითს მეფობა, რა-
დესაც მივსცემ ფიცსა რუსეთისა იმპერატორსა, ექმნები ერთგული
და მოკჳკედები მისთვის ერთგულობაშიო.—ესე იკმაჲეს ლენურაღ-
თა რუსეთისა. საზღვლი იოანე ამიერიდგან უკუუდგა შემკვიდრესა

დაჯიოსა. არღა გაერია არა რასამე საქმეში, არცა შევიდა იმა შე-
თქმულობაში, რომელიცა ჰქმნეს თავადმან ღუცალ ბარათა-
შვილმან და სხვათა დასარღვეველად ესრეთისა შეთქმულობისა
და სსკათა შფოითა დასაწყენარებულად განუიხის სსკათოველას მი-
წერალი ეველგას შემდეგი ეპისტოლე:

„ბატონო სსკათოველას თავადნო და აზნაურნო! თქვენა მუ-
ჟადობა გიგობად და მართებული ესე იყო, რადგან მეფე გიორგი მი-
იწვალა, აჲ შემოყრილყოფით და გეცოინათ, წაგესურათ და მერე დი-
დნა დიდათ შეუიღოიყავით და მცირენი მცირედით და სსკოცადო
ქვეყნისა კეთილ-მდგომლობა გამოგვეყენათ. ამ უმად ღოგაერთნი
სსკანი და როსტომ ბეგთა ბეგის შვილი, ელიზბარ თუმანისშვილი
და დურად⁶¹⁾ შეგიყრიათ და რესპუბლიკის თავად გაგიკვირებათ.
აბა სად მივიდეთ. ეს თქვენის კეთილშობილებისთვის დიდად აუ-
გია და სოთხილდა, თუმცაღა ჩვენ ქათოველთა მეფე გვეყვალა, მა-
გრამ ოდესმე საბერძნეთის ემანი გეოფილავართ და ოდესმე სსკანე-
თისა, და ახლა მეფე თეიმურაზმან, მეფემ ერეკლემ და მეფე გიორ-
გიმ ეს ქვეყანა რუსეთის სელმწიფეს მისცა. დაგინიქათა, მეფის ერე-
კლეს ანდერძედ დაკდეთო. მეფემ ერეკლემ დასტოვა თავისის ან-
დერძის დამარღვეველი მეორე ანდერძი, რომელიც მეფეს გიორგის
მისცა; ეს ანდერძი გარსევანმან წაიღო მეფესთან იმპერატორთან.
მოიცადეთ, ნუ აჲჭაბუბულხართ, ნურც თქვენს სოფლებს ახდენთ, და
ნურც ჩვენი ბატონის შვილების ოჯახს აჲრევთ და სისხლს აგდებთ
ერთი ერთმანეთში. რაც იმპერატორის ნება და ბრძანება მოვა, თქვენც
იმსოვდ დადგით და ჩვენც იმის ჰინდაზირი სომ იცით ანაკის შე-
უძლანი. და მერმე ერთი რამ რომ გარდამავლობა ჰქმნათ და ძალით

⁶¹⁾ როსტომ ბეგთაბეგისშვილი გარდაიცვალა 1836 წელსა. ელიზ-
ბარ თუმანისშვილი წელსა და ღუცალ იყო თავადი იოა-
ნე ბარათოვი, ზედ დამატებით ღუცალიშვილი, ესე გარდაიცვალა 1810
წელსა.

გვაქმნეინონ, სირცხვილი იქმნება საზოგადოებისათვის, ჩვენი რჩე-
ვა არის და ახლა ნება თქვენია. ანუარის და ქრ. უნთ. ⁶³)

⁶³) ნამდვილი ესე, რომელიცა მე მაქვს არის ბეჭედ-სმულნი— ზო-
გიერთი ქნელი გასარჩევია და რავედენიმე მაოლოდ წარვიციტზე. გვაჰნი
ესენი არიან:

მეფის-ძე იოანე.

მონა ღვთისა გაბრიელ.

დიმიტრი (თუმანიშვილი მდივანი).

ალექსანდრე მაყაშვილი (ეშიკალაბაში მეფისა).

სოლომონ მეითარი (თარხნის შვილი).

ზაალ მორდალი (ბარათაშვილი, მოკლული ყმათავან თვისთა
1810 წ.)

ვახტანგ (ოზბელიანა ქმარი მეფის ასულის თეკლასი).

დავით რექტორი (ალექსის შვილი).

ნიკოლოზ.

ფარსადან.

დავით მიმბაში, თარხნის შვილი.

CLIV

მეფისავე გიორგისა დროთა ერას-განცობაში და მეორეთ შესუ-
ლი სამღუდულოსა წოდებაში ეგნატი იოსებლანია, იყო მიწერ-მოწე-
რაში სომეხთა დავით კათოლიკოსთან. ერთმან ესე ერთა წერილთა-
განმან მოაწიკა ჩემდა და ამისთვის დაუკარგველობისათვის დროთა
წარსულთა მოთხრობისა, დაურთებ აქა მას მიწერილსა სომხურად
მისგანვე თარგმნილსა ქართულად: ⁶⁶)

უწმინდესო მეუფეო

უმაგურთსეველესო უფალო!

რინაიდგან არა არს სელმწიფება, გარსა ღვთისაგან, ამისთვის
ღვთისა განფესულ განძიდურმან მპყრობელმან სელმწიფეთა შორის
იმპერატორმან და იმპერატორთა სელმწიფემან ჰაკლემ პირველმან
ადგაგო და აგანთო შენ უწმინდესი ეგე რინმე სანთლად მთებარედ,
რომელთა დაგადგინა არა სკიმირსა ქვეშე დაფარულად, არამედ სა-
სანთლესა ზედა განბრწყინვალეულად, რათა ნათობდე ყოველთა, და
მით პირსა ყოვლისა ქვეყანისასა ბრწყინვადე და უსაკუთრესად ნა-
თესაგესა ზედა და ჭაიოსთასა, რომელთადა საზოგადოდ მამად და
მწყემსად იზე იწოდე. შენ ამიერიდგან ხარ კითარცა ჭალაქი მთასა

⁶⁶) ესე დავით იყო სოფლისა ენაგეთიდან ახლოს თფილისისა მცხო-
ბი მეფის გიორგისა და მეგობარი მეფის ძისა დავითისა. ოდეს სომეხთა
კათოლიკოსი იოსებ არღუთაშვილი მოსრული რუსეთით მოვიდა თფილისს
და მოკვდაცა აქა 11 მარტსა, 1801 წელსა, მაშინ მეცადინობითა მეფის
ძისა დავითისა და მამადხან ერევნისა ხანისა დამტკიცდა კათოლიკოსად
სომეხთა დავით ენაგეთელი. შემდეგ 1804 წ. განაგდეს სომეხთა და დასვეს
ბრძანებითა ალექსანდრე იმპერატორისა დანიილ სტამბოლელი.

ზედა დაშენებული იმპერატორისაგან, რომლისაგა ნათელსა არა ძალ-
უმს დაეფაროს კინმე; ესე ყოველი იქმნა სელმწიფითა სულისა წმი-
დისა ლათისათა, რომელმანცა ქსენო ფონებსა იმპერატორისასა
უხილავად კიდრეშე მკაღისა ფრთისა კალმითა; და კინადგან იცის
მოწყალებსა ლათისამან, კვლად შემდგომად რისხვისა შეიწყალებს
შერისხულთა. ამისთვის ჩვენ შერისხულთა მტერთაგან სიყმილითა,
სიწიითა და ჰატრონითა მამათა ჩვენთა სელმწიფითა მეფეთა გარდა-
ცვალებულთაგან აღკვედგინა უსელმწიფესი და უთვით-მშეშობელესი
იმპერატორი, რომელმანცა შეიწყალა და განუშენა მემკვიდრესა. აღ-
დგინებითა და თქვენ უწმინდესისა აქა მონიჭებითა, რათა აკურთხო
შენ მემკვიდრე ჩვენი ივერიელთა გვარისა, და მეოფე ივერიას შინა
მონანი მისნი და მერა უმონაესი მონა თქვენისა უწმინდესობისა.

ეგნატი იოსელიანი.

20 აპრილსა 1801 წელსა.

თფილისით.

CLV

დღიდან გარდაცვალებისა მეფისა არა დაქსცხრებოდა ღელვა
აღრუელობისა ქ. თბილისს. არცა დაგით მემკვიდრე, არცა შვილი
სხვანი მეფისა და არცა რუსთა ჯარისა ბრძანებულნი არა აბოლობ-
დენ მეფისა გვამისა დასაფლავებისა სჯემსა. ლაზარესა ბრძანებისა
მომლოდინესა კნორინგიდამ და შიშინ მმათაგან მეფისა, რომელ-
ნიცა აგროკებდენ ჯართა დასაწყმად თბილისზედ, კერ გააბედინა
მაცემა ჯარისა რათა წარღოთ გვამი უდაბნოდ, მოშორებულისა
თბილისიდან 60 კერსითა. ესე იყო მიზეზი: რომელ 20 თებერ-
ვლამდე, 1801 წლისა, ესენა გვამი მეფისა სიონისა კეკელისა და
სსეულისა სრწნილებასა იმაგრებდენ და ეშელებოდენ კუბოას შინა
ყინულთა შთადებითა. თაჯდნი და აჩნაურნი ქართლისა და კახეთი-

სა, მომაკლანი თბილისის, მიმოვიდოდნენ კუბოდ მისსა, ქსატრო-
დენ, კოთხეოდენ სელთა მისთა და ესაღმებოდენ საუკუნოდ. უკან-
სენელ, გასულმან მოთმინებდამ მეფის-ძემან იოანე დაუდგენელობა-
საგამო მეფის-ძისა და მეძვიდრისა დაკითხისა თვით იზრუნეს და
დასრულეს უკანსენელი ანდერძის აკუა 20 თებერვალსა და მასვე
დღეს წასვენება გაჰმისა მცხეთას. შემდგომად წირვისა და ანდერ-
ძისა გამოასვენეს ეკლესიით კუბო მეფისა. კუბოსა ჰმის, რომელი-
ცა ეპურათ თავადთა ურჩეულისთა უძღოდენ წინა ჯერეთა თავადნი და
აზნაურნი, მათ შეუდგენენ ეკლესიის მსახურნი სჯუბითა და სან-
თლებითა; მერეთა ორდენნი აღექსანდრე ნეკელისა და წმინდისა ან-
დრია ჰირეკელ წოდებულისა, ხმალი, სკიპტრა, გვირგვინი, ბაიარლი.
მარჯვნივ იყო კათალიკოსი ანტონი სამღვდლოთი და მარცხნივ
იოსებ კათალიკოსი სომეხთა თვისითა სამღვდლოთი. ბაღდახინი-
სა ქვეშე გარემო კუბოსა მიუძღოდენ მეფისძე და მეძვიდრე და-
კით, იოანე და ბაგრატ. დიდმის კართა გასვენეს მიცვალებული და
გარე ქალაქისა დასდგეს გუმბი, ქსთქვეს ჰანაშვიდი და მასინ დაცა-
ლეს 6 ბატალიონმან თოფები და 3 პოლკის ზარბაზნითა სამ გზის
ქვეშეს სროლა. მასვე დროსა ციხის მეზარბაზნეთა ისრაელეს 31
სროლა. ქაშოეთისა წინ გამოეთხოვა სამეფო ქალაქი თბილისი
მეფესა თვისსა. დადუმა ხმა სავლოკელი ბარაზნთა და მუსიკისა
და ხმა ზარბაზნთა. ჯარი რუსისა უკუ იქცა ქალაქად და გუმბი მე-
ფისა წარიღეს მცხეთას. ესე იყო დღე ოთხშაბათი, მესამის დიდ-
მარცხისა კვირისა. მეორე დღესა შემდგომად ლიტურგიისა კათო-
ლიკოსიმან ანტონი და მღვდელ მთავართა დასაფლავეს მარცხნივ
აღსავლისა კარისა. მუნ იყვნენ და დაესწრნენ მეფის ძენი იოანე,
ბაგრატ, თეიმურაზი, მისაილ და ილია, თავადნი და აზნაურნი და მო-
ხელენი მრავლად. დედოფალი და ქალნი, ქართველთა წესითა, დაშ-
თენ თბილისის კითარცა მგლოვარენი და მხოლოდ საღამოსა დრო-
სა წაბრძნდნენ, მეფე გარდაიცვალა 56 წლისა შობიდაჲნ. განმტე-

მან საქართველოს მარცხის მუხუღები 1812 წელს უქმნა ტაგრუნი და დასდვა თითბრის ფიცარზედ რუსული ზედ-წარწერა:

Здѣсь поконится царь Георгій, родившійся въ 1750 году, который взомель на престоль Грузинскій изъ любви къ благу своихъ подданныхъ, желая на всегда обезпечить ихъ благосостояніе, 1799 году уступилъ Грузію Россійской Имперіи и скончался 1800 году. Дабы предать потомству память о послѣднемъ Грузинскомъ Царѣ, племемъ Его Императорскаго Величества Александра, главнокомандующій въ Грузіи Маркизь Паулуччи соорудилъ ему сей памятникъ въ 1812 въ году.

მოხსენებული აქ წელაწადა ცხოვრებისა არის ეოკლად შეუთობილი.

CLVI

დედოფალმან მარია და მგლოვარეთა შულთა მისთა გარდაიხადეს ორმოცი. კათოლიკოსმან და მღვდელ მთავართა და ერთგულთა გარდაცვალებულისა მეფისა კვალად დაურთეს დედოფლისა ცრემლთა ცრემლნი თვისნი. მცხეთას მიბრძანდნენ დედოფალა და შვილნი, გარდა მეფისძისა დავითისა. განმგედ ელდებულებისა ამის, წესისამებრ ეგკლესიისა, იყო მეფას ძე იოანე. მარჯვე საქმეთა შინა მხოლოდ ესე მეფის-ძე შეექმნა ქვეყნისა და სახლუელობისა თვისსა, მისაყრდნობელად. მორიდებაჲ დადი აქნდა ეოკელთაჲ ამისა. სარდალი იოანე ორბელიანი ექმნა მორჩილი და იახლაცა თვისთნა მცხეთას სახლუელობითა. ქალაქისა მცხოვრებნი ურმებითა, ცხენებითა და ქვეითითა მივიდნენ მრავლად მცხეთასა და დაესწრნენ წირვისა და ორმოცისა გარდახდასა. მოავლახნენ სოფლუეობადამ ქალნი

და კაცნი და ჰესტაროდენ მეფესა და ოზლობასა. ოთხი ათასი და მეტი ქალი და კაცი ისტუმრა ტრავნიათა მეფისძემან იოანე. მას-
პინძელნი სანოვანითა უხვად იყვნენ თვით კათოლიკოსა ანტონა,
მთავარ-ეპისკოპოსა იუსტინე, სტეფანე რუსთველი ეპისკოპოსა და
ასრენი თბილელი. იყო 21 თებერვალსა და დღე თბილი უტალახო
და მშვიდი. წინამძღვარმან ჟვარის მონასტრისა ტრიაფელე წირვის
შემდგომად, ჰსთქვა ქადაგებითი სიტყვა, რომელსა შინა გამოსატა
ღირსება მეფე გიორგისა, ვითარცა ნამდვილისა ქრისტიანისა წმინ-
დისა ჰაზრათა და გონებითა, წმინდისა ცხოვრებითა განკარგულა-
თა და წმინდისავე ქრისტიანებრითა აღსასრულეთა.

ტრავნიის შემდგომად წარვიდენ აკისდა მცხოვრებნი და სა-
მეფო სახლი და დედოფალი წამოხრძანდნენ თბილასად მეორესა
დაესა, შემდგომად ლიტურგიისავე აღსრულებისა დილათ ზედ-მო-
ბით ცისკრისა.

CLVII

მეფის-ძე და მემკვიდრე ჯავით, ვითარცა რეგენტი ანუ განმ-
გე საქართველოსა ელოდან წერილთა თვისთა, მიწერაღთა ამჟინა-
ტორისადმი ჰაელესა ჰასუსთა. შესული რეცა სრულსა განმგებლათ-
სა ძალსა, იქმოდა სამართალსა, მიიღებდა მოხიჯართა და უძღვიდა
სამეფოსა. განრისხებულმან კიეთთაძე გვამთა ზედა ვათამცა ურჩითა,
სრძასა და მისცა საპყრობილესა საზღალო ოთარ ჰმილხვარა და სხვა-
ნიცა. ამით შორის იყო თვით უუგონიერესა სოლომონ ლიონიძე.
ესე თვით საპყრობილესაცა შინა არა დასცხრებოდა სიტყვითა და
თქმითა გლოვითითა: „დავითმან დალუბა ოჯახი მეფეთა, გამოსჭრა
ყელი მეფობასა და დაამცირა ერი თვისი და თვით თავი თვისი“.
დასადუმებულად მწარედ მოუბარისა ენისა ამის ურჩიკეს მემკვიდრესა
ჯავითს, მისცეს მას შემთხვევა ლტოლვისა საპყრობილედამ. მაშინ
მიუჩინეს იდუმალ კაცნი და აღუთქვეს განაპარონ იგი იმერეთსა. ეთან-

სმა სოფლომონ ღიონიძე, გამოკიდა იდუმალ ციხიდან და წარვიდა ქუთაისს და შეეხიზნა იმერეთისა მეფესა სოფლომონს.

ეუწოდებ მას, პატიოსნებისა გამო მალლისა დროთა ამათ, ფაბრიციოდ ქართველთა, და ვთარცა მტკიცე და შეურყეველი, იქნა ნამდვილ ქართველთა ერისა და ისტორიისა კატონად.

CLVIII

შეერთების რეგისტრი

შედეგ ამისა 14 თებერვალსა მოვიდა რუსეთით ორა რესკ-რიზტა იმპერატორისა ზაქლესი: ერთი ქართველთა ზედსასხელზედ და ერთი სახელსა ზედს დავით შემკვიდრისა, ესრეთ ქართულად თარგმნილი მასვე დროსა: ⁶⁷⁾

რესკრიპტი 1.

„წყლობითა ღვთისათა ჩვენ ზაქლე პირველი იმპერატორი და თვით მპერებელი ყოვლისა როსიისა და სხვათა.

„ადრიდ დროთაგან საქართველოსა სამეფო შეჭირებულყოფისა თესლთაგან, რომელთაცა მფობლობით განვლიათ ძალა დაუცხრომელითა ბრძოლითა საკუთრითა დამცელობისა თავისა თვისისათა და განმხიდეულნი განუღტოლკელობისა შედგომილები აქნდათ უბედურად. ამასთანავე შეერთდა უთანხმოება სახლსა შინა სამეფოსა

⁶⁷⁾ ორივე ესე რესკრიპტი მაქვს მე მამისავე ჩემისა ხელითა ნაწერი, რუსული ვერ ვპოვე. ვინ სთარგმნა ქართულად არ ვიცი. ამისთვის ისევე დავსწერე, როგორც იყო დაწერილი და არა შევეხე გასწორებასა.

სამეჭარბო სრულ ეოფად დაცემისა: სამეფოსია და ამისა იქა ერთი ერთ-არს შორის ბრძოლა. მეფემან გიორგი ირავლის-მემან ახალა მოხსლადება დასასრული დღისა თვისისა. ჩინებულნი გაქმნი და თვით ერი საქართველოსა: მოღუტოლელი იქმნეს სავარაუდესა ქვეშე ჩვენსა და არა რამე განხილეს განჩინებისათვის იუკისა და უსრულებელი-საგან წარწყმედისა და დამორჩილებისადმი მტკიან თვისთა, ითხოვეს წარმოგზავნილთ მიერ ელთა სხვის ძალისა მქონებელთაგან უსაზღვოდ მონება იმპერატორისა ყოვლისა რუსეთისა ტანტისა. ამის-თვის ყურად-ვიღევით თხოვა მათი მებრ-თან-შობილისა მოწყალებისა ჩვენისა ერთ მორწმუნეთა ერთა ზედა და სამარადისოდ ზრუნეთა სარგებელისათვის საქართველოსა ერთასა, განკარგეთ ჩვენ აღსრუ-ლება სურვილისა მეფისა გიორგისა ირავლის-მისა და ერის თვისისა. და ამისთვის გუბანეთ რადენ დაპყრობისათვის შინაურისა და წყნა-რებისა, ეგოდენ გარე მოზღუდვისათვის მისივე გარეგანთაგან დაცე-მათა და გუბანეთ შეეგანება მხედრობისა ჩვენისა საპყრობელისა საქართველოსა და ამით გამოუცხადებთ იმპერატორისა ჩვენისა სიტყვითა კითარმედ შეერთებისა ზე სამეფოსა ქართლოსისა საგუ-ნობითათა დროთა, მპყრობელობასა ქვეშე ჩვენსა. არა თუ ოდენ დატყვევებულ იქმნებან (სავარაუდ სიმრავლესა შინა დაცვისა ჩვენისა კანონნი მათნი) სავარაუდ საწმუნოითა ახალი ყმანი ჩვენნი სამეფო ქართლოსი და სამეფოებელნი მისნი, არამედ წარმატებულება და საკუთრად ჭსჯულიერი თვითოეული შესაბამობა, რომლისაგანცა თვი-თოეულისა დროსა დანიშნულება შედგომილება ერისა სამეფოებ-ლოსაგა აქვს სარგებლობად ყოვლითა მით კანონითა, რომლითაცა რუსეთისა ძველნი ყმანი წყალობითა ჩვენითა წინა-პართათა და ჩვენი-თა დატებოდენ თავისუფლებითა და წარმატებულებითა საქართვე-ლოსა ქვეშე ჩვენსა, სხვებრ იგებით რწმუნებულნი კითარმედ ესე ახალნი ყმანი ჩვენნი და შემდგომნი ძენი მათნი დაცულ იქმნებან შეურყეველითა დაწმუნებითა ჩვენთა და მოსყდრეთა ჩვენთაგან და ვიპდოვნებთ, რომელ იქმნებან მცდელ ერთგულობისა ჩვენისა და

სარგებლობის იმპერიის ჩვენის უოკლის უმაღლესის განზრახვითა და მონარხულის კეთილ მონებელობითა ჩვენისა. გამოცხადდა სანკტ-პეტერბურღს შინა წელსა 1801 იანვრის 18 დღესა. წელსა მეფობისა ჩვენისა 5 დიდისა მაგისტრობისა ჩვენისა წელსა 3.“

პაეღე.

რესკროპტი 2.

„უფალო ღენერალ ლეიტენანტო, მეფის-ძეო დაკით! წერილნი თქვენნი ოცდა ოთხით და ოცდა რვით დეკემბრით ჩვენგან მიღებულ იქმნეს. თანა ამს უწყებად უგანათლებულესობასა თქვენსა თხოვან ნეტარ ხსენებულისა მამისა თქვენისა, დიდებულთა და ერთა საქართველოსთა ჩვენდამო გამოცხადებულისა მიღებისათვის სამეფოსა საქართველოსასა საუკუნოობითსა მონებასა შინა იმპერიისა ჩვენისასა, რომლისა თვისცა გამოცხადებულ იქმნების ნება ჩვენი მდებარითა ამას უკვე წერილსა შინა გამოცხადებულობითა მანიჭესტითა, რომელნიცა თვის ეევიან პატივრემულსა გვამსა თქვენსა, წარმოგზავნილობითა აქადგან სრულისა ძალისა მქონებათა საქართველოსა დესპანითა ძალ-ედათ უწყებად თქვენდა წინადადებულთა თვის ჩვენთა, რომელთაცა შინა ჰპოებთ თქვენ საკუთარსა მტკიცედ დამტკიცებასა მზრუნველობისა ჩვენისასა თქვენდამი. რით თქვენთვის ეგრეთვე საზოგადოდ კეთილობისათვის საქართველოსა განკუთვნილობითა მოწყალებითა თქვენდამი კეთილ- მონებულობითა.“

პაეღე.

რესკროპტი პაეღესი წარიკითხეს სიონისა ეკკლესიისა შინა. შემდგომად წირვისა აღსრულებულისა არსენი თბილელისაგან, კათოლიკოსმან ანტონი აღასრულა პარაკლისი. მუნ დაესწრნენ მეფის-ძენი დაჲთ, იოანე, ბეგრატ, მისაილ და სარდალნი სამეფონი და მოხელენი. მასვე დროსა იმპერატორმან მოჰსწერა ღენერალსა ენორ-

რინგსა. რათა სიმტკიცისათვის ერთგულობისა, წარგზავნოს ს. ჰ. ბ. ქართველთაგან დეპუტანტი, დასაფიცებულად მათისა მეშ.

CLIX

მეფის-ძე დავით, დაშთომალი განმგედ საქართველოსა კითარ-
ცა მოადგილე იმპერატორისა, განაგრძელებდა მოქმედებას თვისსა
დაწყობისათვის ქვეყნისა. მეფის-ძენი ⁶⁶⁾ იოანე, ზეგრატ და მისაიდ
წარვიდნენ რუსეთად და გზაზედ გიორგიეესკის ჰსცნეს გადაცალ-
ება იმპერატორისა ჰაელესა 11 მარტსა, 1801 წელსა. მოვიდა
ამაჟი ესე თბილისსა და შემოკადაცა თბილისს დასაწყობელად ს-
ქმეთა და დასაცვლად სამეფოისა საქართველოისა ლენერალი კარ-
ლე კნორრინგი 6 აპრილს, 1802 წელსა, ამან ისილა დიდი დაუ-
ბოლოებელი აღრეულობა ქართველთა და მოახსენა იმპერატორს
ალექსანდრე პირველსა მდგომარეობა ქვეყნისა. ალექსანდრე მზრუნ-
ველი ქვეყნისათვის ჰგონებდა რუსთა ჯარსა შემოსვლითა შფოთ-
თა დაცხრომისა. კნორრინგმა კვლად მოახსენა დაუცხრომელობა ა-
ბოხთა, უსურველობა ქართველთაგან თვისთა მეფის-ძეთა და წადი-

⁶⁶⁾ წერილი მეფის-ძის მიხაილისა ს. პ.-ბურლით მამა ჩემთან, რომე-
ლიცა იყო მასწავლებელი მისი და ძმისა მისისა მეფის-ძის ილიასი.

უფალო ჰრთოდიაკონო კენკტი!

მრავალი მოკითხვა მოგხსენდესთ. ჩვენ მშვიდობით გახლავართ.
შენს ფილონს დიმიტრი თუმანოვი მოგიტანს. ესე მარტივი წიგნი ანუ
პროსტოი არ გეწყინოსთ. თუ მეგობრად არ გრაცხდე ასე არ მოგწერდი.

თქვენა მეგობარი მეფის-ძე მისაილი.

1806⁹/₅

წერილსა ამას მოხსენებულთ თუმანისშვილი არის ძე მდივნისა იო-
სებისა, მოლეჟსე და მწერალი. გარდაიცვალა თფილისს 1821 წელსა. ღვით
მამა ჩემი გარდაიცვალა 77 წლისა, 22 ივლისს, 1844 წელსა.

ღი დადთა და მცირედთა, რათა განცხადდეს საქართველოს შინა
ყოვლადი მმართველობა რუსეთისა. რუსთა დადგინეს დავით და
განსსნეს მმართველობა დროებითი, სადაცა ისინი ჯერად მან-
იარი ჯაზარევი და თაქანი ზაალ ბარათი, იოანე ჩოლოყაშვილი,
სულხან მდივანი თუმანოვი და კვანტა მდივანი თუმანოვი. მაშინ
იმპერატორმა აღუქმანდრემ გამოსცა მანიჭესტი ესე, მაშინვე ითა-
რგმსა ქართულად და დაბეჭდაცა. აჰ თვით ხმდელი, რუსულად
და ქართულადცა თარგმნილი:

შეერთების განცხადება

Божією Милостію Мы	წყობითა ღვთისათა ჩვენ
Александръ первый	ალექსანდრე პირველი
Императоръ и Самодержецъ Всероссійскій и прочая, и прочая, и прочая.	იმპერატორი და თვით მმართველი ყოვლისა რუსეთისა და სსკათა და სსკათა და სსკათა.
Объявляемъ всѣмъ обыва- телямъ царства грузинскаго, кому о томъ вѣдать надле- житъ.	განუცხადებთ ყოველთა საქარ- თველობის სამეფოსა შინა მეფე- თა კისდამიცა სათანადო არს ცნო- ბად მისთვის.
Покровительство и Вер- ховная власть Россійской Имперіи надъ Царствомъ Грузинскимъ всегда налага- ли на монарховъ Россій- скихъ и долгъ защиты.	მფარველობა და უზენაესი სელ- მწიფება რუსეთის იმპერიისა სა- მეფოსა ზედა ქართველთა, სდე- ბენ მარადის ერთ მთავართა ზედა როსიელთა, კალსაცა ხელის აღ- მწიფობისა.
Въ 1796 г. противъ силъ-	ჩვენ წელსა პირის-პირ ძლიე-

наго нападенія на васъ Аги Мегеметъ Хана, въ Бозѣ почитающая Великая Государыня Императрица Екатерина Алексѣевна послала часть войскъ своихъ. Столь успѣшное тогда не токмо спасеніе Царства грузинскаго, но и счастливое покореніе всѣхъ областей и народовъ отъ береговъ Каспійскаго моря до рѣкъ Куры и Аракса ограждали васъ отъ всякихъ опасностей; оставалось токмо внутреннимъ благоучрежденіемъ благоденствіе ваше утвердить на вѣки. Но внезапное и скоропостижное отступленіе войскъ Россійскихъ изъ Персіи, Арменіи и изъ пределовъ вашихъ, изпровергли справедливое ожиданіе ваше.

Всѣ потомъ претерпенныя вами бѣдствія отъ нашествія невѣрныхъ и иноплеменныхъ народовъ, порабошеніе и увлеченіе въ плѣнъ отцовъ, матерей, женъ и дѣтей вашихъ; наконецъ раздоръ Царской фамиліи, и раздѣленіе народа между разными искателями Царскаго дос-

тѣдъ დაწყებისა თქვენზედა აღმამედ-სახისა ღვთისადმი განსვენებულმან დადმან სელაშეთა იმერეთისა ეკატერინას აღქმისდრეკნამ წარგზავნას სწილი მხედრობათა თვისთასა ესე ოდენა წარმართებაი, მამან არა თუ ოდენ განზანებდა საქართველოსა სამეფოსა, არამედ ბედნიერებითა დაწყოება ყოველთა სამეფოებელთა და ერთა კადურსა ზედა კასიისა ზღვისისა მდებარეთა კიდრე მტკვრად და არსადმდე, შებრუნდებდნენ თქვენ ყოველთა სიძიშოთა გამო; დაშთებოდა ოდენ მინაგანითა კეთილ დაწესებითა დაძურება კეთილ დღეობისა თქვენისა საუკუნოდ. გარნა მეყსეუღად მსწრაფელ მოწყვნიტმან გამოსვლამან რუსეთისა მხედრობისამან სიძარსეთით, სომხითით ჯ სს ზღვრით გამო თქვენით აღმოფხვრეს სამართლიანი ღოდინი თქვენი.

შემდგომად ყოველმან თქვენ მაერ მოთმენილმან განსაცდელმან შემოსვლათაგან ურწმუნოთა და უცხო თესლთა ერთა მას, დაქვევითაგან ქალაქთა და შენობათა და დატყვევებთაგან მამათა, დედათა, ჩოლოთა და შვილთა თქვენთა: უკანასკნელ უთანხმოებათაგან მეფისთა სქესითაგან და განყოფილთაგან ერთა შიშის სხვათა და სხვათა მეფობასა

тоинства вовлекли васъ въ
междоусобныя брани.

Окружающіе васъ хищные
народы готовы были напасть
на Царство ваше и ненака-
занно разтерзать его ос-
татки.

Соединеніемъ всѣхъ сихъ
золъ не токмо народъ, но
даже и имя народа грузин-
скаго, храбростію прежде
столь славнаго во всей Азіи,
истребилось бы отъ лица
земли. Стоя въ безднѣ сей,
не одно-кратно призывали
вы покровительство Рос-
сійское.

Вступленіе войскъ Нашихъ
и пораженіе Омаръ-Хана
Аварскаго приостановили ги-
бель вашу, устранивъ всѣхъ
хищниковъ, наполняющихъ
горы Кавказскія и тѣхъ, кои
раздираютъ область Персіи
и Великой Арменіи; затихли
крамолы по средѣ васъ, и
всѣ вы единодушно и тор-
жественно воззвали власть
Россійскую управлять вами
непосредственно. Мы всту-
пивъ на Россійскій престолъ

ღირსებასა შეძიებელია, მიგზიდნეს
თქვენ ურთიერთისა საბრძოლველ-
ად გარემოსნი თქვენნი.

წარმტაცნი ერნი იყვნენ მზა და
ცემად სამეფოსა ზედა თქვენსა და
დაუსჯელად განგლეჯად დაშთო-
მითა მისთა.

შეერთებითა ყოველისა მის ბო-
როტებისათა არა იყო ოდენი ერი,
არამედ თითქმის საქართველოს სა-
ხელიცა პირველადვე გულგონო-
ბითა დიდებული ყოველსა აზიასა
შინა, აღიფხვრებოდაცა პირისგან
ქვეყნისა. მდგომელნი უფსკრულ-
სა ამას შინა არა ერთ-გზის უწო-
დდით თქვენ მფარველობასა როს-
სიისასა.

შემოსვლათა სმათა ჩვენთა და
დაწულვამან ომარსან არაგიისა შე-
ეენეს წარწყმენდა თქვენნი, შეპრ-
წყუნსა ყოველნი წარმტაცნი კავ-
კასიის მითა აღმაკისებელნი, და
იგინიცა, რომელნიცა ჭკვრეხენ სამ-
ფლობელისა სპარსეთისა და დი-
დისა სომხეთისასა; დამუდრდა-
შორის თქვენსა მიმკეპირობა და
თქვენ ყოველთაცა ერთ სულობი-
თა და დღესასწაულებითა დაღა-
ჭყაეთ, რათა სელმწიფება რუსეთი-
სა გმართველესთ თქვენ უსაშა-
ლოდ. ჩვენ აღსრულთა ყოველისა

обрѣли Царство Грузинское, присоединенное къ Россіи; о чемъ и манифестъ въ 18-й день генваря 1801 г. изданъ уже былъ во всенародное извѣстіе. Вникая въ положеніе ваше, и видя что посредство и присутствіе войскъ Россійскихъ въ Грузіи и донинѣ одно удерживаетъ пролитіе крови намъ единовѣрныхъ, и конечную гибель уготованную вамъ отъ хищныхъ и неверныхъ сопредѣльныхъ вамъ народовъ, желали мы испытать еще, нѣтъ ли возможности возстановить первое правленіе подъ покровительствомъ Нашимъ и сохранить васъ въ спокойствіи и въ безопасности.—Но ближайшее по сему изслѣдованіе наконецъ убѣдили насъ, что разныя части народа грузинскаго равно драгоценныя намъ по человечеству, праведно страшаться гоненія и мести того, кто изъ искателей достоинства Царскаго могъ бы достигнуть его власти полику противъ всѣхъ ихъ большая часть въ народѣ столь явно себя обонаружила.

რუსეთისა საყდარსა ზედა კბოთ სამეფო საქართველოსა, შეერთებული რუსეთისა თანა; რომლისათვისცა გამოცხადება იყო უკვე იანვრის იმ დღეს წელს იყო, საყოველთაოდ ცნობისათვის. მიმართმან მდგომარეობისა თქვენისა, კისილე რომელ მსოფოდ ღონიერება და ყოფნა რუსეთისა მსგავრობათა საქართველოსა შინა შეუენებენ დათხევისაგან სისხლსა ჩვესთა ერთ სარწმუნოთასა და ნამდვილისა წაწყმედისაგან, განმგებულსა თქვენთვის სსკვთა ურწმუნოთა ნათესავთაგან მესაღვრეთა თქვენთა, და კისურკეთ ჩვენ რათა გამოცხადოთ არსა შეილება კვლად აღდგინება ჰირეკლისა მმართველობისა მფარველობასა ქვეშე ჩვენსა და მით დარჩა თქვენი უშიშრებასა და განსკეუებასა შინა.—გარნა უახლოესმან გამოძიებამან ამისმან დაგვარწმუნეს ჩვენ, ვითარმედ სსკვა და სსკვა ნაწილი საქართველოსა ერთსა თანასწორ უძვირფასესი ჩვენთვის კაცობრიობისა ძალით გულის შიშით და სამართლიანად დევნულებასა და ნაცვალ-გეგასა მისგან, რომელიცა მეფობისა ღირსებისა შეძიებულთა შეიძლება დარჩა მიწდომასა სელმწიფებისა მისა კინაიდგან უფროს საქართველოს ნაწილმან ესოდენ ჩხად-ყოთავი თვისი მოიპირდაპირედ მითდა.

Одно сомнѣніе и страхъ сихъ послѣдствій возродивъ безпокойства, неминуемо были бы источникомъ междоусобій и кровопролитія; сверхъ того бывшее правленіе даже и въ царствованіе Царя Ираклія, который духомъ и достоинствомъ своимъ соединилъ все подъ власть свою, не могло утвердить ни внѣшней ни внутренней безопасности.

Напротивъ столь кратно вовлекало васъ въ бездну золь на краю коей и нынѣ вы стоите, и въ которую по всѣмъ соображеніямъ должны вы будете низвергнуться, если мощная рука справедливой власти отъ паденія сего васъ не удержитъ.

Сила обстоятельствъ сихъ общее по сему чувство ваше и гласъ Грузинскаго народа, преклонили насъ не оставить и не предать на жертву бѣдствія языкъ единовѣрный вручившій жребій свой великодушной защитѣ Россіи. Возбужденная надежда ваша сей разъ обманута не

მხოლოდმან ეჭვმან და შიშმან შესადგომელია ამით შვა განუსკვნებულობა და უციალებულად იქმნებოდაცა წყაროდ ურთიერთისა შორის სისხლთ მისეკულობისა; გარდა ამისა მმართველობამცა მეფობასა შინა მეფის ირაკლისსა, რომელმაცა სულითა და ღირსებითა თვისითა შეაერთა ყოველი სელმწიფებსა ქვეშე თვისისა, ეგრე სელმწიფა დამტყიცება ეგრეცა გარეგანისა და ეგრეცა შინაგანისა უშიშროებისა.

პირის-პირ ესოდენ გზის მიგზიდნათ თქვენ ფსეგრეს შინა ბოროტებისა, რომლისა კედურსა ზედაცა დღეს სდგესართ თქვენ, და რომელსა შინაცა ყოვლისა გამოანგარიშებითა უეჭველად შთარეიდებითცა, უკეთუ ძლიერი ხელი მართლისა სელმწიფებისა არა შეგებურობსთ თქვენ დაცემისაგან ამისა.

ძალმან გარემოებათა ამით, ზოგად ამის ძლიერებობამან თქვენმან, და სძამს საქართველოსა ერისმან, მოგეზიდნეს ჩვენ, არა დაუტეოთ და არა მივსცეთ მსხვერპლად განსაცდელისა ენა ერთ მორწმუნეთა, მომცემელთა სკედრისა თვისისა დიდ სულისა რუსეთისა საფარველისადმი. — გახილვიტებული იმედი თქვენი არა

будеть. Не для прираще-
ния силъ, не для корысти,
не для распространения пре-
дѣловъ и такъ уже обшир-
нѣйшей въ свѣтѣ Имперіи,
пріемлемъ Мы на себя бре-
мя управленія Царства Гру-
зинскаго. Единое достоин-
ство, единая честь и чело-
вѣчество налагають на насъ
священный долгъ, внявъ мо-
лению страждущихъ въ отв-
ращеніе ихъ скорбей учре-
дить въ Грузіи Правленіе,
которое могло бы утвердить
правосудіе личную и иму-
щественную безопасность и
дать каждому защиту зако-
на.

А по сему избравшего на
генераль-лейтенанта Кнор-
ринга быть главно-управ-
ляющимъ по средѣ Васъ,
дали Мы ему полное настав-
леніе открыть сіе Правленіе
особеннымъ отъ имени на-
шего объявленіемъ и при-
вести въ силу и дѣйствіе
предначертанное отъ Насъ
постановленіе. къ исполненію
пріобщая избранныхъ изъ
васъ по достоинствамъ и по
общей довѣренности упова-
емъ, что вы ввѣрясь Прав-

иჭმების მოტუეუბული ამ გზის.
არა აღორძინებისათვის ძალთა,
არა ნიჭითვისა, არა განვრცელე-
ბისათვის საზღვართა, და ესრეთადა
უკვე ვრცელისა ქვეყნისა რედა
იმჴეიანისა შინა, მივიღებთ ჩვენ-
თვის რედა ტვირთისა საქართველოს
სამეფოსა მართებულობისასა. მხო-
ლო ზატვი და კაცობრიობა სდე-
ბენ ჩვენრედა საღრმთოსა კალსა,
მომენძნენ ჩებუელთა კედრებისა
განსადგენელად შეჭირებუბათ მთი-
თა დაჩაწესო საქართველოსა შინა
მმართველობა, რომელსაცა კდლოს-
ცა დამყარება მარღ-მსაჯულებისა,
ნიჭთისა და საქონლისა უშიშროკ
ბისა, და მიცემად თვითოეულისა
დაცნა ქსუელი.

ხოლო ამისათვის გამოიმრ-
ჩეკელმან ჩვენისა ღენერალ-ლეი
ტენანტისა გნორრინგისა რათა
იუოს უზირატეს მმართველად
თქვენ შორის, მივეცით ჩვენ მას
სრული მოძღვრება გამოაცხადოს
მმართველობა ესე საკუთრად სა-
სკლთა ჩვენითა და მოიყენოს
ძალსა და მოქმედებას შინა ჩვენ
მიერ დათხზული განწყებათ,
რომლის სრულის საყოფელადცა
უზიარებთ თქვენ მიერ ღირსება-
თა და საზოგადოდ ნდობათამებრ
გამორჩეულთა კისსოკბთ, ვითარ-
მედ თქვენ მორწმუნენი მმართვე-

ленію сему несомнѣнно подѣ-
стѣнію онаго начально спо-
коиствіе и безопасность об-
ращете а потомъ и благо-
денствіе и изобиліе.

Всѣ подати съ земли ва-
шей повелѣли мы обращать
въ пользу вашу, и что за
содержаніемъ Правленія ос-
таваться будетъ употреблять
на возстановленіе раззере-
нныхъ городовъ и селеній.
Каждый пребудетъ при пре-
имуществахъ состоянія сво-
его, при свободномъ отпра-
вленіи своей вѣры и при-
собственности своей не при-
косновенно.

Царевичи сохранять удѣ-
лы свой кромѣ отсутствующи-
хъ; а симъ годовой до-
ходъ съ удѣловъ ихъ еже-
годно производимъ будетъ
деньгами, гдѣ бы они ни
обращались, лишь бы сох-
ранили долгъ присяги. Во
взаимность сихъ великоду-
шныхъ помеченій нашихъ о
благѣ всѣхъ и каждаго изъ
васъ, мы требуемъ, чтобы
вы для утвержденія постано-
вленной надъ вами власти
дали присягу въ вѣрности

ლობისა ამის უეჭველად სიგრი-
ლისა ქვეშე მის დასაბამსავე მო-
წოდებთ განსვენებასა და უშიშრო-
ებასა და შემდგომად კეთილ-
დღეობასა და უსვენებას.

ყოველნი ხაზგანი თქვენისა ქვე-
ყანისანი, გუბრძნეთ ჩვენ რათა
მაქციონ სხარებელთა თქვენდა
და რაიცა სხარეთა მმართველ-
ობისა დარჩების აღსადგინებულად
დაქვეყნდეს ქალაქთა და სქნობა-
თა. თვითყოელი დარჩების უნი-
რატესობათა თანამდგომარეობი-
სა თვისისათა, თავისუფლად და
შეუსებულად სარწმუნოებისა და
საკუთრისა თვისისა თახ.

მიუთხი-მენი დასცვენი მამულთა
თვისთა გარდა განმორებულთა,
და განმორებულთა მათ მიეცემისთ
მამულთა თვისთა გამოსავალ ყო-
ველ წლივ თთირად სადაცა იქმნი-
ბიან იგინი, ოდესცა სვიდენ ჩალ-
სა ფიცისასა. — სარგლად დიდსუ-
ლობითთა ზრუნვითა ამით ჩვენ-
თვის კითხვით ჩვენ თქვენგან
რათამცა თქვენ დამტკიცებისა-
თვის თქვენსეად დაწესებულისა
სელმწიფეობისა ჯეოთ ფიცა ერთ-
გულუბასა ზედა ამას-თანა მდებ-
არისა სხისა მებრ. სამღვდელთა
თა კითხვითა მწიგმისთა სულისათა

по формѣ при семъ приложенной. Духовенство яко пастыри душевные первые должны дать примѣръ.

Наконецъ, да познаете и вы цѣну добраго правленія, да водворится между Вами миръ, правосудіе, уверенность какъ личная, такъ и имущественная, да пресѣкуются самоуправство и лютыя истязанія да обратится каждый къ лучшему пользамъ своимъ и общественнымъ, свободно и невозбранно упражняясь въ земледѣліи, промыслахъ, торговлѣ, руководя ихъ подъ сѣнію законовъ всѣхъ равно покровительствующихъ. Избытки и благоденствіе ваше будетъ пріятнѣйшею и единною для насъ наградою. Данъ въ престольномъ градѣ Москвѣ сентября 12 дня 1801 года.

Подлинный подписалъ собственною Его Императорскаго величества рукою такъ:

Александръ.

(м. п.)

შირველად შვეინსთ მაგემა მაგალითისა.

უკანასკნელ რათა სცნათ თქვენ ფასი კეთილად მმართველობისა, რათა დაეშენოს შორის თქვენს მშვიდობა, მართლ - მსაჯულება, რწმუნება ვითარცა ნივთთა ესრეთვე საქონლისადა, რათა მოიხილოს თვით მმართველობა (?) და მსედრებრივი უთანხმოება, რათა იქცეოდეს თვითრეული უმჯობესობა სარგებელთა თვისთა და საზოგადოებისადმი თავისუფლად დაუბრკოლებლად, შრომის მოუკვარებლად მიწისა მუშაკობასა, განზრახვათა განზრახვათა და ხელთსაქმეთა შინა საკრიდლსა ქვეშე სჯულთა ყოველთა თანასწორ მფარველთა. ხაშთი და კეთილდობა თქვენი იქმნების მხოლოდ ჯილდო ჩვენთვის. მიერა საუდროსადა ქადაქსა მოსკოვს სეკდემბრის იბ. დღეს ჩუა წელსა.

ნამდვილად ქვემო წერაილ არს, საგუთარიო სელთა მისასა იმპერატორების დიდებულებისათა ესრეთ:

ალექსანდრე.

(ადგილი ბეჭდისა.)

CLX.

მანიფესტის ამის გამოცემის დროსა დაესწრნენ (ოსკოუსა დესპანსი, მეფის გიორგისგანვე გაგზავნილნი! გიორგი ავღლიშვილი და ელიაზარ ფელაქანდის შვილი. მუხეე იუენენ 12 დეპუტატად ქართველთაგან მასრულნი თაქადნი და აზნაურნი გიორგი თუმანის-შვილი, ⁶⁸⁾ გლახა კახნაძე, ოთარ ქობულაშვილი, აბესალომ ბებუ-თოკა, გაბრიელ ხატიევიშვილი, რომელიცა ახლდა იოანე მეფის-ძეს, აიაა ავღლიშვილი, მმა გიორგი ავღლიშვილისა, გიორგი თუმა-ნიშვილი, აიანე მალალოკი; ჰაქლე წინამძღვრის-შვილი, დავით ზან-დუგელი, გრიგოლ ოქრომჭედლიშვილი, ნიკოლოზ ონიკოვი.

CLXI

მასვე დროსა ამათგან ორთა გიორგი ავღლისშვილმან და ელია-ზარ ფელაქანდისშვილმან იმპერატორისა ბრძანებითა წარმოიდეს სა-ქართველოდ მანიფესტი ესე რათა მთავრობნ მემკვიდრესა დავითს I საცნობელად ქართველთა. კნორრინგმან, განმგემან საქართველოსა გამოქსიცა ქართულად დაბეჭდილი თბილისს თვისი გამოცხადება ქარ-თველთადმი შემდეგი:

„მისის იმპერატორებითას დიდებულებისა თვით მწერბუღი-სა ყოვლისა როსიისა ღენერალ-ლეიტენანტი, კავკასიისა ინსპექცი-სა ინსპექტორი, უშირატეს მმართველი საქართველოსა, ასტრახა-ნისა მხედრობითა ღუბერნატორი, მემთაჟრე ასტრახანისა ღუბერნა-სა შინა საქმეთაჲ საზოქალაქოთა, კაზანის მუშეკეტერის პოლკისა

⁶⁸⁾ ესე იყო შვილი ეგნატი თუმანისშვილისა, მოღეჟსე და მოყვარე ქართველთ მწერლობისა. გარდაიცვალა სტატსკი სოვეტნიკად 1837 წელსა.

შეგი და ორდენტა: წმინდისა ჯეჟსანდრე ნეჟელისა, წმინდისა ან-
ნასი ზირეკლისა ხარისხისა, სამხედროსა წმინდისა დიდისა მოწამი-
სა და ძლეჲ-მოსილისა გიორგისა მეოთხისა ხარისხისა, და მჰერო-
ბელობითისა წმინდისა იოანე იერუსალიმელისა უფროსისა ჟჳარისა
კავალერი განუუცხადებ უოკელთა საზოგადოდ ქართლსა და კახეთსა
შინა მცხოვრებთა“.

„იიწევე რა აღსრულებად მოყვანება უმაღლესისა ნებისა მისი-
სა დიდებულებისა უოკლისა როსიისა იმჰერატორისა, მაჰეს მე კა-
ლი და შეკრულება. რათა განკაწესო კვლეჲ უამაღმდე ტფილისსა ში-
ნა უზენაესი საქართველოსა მმართველობა ჩემსა ჭეჲშე ზირეკელ
მჯდომარეებისა; ხოლო ქალაქთა შინა და მსზრათა, კითარცა სასა-
მართლო და განმკებელობა, ეგრეთვე კეთილ-წესობაცა, რომლისა
გამო, განმცემი აწ საუოკელთაოდ უწყებად განწესებისა შინაგანისა
საქართველო მმართველობისა, რომელიცა დამტკიცებულ არს საღრ-
მთოთა ნებითა ხელმწიფისა იმჰერატორისათა, შეკრულ კარ მე. რა-
თა შეკრულდო სამეფოებელნი ესე გარეშეთა დანცმათა გამო, და-
ვიცნა მცხოვრებელნი მათნი უშიშრობასა შინა თვით თავისა მათი-
სა და ქონებისა, და მივაწიო უოკელთადმი დაფარვა, ჰრწმუნება და
განსვენება მმართველობითა მღვიძრითა და ძლეერისათა, მარადის
განმზადებულთა, რათა მისცეს მართლ-მსაჯულება დანაგრულსა, შე-
მწე ექმნეს არა ბრალეულობასა, და სამაგალითოდ ბოროტთა დაი-
საჯოს კანონთა გარდამავალი. ამისთვის უკვე ნუ ვინმე იკადნიერო-
ცა თავნებად და მძლავრობითა კმაყოფიერება სამიუბელისა თვისი-
სა, არამედ თვითოუელმან წარადგინოს საჩივარი თვისი განწესებულ-
თა მისთვის ადგილსა შინა, მსასწავლებლმან უეჭველად, რომელ მი-
იღებს მსწრათელსა და ჰირ-მიუფერებელსა სამართალსა. მოგონებანი
განსაცდელთა მათ, რომელნიცა განზრახებულ იყვნენ საქართველოსა
შინა, წარმოდგენენ სარწმუნოსა უოკელთა მისთა მცხოვრებელთა-
თვის თავდებობასა, რომელ იგინი საკისითა სასოებითა აღიარებენ
ხელმწიფობასა განმზადებულისა მიჯნეულობისასა, რომელიცა განზ-

დეკნის მათგან უფსკრულისა ბორცუებისა მათდა გარე-რტყმულისა და ყოველთა მათთა საზღვართა ზედა განაწერობს დაფარვას მშვიდობისა და უშიშრობისასა, რომელ მიხნეკა საკუთრისა კეთილ-დღეობისა თვისისა აღსძრავს გულთა მათთა საუკუნოსადმი მადლობის-ცემისა და შეკრდომილებისა, და რომელ სრულიადითა მოწმიდებითა განამართლებენ იგინი ზრუნვათა ნებისა კეთილ-მდგომარეობისა მათისა დამამყარებელისათა მოყვარენი მშვიდობისა და კაცობრიობისანი აძულებულ იქმნან, რომელ მოსაღისობა და შრომანი და არა მანქნებანი; უხეკა მცხოვრებელთა, და არა სიგლასაკე მათი; მტკიცე და შეურყეველი სასოება სახიერებისადმი უფლისა, და არა სასოწარკვეთილება, უკანასკნელ არა მოხაკარება, სისხლისა თხეკა, სულელობა, უწყალობა და არცა სიგლასაკე; არამედ წრფელ სულიერობა, კაცთ-მოყვარება და შებრალება, ჭკელის მოქმედებანი, რომელთაცა მებრ შიშისა ქრისტიანესა წინებულ ყოფა, არიან წყაროდ ერთთა განსვენებისა და კეთილდღეობისა. მიცემულ არს თბილისის მაისის ზ დღესა, ჩუბ წელსა.“

მოწერილ არს: კნორინგი.

CLXII

4,000 კგ ზემშლიარი გამოცხადებისა ამის და ესოდენივე რიცხვი იმპერატორისა მანიფესტისა მსოფლად ქართულად დაბეჭდილი თბილისის მეფის გიორგისაგანვე გამართულსა სტამბაში,—განუფინა და განითესა ქართლ-კახეთისა ადგილთა.

ჭსტნეს ესე დიდთა და მცირედთა, მოხარულთა და არა მოხარულთა დროთა ცვლილებისა. ჭსტნო უანმან ფათალობამან და სულთანმან თურქთა სელიმან, ხანთა და ფაშათა მეზობელმან. მეფე იმერეთისა სოლომონ შედგა და შესწუსდა: იწყო განმაგრება სამ-

ზღვართა თვისთა და დაკავშირება თურქთა ფაშებთა თანა მესამ-
ზღვრეთა. დაღესტანი შესწუხდა რუსთა მეზობლობითა.

მეფის-შენი იულონ და ფარნაოზ, მოძღვნი მმისწულისა თვი-
ლისა დაკითხისა, იყვნენ ქართლსა და განიზრახვიდნენ რუსთა მთავ-
რობის ურჩებსა. კერა რაისა მქმნელნი, კერცა იმერთა მეფისა შე-
წეებითა, რომელსაცა შეეხიზნენ ცოლ-შვილითა, და კერცა აშფოთე-
ბითა, მოეცნენ რუსთა და წარვიდნენ რუსეთად 1805 წელსა და აღ-
სრულდნენ ს: პ.-ბ. იულონ 23 აგვისტოს, 1816 წელსა და ფარნა-
ოზ 30 მარტს, 1852 წელსა. მეფის-მე აღუქსანდრე გაქცეული მე-
ფისაგე დროსა სპარსეთად დაშთა მუნ; ვითარცა მიტრიდატე ქარ-
თველთა ისტორიისა სიძულვილითა რუსთა მთავრობისა და და-
უძინებელითა მათდამი მტერობითა, აღსრულდა თავიზის ახლო
1844 წელსა. დედოფალი დარეჟან გარდავიდა 1804 წელსა რუსეთსა
და მიღებული პატივითა იმპერატრიცასაგან გარდაიცვალა ს. პ.-ბ. 1804
წელსა და დასაფლავდა აღუქსანდრე ნეკელისა მოწასტრისა ხარები-
სა ეკკლესიასა, თვით საფლავსა მას, რომელიცა იყო უქმი და ცა-
რიელი შემდგომად გარდასვენებისა მუნით იმპერატორთა საძვალესა
გვამისა იმპერატორისა პეტრე მესამისა იმპერატორისა პავლესაგან
1796 წელსა.

CLXIII

აღსასრულებელად ესრეთისა მანიფესტისა, განმკემან საქართ-
ველოსა კნორრინგმან, შეჯყარნა თავადნი და აზნაურნი ქართლისა
და კახეთისა ქ. თფილისისა და გამოუცხადა მათ ნება იმპერატორი-
სა. სიონისა საკათედროსა ეკკლესიასა შინა კათოლიკოსმან ანტონიმ
წარავითსა ქართულად არხიმანდრიტსა თვისსა ტრიფილეს. შემ-
დგომად წარვითხვისა დაჰსდგეს სსწიგნე და მსოფეა დაბეჭდილი
პეტრებურდსაგე რუსულად და ქართულად ფიცითი აღთქმა შემ-
დეგი:

Клятвенное общаніе.

Я ниже поименованный
общаюсь и клянусь Все-
вышнимъ Богомъ Предъ
святымъ его Евангеліемъ въ
томъ, что хочу и долженъ
Его Императорскому Вели-
честву Великому Государю
Императору Александру Па-
вловичу Самодержцу Всерос-
сійскому и Его Императо-
рскаго Величества Всерос-
сійскаго Престола наслѣд-
нику, который назначенъ
будеть, вѣрно и не лице-
мѣрно служить и во всемъ
Височайшей его волѣ по-
виноваться, не щадя живо-
та своего до послѣдней ка-
пли крови; всѣ изданные
и впредъ издаваемые отъ
постановленной Его Вели-
чествомъ власти узаконенія
или учрежденія принимать
съ должнымъ послушаніемъ
и оныя по крайнему разумѣ-
нію, силѣ и возможности
предостерегать и оборонять;
возстановленное Его Импе-
раторскимъ Величествомъ
въ отечествѣ моемъ спокой-
ствіе и тишину покрайней
возможности моей соблюдать

საქართველოს კუხეთთან ზე- კათების უცხოეთი აღმართა

მე ქვემო სსსუდებული აღ-
სოქვე და კეთილად ყოვლისა შემ-
დლებელთა ღვთისა წინაშე წმინ-
დისა სხარებისა მისისა მს შინა,
კითარმედ მნებავს და თანამდ-
მთის იმპერატორების დიდებულე-
ბისა აღმასხდრე ჰელაქიისა
თვით მწყობრებისა ყოვლისა რე-
სუთისა, და მათის იმპერატორე-
ბითის დიდებულებისა ყოვლისა
რესუთისა სუდრის მემკვიდრისა,
რომელიც იქმნების დანიშნულ,
ერთგულად და ჰორთენულად გამ-
ხურო და დაკომოხილო ყოველ-
სა შინა უმადლესისა ნებასა მისსა,
არა დაჰოვო ცხოვრება თვისი
კიდრე უკანასკნელ წკეთად სისს-
ლისა ყოველი მოცემული და შე-
მდგომად მოსაცემელი მათის დი-
დებულებისა დიდებულისა სულ-
მწიფებისაგან სჯულის დება ანუ-
განწყესება მივიღო სთანადრითა
მოხილვებითა, და მათცა უკიდრე-
რესისა გულისა ხმის ყოფისა, მ-
ლისა და შემდებლობისა მეგრ
გაუფრთხილდე და მიუქცაო; აღ-
დგინებულისა მათის იმპერატო-
რების დიდებულებისაგან მამულსა
შინა ჩემსა განსვენება და მუდ-
როება უკიდრესისა შემდებლობის-
მეგრ ჩემისა დაჰიკავა და არაჰითა-
რიმე მიწერ-მოწერა აღმრეკელთა-

и никакихъ сношеній съ возмутителями отечества моего прямо или посредственно, тайно или явно не токмо дѣломъ, но внушеніями или инымъ чемъ замысломъ, дѣйствіемъ и намѣреніемъ не имѣть. О вредѣ же Его Величества интересамъ или общей пользѣ, какъ скоро увѣдаю, не токмо благовременно объявлять, но и всякими мѣрами отвращать и недопущать буду; и такимъ образомъ себя вѣсть и поступать какъ вѣрному къ поставленной надо мною Его Императорскаго Величества власти и спокойному гражданину благопристойность и надлежить и какъ я предъ богомъ и судомъ Его страшнымъ въ томъ всегда отвѣтъ дать могу, въ чемъ суще мнѣ Господь Богъ душевно и тѣлесно да поможетъ. Въ заключеніи же сей моей клятвы цѣлую слова и крестъ спасителя моего Аминь.

დბი ჩემისა მამულისათა სწორედ ანუ საშუალოთ, საიდუმლოდ ანუ ცხადად არა თუ ოდეს საქმით არა მედ მხილებითცა ანუ სსკითა რაითამე მოგონებითა, მოქმედობითა და განზრახვითა არა ვიჭიანო. ხოლო ვნებასაცა მათის დიდებულების სარგებელისა ანუ საზოგადოას შესამატისას, ვითარცა ესცნობ რა, არა თუ ოდეს ცხად ვეოფ ღამსთობითავე, არამედ ყოველითა ზომითა გარე გაქცევ და არა მაუქცებ და ესე ვითარითა ხ-ტითა მოვაქცევ თავსა, ვითარცა სარწმუნოსა მათის იმპერატორების დიდებულების ჩემზედა დადგინებულისა სელმწიფებისადმი, და მშვიდისა მოქალაქისა კეთილშესახად და თანამდებ არს, და ვითარცა ჯერ მიხსნ მე წინაშე ღვთისა და საშინელისა მსჯავრისა მისისა მარადის მას შინა სიტყვის-გება, რომელსა შინაცა მწე მეუოს მე უფალი ღმერთი სულიერად და ხორციელად. დასამტკიცებულადცა ფიცისა ამის ჩემისა ამბორს ვეოფ სიტყვასა და ჯვარსა მაცნობარისა ჩემისასა. ამინ.

ფიცითსა აღთქმისა ფურცელზედ, მომწერეს ხელი კათოლიკოსმან ანტონა, მთავარ-ეპისკოპოსმან იუსტეს: თბილელმან არსენა, ბოდბელმან იოანე, რუსთველმან სტეფანე. წილენელმან გერკასა,

ნეკრესელმან აშბროსი, ნიჭოზელმან ათანასი, წინამძღვარმან ნათლისმცემლისა ეკთიმემან და სხვათა სამღვდელთა. მათ შუედგნენ მუსრანის ბატონი კონსტანტინე, სარდალი იოანე ორბელიანი, მორდალი ზაალ ბარათაშვილი, ახელ ჩოლაყაშვილი, გიორგი ავალიშვილი, ელიაზარ ფაღვანდიშვილი და სხვა.

გნორინგი თვით დაესწრო მუნ და ღენერალნი რუსთა ჯარისა ღაზარევი, გულაიკოვი, კარიაგინი და კოვალენსკიტა ადრითვე ელჩად რუსეთისა ყოფილი თფილისს მეფისა კარზედ. 10,000 რუსეთისა ჯარი იდგა და იცავდა საქართველოსა.

1803 წელსა, აპრილის 18, წარიყვანეს რუსეთსა დედოფალი მარიამ, მეუღლე მეფისა გიორგისა მოკვლისაგანო ღენერალისა ღაზარევისა. თანა ჰყენენ მას შვილნი: ჯიბრაილ, ილია, ოქროპირ, ირაკლი და ქალნი ანნა და თამარ, თვით დედოფალი კითარცა ჰეროზილი, დაბიხიკეს გურსკისა გუბერნიისა ბელგოროდისა დედათა მონასტერში, სადაცა დაჟეო 1811 წლამდე. მერეთ მივიდა მოსკოვს, გარდაიცვალა 30 მარტსა, 1851 წელსა, მოასვენეს გვამი მისი საქართველოს და დასაფლავეს მცხეთას.

მეფის-ძე თეიმურაზ წავიდა სპარსეთსა და ეახლა ყაენსა. მოიქცა მუნიით და წარვიდა რუსეთად 1810 და მუნ გარდაიცვალა 25 ოქტომბერსა, 1846 წელსა.

თვით მეფის-ძე და მეშვიდრე დავით და ბიძა მისი კასტანგ წარვიდნენ რუსეთად 18 ფებერვალსა, 1803 წელსა. მისრულთა მცხეთას მოკეცნენ შიომღვიმისა ბერნი და მათ უბოძა თოფი თვისი „ბკელტუჩა“ რათა დასდგან უდაბნოსა და გაემგზავრა. კასტანგ გარდაიცვალა ს. პ.-ბ. 23 ოქტომბერსა, 1814 წელსა, სოლო თვით დავით ს. პ.-ბ. 50 წლისა, 13 მაისს, 1819 წელსა.

CLXIV

დავით, კითარცა ღენერალ-ლეიტენანტი და სენატორი, იყო

მიწერ-მოწერასა შინა მამა ჩემთან და დაჯიო რეკტორთან. მცოდნე რუსულისა ენისა თარგმნიდა წიგნთა ქართულად და უგზავნიდა ამათ, კითარცა გაცთა განსწავლულთა. საქართველოსა საქმეთა შინა არღა ერეოდა, იყო მორიდებული და მომდურავიცა ქართველთა.

1819 წელსა იანვრისა 8 მოსწერა წერილი, და ესევე იყო მისგან უკანასკნელი, მწიგნობრობისა და მწერლობისა მასწავლებელსა თვისსა დაჯიო რეკტორს. წერილსა ამას შინა სსკათა შორის იტუვის შემდეგსა:

„ჩემო ღალავ! უველას მოკითხვა უბრძანეთ კინც ჩემზედ იცონის, და კინც ჩემთვის ქსწუსს, იმათ წაუვათხე ლუკას თავი, კბ. კზ. კიდრე ლბ-მდის.

„კმაღლობ ღმერთსა, სუეველას მოვრჩი.“

დასრულდა ესე ამბავი, კითა სიზმარი ღამისა.

რუსთველი.

ღვთისა განგებასა კერპის შეაყენებს. განისილთა მკითხველთა წიგნისა ამის, ვის შეეძლო ქართველთა სამეფოისა დაცვა, გარდა ირსთა. თვით ირსეთი ვითარცა კოლასისი დიდი, ებრძოდა 70 მეტ-სა წელსა კავკასიისა მთისა მცხოვრებთა, თათრობისა გამო მათ შინა შესულთა, ქართველთა ქრისტიანობისა გამო მტერთა. განგება-მან ღვთისა ქმნა ესე, რომელ ირსთა ძალითა დამშვიდდნენ მთისა მცხოვრებნი, თემნი თვით ქართველთა სამეფოისა დაგლეჯილნი და დასაწყებულნი გაუქმნდნენ და მცხოვრებნი თემთა ამათ: იმერულნი, მეგრულნი, გურულნი, სვანნი, რაჭველნი და სამცხენი ათაბაგათა, შეიქმნენ და იწოდნენ ქართველებად.

განგება ღვთისა ირსთავე ძალითა მოიყვანს ნათესაობითა ერთობასა ქობულეთსა, აჭარასა, ლიჯანასა, ჯერეტა თურქთაგან ზურაბილთა. განგება ღვთისა შეიტანს და განფენს ქრისტიანობისა ნათელსა მათთა შინა, სადაცა მკვიდრობენ ლეკნი, ჩეჩენნი, ქისტნი, ჩერქეზნი და აფსახნი. ნათესაობითი ერთობა ქართველთა გვირისა, განტვიცდება საწმენოებითა ერთობითა მათთან. მართლ-მადიდებლობა ირსეთისა ვითარცა შუჭი მზისა მაცხოვრებელისა და მანათობელისა, მოჩანს ვითარცა განხეკილად მკჷმადიანობისა სიბნელი-სა, ბოროტისა კაცთა ნათესავისათვის და მარადის უნაყოფოისა. ესე ყოველი სკდა წილად ირსეთსა და აღსრულდებაცა ესე ვითარი ქრისტიანობითი და მოქალაქობითი განახლება კავკასიისა, სასიქადულოდ ქვეყნისა და კაცთა ნათესავისა.

მაშინ ქვეყანა კავკასიისა საკსე ქვეყნიერითა და ზეცურითა მადლითა, უხეებითა, სიმდიდრითა და მშვენიერებითა, შეიქმნა ერთი და ყოვლადი. მცხოვრებნი ქვეყნისა ამის, შორის რართა ზღვათა მაერთებელისა კერპისა და აზიისა, მოიგონებენ მაცხოვრისა ნუგეშისი-ცემითა სიტყვასა: „და იყენნ ერთ მწყემს და ერთი სამწყსო“.

1) იოსებ ბარათაშვილი, ზედამხედველი, შემდეგ უზაშად დადგენილი აღაყარდისა და ასტალისა მადნებზედ 1809 წელსა. მოკვდა 1811 წელსა.

2) მედაფანე ივანე კოტეტიშვილი.

დავით ოჯახოლაშვილი.

ფილიპე გოცირიძე და 4 სსკანი.

3) მეზუკენი: სტეფანე ნორაელი.

შეო ბორაშვილი, დიდი ფულაქანი და მოკრივე.

ჭრისტესია კაკთის-ხეველი.

4) მეზურენი: დათია ღოღოლაშვილი.

პატა მისხა-შვილი.

არუთინა ტაგურცის შვილი და 3 სსკანი.

5) მეჭოსენი პავლე სოფასშვილი.

სოლომონ . . . კუკიელი და ორი სსკანი.

6) მენალარე დავით ირემა-შვილი

სესია

როსტომ გელაშვილი.

7) ტაბლაკი.

8) ჟიმჯიმი.

თოზხანისა მსახურნი.

1) განმეკე ჭახასანისა მეფის-ძე იოანე. 2) იოანე ქობულაშვილი. რუსთა მიიღეს იგი პოდპოლკოვნიკად.

2) ზედა მხედველი თაკადი... გურამიშვილი და მის შემდეგ... ზარაშკილი, ხუმრობით კნიაზად წოდებული თვით ახალ მოსრულ-ა რუსთაგან.

3) . . . ელამთაროვი. ესე დაესწრა ნიხურას ომშიაცა. რუს-ია მიიღეს იგი არტელერიისა კაპიტნად.

4) გიორგი რუმსურასშვილი, ხირსული.

მ ს რ ო ლ ე ლ ნ ი .

1) ზურაბა ხიდის თაკელი. ესე ცხოვრებდა მეფისძეს იო-ანესთან ს. პ.ბ. მერეთ მეფისძეს ბაგრატთან. 1834 წ. მოკი-და საქართველოსა და მოკვდა ხიდისთავს 1837 წ. ღრმად მოხუ-ცია. მაშინ შესწირა აჭა თვისსა ეკკლესიასა ზარები ზედა წარწე-რითა.

ზურაბა ხაჩიშვილი ბოდბის სეკელი, ამას მოხუცსა მეც მოკე-სწარი. მოკვდა 1826 წელსა ქ. თბილისს, იყო ემა ნათლის-მცემ-ლის უდაბნოისა. ბ) კაპიტა... კაცი მეხუმარი და მოხუცებაშიაცა ცქეიტი. მოკვდა 1824 წელსა. ვ) 40 სხვანი, რომელთა სახელები და გვარნი დაავიწყდნ დროთაგან.

ას-ოცი ხარი და კამბეჩი იყო მზად ზარბაზნათავის დანიშ-ნული და მათი მესრენი.

თოფის წამლის მკეთებელნი.

1) ზედამხედველი ერასტი სოროლაშვილი, ნალეკარი, ხერთ-ვისიდაჲ ტყეჲდ მოყვანილი 1770 წელსა. მისი თანაშემწე:

2) ჰეტრე ხიზაბარელი და 10 სხვანი.

წამლის კეთება არაგვისა ქქონდა აღკრძალული. ყოველ

სოფელში აკეთებდენ თვისთვის სახმარსა და ჭედდენცა თავის-
უფლად.

ზარბი-ხანა

ფულის მომპყრელი.

ფულსა ჭსტრიდენ მეფისა გიორგისა დროსა კეცხლისა ახაზი-
ანსა, ორ-ახაზიანსა, ორ-შაურიანსა და ერთ-შაურიანსა, და შავი ფუ-
ლიდამ ორ-ფულანსა და ერთ-ფულანსა.

ლექთა გამო, რომელნიცა თხოულობდენ ჭამაგირსა, მეფემან
უბოძა კეცხლისა ბადიები და კეცხლისა კოვზები და აქედამ მოა-
ჭრეკინა 700 თუმანი.

მუსინ-პუშკინისა დროსა 1800 წელსა, მასვე ზარბი-ხანაში,
რომელსაც უწოდეს „მონეტნი დეორი“ ახტალის მადნებიდგან გამო-
ტანილისა კეცხლისა მოჭსტრეს სახედ და საჩვენებლად რუსთა და
ჭართველთა რამდენიმე ბრონძისა ფულნი, მათზედ იყვნენ გამოჩენი-
ლი ერთსა მხარესა არწივი რუსეთისა და მეორესა ღერბი ჭართველ-
თა მეფისა. ესენი შემდგომათ წარუვლინეს რუსეთისა დიდთა კაც-
თა. გარდა ამა დაწყებისა დროსა რუსთაგან ფულის-მოჭრისა, არა
რამ მოუჭრათ 1802 წლამდე. 1802 წელსა იწყეს მოჭრა ორბა-
ზიანისა და ახაზიანისა, ესრეთვე სწილენბიდაძეც ორკაპეიკიანისა და
ერთ კაპეიკიანისა.

დროთა მეფობისა მისისა გვამნი, წარჩინებულნი გვარ-შთამო-
ებითა საქმითა, სიტყვითა, ცხოვრებითა იყვნენ შემდეგნი.

1.) მუხრანის ბატონი იოანე სიმე მეფისა და მეუღლე ქეთი-
კან მეფის ასულისა,—მეჭონი ხმისა და ზეტეისა... საღთ-ხუცესი
სასახლისა; არა ცხადად, გარნა არა შეკარბული მეფისა, მორიდე-

ბუღად მეფისა (სოკრებისა მუხრანისა, შეშინებული მეფისაგან, რომლისაგანაც ჰგონებდა, რათა მოეღოს მას საღთ-ხუცესობა მიცემულისა მეფისა ირაკლისა მერე დაკით სარდლისაგან ორბელიანისა. ესე გარდაიცვალა 1798 წელსა. მისმან შვილმან ჯერეთ 26 წლასამან კოსტანტინემან დაიმკვიდრა ადგილი მისი დამტკიცებითა თვით მეფისა გიორგისაგან და გარდაიცვალა 1843 წელსა.

2.) დავით სარდალი უაფლანისშვილი, სიმე მეფისა გიორგისა, ქმარი დისა მისისა თამარისა ერთისა დედამ. ამას ჰყვანდა ცოლად... და იყო კაცი მხნე და ამან დააშენა სომხეთი მტერთაგან გაოსრებული. გარდაიცვალა 1796 წელსა.

3.) ოთარ ამილახვარი, სარდარი, სამილახვროსი და ლახვრედ საერისთოსი. მოურავი გორისა, ქალი მისი ელენე იყო ცოლი თეიმურაზ მეფის-მის გიორგისა შვილი. გარდაიცვალა 1827 წელსა.

4.) გიორგი ციციშვილი ეშიკაღაბაში მეფისა გიორგისა. გარდაიცვალა 1850 წელსა, ღრმად მოხუცი.

5.) ლუარსაბ თარხნისშვილი, ქმარი სოფიო მეფის გიორგის ასულისა, გარდაიცვალა . . . წელსა.

6.) ევსტატე ციციშვილი ქალაქის მოურავი ნაშობი მეფის ირაკლისა ასულისაგან, მეგობარი კათოლიკოსისა ანტონისა მეორისა. გარდაიცვალა ნიჟნი-ნოვგოროდში მექანი ჩინისა დ. ც. ც. კაცი წერილთაჲ შინა დასულოვნებული.

7.) დავით თარხნისშვილი. მიმზაში მეფის კარზედ მეოფი. გარდაიცვალა 1847 წელსა.

8.) ნიკოლოზ ხიმშიაშვილი. რომელმანცა მოკლა ღენერალი ლახარევი, იყო ყულუხჩი მარიამ დედოფლისა. გადაკარდა ახალციხეს და მუნ მოკვდა.

9.) როინ ამირეჯიბი. დიდი მხნე და გაუკაცი. ერთგული მეფისა.

10.) ფარსადან მაჩაბელი. შინა ემა მეფისა, ოკსია ჯარისა მფარებელი, და ხარკისა სასისოს მომგრაველი.

11.) ელიაზარ ფალავანდისშვილი. რომელმანცა მოაწერა სელი ტრაქტატზედ ჰაელეს იმპერატორის მეფისა.

12.) შანშე ერისთავი. შინა მეფესა ასლდა, მოკვდა 1831 წელსა.

13.) ელისბარ ერისთავი. ყულასდარი. ესე იყო სიმე იმერეთისა მეფისა სოლომონისა დიდისა. ქალი ამის ანნა იყო ცოლი მეფისძის ფარნაოზისა. მოკვდა . . . წელსა.

14.) . . . შალიკაშვილი. მხნე და გაუცაცი, მტერთა უშიშარი, გამბედავი გომარი.—მეფე ირავლი იტყოდა:—„სამისა შალიკაშვილითა 500 კაცს მტერს არ შეეუშინდებია“

15.) ზაალ ბარათაშვილი. ემაწვილი კაცი, მკრამ მანც მეფე გიორგიმ ისევე უბოძა გაშის დგილ სუფრავობა და ემსახურებოდა.

16.) გიორგი ბარათაშვილი. ასლდა განუშორებელი მეფესა, გარდაიცვალა 1854 წელსა.

17.) ზაზა სოლოლაშვილი. ლეკთა აიკლეს მისი სოფელი, დაასახლა გლეხნი, აღაშენა კოშკი. მიუხდა ასაღრიხის ფაშა რვა ასი-სა კაცი; გაუმავრდა კოშკში და მოუგლეს შვილი ფაშასა. ყალბ გამოუსდა კოშკით, მოსტაცა მოკლული შვილი და შეითრია კოშკში. ფაშა სირცხვილუელი დაბრუნდა. ამას ზაზას ჰყვანდა ძმა სვიმონ რუსეთისა კარზედ (ერემონიმეისტარი).

18) ეახტანგ ყაფლანისშვილი. ანუ ორბელიანი, ქმარი თეკლას მეფის ასულისა, მოკლული კახეთს, 1812 წელსა. ამას ებარა ყარაბულასი და გარემო სოფლები და იფარკიდა საგარეჯოს, მანკეს ლეკთა დაცემისაგან. უდაბნის ბოლოს დაამარცხა ერთი ბელადი და მოსწრა თავი.

19) თამაზ ყაფლანისშვილი. ეშიკალა-ბაში მეფისა. გაიქცა იმერეთსა და მერეთ მოხრუნდა და მოკვდა თბილისსა.

20) ზაალ ორბელიანი. მეომარი, თანამხედველი ირაკლისა.

21) ჭაბუა, ანუ იოანე ყაფლანისშვილი. მდივან ბეგი, ფილოსოფოსი, მოღვაწე, მწერალი სამართალთა და საეროთა წერილთა. სიტყვა მკვირი.

22) ეგნატი თუმანიშვილი მდივანი. მეფისა კაცი გონიერი, მწერალი და მწიგნობარი.

23) სოლომონ ლიონიძე. მაღლის გონების კაცი. ერთგული ჭიქუნისა, დიდი მრჩეველი და უნთომელად შეშენებული საქმისა.

24) შიო სიღომონიძე. საყვარელი მეფისა. ამას ჩაახარა მეფემან გემის კეკელისა, სადაც დაუმტკიცა მამულებიცა, მოკვდა 1810 წელსა.

25) იესე დევანოზი. იყო სასახლისა. მეფემან გიორგიმ უბოძა მას აზნაურობა, შვილი მისი ეფრემ მოხსენებული ზევით.

26) იესე იესეს შვილი. გვარით ბარათაშვილი, მსახულობით ხმობილი, მისსა ბეჭედზედ ესრეთ ეწერა: „უამი ესეცა წარვლის“. აქნდა მას სხვა ბეჭედი წარწერთა: „პირი ესეცა მტკიცე არს“. მტერთა დააბეჭდეს მეფესთან, რომელ ესე მსახულს ორი ბეჭედი აქვს და ანკამს ზოგს ქაღალდზედ ერთსა და ზოგს მეორესა. მეფემან მიიხმო და მოსთხოვა პასუხი: დაიხ ბატონო მეფე! თქვენს განჩინებაზედ, ვითარცა მტკიცედ და სამართლიერად ვსდებ სიმტკიცისა ბეჭედსა და სხვათა წერილთა ზედა ადვილ დასარღვეველთა მეორესა. ორთავე ბეჭედთა ზედა წარწერთა ჭსჩანს ლექსი სახელისა მისისა „იესე“ მეფემან გაიღიმა და ჭსდუმნა. იხილა, რომელ არა რაი იყო უგჳანი ბეჭედთა მისთა გამო.

27) ეგნატი იოსელიანი. მწერალი მეფისა, მისგანვე მიხარებული სომხის მოძღვართან სასწავლებლად ენისა და სომხურისა ენისათვის. მოხმარებული მეფისაგან, მწერალი წიგნთა. გარდაცვალებული 1843 წელსა, 77 წლისა.

28 გლახა კილაშვილი. მილახკარი მეფის-მისა კახტანგისა

ანუ აღმასხანისა, აზნაურიშვილი არაგვისა. მობრუნდა რუსეთით და მოკვდა 1815 წელს.

29) ადამ ყარანგოზას-შვილი. გაუგაცობით ცნობილი, მოკლული ლეკთაგან ნაოზასა 1801 წელს.

30) გიორგი ყარანგოზას-შვილი. შებრძოლვილი რუსთა.

31) იესე. ძმა მისი, დიდივე გაუგაცი.

32) გოშვარ კობიშვილი.

33) ზაალ ტერიშვილი. მეფის კარზედ აღზრდილი და მეფისა გიორგის საყვარელი, მოკვდა 1824 წ. ტყვედგანიშვილა საკათოლიკოსო აზნაური, და სარდალი საეკლესიო უმათა.

34) ბეცია კობიშვილი. მეფემან გიორგიმ მიანდო გზაზედ დარიალს დახვედრა და გამოძღოლა რუსთა ჯარისა. თუმცა იწყინა ესე მამან მისმან გახტანგ, გარნა პერ იქმნა წინა-აღმდეგი.

35) ზაალ გურამიშვილი. მისსა სახლში ქვემო ავჭალას გაატარა მეფემ სახლობით თვისით ორი ზაფხული. ცოლი მისი ნინო დღესაც ცოცხალია 104 წლისა. თვით მოკვდა 1803 წელს.

36) იოანე კვეხერელი. არა აზნაურთაგანი, მეფის სადილზედ განუშორებელი, იყო ერთგული მეფისა, მესაუბრე, კარგი დამლოცველი, კარი მეფისა იყო მისთვის ღია მარადის.

37) იოსებ ზეიდლის შვილი. წინამძღვარი გვარით, რუსულის ენისა მცოდნე. მერეთ მოძღვარი გ. ციციანოვისა. მოკვდა 1827 წ. თვით მე გამიგონია მისგან შემდეგი ამბავი: „მოკვდა აფიცარი ლუტერანი 1801 წელსაო, არ ვიცოდი როგორ უნდა დაგვემარხათ. მიბრძანეს დაასაფლავო. გადავიკიდე ოლარო და გავეყე მიცვალებულსაო, მოთქმით გალობისა: „არც ჩვენია, არც სხვისა, ეშმაკმან იცის პისა“. ესრეთი ხუმრობა მრავალი იცოდა მან.

38) ზაქარია სიღომონი.

39) იასე სულხანისშვილი.

40) თეიმურაზ ციციშვილი. მდივანბეგი, დიდი ჭკვიანი კაცი, ორჯერ სტამბოლში ელჩად გაგზავნილი. მოკვდა 1802 წელს.

41) ბარძიბ. (მოკვდა მოსუცი ღრმად 1827; ასლდა სპარსეთსა მეფეს თეიმურაზს) და ზაზა მიმბაში ბორტოშვილები მამა-ლები. ბარძიბს მეფე უწოდებდა „უმანკო ტრედი“ და ზაზას „შე-ზრდენი“. ზაზა დაესწრა ასპინძის ომში, როდესაც მეფის-ძეს გი-არგის არ დაუჭერა ტოტლობენმან მაშველება, მაშინ ზაზამ შე-კივლა. დაწნებე მაგ მ. მ. წამობრძანდით, ჩვენ შეკებებით და კაიმაზჯვებთო. შემდეგ რუსთა შეიპყრეს ზაზა და ბაადურ მამა-ელივე და ორნივე ციხეში დაიხოცნენ 1801. ამ ზაალს უბოძა ეხვის ციხე, — მეფის-ძემან დაკით.

42) ზურაბ ფაღვანდის-შვილი, მამა მისაილისა. მეფემან გი-არგიმ მიუჩინა რუსისა ჯარისა საგზლისა მისაცემად. მაქსიმეს ზი-რდაზირ ჩინი ტიტულიარნი სოვეტნიკისა. მოკვდა მოსუცი 1819 წელსა, ანუ 1820 წელსა.

43) ნიკოლოზ ელიოზის-შვილი. ნაზირი კათოლიკოზისა ან-ტონი მეორისა. თანა ჭეკა მას რუსეთს და უეუნ ქცეული მუნით მოკვდა 1857 წელსა ღრმად მოსუცი,

1) კათოლიკოსი ანტონი. მეორე მეფის ირაკლის-ძე. უყვარ-და მეფესა, კითარცა მამა თვისი და კაცი განკრძალული. საკვირველი სასოებაანი მწირველი. იონა მიტროპოლიტი და ექსარსოსი, სში-რად მეტეოდა ხოლმე მისთვის, რუსეთში მისგან კისწავლე წირ-კაო. თვით იონა იყო დიდად სასოებაანი მწირველი. გარეგანსა ცე-რემონასა გარდაჰმტებოდა მარადის ღირსებათა ცრემლთა დენითა და კრძალვითა აღსრულება სამღრთოისა ღიჭურღიისა მისგან აღ-სრულება.

2) იუსტინე. მთავარ ეპისკოპოსი, მაღალაშვილი, გაზდილი დი-დის კათოლიკოზისაგან. წირვისათვის მისისა იტეოდა, გიორგი მე-ფე: „წირა იუსტინესი არის გარედგან რაიმე საჩვენებელი დიდისა საიდუმლოსი, რომელიცა არის ღიჭურღი; კეთილი და ჰატიოსანი; მაგრამ გაკვიწყებს და არა გაგონებს ღიჭურღიისა სიღრმესა. კი-თარცა მზე ზამთრისა ანთებს და არ გაათბობს. წირვა უნდა ხვდე-

ბოდეს გულისა და არა თვალსა“. ესე კიცი თვით მიტროპოლიტის იოანე ბოდბელისგან, და სშირად მეტეოდა მეფისა ამის თქმასა იმერეთისა მიტროპოლიტიცა დაკით წერეთელი.

3) იესე. თბილელი ქართველთა მეფეთ ჩამომავლობა. მოკვდა განდგენილი კათედრიდან 1813 წელსა. ესე არა უეყარდა მეფესა გიორგის.

4) ეარლაამ. შემდეგ ქსარსოსად ყოფილი, ქსნის ერისთვის-შვილი, მცოდნე ებრაულისა ენისა, დეკანოზი და მასწავლებელიცა ხელმწიფე იმპერატორისა ალექსანდრე მეორისა გერასიმე პავსკი, მასწავლებელიცა ჩემი ს. პ.-ბ. ებრაულისა ენისა მეტეოდა ვარლას-ამისთვის 1834 წელსა, რომელმან მისისა თსოკნითა თარგმნა რუსულად ქადაგებები ვარლამისა, რომელიცა დაიბეჭდაცა. მისგანვე ვარლამისა ესწავა მრავალთა ქართველთა ლექსთა, ებრაულის ენითა სასმარსა.

4) იოანე. ბოდბელი ძაყაშვილი. ამას არ უეყარდა მეფე გიორგი და მარადის მოიხსენიებდა არა კეთილად. იყო ორგული მეფისა, თუმცა მიძალუღი. მძას მისსა ალექსანდრესთან აქნდა იდუმალ მიწერ მოწერა. ღრმად მოხუცი გარდაიცვალა 1837 წელსა, იყო დიდი პურადი, დიდი კეკელსიათა ძეკელთა განმასხლებელი. დიდად მეცადინებდა შემდგომად თვისისა ყოფილიყო ვინმე მღვდელ-მთავრად ბოდბეს და ეერკის დაჯგურა. მრავალი კიცი მისგან ძეკელი ამბავი და მრავალი მქნდა მასთან ბასი მრავალთათვის საგანთა.

5) მიხეილ ნინოწმინდელი. არ უეყარდა მეფესა გიორგის. მოკვდა 1813 წელსა ბრმად. იყო მოწაფე ანტონი კათოლიკოსისა. ამან უქმნა სარდალსა დაკითს ყაფლანის-შვილსა ზედა წარწერა, ღვთისა დედისა სტყუად:

„სიტყვისა ღვთისა დედაო, ძღვენს მცირესა გაგებდაო,
როს აწუერ მექმენ მწედაო, მუნ შოკნით გამკობ ზედაო?
შენდა კითხოვ უამსა არ დრობით
კინ გამკობ არა დარიდობით.“

ხატი ესე დღესაცა აქვს გნებინა ანანა ორბელიანისა, კითარცა სამეაული და საუნჯე ოჯახისა. არის სახე ივერიისა ანუ კარის მღვთისმშობლისა და გარემო 26 უსხედან წმიდანა ნაწილნი, ზედა წარწერებითა თვით წმიდათა მათ, რომელთაცა ნაწილნი განაშენებენ ხატსა წმინდასა.

7) ამბროსი ნეერესელი. ნამკვდეულაჲ, მოკვდა თბილისს 1809 წელს. ჭალი მისი თინათინ იყო დედა ნ. ო. ფალაქანდოვისა ღუბერნატორად ყოფილისა 1837 წელს. ესე ამბროსი იყო უკანასკნელ ეპისკოპოსი ნეერესისა, ლეკთაგან გაოსრებულისა.

8) გერვასი. წილგნელი, გვართ მატკაჟარიანი, ესე ეკურთხა მეფისა გიორგისა დროსა, რომელიცა მას კერა ჰსწყელობდა. რად? ვერ ესცან, მოკვდა 1817 წელს. ამის მეტი მეფის გიორგის დროს არ გურთხებულა ეპისკოპოსად.

9) მროველი.

10) ევთიმი. არჩიანდრიტი წინამძღვარი ნათლის-მცემლის უდაბნოსი, მოძღვარი მეფისა. მისი იყო ხშირად საუბარში თქმა: „ქრისტეს ღვთის მადლითა“ ესე თქმა მიიღო თვით მეფემან გიორგიმ მისგან და ხშირად ხმარობდა საუბართა შინა სამეფოისა საქმეთა გამო.

11) იოანე ჭარუმიძე, სამთავნელი, მერეთ მთავარ ეპისკოპოსი, კაცი ნასწავლი. მოკვდა თფილისს და დასაფლავა არსენი თფილელმან თვისსა სამეტოქოსა კვირა-ცხროლისა ეკკლესიასა 1804 წელსა.

12) იულიოს. ურბნელი, თუხარელი. კაცი მაღალისა სათნობისა, ღირსი კითარცა მეუდაბნოე. მომობნილელი ტრაპეზუნტისა და აღკვეცილი ახლოს მისსა ნათლის მცემლისა უდაბნოისა; წინამძღვარმან უდაბნოისა ამას უწოდა სახელი თვისი და მოკიდა ახალციხით თფილისად. იყო არჩიანდრიტად დიდისა ანტონისაგან ნაკურთხი. მანვე მიუბოძა ურბნისელობა.

13) სერაპიონ. წინამძღვარი დაკით გარესჯისა.

14) ნეოფიტე. არჩიანდრიტი და წინამძღვარი მცხეთის დაუ-

ჯდომლობის კეკეღერისა, დაქცეულისა 1838 წელსა. მოკვდა უაღ-
გილო თფილისს 1841 წ.

15) ნიკოლოზ. შუა მთისა მოძღვართ მოძღვარი, ქობულის-
შვილი მოკვდა 1803 წელსა.

16) ნიკიფორე. შიო ძღვიმისა, რომელიცა დაიკეტა ლკათა
გამო 1800 წ. 1802-მდე.

17) გამალიელ წინამძღვარი იკორთისა მოკვდა 1816 წელსა.
არ უყვარდა ამას კარლამ ექსარხოსი, რადგანაც კბრძოდა ერისთვიან-
თა უმთა და მამულთათვის ძეგლად შეწირულთა და მისგან ექსარ-
ხის მიძღულობითა.

18) ათანასი. ჟვარის მამა, ბერძენი, მოკვდა პატრიარხად იე-
რუსალიმისა 1834 წ.

19) ნიკიფორე. არხიდაკონი იოანე ბოდბელისა; მერეთ არ-
ხიმანდრიტი სირსისა, მერეთ ეპისკოპოსი გორისა და კიკარი ექ-
სარხოსთა. მოკვდა 1850 წ. სნეულმან მდებარემან სარეცელსა მრ-
ელად ეცადა ენახა და მოელო კურთხევა ექსარხისა ისიდორესი, გარ-
ნა ამან არა ნახა, მტერობისა გამო მისდა და მეშურნეობისა, რო-
მელ მას უმეტესსა უძღვიდენ პატრიარქისა კ. კორონცოვი და სხვა-
ნიცა.—მე თვით ვარ მოწამე ამისა და თვით ვიყავე შუამკლად რათა
ენახა მას იგი.

20) სინა-მთისა.

. ათონისა.

21) იოაკიმ. კიკარი კიპრიისა მონასტრისა, იქმნა ეპისკოპო-
სად ახტალისა 1803 წელსა, მოკვდა 1829 წელსა. ამას ახლდა და-
ხოჭად კასილი... რომელმანცა მიიღო დეკანოზობისა ხარისხი და
აღაშენა ხარფუხს თფილისს კეკელესია გუმბათიანი წმინდისა ნიკო-
ლოზისა სახელზედ.

22) ტრიფილე. აღმწერელი წიგნთა, წინამძღვარი ჟვარისა მო-
ნასტრისა, არაგვს გაღმა პირის-პირ მცხეთისა. მოკვდა 1818 წ.

23) იოსტოს მღვდელ-მონაზონი ანდრონიკაშვილი. კაცი ფი-

ღოსოფოსი და ერთგული მეფეთა მოკვდა კეკელისა კასეთში.

24) იოანე ოსესჰილი. სიონის დეკანოზი იყო.

25) ონისიმე იოსელიანი სუეზრელი მეფის გიორგისა იოსებ კათალიკოსისაგან ნაკურთხი. მამა მისი ქრისტეფორე გადმოვიდა იმერეთით წყალ-ტუმბოდგან. ორნი ძმანი მისნი დაიხონენ ჭარის ომში. კათალიკოსსა ანტონის უნებდა რათა მიჰყიდოს მან მამული თვისი და კენახი მარტოფეს „სესიაური“ სსკასა. უარისათვის გადაუენ მღვდელობიდა. მეფემან თეოდორე იწეინა და კალად გასსნეს კრულებიდა.

26) სოლომონ დეკანოზი ანჩის-ხატისა ალექსიევი. მწერალი და მწიგნობარი; ძე ალექსი დეკანოზისა, მწერლისავე ჩინებულისა. მოკვდა 1808 წელს, აჰან 1795 წელსა ზურგიით გაიტანა ხატი ჰირის მღვთისასა ქალაქიდა; დადვა ურემსა მცხეთაში და აქედამ გასული არაგვსა წარვიდა თელავსა და დახიზნა მუნ იგი წინ ჭეთკან დედოფლის კეკელისასა.

27) კეფერაშვილი. მარტოფელი, მბეჭდავი წიგნთა.

28) აბრამ. გვარით ურიათოფელი, მოუსტინედ წოდებული, მბეჭდავი წიგნთა, ჰსტიეცემული მეფისაგან; მეგობარი დაკით სარდლისა ორბელიანისა; მშრომელი მეტეხისა კეკელისიას განახლებაზედ სოფელსა მეტეხს. დიდი მლოცველი და მემარსულე, და მღვდელი განგრძალული. იდგა მარტოფოს.

29) ზაქარია სულხანოვი. მბეჭდავი წიგნთა, მოძღვარი დედოფლის დარეჯანისა. დაახლოებული მეფისა გიორგისა. მოკვდა 1820 წელს.

30) ისაკ მწიგნობარი. სიონისა თფილისს კეკელისასთან მცხოვრები. მოკვდა 1799 წელსა. მეფემან გიორგიმ თავისის ხარჯითა დაასთულა იგი მუნვე. მეფისძემან დაკით აახლა თვისთან, ოდეს მოიხილა ერეკანი და განჯა, კჰმიაწინის კეკელისას შინა შესულმან, არ დაიწერა პირველადი და ამით აწეინა სომეხთა ოჭკვართისა ლუკას. აჰან არ მიიღო მღვდელობისა ხარისხი სიმდაბლი-

სა გამო და იმავე მწიგნობრის ანუ მკითხველისა ხარმისათა აღსრულდა.

31) ჰარონ. მღვდელი ლექსიევი. ესწდა კათოლიკოსსა ანტონის მეორესს. არ უეჭვარდა ესე მეფეს. მოკვდა თბილისს 1527 წელსა.

32) ელევთერი. საეკარელი მეფის გიორგისა მღვდლობაში. 1827 წ. ბერი და არსიამანდრიტი. 1812 წელსა წინა უძღოდა კახეთისა დამამშვიდებელსა, გარნა მრავალთა თავადთა, აზნაურთა და სამღვდლოთა ბოროტად და შეუწყალებლად დასაჯსულსა ღენერალსა დიმიტრი ორბელიანსს. აქა შეიძაგეს იგი. შეიძაგა თვით კრძალუმაცა. გარნა უეჭვარდა მრავალთა ჰერადობისათვის და ტყბილისა ხანათისათვის. მოკვდა 1825 წელსა.

33) გოგია. დიაკანი, საეკარელი მეფის გიორგისა. სახლობისი ახლდა მას და დედოფალსა მსახურებად. იყო გარკვევით ლექსითა და აზრით გამოსატივით მკითხველი ეკკლესიისა წიგნთა. ხმა მისი არის, ბრძანებდა მეფე, ხმა ღოცვისა და კედრებისა, ხმა საგალობელისა სმათა.

34) დავით. მღვდელი ჩუბინიძე, ნათლისმცემლის ეკკლესიისა აწ დაქტეულისა, და იესე დეკანოზი შვილი მისი. ამას აჭვნდა მუნ სასწავლებელი, სადაცა მეცა კსწავლობდი ქართულის კითხვასა და წერასა ხარისა ბეჭისა ძვალზედ დროთა ჩვეულებისა გამო. 1817 გაუქმდა სასწავლებელი ესე და გადაგვიყვანეს სემენარაისა, რომელიცა განხსნა მასვე წელსა 1 ოკტომბერსა ექსარხოისმან თეოფილაქტემ. კარგად მასსოკს დღე ესე 8 წლისა, ოდეს რექტორმან ჰიოკელმან. ვიტალი კურთხევისა დროსა და სხურებისა გვაბრძანა გუერიდეთ თეოფილაქტეს უავილოვანთა ბაღსთა.

35) ზოზისძე. ბერი დაჟით გარესჯელი, გამომკვეთელი სენისა და კანკელისა, სიონისა გამართელი.

36) ილარიონ არსიამანდრიტი კახინაძე, — მრავალი დაქსდვა ამაგი საბა წმიდის მონასტრისა განახლებასზედ კახეთსა.

1) დარჩია მელიქი ბეჟუთაშვილი, კუზიანი ტანით, და ფრთხილი საქმეში კაცი. ჰატივს ჰსცემდა მას მეფე გიორგი, თუმცა განარისხდა ორგულობისა შეწამებისაგან. მოკვდა 1827 წელს.

2) სტეფანე გურგინბეგიშვილი, კაცი მდიდარი და ღირსიკაცი, მოკვდა 1808 წელს.

3) ოსეთა ბეჟუთაშვილი, მიშკარბაში, მამა კასილის ღენუალოტინფანტურისა. ელჩად ხმარობდა მას ენშიაწინსა და ერეკნისა. მოკვდა 1807 წელს.

4) ალა და დანიელ ფითუაშვილნი, მოქალაქენი ღირსიკაცი.

5) მენთაშვილი.

6) მიკირტუმ ოჭაშვილი, სასახლის კიცი და მოქალაქე.

7) ალალო ოჭაშვილი, დიდი მდიდარი საკათალიკოსო ემა.

8) რევაზ და ზაქარია ანდრონიკაშვილი, ჭიზიყისა მოურავნი.

9) იოანე ანდრონიკაშვილი ემიკალაბაში, მეპყვიდრისა მასლობელი და ერთგული გარდაიცვალა 1830 წელს.

10) სიმონ აბაშიძე, მეფის გიორგისა მძახალი და მისიგან ჰატივრეშელი.

11) სეიმონ ბეჟურიშვილი, დიდი და გამოჩენილი კაჟკაცი-გმირთა გმირი. ესე გაიქცა 1803 წელს და მივიდა თეისსა მძახთან ადამთან, რომელიცა ახლდა მეფისპეს ალექსანდრეს. დამსწრემან რუსთა თანა სპარსთა ომისა, შეიძინა სპარსნი მხდალნი. ამისთვის უმედო მათგან გამოვიდა რუსთან და გამოიყვანა მძახ თეისი.

12) თალია ჩოლყაშვილი, — გაიქცა სპარსეთსა ალექსანდრესთან და მერეთ მობრუნდა. მოკვდა 1836 წელს, მეფე გიორგიმ მიანდო მზრუნველობა რუსთა კარისათვის, რომელიცა იდგა სიგარეჯოში და ახლო მისისა სოფლებში.

13) უსეინოლლი სულიან, ბორჩალოელი, მეფისა მცნობი; საქმეთა შინა მრავალთა მისიგან ხმარებული. შემდგომად მეფისა არ და მოაჩილდა რუსთან და ივლტოდა სპარსეთად.

14) ალობეგი, სულთან ყაზიყისა, მდიდარი საქონლითა, შემნა-

ზავი მეფისა გიორგისა, ცხვრისა და ძროხისა არჟოა. ივლტოდა სპარსეთად.

15) იბრალიმ, სულთანი შამშადლისა, ამას ეპარა მეფისა ჯარები და აქლემები.

16) პეტრე ლარაძე, მოღეჭსე და მწიგნობარი შილი მღვდელთა სარების ეკვლესიისა, რომელიცა თეიმურაზ მეფემან მოუღო ფრანგთა. მოკვდა 1837 წელსა.

17) დავით რექტორი ალექსიევი. მოკვდა 1825 წელსა.

18) ომან სერსეულიძე, აღმწერელი მეფის ირაკლის ცხოვრებისა; მოკვდა 1805 წელსა. ახლდა იულონისა და მომდურავი მისი ეახლა მეფეს გიორგის, რომელმანცა უბოძა მდივნობა კახეთისა ოქმითა.

19) სტეფანე ფერშანგი, გორელი სომეხი, მოღეჭსე. ამან ტყვედ მოყვანილსა ლექსა ოსაქოდელსა ასესხა ფული რვა თუმანი და გამოუგზავნა რეისს ნაცლად ათი. ჭსცნო ესე მეფემან და იამა მეფესა.—იყო სტეფანე მოაჯარადრე ბურნუთისა და თამაქოსი თფილისს. მრავალი მისგან დაწერილი ლექსი. მოკვდა თფილისს, 1839 წელსა. ღრმად მოხუცი.

20) დიმიტრი იოსებ მდივნის შილი, გვართ თუმანის შილი, მოღეჭსე. მოკვდა 1821 წელსა, ახლდა მეფის-ძეს მისაილს. ს. ზ. ბ. მისგან დაწერილსა ლექსისა სიუჟარულითსა:

„სიცოცხლეს შენგან მოკელი
უკვდავება ხარ ცხოველი.“

უქმნა დაწინება ლექსადვე მღვდელმან ეგნატე იოსელიანმან. ამას შეუდგინეს ბაასი. მიწერ-მოწერისა ესე წიგნავი, წარკითხული ჩემსა სიურმეში, კელასად და იერუსთან კპოვე. დიდის გონიერებით იყო ორთავე მსრიდგან სწერი. —იყვნენ სიურმით მეგობარნი და მეზობელნი სასლთა სადგურით, მეფეთა სასახლისა.

21) ბესიკი ანუ ბესარიონ გაბაშვილი, მოღუქსე, მოკვდა 1793 წელს, ამჟამად მრავალი ქსწერია და მე არღა განკამოარე.

22) სოლომანა აბაშელიძე, ბიძა მეფის რძლის ელენესი. დანით მეპეიდრის ცოლისა. მეფე გიორგი ჰატიკს ქსცმდა, ჰატიკის-ცემისათვის თვისისა რძლისა. მოკვდა ბრნა, ღრმად მოხუცი 1823 წელს

23) საათნაეა, სომეხი, თფილისელი. ცნობილი გვამი, გამოჩენილი მოღუქსე, მოკვდა 1801 წელს, იყო მწერალი მარტიკითა სუხბარისა ენითა და გარნა ჰაზრთა მკვეთრთა მექონი. მისთა თქმთა დღესცა იგაჟდ იტუკიან ქართეელნი; იყო მომღერალიცა, იყო სომეხი და ქსძაგდა სომეხი; ამისთვის ემდუროდენ სომეხნი.

24) ოთარ ქობულაშვილი, სოფლისა კისისხევისა, დესჰანი ქართეელთა მოსკოკსა, ოდეს შეერთდა საქართველო რუსეთსა 1801 წელს. გარდაიცვალა 1830 წელს, იყო ესეცა მოღუქსე სიუყარულისა და მიჯნურობისა. ლექსთა მისთა იმღერდენ ქართველთა მოსკარაჟნი და მოჭიანურენი.

25) გიორგი ავალის-შვილი, ცოლის-ძმა გარსევან ჭავჭავაძისა.

26) იაია ავალი-შვილი, ძმა გიორგისა, ცოლის-ძმა გარსევან ჭავჭავაძისა. იყო დესჰანად, ოდეს შეერთდა საქართველო რუსეთსა 1801 წელს, მოკვდა კახეთს, 1837 წელს.

27) გარსევან ჭავჭავაძე, გვამი ცნობილი.

28) პაატა ჭავჭავაძე, ამას მიანდო მეფემან ირაკლი გამოყვანა 900 ლეკისა და სარდლობაცა, იმერეთისაჟენ მუნ მისრულთა ლეკთა შესწევნელად ქართველთა ჯარისა, ოდეს დასკეს მეფედ სოლომონ. ლეკთა აღაოხრეს იმერეთი დაიტაცეს ეკლესიითა სამკაული და ბარმიმფეშუმი, ჭქმნეს ჭურჭელად ჭრაქისა ასანთობელად. ესე იწყინეს იმერთა და დიდად ემდუროდეს მისსა სარდლობასა. იტუკიან დღემდე იმერელთა თფილისისა აღებისა დღესა სჰარსთაგან, მკვიერი გარდუხადეს ქართველთა: ე. ი. გაცარცვეს თფილისიო.

29) ნიკოლოზ მხატვარი აბსაზი, შვილი მისა იოანე იქმნა შემდგომად ლენერლი. დედოფალმან დარქუას დასასტკინა მას კანკელი ანანურისა ეკკლესიისა და სსკატაცა ეკკლესიათა. ამანვე განასალა სიფრთხილით ანანურისა ეკკლესიისა კედელზედ დასატულნი ძეგლად 13 ასურელთა ჩამათა ხატნი. დღეს არღა არიან ესენა.

30) იოსებ კალატოზის-შვილი, ასლდა მეფესა გიორგის და მერეთ დედოფალსა მარიამს. ამან გასცა დედოფალი, რომელსაცა უნებდა გაქცევა ქალაქიდან თუშეთსა ანუ ფშაკ-სეკსურეთსა. კნაზმან ციციანოვმან დაჩაგრა იგი; მოკვდა 1834 წელს. მრავლად ემდურა და მას მეფის-მე თეიმურაზ, როტიე გოლანდიელი ქსწერს მისთვის თვისსა წიგნში, თუძგა ასსენებს მას გვართ და არა სასელით.

31) იოანე აბსაზი კარდინალელი, კაცი ქრისტიანე და ჰატი-ცემული, მოკვდა 1828 წელს. ესე გაგზავნა მეფემან გიორგი თელავსა ორჯერ და გაატანა სანთლები კელაპტრება, რათა დღეს ქეთევან დედოფლისა დაქსწორს წირვისა უამსა მცირესა ეკკლესიასა შინა, აღშენებულსა მურ თეიმურაზ მეფისაგან ჰირველისა. ესე ეკკლესია არის ჰირველი, ნაკურთხი ქეთევან დედოფლისა წამებულისა სასკლზედ.

32) ალექსანდრე მაყაშვილი, ეშიკ-აღაბაში მეფისა გიორგისა, მე გამდელისა მისისა სკიმონისა. გარდაიცვალა 1823 წელსა ცხენიდან გადმოკარდნით, ოდეს მიეგებებოდა მისულსა კასეთად და მიმავალსა გომბორისა გზით ექსარხოხსა იონას. ამანვე დასაფლავა იგი იუფლოთს მონასტერსა.

33) სემონ მაყაშვილი, ღალა მეფისა გიორგისა, დასაფლავდა იუფლოთს მონასტერსა.

34) ლავით ჭიმშურის-შვილი, ჩოლაყაშვილი, დიდად ნიტებული კაცის სიტყვითა და მწერლობითა.

35) გიორგი თუმანის-შვილი, მე კენატი მდივნისა, მოყვარე მწიგნობრობისა და მწერლობისა. ამან შეკრიბა ერთ წიგნად ლექსნი ძეგლად თქმულნი და უწოდა ქართულთა მწერლობისა ამის საუნჯე-

ა: „მრავალ-გეგვილოკანი“ დღესცა აქვს იგი შვილსა მისსა ღერალ-მთიარსა აღექსანდრეს. მოკვდა 1837 წელსა.

36) იოანე აბაშელი, მძა მეფის რძლის კლენსი.

37) სოლომონ (სოლომონ) აბაშელი, ბიძა მეფის რძლის ღენსი, მოკვდა 1827 წელსა.

38) მირზა აფრიმა ენკოლოფის-შვილი, სპარსეთიდან მოსული. მეფემან გიორგამ სამჯერ წარაგისა ერეკის სხთან და მუნიოთ სირკასსა ტუკეთა ქართველთა, დაშენილთა მუნ დროსა თფილისის ოხრებისა, მოსაყვანდა. 1824 წელსა.

39) შიო, მეჭინურე, ქებული მრავალთაგან და მომღერალიცა, მოკვდა 1828 წელსა, გეგმული დროთა ცელილებსაგან, მტირალი წარსულთა უმთათვის მისთვის ტუბილთა და ცრემლით მოსაგონა. თვით ზოტი, გოდებით ჰკრავდა ჩანგთა და აგოდებდა ოვით ჩანგსა.

40) დავითა, მეთარე, წაკისელი.

41) ალაჯა, მომღერალი, სომეხი თფილისელი.

42) ალავერდა, მომღერალი, თფილისელი თათარი.

43) ნინია, ღურგალი ღალაშვილი, ჩინებული სელოსანი.

44) გლაზა კალატოზი საზიშვილი, სომეხი, ამან ააშენა ეკლესია გუმბათიანი მარტყოფს და იქავე დაასაფლავა რუსთაველმან სტეფანემ 1826 წელსა.

45) ოქრომჭედელი გაბრიელ მასხალოვი, (აწ ბასხაროვი) მისგან მრავალია ნაკეთები ბარძიმ-ფეშხუმნი, ჯვარნი და სატნი შემეულნი. აღეკის სიმების ეკლესიაში არის ერთი მისგან გაკეთებული სასანთლე ვეცხლისა ბატყნად ანუ ცხვრად ნაკეთი ვეცხლისა. ესე შეუწირავს მეფისა გიორგის-ძეს იოანეს, როგორც ჰსძინს ზე და წარწერიდამ.

46) სამართებლების მკეთებელი ივანე ზოტიშვილი. ქალაქსა ს. ჰ. ს. გავიდან 1843 წელსა. . . . სლივიცკი მოხუცი მამა მის სლივიცკისა, რომლისადა ძეგლად სიმხნისა იმჟერატორმან ნიკო-

ლორე უწოდა სიმიგრესა ერთსა ზოლშაშა „ფლავია სლივიცისა“. ესე მოხუცი სლივიცა იყო ზუბოვისა ადოქანტი დეარბენტსა და როდესაც იმპერატორმან ჰაჟლე დაბრუნა ჯარი რუსეთად მაშინ მოვიდა იგი თფილისს 1827 წელსა და მოისყიდა სამართლებელი, ეგონა კიდე იყოს სელოვნება ესე მუნ და მთხოვდა დაუბარო მას რაგდენიმე. თვითოში მივე თითო აბაზიო. არცა ერთი ეგროძაში საკეთი არ შეედრება თფილისისა სამართლებელსაო. ესრეთ ადვილათ იკარგება სელოვნება?

48) ასლან ორბელიანი, ეშაკაღაბაში მეფისა, მცოდნე სპარსეთისა ენისა, დასაფლავდა მთაწმინდას, ტფილისში, წელსა 1826. ერმოლოვისა თხოვითა დამშვიდა აღრეულობა ეახანში და არცა მაუდგა მეფის-ძეს აღექსანდრეს, რომელთა წარიღთა არ უმაღლადა ერმოლოვისა. შემდგომად სპარსთა დამარცხებისა შამსარს ერმოლოვმან ჭკითხა ასლანს: „მითხარ გიეყარვარ თუ არაო?.. ასლანმან უპასუხა: „სარდალო, არც მეყარებისარ და არც მეყარხარო“. — მოიწონა ესე ჭსწორე მისი თქმა და უთხრა ერეკასა რომ შემოკადგებოთ, მაშინ შეკრიგდებითო.

49) იოანე სარდალი, ოდეს ე. ციციანოვისა დროსა წარვიდა ჯარში, მაშინ ესე და ასლანცა და სხვანი თავადნი იგდეს ტყვედ სპარსთა ფათალიშახმანს, ნახა ესე იოანე და ოდეს იხილა მისისა გულზედ კარსკელაჲი ანხასი, ბოძებული იმპერატორისაგან, მაშინ ჭეკედრა მრავალი, მისწკდა თვით კარსკელაჲსა, მოგლიჯა იგი და გარდაგდო და უბრძანა: „ამისთვის უღალატე შენს მეფესა და ქვეყანასაო?“. — მოჭრეული თვისად გასდანიჭალა თფილისს.

50) აბელ ჩოლაყშვილი. მეფისაგან გიორგისა შერისხეული თელავს, სხადრა მოვიდა გვიან და არა უნებდა მოწერა სელასა ფიცისა ჭაღაღდზედ. 1812 წელსა უღალატა რუსთა, რომელთაცა გაგზავნეს სიბირს, უკუ მოჭრეული მოკვდა კახეთს 1838 წელსა.

51) აბელ ანდრონიკაშვილი, მიმბაში მეფისა გიორგისა, აღმა-

შენებელი ქაღალდის ღვთაების გუმბათიანისა კეკელესისა ქაშოეთის ოფილისის კეკელესისა ზღანისა. 1812 წელსა ბუნტისა გამო გაგზავნეს სიბირსა და უკუმოიქცა 1817 წელსა. იყო სიძე სარდლის ოზანესა. მოკვდა და დაეფლა მუნე 1835 წელსა.

52) თომა ანდრონიკაშვილი, შვილის-შვილი მეფისა მეფის ასულის ბარბარესგან, კურეთ ურმა იზრდებოდა მეფესთან. მოკვდა 1847 წელსა.

53) დავით მიმბაში თარხნიშვილი. ცოლი ამისა მკერინა იყო ცოლის და დედანის ღეონისა, და დედინა დაკით უკანასკნელისა დადიანისა. გადმოიქცა 1837 წელსა.

54) გიორგი ჩოღაყაშვილი, შერჩა მეფესა გიორგის, კითარა მეფის-ძის ბატარტის ნათესავსა ცოლით, და კერ შერჩა რუსთა რომელთაცა უღალატა 1812 წელსა, ამისთვის პყრობილი თფილისის ციხესა მოკვდა 1813 წელსა.

55) აღამ ანდრონიკაშვილი, მილასკარი მეფის გიორგისა. 1804 წელსა გაჰყვა სპარსეთსა მეფის-ძეს აღექსნდრეს. მოვიდა მუნით 1804 წელსა. მოხუცი 80 წლისა მოკვდა 1854 წელსა კეკისში.

56) ბეცია თურქისტანისშვილი. ესე იყო მოურავად ტირმნის სოფლისა, მეფისგან გიორგისა დადგენილად.

ტირმნისისათვის, სადაცა იყო ეგნატი იოსელიანი ჰსწერს შედეგსა:

„ტირმნისი უოფილა არაგვის ერისთავის საპურე სოფელი და მეფემ ირაკლი არაგვთან ტირმნისიცა ჩამოართვა არაგვის ერისთავთა.

„მამის ტირმნისი მისცა სარჩოდ სერთვისისა ბეგსა ახალციხი-დამ აჲ გადმოკარდნისა. მას ბეგს გამოართვა მეფემ ერეკლემ და მისცა სამოურავოდ დაკით ვისმე ახაშიძეს, და შემდგომად ახაშიძისა, მისცა მეფემ ერეკლემ მეთოდი რაჭის ერისთავსა შემდგომად გარდაცვალებისა მეფის ირაკლისა, გამეფებულმან მეფემან გიორგიმ წა-

რგვაკნა გაბეგდ მისს სოფლისა ბერია თუარქაიტანისშვალი და
როდესაც ახალსა დროსა მეფისა გიორგისა გაძევებისა, დაჰით ბა-
ტონიშვილი გადმოვიდა რუსეთით და ლაშქაროვის მაგიერ სოფელა
სოსთა მეფესა, მაშინ მეფემან დაუწერინა სიგელი ტირმნისისა რომ
არის ლაშქარევისაო. მაშინ ის სოფელი მიაბარა მეფემან სიგლით-
ურთ დაჰით ბატონიშვილსა. დაჰით ბატონიშვილმან გაბეგვანს მე
განმეგდ მის სოფლისა და მე გამოვირცალე ბერია და ვიქაე ორს
წელს გამეე მისი ჩღეც და ჩუეთ და რაც გამოსაკალი იყო სოფ-
ლიდამ ჩემს სარგოს მე ვიღებდი და საბატონოს უგზავნიდი დაჰით
ბატონიშვილსა. მერმე მე გამომცალა სვიმონ ცაბაშვილმან წელსა
1799-სა. 1802 წელსა რუსეთით მოვიდა ნიკოლოზ ონიკოვი და
ლაშქარეკსა ტირმნისი მიუბარებინა მისთვის, ამისთვის მან ონიკო-
ვმან გამოჰსცალა სვიმონ ცაბაშვილი და მიიღო ონიკოვმან ტირ-
მნისი, შემდგომად მისისა მიაბარა ლაშქარევისაგან და ონიკოვისა
აოსუბ დეკანოზოვმან წინამძღერის შვილმან. ამისისა მოქმედებითა
გაისყიდა ტირმნისი და მიესყიდა სულხანოვს“.

57) იობ ზედგინიქ. ესე იყო მოურავი და საღთსურესი მეს-
რან ბატონისა, მეფე გიორგი ჰსწყალობდა მას კითარცა მეფეთა
ერთგულსა და უბრძანებდა ყოველთვის სამოად მისდა სიტყვასა, იყო
თვით მესრან ბატონი ეჭროდა მას კითარცა კაცსა დაბაისელსა,
მოკვდა მოხუცი 1819 წელსა.

58) დიმიტრი საგინოვი. ზედამხედველი ქ. თფილისის თამა-
ქოს იჯარისა მეფისა გიორგისა დროსა. ნაწილად ამისა მიეცა რუს-
თაგან ჰენსია. მოკვდა 1821 წელსა.

59) შიომ თუმანიშვილი მე სულხანისა. მეფე ირაკლი ჰსწერს
მამასა მისსა სულხანს შემდეგსა წერილსა, რომელსა შინა მოისყე-
ნის შიომსაცა:

„ჩვენ მაგიერად თუმანოვს მდივანს სულხანს მრავალი მოკითხვა
ეუწყო. მერე შენი წარმოგზავნილი მათორის დისწული დაჰით,
მრავლის საქმეებისა გამო აქამომდე ვერ გამოვიტყუმიროთ, რომელიც

ამ დროს ჩვენის ქვეყნის ამბის რითარება იყო; ჩვენი წიგნები მოგვიდა და უოკელსავე იმით ჰსწავნო. ამ დავითის სულით რომ წიგნები წარმოგვეგზავნა შენის ძმის წიგნში შენი დიას შეწუხება მოგეწონა უფროსი მოუცემლობის მიზეზად, და ჩვენ ამისთვის წარსულს უამს ერთი წიგნი მოგსწერეთ ამტრანსის თარხან აღასკილს სტეფანეს და სამოცს თუმანს დავესესხეთ, რომ მანდ შენთვის უნდა გამოგვგზავნა და მაგერი ჩვენგან მიეღო, და ერთი წიგნიც იოსებ არქაერს მივსწერეთ და იმასაც ასს თუმანს დავესესხეთ შენთვის მოსაწყმად და ჯერეთაც არ რაერთ ჩვენის მიწერილობისა მეტრ სელი გავიმართეს თუ არა, რადგანაც აქაური ამბავი უოკელივე ამ ახლას უამში მოწერილი გვქონდა, რომელსაც ჩვენის წიგნებითა ჰსწავნო; ამისათვის ამ წიგნით ამბავს აღარას მოვიწერეთ: აქაური ნაღველი ნურა გაქვს-რა, ღვთის მოწყალებით გინდა კინ შენთან არიან, ყველანი მშვიდობით იმყოფებიან და შენს შვილს შიობს ჩვენ ფეშქაშ-ნივიშობა უბოძეთ ქართლისა.

„წელს 1791.

„აგვისტოს 20.

ირაკლი

ესე შიობ იყო შემდეგ გუბერნიისა კახსნისა მიღებული რუსთა მთავრობისაგანცა, მოკვდა 1829 წელსა.

60) იოსებ მელიქიშვილი ხაზინადარი. ამას ებოძა მეფემან გიორგი ლაშქარ-ნივისობა სომხეთისა და საზარათაშვილობისა მოკვდა 1830 წელსა.

61) სოლომონ ავალიშვილი, კახელი, 1800 წელსა, ოდეს რუსის ჯარი წარვიდა ყაზახსა, მაშინ წარატანა ჯარი ქართველთა 600 კაცი არაგველი სოლომონს. შვილი ამისი ივანე იყო დენერალ-მაიორი და მოკვდა 1861 წელსა.

62) ზურაბ ყაფლანისშვილი. იყო ზედამხედველი თფილისის

ბაჟისა, მოკვდა 1827 წელსა, ესე იყო მამა ლენერალ-ოტინფანტერალსა გ. გრიგორი ორბელიანისა.

63) გიორგი ეაფლანისშვილი. ნაზირი მეფისა, გიორგისა მცოდნე არაბულისა, სპარსულისა და თათრულისა ენათა, მოკვდა 1810 წელსა.

64) ელიზბარ ერისთავისშვილი, ყულარაღასი. ესე გადკიდა იმერეთისა და მუნ შეირთო ცოლად ქალი იმერთა მეფისა სოლომონ დიდისა. დაასლოკებული იმერთა მეფისა დავითისა, ურჩევდა შიწრა-მოწრასა რუსეთთან და ჰგონებდა ამით ქსნის საერისთავოსა მოპოვებასა ჩამოართმეულსა ქართლისა მეფისაგან. მეფემან სოლომონ მეორემან ჩამოართო სოფლები იმერეთსა ნაშენნი და მიუბოძა რა იგინა მალხაზ ანდრონიკაშვილისა, რომელიცა იყო ქმარი მეფის-მის არჩილის ქალისა მარამისა. გადმოსული იმერეთით მოკვდა ქართლსა 18 . . . წელსა.

65) მალხაზ ანდრონიკაშვილი, ამას ჰყენადა ცოლად მეფის-მის არჩილის ქალი მარამ და სცხოვრებდა იმერეთსა. შემდგომად მეფისა გიორგისა კბრძოდა რუსთა, კითარცა ერთგული იმერთა მეფისა სოლომონისა. 1811 წელსა წარვიდა სპარსეთად და უკუმოჭრეული მივიდა ახალციხეს და ტრაპეზუნტსა. აქა მოკვდა მეფე სოლომონ 1815 წელსა. მალხაზ მერეთ მობრუნდა კახეთსა და მოკვდა აქა 18. . . ლენერალ ლეიტენანტი იოანე მალხაზიჩი ანდრონიკოვი, დღესაცა ცოცხალი არის შვილი მისი.

66) ნინა ჩერქეზისშვილი, კაკაბეთის მოურავი. დამსწრე ნახურას ომშიაც, საყვარელი მეფისა.

67) ზაალ ანდრონიკაშვილი, სალთხუცესი მეფის-მის იოანესი, დიდი ერთგული მეფისა.

68) დიმიტრი ჩოლაყაშვილი, ფშავისა, ხეკსურისა და თუშეთისა მოურავი.

69) იოსებ ჭაჭავაძე, ნაზირი მეფისა.

70) აღამ კახინაძე, დიდი ვაჟკაცი. ამან მოკლა თოფათა ვუ-

ნგუთაი დაღესტნელი, რომლისა თაკი მოართვეს მეფესა შემდგომად ნიასურას ომისა.

71) ილია ავალიშვილი. ესე გავზავნა მეფემან გიორგიმ ძმასთან ალექსანდრესთან ჭარას წერილითა მასთან და ომასანთან წინათ ნიასურას ომისა. წერილითა ამით მოუწოდებდა ძმასა დამორჩილდეს და არა შეეიფეს ქრისტიანეთა სასიხლის ღვრისა ლეკთა შეწყენათა.

72) პატა აბაშიძე, ქართველი ნაზირა, ამან შეიპყრა გზაზედ კაცი, ძმისგან მეფისა ალექსანდრესგან გავზავნილი იმერეთისა და მოართვა მეფესა თფილისს, წერილითა ამით სთხოვდა მოსცეს უარი თვისი იულონს, რათა განაძეონ მეფე გიორგი მეფობიდან და მისდა ნაწილად დასცან იულონ. ამასვე დროს უნიშნავდა დღესა, როდესაც უნდა შემოვიდეს ლეკთა კარი და განაძიონ თფილისიდან თვით რუსნიცა, მეფისა გიორგისგან მოეყვანილნი საქართველოსა.

მეფემან ასევე ესე რუსისა ღენუაღისა და თვით ნამდვილი უბრძანა კაცსა ძმისა თვისისა ალექსანდრესსა წარიღოს და მიართვას მეფესა სოლომონს.

73) გიორგი სერსეულიძე, მეფემან წარაგლინა ესე ზაალ ბარათაშვილი მდივან-ბეგი დემურჩაღსალოსი, ბრძანებითა რათა ჩამოართოს მოურავობა ესე მეამბოხესა თამაზსა ყაფლანის შვილსა და მიიბაროს ზაალ ბარათაშვილმან. დარეჯან დედოფალმან იწყინა ესე და იქმნა დიდი შფოთი წინათ გარდაცვალებისა მეფისა. ამისთვის 8 იანვარს, 1801 წელსა, მოვიდა ალექსანდრე ყარაბაღით ყაზახში და აცნობა დედასა წერილით, რას მიბრძანებთო. მეფე გიორგი გარდაცვლილი 28 დეკემბერსა, ჟერეთ არ იყო დასაფლავებული.

74) გებრიელ რატიშვილი, ამას კითარცა ომში ნიასურას დასწრობილსა, გაატანა მეფემან წერილი, ერთი ხელმწიფე იმპერატორთან და ერთი ენორრინგთან ღიანიად. წერილებითა ამით მოახსენებდა ჰაელეს მადლობასა ჯარისათვის და გაუგზავნა ლეკთა

ბაირალები; და ითხოვდა რათა დაჯალდოვდნენ ლაზარევი, გულიკოვი, მეფის-ძენი იოანე და ბაგრატ და სიკვნიცა. ამასვე გაატანა საკუთარი მოსვენება, კითარცა განმგებლან ჯაბასანისა, თვით მეფის-ძემან იოანემ, ღენერალ კნორრინგთან.

75) ზაზა ენდრონიკაშვილი, წასრული ს. ჰ.-ბ. 1800 წელსა დაესწამთა თანა, ზირუნიდა დიდად მეფობისათვის ქართველთა, და ამისათვის არ მოეწონა მოსვენება ღენერალის კნორრინგის მისრულისა 1801 წელსა ს. ჰ.-ბ. კითარცა ქართველთა არა სურდესთ თვისი მეფე. მასვე დროს მისწერა წერილი აიანე სარდალსა ორბელიანსა და ურჩიედა არა ქჷნან ამოეარდნა მეფობისა საქართველოში. წერილი ესე იგდეს რუსთა და აღუკრძალეს მოსვლა საქართველოდ. 1818 ესე ზაზა და დოსითეოს ეპისკოპოსი ფიცხელაური წარვიდნენ ნეკისა მდინარისა შესართავსა ფინის ზღვის ჰორსა და აქა ბანაობდნენ ცურვითა; მსწრაფელ აღელდა ზღვის-ჰირი. დოსითეოს ცურვითა განოვიდა წელისა ჰორსა და ზაზა მოტარებული ღელვისკან დაიღრწო. კერლა აზოვეს კერცალა გეჰი მისი. იყო წლისა 50 და სცხოვრებდა იულთან მეფის-ძესთან მისსა მწყალობელთან, რომელთაცა უყარდა იგი, კითარცა კაცი დიდად სიტყუა მტკერი და აზრთა დიდთა და საფუძვლიანთა მექონი.

56) გიორგი ამილახვარი. ამას ჭეჷანდა ცოლად დაი სარდლისა დაკით ორბელიანისა. 1801 წელსა, ანგურის დამდეგს, იულანმან მოიტაცა ტყვედ ცოლი ესე მისი ქეთევან და მიიყვანა თვისდა სოფელსა ბელატს. მეძვიდრე მეფის-ძე დაკით აწირებდა რუსთა ჯარითა ზედა დასსმასა. მჷშინ გაიქცა იმერეთსა იულთან და განთავისუფლდა დისწული მეძვიდრისა ტყვეობისკან.

მოხელენი მოურავად, მეფისა გიორგისა დროსა იყვნენ შემდეგნი პირნი:

მოურავნი ქართლისა.

ერასტი ამილახვარი.	სოლანლუღს.
ჭახოსოსო სუმბათოვი მოლა- რეთ ხუცესი.	ნაკულუღსა.
ბარამ გურგენიძე ნაზირი . . .	დიდუბეში.
	წინწყაროს, ორსავე აკლავარში.
ალექსანდრე ძაყაშვილი.	გუგას.
ფარსადან ჭარუმიძე.	ახალ სოფელში.
გიორგი ამილახვარი	გორში.
ლუარსაზ ლოლაძე და გოგია ბეგიაშვილი	მეჯვრის-სეკს.
გოგია ბეგიაშვილი.	მეჯუდაში.
დავით ბიბილოვი	სათუმოს.
ფიროზ ჩერქეზისშვილი.	კიწნასში და ტყეაუბი, ღვი- დისში.
გოგია ფურცელაძე.	ნატარა ღიბუხისა და ოსუბისა.
გოგია შირშიშვილი	კანთისა, არბის მინდისს.
ეგნატი იოსელიანი (ორჭერ) . .	ტირძნისში.
ნინია ამილახვარი	ცხინვალში და ჭარულში.
მიმბაში ზაზა მახაბელი	ჭელვი და აჩაბეთი.
ნასყიდა ზარდაიაშვილი	მადრან დოკლეთში.
ეკბენი აბაშიძე	აღსა, სურამსა და ქუფინის- ხეკსა.
ნიკოლოზ გლუჩუაძე მოლა- რეთ ხუცესი	ხადისტავსა.
დომენტი წინამძღვრისშვილი . .	გლუჩუეთსა.
დავით აბაშიძე ქუშიჭი-ბაში . .	ბორჯელა და შიღოსოს.

შანშე ერისთვისშვილი . . .
 რეკაზი ვასკახისშვილი . . .
 თამაზი ორბელიანი . . .
 ადამი ანდრონიკაშვილი . . .
 ოსიკა ბეჟუთაშვილი. მიცარ-
 ბაში . . .
 სოლომონი არღუთაშვილი . . .
 სიმე პარათაშვილი . . .
 შაატა აბაშიძე . . .
 სოლომონი გაბაქია . . .
 გიორგი ციციშვილი სარდალი.

ოსიკა ეორდანიშვილი . . .
 გარსევანი ჭკუჭკუაძე . . .
 გიორგი ციციშვილი სარდალი.

შულავერსა. ;
 ახატელისა თათრებისა.
 დემურჩასალაოს.
 კასეთში თათრებისა ქორჩხლას.

ბაედარსა.
 სარკანში.
 ბეჟესი თაქლასა.
 ახალსი თაქლასა.
 მულანლოსა.
 ელუბასა, ქოლაგირისა, მულან-
 ლოსა, ქოქილისისა, აულა-
 ლისა, უზუნდურისა და დი-
 სილისა.

ჭისანი სოჯალისა.
 ყაჩახის თათრებისა.
 თამბაგისა.

კახეთის მოურავნი:

ნიკოლოზი ჩერქეზიშვილი . . .
 თადეა ჩოლაყაშვილი (მისი ნაც-
 ლად ვასტანგი ორბელიანი). . .
 დავითი მაყაშვილი . . .
 შაალ ანდრონიკაშვილი . . .
 გოგია ნათელიშვილი . . .
 დიმიტრი ჩოლაყაშვილი . . .
 გლახა საგინოვი აზნაური . . .
 ალექსანდრე მაყაშვილი . . .
 დავითი და იოანე ქობულაძე . . .
 ალექსანდრე მაყაშვილი. . .

მანაში.
 თვალ-საგარეჯოს, სართიჭალაში.
 უჯარმისა.
 ორსავე მარტყოფში.
 ლილოსა.
 თიანეთში და მარბლისში.
 ქისტაური.
 ბოჭორმისა.
 ზემოხოდანისა.
 ბეჟელის გლახანისა თელავისა.

იროდიან გურგენიძე	თელავისა.
გიორგი კასკახისშვილი	კალაურსა.
იოსებ ჭავჭავაძე	ირაკლას ცისისა.
სფირიდონ ჭანდიერისშვილი	ქვემო სოფაშენსა და მამიან
ოშან ჭანდიერისშვილი	ურიათ უბანსა.
დიმიტრი ანდრონიკაშვილი	იელის ცისეს.
დავით ჭანდიერისშვილი	გურჯაანში.
	შანკისში, ბასტრიონსა და ქო
	ბაღსა.
დურმიშან ჩოღაყაშვილი	მაღრიანში.
ალათანგო პეტრიაშვილი	ლაღასეურსა.
ნიკოლოზ ჩოღაყაშვილი	შაქრიანსა.
თამაზ ჯორჯაძე	ენისელსა.
დიმიტრი ჯორჯაძე	აღდგომას.
დავით მყაშვილი	
გიორგი ნოდარისშვილი და ფა-	
რეშხუცესი ანდუყაფარ ბანდუ-	შილდას.
რისშვილი	ლომის-ცისესა.
კირალე აკალიშვილი	იეფსკის-ცისეს.
დავით ჩოღაყაშვილი	ფაშანსა.
ლუარსაბ თარსნიშვილი	სანაგარდოს.
სვიმონ ქობულაშვილი	გუქაანსა და ორსავე გავაის
გარსიკან კახიძე	კანათს.
სპირიდონ თარსნიშვილი	აკურას.
ლუარსაბ თარსნიშვილი	ყარჯაღას ჰიშაქეთ თათრების
ოშან მყაშვილი	და კახეთში მცხოვრებთა.
	თათრებისა ყაზილ აჯილისა.
დავით და იოანე ქობულაშვილი	
რეკაზ ანდრონიკაშვილი სარ-	ჭიჭიუში.
დალი	ჯიმიტსა და ყანდაურას.
როსეთუ ჭანდიერი ნასახი-ბაში	

ნინია ჩერქეზისშვილი . . . კაკაბეთისა.
 დურმიშხან ჩოღაყაშვილი . . . თუბუბასა.
 დიმიტრი ჩოღაყაშვილი . . . ფშაქასა და ხეკსურებისა.

ს ა მ დ ვ დ ე ლ ო წ ე ს ი

მეფისა გიორგი XIII ღროსა სამღვდელო წესი იყო შეპდევი:

- 1) კათოლიკოსი
 - 2) ქართლისა მიტროპოლიტნი: სამთავროისა,
თფილისისა,
რუისისა.
 - 3) არხიეპისკოპოსნი: წილკნისა,
მანგლისისა.
 - 4) ეპისკოპოსნი: ურბნისისა,
სამთავისისა,
ნიქოზისა.
- კასეთის მიტროპოლიტნი: ალავერდისა,
ბოდბისა,
ნინოწმინდისა.
- არქიეპისკოპოსნი: რუსთავისა,
ნინოწმინდისა,
ნეკრესისა.
- ეპისკოპოსნი: ხარჭაშნისა.

მეფისა ღროსა იყენენ მონასტერნი.

ქ ა რ თ ლ ი ს ა: ქვათასკეისა,
შიომღვიმისა,
მეტეხისა,
იგორთისა,
ანანურისა.

ჯგერისა.
მღვიმისა.
ლარგისისა.
ხობისა.
ულუმბისა.
გეთსამანიისა.
თირისა.

კ ა ხ ე თ ი ს ა :

12-გან ორნი: დაკით გარესჟე
სა იოანე ხათლ
მცემლისა.
შუამთისა. | ალაკერდელი გ
ბოჭორმისა. | გეზდა.
წ. საბასი. |
სირსისა. | განიგებოა
ღვთაებისა კეჭინსა | ბოდბელის
ნათლის-მცემლისა | გან.

ქართლისა მღვდელთ-მთავარნი:
კათალიკოსი ანტონი II.

კ ა ხ ე თ ი ს ა
ალაკერდელი, — განმგედ თრით
ტონი.

მთავარ ეპისკოპოსი იოანე (მო-
კედა 1802 წ.)

თფილელი არსენ.

მროველი აუსტინე.

წილენელი იოანე (შვილი სქემო-
სანისა ონისიფორესი 38 წლი-
სა ქარუმიძე.)

სამთავნელი გერვასი.

ნიჭაყელი ათანასი.

ბოდბელი იოანე.

ნინოწმინდელი მისაილ.

რუსთველი სტეფანე.

ნეკრესელი ამბროსი, ესე შ:
დას: იდგა.

ნიახურისა ომში დასწრობილნი და მხნეობითა გამოჩე-
ნილნი მუნ პირნი იუენენ:

მეფის-ძენი:

იოანე.

ბატონი.

ქართლისა თავადნი:

შალვა აბაშიძე ნაზირი მეფისა.

შალვ ბარათაშვილი მდივან ბეგი.

გიორგი სერსეულიძე.

გაბრიელ რატიშვილი.

კახეთისა:

რევაზ ანდრონიკაშვილი ქიზიყის მოურავი.

ზაზა ანდრონიკაშვილი სალთხუცესი მე-

ფის-ძის იოანესი.

იოანე ზურაბისშვილი.

ზაზა ზურაბისშვილი.

იოანე ანდრონიკაშვილი.

როსუბე ჯანდიერისშვილი.

გიორგი ჯანდიერისშვილი.

აბაშა კახიძე.

იოსებ კახიძე.

ასლან ონანაშვილი.

გიორგი ჩოლაყაშვილი.

დიმიტრი ჩოლაყაშვილი ფშავისა და თუშის

მოურავი.

ლუარსაბ სუმბათისშვილი მიმბაში.

ოსებ ჭაკაძე, ნაზირი მეფისა.

ილია ავალიშვილი.

იოანე ქობულაშვილი, პოლკოვნიკი ქარ-

თველთ თოფხანისა.

ალექსი ყალათრისშვილი, კაპიტანად წოდებული

ქართველთა ჯაბახანისა და გიორგი ჩამბურის შვილი კაპიტანივე ჯაბახანისა.

ამასვე ომში დაესწრნენ ექიმნი ქართველთა მეფისა, ფრანგნი სარწმუნოებით: ოსეთა ყარაშვილი და შვილი მისი იოანე.

სამოხელონი პეფისა გიორგისა XIII-სა.

- სამსედრონი: სარდალი. სარქარდარი. მიმბაში. ჰუნსედ-ბაში. უზბაში. ფანჯაბაში. დელ-ბაში.
- სასახლისა: სალთხუცესი. კეზირი. მდივანი. ფეშქაშ-ნეკისი. მუსტოფი. მოღარეთ-ხუცესი. ნაზირი. საღაროს ნაზირი. მოღარე. საღაროს მუშიბი. მუშირიბი. თუშმალი.
- სამეფოისა: ყულაჩ-აღასი. ეშიგ-აღასაში. ქეშიქჩი-ბაში. ქორიას-უღი. ნასახჩი-ბაში. მიჩისშქარ-ბაში. ბოქოულთხუცესი.
- სამოქალაქონი: მოურავი. მელიქი. მამასახლისი. ნაცვალი. ქეთხუდა თავი. ქეთხუდა მეორე.
- სამოურავონი: თფილისისა. ქიზიუისა. თუშისა. სეკსურეთისა. ფშავისა, სამშადლისა. ბორჩალოსი. ფამბაკისა. გორისა. თელავისა. საგარეჯოსი. სურამისა.

•

მე განვიძრახე ზოგიერთი ძველი ქართული წიგნების ბეჭდვა. მაგალითობრ: 1, მეფე გიორგის ცხოვრება, აღწერილი ზ. იოსელიანის მიერ. 2, „კალასიობა“ ქმნილა იოანე ბატონიშვილის მიერ, (ზოგის თქმით იონე ხელაშვილის და 3, რომანი „ამირან დარეჯანიანი“ მოსე ხონელისა (XII სუკ.) ამ ჟამად დაიბეჭდა და გამოიცა რალკე წიგნათ „მეფე გიორგის ცხოვრება“.

მე გარეშდება ნებას არ მძღვეს, რომ ერთს დროს ჩემის ხარჯით ორი და სამი სხვა-და-სხვა ნაირი წიგნები კბეჭდო, ამიტომ რომ ერთის წიგნის ხარჯი მეორე წიგნის გამოცემას უნდება, მეორესი მესამეს, მესამისი მეოთხეს და სხვა წიგნები კი არება დაუბეჭდავთ. დრო მიდის, უამი იწურვის და წიგნები კი ერთობ ცოტა ისტამება.

ამიტომ მე გაგბედე ზემოხსენებული წიგნების დასაბეჭდოთ ხელის მოწერის გამართვა და საზოგადოთ განცხადება. ჩვენი ჭაზრი და თხოვნა უუურადღებოთ არ დამთა და საქართველოს ზოგიერთის კუთხეებიდან სრული თანაგრძნობა და ხელის მოწერაც მოგვივიდა. აქ არ შეიძლება, რომ შესაფერი მადლობა არ განუცხადო შემდეგ ზირებს: მღკ. აღეჭსანდრე ტატუნაშვილს, ბ. სოლომონ დოლიძეს (განჯაში), ლ. ბოცაძეს (კაკავსი), ნ. რაფიძეს (თელავში), არსენ კალანდაძეს (გორში), ლავრენტი ანტონის ძე ბერძენიშვილს (ბათუმიში) და სახალხო კილოთი ლექსების მწერალს.

•

მიხს ბოჭორიძეს, დიმიტრი ზატარჭალაშვილს (სამტრედიას), თ. კიკაძეს (ჭიათურას), მწერალს თ. სუსეიჭიძეს (ყვირილას), ივლიანე ხუთოურელს, რომელთაც შრომა მიიღეს და ხელის მოწერა გამართეს „გიორგი მეფის ცხოვრების“ დასაბეჭდათ.

აქვე ურთავე უკვლავ იმ პირთა გვარსა და სახელებს, რომელთაც ისურვეს ხსენებული წიგნის შექმნა. იმედია, რომ ესევე პირნი შემდეგის წიგნისთვისაც არ დაიხარებენ თავიანთ შრომას და დასაბეჭდას აღმოაჩენენ. ახლა ხელის მოწერა გამართულია „კალმასობის“ გამოსაცემად.

ტფილისში ხელის მოწერა და ფულის გადაცემა შეიძლება „იკერიის“ რედაქციაში, წერა-კითხვის სამართველოში და ჩემთან. უკვლავ ხელის მომწერმა ფულოთან თავისი გარკვეული სახელი და გვარი უნდა გვაცნობოს, რომ წიგნები გავცაზნოს. ქალაქ გარეშე მცხოვრებთა თვის, აუდგანან თათო მახათის გამოგზავნა მნელი იქმნება, ამიტომ კლიხოვ ჩემთ მცნობთა, მეგობართა და უცნობთა, რომ ამ საქმეში ჯეროვანი მონაწილეობა მიიღონ, ხელის-მოწერა გამართონ, რამდენიმე წიგნის ფასი ერთთა შეკრებონ და ისე გამოგზავნონ დაბეჭდულებისამებრ.

„გიორგი მეფის ცხოვრება“ დაიბეჭდა დედანხედ სასტიკის შეთანხმებით და შედარებით. ბეკას აღგას ჩვენ შედგომებიც შეკამრებით, მაგრამ ამას ჩვენი კალამი არ შეხება, არსად წერტილი, მძიმე კი არ შეგვირცლავ. მხოლოდ ჩემს ავთოგოფობის მეოხებით ერთს ფორმას შედგომის მოუხდა კორექტორის მსწორებულს და ერთ აღგას კაბუას (ოპედლიანი) მაგიერ ჯახუა ნახმარა.

„კალმასობაც“ ამ წომის წიგნთ იბეჭდება, ამავე ქალაქდხედ და ასოებით. ორივე ტომი ერთად, დიმიტრი ბაქრაძის კორექცი

წინასიტყვაობით, რომელ წინასიტყვაობა წინეთაგ იყო დაბეჭდილი ხელის მოწერა მანათი ეღირება.

ზ. კ.

15 ივნისს, 1895 წ.

ქ. თფილისი.

„გიორგი მეფის ცხოვრებიდან“ შემოსული ფულით დაბეჭდება ზ. იოსელიანის სხვა-და-სხვა ქართული ისტორიული წერილები. ამიტომ კითხოვრით, რომ თუ გასმეს რამე ნაწერები მოეცემა იოსელიანისა, იმან დაგვითმოს და ღრუბით გვათხოვოს, კიდრე დაბეჭდავთ.

თფილისში.

ყოვლად სამღვდელო კბისკობა-
ში აღექსანდრე.

არქიმანდრიტი ლეონიდი.

დეკანოზი დავით ყონიუშვილი.

დეკანოზი სოლომონ შოშიევი.

დეკანოზი თეოდორე ხოშტარია.

მღვდელი აღექსანდრე მოლოდინ-
აშვილი.

მღვდელი კასილი კარბელაშვილი.

მღვდელი სეით გამრეკელი.

მღვდელი აღექსანდრე ტატუნა-
შვილი

მღვდელი სვიმონ რჩხილაძე.

მღვდელი გიორგი ნასუიდაშვილი.

მღვდელი კალისტრატე რისცაძე.

მღვდელი გრიგოლ მაჭარაშვილი.

მთავარი გიორგი უზნაძე.

მღვდელი ილარიონ ჯაში.

კნიან ოლგა თადეოზის ასული
ჭავჭავაძისა.

კნიან ელისაბედ გრიგოლის ასუ-
ლი საგინოკისა.

კნიან ნინო ლუკას ასული იარს-
ნიშვილისა.

ანან ნიკოლოზის ასული გე-
ლიტაშვილისა.

ანასტასია კოტეტიშვილისა.

ნინო ბურძენიშვილისა.

მარიამ ვიარკეილოვისა.

პროფესორი ალექსანდრე ცაგარელი.

გიორგი დავითის ძე ქარიუკელი.
თ. იასონ დავითის ძე ციციშვილი.
სოსო რაზმაძე.

თავადი სოლომონ გიორგის ძე ტუსიშვილი.

კასილი გერ. ძე ბერულაშვილი.
ადამ ზურაბის ძე ბერულაშვილი.
სანდრო იოს. ძე ბერულაშვილი.
კაწია თავართქილაძე.
თავადი ივანე ჯიანი.

ს. ქ. ჯაყელი.

კასილი დიმიტრის ძე ჭელიძე.
კლადიმერ სვიმონის ძე ფიფიანი.
იოს. ნატ. ძე მგალობლიშვილი.
კასილი ისკ. ძე სარუხანოვი.
ი. ღვთისმეტყველი.

ალექსანდრე გერ. ძე გივარამაძე.

ი. რატიშვილი.

ა. ქუთათელაძე.

პარ. ჯაყროვი.

ალექსანდრე ფიფიშვილი.

პეტრე ფიფიანი.

კასო კუჭიძე.

ალექსანდრე ფანინი.

თავ. გიორგი ივ. ძე ციციშვილი.

თავ. დავ. დიმი. ძე ციციშვილი.

მის. ალექ. ძე გედეკიანიშვილი.

იოსებ მელიქიშვილი.

ივანე ფურაძე.

ილია რეპინის ძე ყანელი.

იოსებ დიმიტრის ძე ყანელი.

კასილი ბეჟანეიშვილი.

სოლომონ რეპინის ძე ყანელი.

ბენაშვილი.

მემიშ კუენდი წამაია.

სიფირონ მთვარელიშვილი.

არნოლ კედელიანი.

დავით დუნიძე.

ლუიტი ოთარის ძე მამალაძე.

საბდონ ბეჟუას ძე მამალაძე.

პეტრე ცისტოი.

პარმენ გიორგაძე.

მისეილ ბერიძე.

ალექსანდრე პატაშვილი.

კასო ჯაფარიძე.

კალისტრატე გოგუა.

გორჯასი იესის ძე ბერეჟიანი.

ბესარიონ ფილიპეს ძე კალახაძე.

დავით გარსიაშვილი.

ივ. სიმონ. ძე კლიაშვილი.

გიორგი მესხივი.

დიმიტრი ლოლაძე.

მისეილ ბოჭორიძე.

სოლომონ აზმაიფიანიშვილი.

ფილიპე რაჭველიშვილი.

რეკაზ ბაჟურაძე.

დავით კალატოზისიშვილი.

გიორგი მალსაგოვი.

ივანე ბარამიძე.

პავლე ასათიანი.

მისეილ ტარიელაშვილი.

ნიკო სუთაგური.

ფერეხ მახსურაძე.

გიორგი აბრამის ძე სუციშვილი.

მალაქია ქოიაჯა.

მისეილ ტარიელაძე.

მელიტოს დოლაბერიძე.

კირილე ტ. ტყეშელაშვილი.

ზოლ. ცინცაძე.
 კლადიმერ მეძმარიაშვილი.
 იოსებ დედანიძე.
 მისეილ ჰაიჭაძე.
 ალექსანდრე ნადიშვილი.
 კონსტანტინე ივანეს ძე კუშუსაძე.
 სერაპიონ ნიჟარაძე.
 კანო დავითის ძე რცხალაძე.
 სოკო კახიანი.
 დავით ლონტ დავძანიძე.
 მისეილ ჩოღრიშვილი.

გიორგი დუკანიძე.
 ჰეტრე მაროვი.
 გიგო ჭემიაშვილი.
 კასო ყოარლანაშვილი.
 ილიკო ჟამიერაშვილი.
 სანდრო ჩოღარაშვილი.
 ზაქარია ჩოღრიშვილი.
 ალექსი კულუხაშვილი.
 დავით ჰავლეს ძე გარიგაშვილი.
 ალექსი მიქელაძე.
 მისეილ ალექსანდრეს ძე ზარიძე.

განჯაში.

სოლომონ დოლიძე.
 სტეფანე სალგაძე.
 ალიკო მარაბუაძე.
 სანდრო კდიკაშვილი.
 როსტომ იოსების ძე იაშვილი.
 ვასილი გიორგის ძე მანგელიძე.
 გიგო ჩხომელიძე.
 კოჩმა ჯიბუტი.
 ნიკო ასკლედისი.
 თეიმურაზ სოღია.
 ჰეტრე მეძმარიაშვილი.
 სერგო გიორგობიანი.
 გიორგი ჩიკაძე.
 ქე. ზაბ. იაკ. ნოდისი, სო.შ. ასულა.
 აკაკი ანჯაფარიძე.
 მისეილ მიქაბუაძე.
 ივანე გოგოხია.
 თაქ. ფალაქანდოვი.
 თ. ი. უჩხაძე.
 ლეკან ფურცელაძე.
 ნიკო ბაქრაძე.
 კონსტანტინე ნოდია.

ონისიძე (ერწაძე).
 ალ. სუციშვილი.
 დავით ზეგვინიძე.
 ტრიფონ სარაძე.
 გერონტი ჩალაძე.
 დავით გოცირიძე.
 ივანე კუჭუაშვილი.
 მიტროფანე უშკერიძე.
 იოსებ წიკლაური.
 დიმიტრი ბაქრაძე.
 კასო გეტაშვილი.
 ილიკო ნადირაძე.
 სარიდონ ჭუმბურიძე.
 ვასილი ფახაძე.
 გიორგი ზაღდასტანიშვილი.
 კალისტრატე ჩიქოვანი.
 ერმალოზ გენძესაძე.
 ნესტორ ჩხვირვაშვილი.
 სიმონ კალანდაძე.
 თეოფილე კალანდაძე.
 ესტატე მენგელია.
 სარიდონ აბულაძე.

პლატონ ანჯაფარიძე.
იაგორ ჩხაიძე.
სიფირიდონ (აჭვიაჭი) შიშელი.
ნიკოლოზ კალანდარიძე.

შეკარდენ ჰილია.
კოწია სოღია.
ლაქრენტი სიხარულაძე.
კონსტანტინე სოღია.

შუმში.

იაკობ სიმონის ძე ზედგინიძე.

სალიანში.

ი. მის. ძე ბეკელიშვილი.
დავით არაჩიშვილი.

სონღულაშვილი.

ახალ ბაიაზეთში.

მისეილ სიმონის ძე ზედგინიძე. | ანდრია სოლ. ძე გომელაური.

იალტაში.

კონ. ბერელაშვილი.
ე. ჩხარტიშვილი.
მ. ქარცივაძე.
მ. კვირიკელიძე.

ნ. კალანდარიძე.
კ. კაკაბაძე.
აკაკი ლუკას ძე გაბუნია.

კაეკაეში.

ლ. ბოციაძე.
ი. ლორთქიფანიძე.
კ. გეგარაძე.
ბ. კვანტელაძე.
გ. როინიშვილი.
თ. კარ. სიდომონოვ ერისთავი.
რ. ბუგია.
ი. ილგერიძე.
ი. ფანიაშვილი.
ი. ბეროზაშვილი.

პ. გეგეგანიშვილი.
გ. ჯოხჯოლაძე.
ა. ფამუგაშვილი.
ლ. სარაძე.
ფონ. ფეხაძე.
ნ. მაჭავარიანი.
გ. შარათაშვილი.
ი. ჩითაშვილი.
ი. უშეკარიძე.
ილია მოსულაშვილი.

ბათუმში.

ლ. ანტონის ძე ბერძენიშვილი. | ნინო ბერძენიშვილისა.

მარიამ ჯირკჳელოვისა.
 ლეკან გედევანის ძე.
 ივანე კუჭულაძე.
 ეფრემ ბრეგვაძე.
 მისეილ პარმაქსიანის შვილი.
 ნესტორ სისანულძე.
 კალენიკე გოგოლაძე.
 ნიკოლოზ ჯირკჳელოვი.
 სიმეონ ბერძენიშვილი.

ანტონ სანია.
 ერმალოზ ბერძენიშვილი.
 ანდრო ყაჭაშვილი.
 ივანე მაჭაძე.
 ილარიონ ბერძენიშვილი.
 სეკასტი შავიშვილი.
 დათიკო ნასრია.
 ლა. გი. ბერძენიშვილი.
 ალექსი სალაღია.

ყვირილაში.

თეოფილე ხუსკივაძე.
 ალექსანდრე არაბიძე.
 მისეილ გასქილაძე.
 ტრიფონ ნიორაძე.
 დარისხან მარაქელიძე.
 მისეილ ბარამიძე.
 სერგო ჯინჭელიშვილი.
 ბესარიონ კელესკურიძე.

ილია მაღლაკელიძე.
 ალექსანდრე შალამბერიძე.
 იორდი ნსიკვაძე.
 ვიქტორ გასქილაძე.
 კახო არდიშვილი.
 გიორგი ტუშულაშვილი.
 დიმიტრი სუნიდაძე.
 სიმონ ელიშვილი.

გორში.

ალექსანდრე საათაშვილი.
 არსენ კალანდაძე.
 სემა გაბრ. ასული აფრიალოვი.
 გ. ჯაფარიძე.
 ანტონ მაგლარია.
 მისეილ ილუურიძე.
 თედო რაჩიკაშვილი.
 კოტე სასილდეფოვი.

კასილი დადიანიძე.
 გენო ამილასკარი.
 მღკ. დავით კაკვასიძე.
 ალექსანდრე შაიშველოვი.
 ილია ფერაძე.
 ბესარიონ დათიკაშვილი.
 ნიკოლოზ ლომოური.

სამტრედილაში.

მელიტონ დოჩაშვილი.
 მელიტონ კე. ძე გიგეჩიაშვილი.
 ივლიანე ნიკ. ძე ასობაძე.
 კასილი წინცაძე.

დარისხან ნაკ. ძე კუჭუხიძე.
 დიმიტრი ბუქსისი ძე სინუა.
 იოსებ გრიგორის ძე მელქაძე.
 იპოლიტე ადგიშვილი.

მისიელ ბუქანის ძე გუაჩავა.
გიორგი სვიმონის ძე სახთარია.
დავით ანდრიაშ ძე გუბაშვილი.

ივანე გიორგის ძე მისრიკაძე.
რაქდეს მარგულაშვილი.
დიმ. გრ. ძე ჰატარჭაღაშვილი.

ქიათურაში.

თ. კიკვაძე.
ირ. დუგანოაძე.
ფელიპე დარჩია.
გუარსამი ბურაძე.
ილია რატიანი.

იოსებ აბრამიძე.
დავით კაჭკაშიძე.
ლ. ანდრიაშ.
ლადო ლარიაშვილი.

სიღნაღში.

კ. ტიმოთეოს ძე ზაღაშვილი.

ნიკოა მიმიკოვი.

ტყიბულაში.

ივლიანე სეოთაძე.
კასილი მასსულაძე.
კოსისტანტინე ცომაია.
გრიგოლ კოხურიძე.
ივანე კოჭალაძე.
დიმიტრი ბუკია.
გიორგი სმაღაძე.
ბუქან წყურთელი.
ბესარიონ კვასარია.

ქრისტეფორე ავალოვი.
კლადიმერ კარ. ძე მათიკაშვილი.
კირილე ჯიანია.
თეოდორე გუბელაძე.
გიგო რაჩიძე.
სესტორ ზურაბის ძე გუარსამია.
ილია ანტონის ძე ლილაბურიძე.
მელიქსედეკ ფურიძე.

კერარი.

ივანე ბუტიკაშვილი.
სპირიდონ სახიკიძე.

თეოდორე რამსაიკისა.
დათიკო საჩიშვილი.

ხელის მოწერა უკვე გაბარებულია „კალმასოვის“ ბაზრის მფლობელს.

